

T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI ANASANAT DALI
CİLT PROGRAMI

TOPKAPI SARAYI KÜTÜPHANESİNDEKİ SEÇİLMİŞ KLASİK ŞEMSE
CİLT KAPAKLARI
(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan:
20046055 Ayla GÜLEÇ

DANIŞMAN:
Yrd Doç. Habib İŞMEN

İSTANBUL 2007

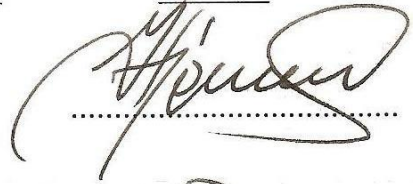
Ayla GÜLEÇ tarafından hazırlanan Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ndeki Seçilmiş Klasik Şemse Cilt Kapakları adlı bu çalışma jürimizce Yüksek Lisans Eser Metni Olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 15 / 06 / 2007

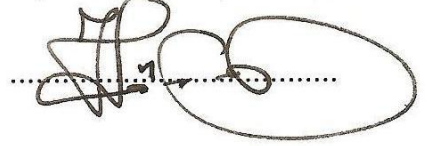
(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

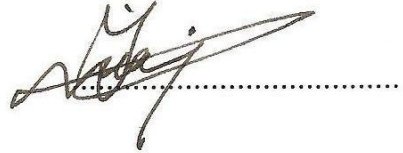
Jüri Üyesi : Yrd.Doç.Habib İŞMEN
(Danışman)

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Zeki SÖNMEZ
(Sanat Tarihi Blm.)

Jüri Üyesi : Öğr.Gör.İslam SEÇEN

ÖNSÖZ

“Topkapı Sarayı Kütüphanesindeki Seçilmiş Klasik Şemse Cilt Kapakları” konulu yüksek lisans tezimdeki araştırmam üç ana bölümden oluştu. Topkapı Sarayı Kütüphanesindeki çalışmamın birinci bölümünde; Cilt, Tezhip, Hat, Ebru, Minyatür gibi yaşatılması ve korunması gereken Geleneksel Türk Kitap Sanatları hakkında bilgi edinmeyi amaçladım. İkinci bölümde; Topkapı Sarayı’nın Tarihçesi ve Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi hakkında genel bilgiler toplamaya çalıştım. Üçüncü bölümde ise; Kütüphanede bulunan Arapça yazmalar katalogundan cilt kaplarının künyelerini inceleyerek cilt kapları hakkında bilgi edinmeyi, aralarından klasik şemse ciltleri ayırmayı, bu cilt kapaklarının fotoğraflarının çekilmesi, çekilen resimler ışığında cilt kaplarının yorumlarının yapılmaya çalışılması ve cilt kapaklarının kalıp motiflerini çıkarılması ile çalışmamı üç ana başlık altında anlatmaya çalıştım.

Topkapı Sarayı Kütüphanesindeki cilt kapaklarını incelerken cilt sanatının zaman içinde ne kadar geliştiğini ve kendine her geçen gün yeni bir güzellik katarak ilerlediğini fark ettim. Kütüphanede gördüğüm eserlerin tümü devrinin en güzel motiflerini taşımakta ve burada bulunan eserler özenli bir şekilde saray kütüphanesinde kitaplar için ayrılmış özel odalarda belge konservasyonuna uygun olarak saklanmaktadır.

Topkapı Sarayı Kütüphanesindeki Klasik Şemse Ciltlerin araştırılmasını amaçlayan çalışmamızda Sayın İlhami TURAN’a, İslam SEÇEN’e çalışmanın planlanması ve düzenlilik içerisinde kaleme alınmasında yol gösteren danışmanım Yrd. Doç. Habib İŞMEN’e çalışmamızda önerileriyle bana yardımcı olan Arş. Görv. Gürcan MAVİLİ’ye; Kütüphane ile görüşme yapmamı sağlayan Hayrettin VURAL’a ve sevgili eşi Zübeyde VURAL’a, Çizimler konusunda bana yardım eden arkadaşlarım Arş. Görev. Berrin YAPAR’a, Özlem KETENCİ’ye ve Ebru Özver’e, Topkapı Sarayı Kütüphanesindeki tüm çalışanlara, belgelerin dökümünü yapmak üzere gittiğim Beyazıt Merkez Kütüphanesi’nde yardımlarını esirgemeyen görevlilere ayrı ayrı teşekkür ederim. Ayrıca bu çalışmamızın yazım aşamasındaki

bütün sıkıntılarımı paylaşan sevgili eşime, aileme, arkadaşlarıma göstermiş oldukları anlayış ve destekten ötürü teşekkür ederim.

Haziran 2007

Ayla GÜLEÇ

ÖZET

Müslüman toplumlarda Kur'an-ı Kerim'i en güzel şekilde yazmak ve dağılmadan bir arada durmasını sağlamak amacıyla ve bilhassa Türklerin yazıya ve kitaba saygı derecesinde önem vermeleri, cilt sanatının büyük bir gelişme kaydederek günümüze kadar gelmesini sağlamıştır.

Özellikle; Orta Asya'dan İran'a, Arap Kıtası ve Anadolu'ya geçmiş olan cilt sanatı, sanatkârların yetiştikleri bölgelerin motifleri ile bezenmiştir, “Arabesk, Herat, Hatai, Rumî Selçuk, Memluk, Osmanlı ve Mağribî motiflerle çeşitli cilt üsluplarını doğurmuştur. Selçuklu ve Beylikler döneminde daha çok Arabesk desenler, Osmanlı Türkleri ise 14 ve 15. yüzyıllardan itibaren cilt kalıpları kullanarak pek çok cilt çeşidi meydana getirmişlerdir. Fatih devrinde Saray cilthanesinde yapılmış olan ciltler, klâsik Türk cilt sanatının tam zirveye ulaştığı dönemdir. Bu döneme ait ciltlerde, hatai, rumi, bulut motiflerinin kullanıldığını görmekteyiz”.⁽¹⁾ Ciltlerin içlerinde, aynı şemaya uygun süslemelerde yapılmaktadır. Cilt kapakları altınla süslendiği gibi, katı'a tekniği ile derinin oyularak, farklı renkteki zemin üzerine yapıştırıldığı eserler de görülmektedir. Türk kitap kaplarının ilk örneklerinde genellikle kahverengi deriyle kaplanan ciltlerin dış yüzlerinde, yuvarlak formlu şemselerin kullanılması ve daha sonra bu yuvarlak formun beyzileşmesi, uçlarına salbeklerin gelmesi ve kullanılan altınların renklenip çeşitlenmesi ile ilerlemiştir.

Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunan yazma eserler bize cilt sanatının zaman içinde ne kadar gelişip güzelleştiğini göstermektedir. “Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u aldıktan yaklaşık 25 sene sonra yaptırdığı yeni saray Sultan Abdülmecit'in Dolmabahçe Sarayı'nı yaptırmasına kadar yaklaşık 380 sene kadar Osmanlı devletinin resmi idare merkezi olmuştur.

(1) (http://www.konya.gov.tr/byek/HAT_EBRU_GALERI/galeri_3.htm) Erişim Tarihi: 14.04.2007
Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Müdürlüğü Cilt Galerisi / Cilt Sanatımız / sayfa 1
Bahçelievler Mah. Yavuz Selim Cad. No:152 Meram/KONYA Tel: 0.332.351 12 16

Topkapı Sarayı, Saray halkının Dolmabahçe, Yıldız ve diğer saraylarda yaşamaya başlaması ile boşaltılmıştır. Padişahlar tarafından terk edildikten sonra da içinde birçok görevli yaşamaya devam etmiştir. Topkapı Sarayı önemini hiç kaybetmemiştir, halen ziyaretçilerle dolup taşan önemli bir merkezimizdir.

“Topkapı Sarayı Müzesi Hazine Kitaplığı Koleksiyonu, padişahların emriyle yazılan eserlerden ve onlara gelen hediye yazmaların hazine odasında toplanmasından oluşur. Müze Kütüphanesi şu birimlerden oluşmaktadır: Hazine Kitaplığı, Emanet Hazinesi, Revan Kitaplığı, Bağdat Kitaplığı, Medine Kitaplığı, Mehmet Paşa ve Tiryal Hanım Kitaplığı (çoğu basma), Koğuşlar ve III. Ahmet Kitaplığı, Yeniler ve Hırka-i Saadet Kitaplığı. III. Ahmet Koleksiyonu 4835 adet Türkçe, Arapça ve Farsça yazma eser dışında çoğu sadece tek nüsha olan Yunanca, Latince ve İbranice eserler bulunmaktadır.”⁽²⁾ Yukarıdaki kitap gruplarına göre saray kütüphanesinde birçok farklı eserin kütüphane bünyesinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

(2) http://www.obarsiv.com/guncel_gunaykut.html [Erişim tarihi 14.04.2007], (Osmanlı bankası arşiv ve araştırma merkezi) , (Etkinlikler- 41. Kütüphane haftası etkinlikleri) TSK Hazine Kitaplığındaki kimi minyatürlü yazmalar. Sayfa:1 satır: 1- 2- 3 ve 22- 23- 24- 25- 26

SUMMARY

Binding cover is the extant art with important development. In Muslim societies, especially Turks gave importance to write book and in order to hold together and to write Kur'an-ı Kerim.

Especially; From Middle Asia to Iran, binding cover art that performed Arab Continent and Anatolia contains regional motifs from artist's origins. "Arabesque, Herat, Hataî, Rumî Seljuk, Memluk, Ottoman, and Moorish motifs caused to born diversified motifs styles. In the era of Seljuk's and Beyliks, frequently Arabesque motifs were used. On the other hand, Ottoman Turks, as from 14th and 15th centuries, has used book cloths and produced many styles. In the age of Fatih, a book cloth that has made in palace book cloth house reflects classical Turkish art as in peak. Book Cloths which belonged to this term were used some motifs such as hatai, rumi, and cloud ¹ Inside of book cloths, garnishes were made in respect of the same schema. As the binding covers were figured with golden, or there is seen different the books that leather caved to glue on different base. Generally, in the first examples of Turkish book covers, book clothes cover with Brown leather and on their surface şemse's used which are in circular form. After using this circular formed şemse's, this circular form turns to oval form and salbeks comes their end points. At the end, figured golden was colored.

Handwritten works of arts in Topkapı Palace museum library show us the art of binding cover how it developed in time. "Topkapı Palace was the administration centre from the conquer of Fatih Sultan Mehmet to building of Dolmabahçe approximately for 380 years... Topkapı Palace had been emptied because of the fact that Palace people started to live other Palaces like Dolmabahçe, Yıldız ... etc.

(1) (http://www.konya.gov.tr/byek/HAT_EBRU_GALERI/galeri_3.htm) Erişim tarihi :14.04.2007
Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Müdürlüğü Cilt Galerisi / Cilt sanatımız / sayfa 1
(http://www.konya.gov.tr/byek/HAT_EBRU_GALERI/galeri_3.htm) Erişim tarihi :14.04.2007
Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi Müdürlüğü Cilt Galerisi / Cilt sanatımız / sayfa 1

However, many officers continued to live in Topkapı Palace. Topkapı Palace never lost its importance; today, it is an important center fulfilled many visitors.

“Topkapı Palace museum treasury library collection contains handwritings which were brought by the order of Sultan or was gifts books. Museum library contains these units: Treasury library, Escrow Treasury, Revan library, Bagdad library, Medine library, Mehmet Paşa and Tiryal Hanım library (most of them printed), Koğuşlar and III. Ahmed library, Yeniler and Hırka-i Saadet library. III. Ahmed collection contains 4835 Turkish, Arabic and Persian handwriting book and most of in a single copies Greek, Latin and Hebrew books.”⁽²⁾ As above book groups show that in the body of palace library, there are many different works of arts.

(2) http://www.obarsiv.com/guncel_gunaykut.html [Erişim tarihi 14.04.2007], (Osmanlı bankası arşiv ve araştırma merkezi) , (Etkinlikler- 41. Kütüphane haftası etkinlikleri) TSK Hazine Kitaplığındaki kimi minyatürlü yazmalar. Sayfa:1 satır: 1- 2- 3 ve 22- 23- 24- 25- 26

RESİMLER LİSTESİ

<u>1.Resim (K.183)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
1.1	Dış kapak genel görüntü	68
1.2	Dış kapak şemse, detay 1	69
1.3	Dış kapak salbek, detay 2	69
1.4	Dış kapak köşebent, detay 3	70
1.5	Dış kapak miklep şemsesi, detay 4	70
1.6	İç kapak genel görüntü	71
1.7	İç kapak şemse ve salbek, detay 5	72
1.8	İç kapak miklep şemsesi, detay 6	72
1.9	iç sayfalardan örnek s.326/325	73
1.10	iç sayfalardan örnek s.326 detay 7	74
1.11	iç sayfalardan örnek s.326 detay 8	74
1.12	iç sayfalardan örnek s.326 detay 9	74
1.13	serlevha sayfa no:1-2	75
1.14	serlevha detay 10	76
1.15	serlevha detay 11	76

<u>2.Resim (K.40)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
2.1	Dış kapak genel görüntü	77
2.2	Dış kapak şemse detay 1	78
2.3	Dış kapak salbek detay 2	78
2.4	Dış kapak köşebent detay 3	79
2.5	Dış kapak miklep şemsesi detay 4	79
2.6	Dış kapak kenar pafta kartuş det. 5	80
2.7	İç kapak genel görüntü	81
2.8	iç kapak sol baş detay 6	82
2.9	İç kapak Sertap - miklep detay 7	83
2.10	Kitabın ağız kısmı detay 8	83
2.11	iç sayfalardan örnek (253)	84
2.12	İç sayfalardan (253) detay 9	85
2.13	Zahriye	86
2.14	İç sayfa zahriye salbek detay 10	87
2.15	İç sayfa zahriye şemse detay 11	87
2.16	İç sayfa zahriye zemin detay 12	88
2.17	Serlevha sayfa no:2	89
2.18	Serlevha sayfa no:2 detay 13	90

2.19	Serlevha sayfa no:2 detay 14	90
2.20	İç sayfalardan örnek sayfa no:26	91
2.21	İç sayfalardan sayfa no:26 detay 14	92
2.22	İç sayfalardan gül, sayfa no:26 detay 15.....	92
2.23	İç sayfalardan örnek sayfa no:256	93
2.24	İç sayfa, sayfa no:256 detay 16	94
2.25	İç sayfa, sayfa no:256 detay 17	94
2.26	Ketebe	95

<u>3.Resim (K.40)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
3.1	Dış kapak genel görünüm	 96
3.2	Dış kapak şemse detay 1	 97
3.3	Dış kapak salbek detay 2	 97
3.4	Dış kapak köşebent detay 3	 98
3.5	Dış kapak miklep şemsesi det. 4	 98
3.6	Dış kapak kartuş pafta detay 5	 99
3.7	Serlevha sayfa no:1-2	 100
3.8	İç sayfalardan örnek	 101
3.9	İç sayfa örnek sayfa no 80-79	 102
3.10	İç sayfa no:80 gül detay 6	 103
3.11	İç sayfa no:80 gül detay 7	 103
3.12	İç sayfa no:79 gül detay 8	 104
3.13	İç sayfa no :79 gül detay 9	 104
3.14	İç sayfa no:79 gül detay 10	 104

<u>4.Resim (K.16)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
4.1	Dış kapak genel görünüm	 105
4.2	Dış kapak sol baş detay 1	 106
4.3	Dış kapak şemse detay 2	 107
4.4	Dış kapak salbek detay 3	 107
4.5	Dış kapak köşebent detay 4	 108
4.6	Dış kapak miklep şemsesi det. 5	 108
4.7	Dış kapak Sertap detay 6	 109
4.8	Serlevha sayfa no:1-2	 110
4.9	Serlevha sayfa no:1 detay 7	 111
4.10	Serlevha sayfa no:2 detay 8	 111
4.11	İç sayfa örnek sayfa no:333	 112
4.12	İç sayfa örnek sayfa no:236	 113
4.13	İç sayfa no:236 başlık detay 9	 114
4.14	İç sayfa no:236 gül detay 10	 114
4.15	Ketebe	 115

<u>5.Resim (K.28)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
5.1	Dış kapak sağ baş	 116
5.2	Dış kapak sol baş	 117
5.3	Dış kapak şemse detay 1	 118
5.4	Dış kapak salbek detay 2	 118
5.5	İç kapak sol baş	 119
5.6	İç kapak şemse – salbek detay 3	 120
5.7	İç kapak şemse detay 4	 120
5.8	İç kapak salbek detay 5	 120
5.9	İç kapak sağ baş	 121
5.10	İç sayfalardan örnek a	 122
5.11	İç sayfalardan gül detay 6	 123
5.12	İç sayfalardan örnek b	 124
5.13	İç sayfalardan b detay 7	 125
5.14	Serlevha sayfa no:1	 126
5.15	Serlevha sayfa no:1 detay 8	 127
5.16	Serlevha sayfa no:2	 128
5.17	Serlevha sayfa no:2 detay 9	 129
5.18	İç sayfa örnek sayfa no:216	 130

5.19	Zahriye		131
5.20	Ketebe		132

<u>6.Resim (K.1)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
6.1	Dış kapak sol baş görünüm	 133
6.2	Dış kapak sağ baş görünüm	 134
6.3	Dış kapak şemse detay 1	 135
6.4	Dış kapak şemse detay 2	 135
6.5	Dış kapak salbek detay 3	 136
6.6	Dış kapak köşelik detay 4	 136
6.7	İç kapak görünüm	 137
6.8	İç kapak detay 5	 138
6.9	Serlevha sayfa no:1	 139
6.10	Serlevha sayfa no:1 detay 6	 140
6.11	Serlevha sayfa no:2	 141
6.12	İç Sayfalardan örnek a	 142
6.13	İç sayfalardan örnek b	 143
6.14	İç sayfalardan örnek b detay 7	 143
6.15	İç sayfalardan örnek sayfa no:296	 144
6.16	Ketebe	 145
6.17	Ketebe detay 8	 146

<u>7.Resim (M.13)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
7.1	Dış kapak genel görünüm	147
7.2	Dış kapak köşebent detay 1	148
7.3	Dış kapak salbek detay 2	148
7.4	İç sayfalardan örnek sayfa no:67-68	149
7.5	İç sayfa örnek sayfa no:67 gül detay 3.....	150
7.6	İç sayfalardan örnek sayfa no:417-418	151
7.7	İç sayfalardan sayfa no: 417 detay 4	152
7.8	Serlevha sayfa no: 1–2	153
7.9	Serlevha sayfa 2 detay 5	154

<u>8.Resim (YY896)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
8.1	Dış kapak genel görünüm	 155
8.2	Dış kapak şemse detay 1	 156
8.3	Dış kapak salbek detay 2	 157
8.4	Dış kapak köşebent detay 3	 157
8.5	Dış kapak kartuş pafta det. 4	 158
8.6	Dış kapak Sertap miklep det. 5	 159
8.7	Dış kapak Sertap ve etek det. 6	 159
8.8	İç kapak sağ baş	 160
8.9	İç kapak sol baş	 161
8.10	İç kapak şemse detay 7	 162
8.11	İç kapak salbek detay 8	 162
8.12	Serlevha sayfa no: 1-2	 163
8.13	Serlevha sayfa no:1 detay 9	 164
8.14	İç sayfalardan örnek a	 165

<u>9.Resim (M.71)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
9.1	Dış kapak sağ baş genel görünüm	166
9.2	Dış kapak sol baş genel görünüm	167
9.3	Dış kapak şemse detay 1	168
9.4	Dış kapak salbek detay 2	168
9.5	Dış kapak köşebent detay 3	169
9.6	İç kapak sol baş	170
9.7	İç kapak detay 4	171
9.8	İç sayfalardan görünüm sayfa no:289.....	172
9.9	Sayfa no:289 detay 5	173
9.10	Serlevha sayfa no:1-2	174
9.11	Serlevha sayfa no:2 detay 6	175

<u>10.Resim (YY.798)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
10.1	Dış kapak genel görünüm	 176
10.2	Dış kapak miklep detay 1	 177
10.3	Dış kapak şemse detay 2	 178
10.4	Dış kapak salbek detay 3	 178
10.5	Dış kapak köşebent 4	 179
10.6	Dış kapak kenar kartuş pafta detay 5	 179
10.7	Dış kapak kenar kartuş pafta detay 6	 180
10.8	İç kapak genel görünüm	 181
10.9	İç kapak sağ baş genel görünüm	 182
10.10	İç kapak sol baş genel görünüm	 183
10.11	İç kapak şemse detay 7	 184
10.12	İç kapak salbek detay 8	 184
10.13	İç kapak köşebent detay 9	 185
10.14	İç sayfalardan örnek sayfa no:13-12	 186
10.15	İç sayfalardan sayfa no:13-12 detay 10	 187

<u>11.Resim (YY.329)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
11.1	Dış kapak genel görünüm	 188
11.2	Dış kapak Sertap miklep detay 1	 189
11.3	Dış kapak şemse detay 2	 190
11.4	Dış kapak salbek detay 3	 191
11.5	Dış kapak köşelik detay 4	 191
11.6	Kitap etek kısmı detay 5	 192
11.7	İç kapak genel görünüm	 193
11.8	İç sayfalardan örnek sayfa no:6	 194
11.9	İç sayfalardan örnek sayfa no:5	 195
11.10	İç sayfalardan örnek a	 196
11.11	İç sayfalardan örnek b	 197
11.12	İç sayfalardan örnek c	 198
11.13	İç sayfalardan örnek d	 199

<u>12.Resim (MR.7)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
12.1	Dış kapak genel görünüm	200
12.2	Dış kapak sağ baş	201
12.3	Dış kapak şemse detay 1	202
12.4	Dış kapak salbek detay 2	203
12.5	Dış kapak köşebent detay 3	203
12.6	Dış kapak miklep detay 4	204
12.7	Serlevha sayfa no: 2	205
12.8	Serlevha sayfa no:2 detay 5	206
12.9	İç sayfalardan örnek a	207

<u>13.Resim (R.48)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
13.1	Dış kapak sağ baş	 208
13.2	Dış kapak sol baş	 209
13.3	İç sayfalardan, sayfa no:118-119	 210
13.4	İç sayfa, sayfa no:118 detay 1	 211
13.5	İç sayfa , sayfa no:119 detay 2	 212
13.6	İç sayfa, sayfa no:119 zencerek detay 3.....	213
13.7	İç sayfalardan örnek a	 214
13.8	İç sayfa a detay 4	 215
13.9	İç sayfalardan örnek b	 216
13.10	İç sayfa b detay 5	 217
13.11	İç sayfa örnek c	 218

<u>14.Resim (R.57)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
14.1	Dış kapak genel görünüm	 219
14.2	Dış kapak detay 1	 220
14.3	Dış kapak şemse detay 2	 221
14.4	Dış kapak salbek detay 3	 222
14.5	Dış kapak köşebent detay 4	 222
14.6	Dış kapak miklep şemsesi detay 5	 223
14.7	Dış kapak Sertap detay 6	 223
14.8	Serlevha sayfa no : 1-2	 224
14.9	İç sayfalardan örnek a	 225
14.10	İç sayfa gül örnek a detay 7	 226
14.11	Ketebe	 227
14.12	Ketebe detay 8	 228

<u>15.Resim (R.58)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
15.1	Dış kapak genel görünüm	 229
15.2	Dış kapak şemse detay 1	 230
15.3	Dış kapak salbek detay 2	 231
15.4	Dış kapak köşebent detay 3	 231
15.5	İç kapak genel görünüm	 232
15.6	İç kapak detay 4	 233
15.7	İç sayfalardan örnek a	 234
15.8	İç sayfalardan örnek a detay 5	 235
15.9	İç sayfalardan örnek sayfa no:447	 236
15.10	İç sayfalardan örnek b	 237
15.11	İç sayfalardan örnek b detay 6	 238
15.12	İç sayfalardan örnek b detay 7	 239
15.13	İç sayfalardan örnek c	 240
15.14	İç sayfalardan örnek c detay 8	 241
15.15	İç sayfalardan örnek d	 242
15.16	İç sayfalardan örnek e	 243
15.17	İç sayfalardan örnek e detay 9	 244
15.18	İç sayfalardan örnek f	 245

15.19	İç sayfalardan örnek f detay 10		246
15.20	Serlevha sayfa no:2		247
15.21	Serlevha sayfa no:1		248

<u>16.Resim (HS.54)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
16.1	Dış kapak genel görünüm	 249
16.2	Dış kapak şemse detay 1	 250
16.3	Dış kapak salbek detay 2	 250
16.4	Dış kapak köşebent detay 3	 251
16.5	Dış kapak miklep şemsesi det. 4	 251
16.6	Dış kapak kartuş pafta zencerek det. 5	 252
16.7	Dış kapak Sertap detay 6	 253
16.8	İç kapak genel görünüm	 254
16.9	İç kapak şemse detay 7	 255
16.10	İç kapak salbek detay 8	 256
16.11	İç kapak miklep şemsesi detay 9	 256
16.12	İç kapak köşebent detay 10	 257
16.13	Kitap etek kısmı detay 11	 258
16.14	İç sayfalardan örnek sayfa no:56-57	 259
16.15	Serlevha sayfa no:1-2	 260
16.16	Ketebe	 261

<u>17.Resim (HS.48)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
17.1	Dış kapak genel görünüm	 262
17.2	Dış kapak şemse detay 1	 263
17.3	Dış kapak salbek detay 2	 264
17.4	Dış kapak köşebent detay 3	 264
17.5	Dış kapak miklep şemsesi detay 4	 265
17.6	İç kapak genel görünüm	 266
17.7	İç kapak şemse detay 5	 267
17.8	İç kapak salbek detay 6	 267
17.9	İç kapak köşebent detay 7	 268
17.10	İç kapak miklep şemsesi detay 8	 268
17.11	İç kapak Sertap detay 9	 269
17.12	İç kapak Sertap detay 10	 269
17.13	İç sayfalardan örnek sayfa no:671	 270
17.14	İç sayfalardan, sayfa no:671 detay 11.....	271
17.15	İç sayfalardan örnek a	 272
17.16	İç sayfalardan örnek b	 273
17.17	İç sayfalardan örnek c	 274
17.18	İç sayfalarda örnek sayfa no: 129	 275

17.19	İç sayfa, sayfa no:129 detay 12		276
17.20	İç sayfalardan örnek d		277
17.21	İç sayfalardan örnek e		278
17.22	İç sayfalardan örnek f		279
17.23	İç sayfalardan örnek g		280

<u>18.Resim (HS.17)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
18.1	Dış kapak genel görünüm	 281
18.2	Dış kapak şemse detay 1	 282
18.3	Dış kapak salbek detay 2	 283
18.4	Dış kapak köşebent detay 3	 283
18.5	İç kapak genel görünüm	 284
18.6	İç kapak şemse detay 4	 285
18.7	İç sayfalardan örnek a	 286
18.8	İç sayfalardan örnek sayfa no:117-118.....	287
18.9	İç sayfalardan örnek sayfa no:89-88	288

<u>19.Resim (HS.4)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
19.1	İç kapak genel görünüm	 289
19.2	İç kapak şemse detay 1	 290
19.3	İç kapak salbek detay 2	 291
19.4	İç kapak köşebent detay 3	 291
19.5	Serlevha sayfa no:1	 292
19.6	Serlevha sayfa no:2	 293
19.7	İç sayfalardan örnek a	 294
19.8	İç sayfalardan örnek a gül detay 4	 295
19.9	İç sayfalardan örnek a gül detay 5	 296
19.10	İç sayfalardan örnek b	 297
19.11	İç sayfalardan örnek c	 298
19.12	İç sayfalardan örnek d	 299

<u>20.Resim (HS.13)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
20.1	Dış kapak genel görünüm	 300
20.2	Dış kapak şemse detay 1	 301
20.3	Dış kapak salbek detay 2	 301
20.4	Dış kapak köşebent detay 3	 302
20.5	Dış kapak miklep şemsesi detay 4	 302
20.6	İç kapak genel görünüm	 303
20.7	İç kapak miklep detay 5	 304
20.8	Serlevha sayfa no:2	 305
20.9	Serlevha sayfa no:1	 306
20.10	İç sayfalardan örnek sayfa no:8	 307
20.11	İç sayfalardan örnek sayfa no:319	 308
20.12	Ketebe	 309

ÇİZİMLER LİSTESİ

<u>1.Çizim (K.183)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
1.1	Dış kapak şemse	 310
1.2	Dış kapak salbek	 311
1.3	Dış kapak köşebent	 311
1.4	Dış kapak miklep şemsesi	 312

<u>2.Çizim (K.40)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
2.1	Dış kapak şemse	 313
2.2	Dış kapak salbek	 313
2.3	Dış kapak köşebent	 314
2.4	Dış kapak zemin	 315

<u>3.Çizim (K.40)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
3.1	Dış kapak şemse	316
3.2	Dış kapak salbek	316
3.3	Dış kapak kartuş pafta	317
3.4	Dış kapak küçük kartuş pafta	317

<u>4.Çizim (K.16)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
4.1	Dış kapak şemse	 318
4.2	Dış kapak salbek	 318
4.3	Dış kapak köşebent	 319
4.4	Dış kapak zemin	 320

<u>5.Çizim (K.28)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
5.1	Dış kapak şemse	 321
5.2	Dış kapak salbek	 321

<u>6.Çizim (K.1)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
6.1	Dış kapak şemse	 322
6.2	Dış kapak salbek	 322
6.3	Dış kapak zemin	 323

<u>7.Çizim (M.13)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
7.1	Dış kapak köşebent	 324
7.2	Dış kapak salbek	 324

<u>8.Çizim (YY896)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
8.1	Dış kapak şemse	 325
8.2	Dış kapak salbek	 325
8.3	Dış kapak köşebent	 326
8.4	Dış kapak kartuş pafta	 326

<u>9.Çizim (M.71)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
9.1	Dış kapak şemse	327
9.2	Dış kapak salbek	327
9.3	Dış kapak zemin	328

<u>10.Çizim (YY.798)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
10.1	Dış kapak şemse	329
10.2	Dış kapak salbek	329
10.3	Dış kapak zemin	330

<u>11.Çizim (YY.329)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
11.1	Dış kapak şemse	331
11.2	Dış kapak salbek	331
11.2	Dış kapak köşebent	332

12.Çizim (MR.7)**Adı****Sayfa No**

12.1

Dış kapak şemse

..... 333

<u>13.Çizim (R.48)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
13.1	Dış kapak şemse	334

<u>14.Çizim (R.57)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
14.1	Dış kapak şemse	335
14.2	Dış kapak salbek	336
14.3	Dış kapak köşebent	336

<u>15.Çizim (R.58)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
15.1	Dış kapak şemse	337
15.2	Dış kapak zemin	338

<u>16.Çizim (HS.54)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
16.2	Dış kapak şemse	 339
16.3	Dış kapak salbek	 340
16.4	Dış kapak köşebent	 340
16.5	Dış kapak miklep şemsesi	 341
16.6	Dış kapak kartuş pafta	 341

<u>17.Çizim (HS.48)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
17.1	Dış kapak şemse	342
17.2	Dış kapak salbek	343
17.3	Dış kapak köşebent	343
17.4	Dış kapak miklep şemsesi	344

<u>18.Çizim (HS.17)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
18.1	Dış kapak şemse	345
18.2	Dış kapak salbek	345
18.3	Dış kapak köşebent	346

<u>19.Çizim (HS.4)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
19.1	İç kapak şemse	347
19.2	İç kapak salbek	347

<u>20.Çizim (HS.13)</u>	<u>Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
20.1	Dış kapak şemse	348
20.2	Dış kapak salbek	349
20.3	Dış kapak köşebent	349

KATALOG LİSTESİ

Arapça Yazmalar Katalogu Cilt I

<u>Sıra No</u>	<u>Envanter No</u>
1	K.183
2	K.40
3	K.3
4	K.16
5	K.28
6	K.1
7	M.13
8	YY.896
9	M.71
10	YY.798
11	YY.329
12	MR. 57
13	R.48
14	R.57
15	R.58
16	HS.54
17	HS.48
18	HS.17
19	HS.4
20	HS.13

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa no</u>
ÖNSÖZ	III - IV
ÖZET	V - VI
SUMMARY	VII - VIII
KISALTMALAR.....	IX
RESİMLER LİSTESİ.....	X - XXXIII
ÇİZİMLER LİSTESİ	XXXIV- LIII
KATALOG LİSTESİ	LIV
1. GİRİŞ	LV
2.GELENEKSEL TÜRK KİTAP SANATLARI.....	1
2.1. CİLT SANATI.....	1
2.1.1. Cildi Oluşturan Öğeler.....	2
2.1.2. Klasik Cilt Sanatında Kullanılan malzemeler.....	3 - 5
2.1.3. Klasik Şemse Cilt Çeşitleri.....	6 - 7
2.1.4. 15. yy dan 20.yy ‘a ciltlere genel bakış.....	8- 20
2.2. TEZHİP.....	21 - 22
2.3. HAT	23
2.4. EBRU.....	24
2.5.MİNYATÜR.....	25 - 26
3. TOPKAPI SARAYI.....	27
3.1. Topkapı Sarayı Tarihi.....	27
3.3. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi.....	28
4. KATALOG (KÜNYE VE TANIMLAMALAR)	29 - 67
5. RESİMLER.....	68 - 309
6. ÇİZİMLER	310- 349

7. SONUÇ (DEĞERLENDİRME)	350
8. KAYNAKLAR.....	351
10. SÖZLÜK.....	352- 442
11.ÖZGEÇMİŞ.....	443

1.GİRİŞ

Günümüzde matbaacılık ile gelişen ve buna paralel olarak yürüyen ciltçilik meslek ve sanatı, araştırmacıların tespitine göre çok eskilere dayanmaktadır. Kâğıdın icadından önce papirüs yapraklarına yazılan yazıların korunması için rulo yapılarak üzerine deri bir kap geçirilmesi ile başlayan ilkel ciltçilik, kâğıdın icadından sonra daha çok önem kazanarak gelişmiştir. Elle yazılmış veya basılmış bir eserin sayfalarını bir araya toplayıp kitaba son şeklini, biçimini vermek ve de kitabı hem süsleyecek, hem de dış etkilere koruyacak sert veya yumuşak bir kapak geçirmek için uygulanan çeşitli işlemleri kapsayan bu sanat dalı, zaman içinde büyük gelişmeler kaydetmiştir.

Cilt sanatını genel olarak iki bölüme ayırabiliriz. Bunlar klâsik ve modern ciltlerdir. Bu ciltler de kendi aralarında daha fazla çeşitlilik gösterirler. İlerleyen konularda bunlardan ana başlıklar ve kısa açıklamalar halinde bahsedilecektir. Klâsik ciltte ölçü alınırken kenarlardan 0,5cm çıkıntılı alınır, klâsik ciltlerde kitap cüz cüz alınır ve elde dikilir, şiraze kolonu atılır ve şiraze örülür. (Şiraze sayfaların bir arada daha sağlam durmasını sağlamak için kullanılan bir çeşit örgüdür.) Klâsik ciltlerde sırt bombeli ve süslemesizdir, kitabın sağ başında Sertap ve buna bağlı miklep bulunmaktadır. Modern ciltlerde ise kitabın ölçüsü birebir kitap ebadında alınır, sırt kısmı düzdür ve işleme vardır, şiraze yapıştırma olarak kullanılır. Sertap ve miklep bulunmaz bunun yerine yapıştırma şirazeye bağlı kılavuz ip bulunmaktadır.

2.GELENEKSEL TÜRK KİTAP SANATLARI

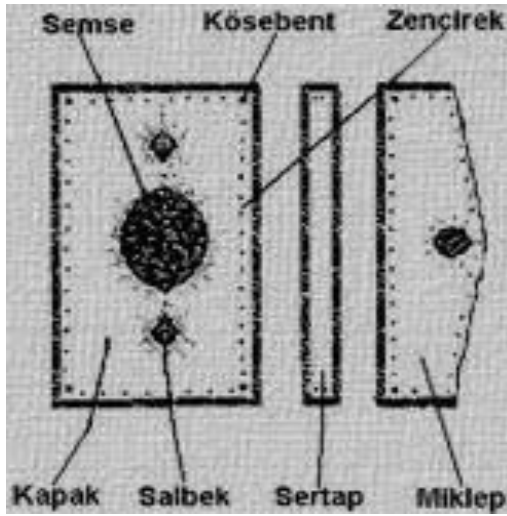
2.1. CİLT SANATI

Dağınık halde bulunan yazılı ve basılı işlerin, dağılmadan saklanması ve sayfalarının yıpranmasını önlemek amacıyla yapılan koruyucu sert kapaklara “Cilt” denilmektedir. Arapça kökenli bir sözcük olan cildin dilimizdeki karışlığı kap, deri, kitap, meşin gibi hemen hemen eş anlamlı deyimlerdir. Müslüman toplumlarda Kur’an-ı Kerim ve Arap hatları çok önemlidir. Yazı ve kitaba olan bu derin sevgi ve hürmet Türk Ciltçiliğinin de güzel sanatlardan biri haline gelmesini sağlamıştır. Abartısız olarak söyleyebiliriz ki yazı ve cilt sanatı Türkiye de olduğu kadar dünyanın hiçbir milletinde bu derece yüksek bir sanat seviyesine çıkmamıştır.

Kur’an-ı Kerim’in en güzel şekilde yazılması ve süslenmesi, Türk sanatçılar için daha önemli bir ustalıktı. Bu nedenle zamanla ilerleyen kitap sanatlarıyla birlikte ciltçilik sanatı da gelişmiştir. Cilt işini yapan sanatçılara erkekse “mücellit” bayan ise “mücellide” adı verilmektedir. “İlk Türk ciltleri Doğu Türkistan’da Mani dinini kabul eden Uygur Türklerine aittir. Alman A. Grünwedel, Albert Von Le Coq ve İngiliz Aurel Stein’in Orta Asya’da yaptıkları kazı ve araştırmalar ve bunlardan A. Von Le Coq’un Uigurica adıyla üç büyük cilt halinde yayınladığı Turfan, Karahoçu, Biş, Balıg gibi Türk şehirlerinde bulunmuş fresk (duvar resmi), minyatür ve kitap ciltlerine dair eserleri M.S. VII–VIII. yüzyıllarda bu sanatların Uygur Türkleri arasında ne derece ilerlemiş olduğunu açıkça gösterir. Karahoçu kazılarında A. Von Le Coq tarafından bulunmuş bir Uygur Türk cildi M.S. VII yüzyıla aittir.”⁽³⁾ Osmanlıların cilt sanatına verdiği önemi Osmanlı sarayının maaşlı kapıkulu sanatçıları arasında mücellit sınıfının da bulunmasından anlayabiliriz. “İlk Osmanlılar döneminde, Selçuklulardan alınan bu kültür mirası özenle korunmuş, saygı görmüş ve geliştirilmiştir. Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethetmesi ile daha güçlü ve büyük bir devlet olan Osmanlılarda sanatın da aynı paralelde geliştiğini gözlemekteyiz. Selçuklulardan miras kalan mükemmel sanat anlayışı ve kültürü, izlerini ilk Osmanlı sanatında göstermiştir.”⁽⁴⁾

2.1.1 Cildi Oluşturan Öğeler

Arap Alfabesi ile yazılan kitaplar sağdan sola okunduğu için, üst kapak sağ tarafta yer almaktadır. Sol taraftaki alt kapak ise kitabın arka yüzünü örter. Alt kapağın uzun kenarının serbest kalan kısmına “miklep” denir. Ucu sivri olan bu parça, üst kapağın altına girmektedir. Miklebin hareketini sağlayan, alt kapağa

bağlandığı parçaya da “sertap” adı verilir. Bu parçanın her iki yanındaki kısma ise “dudak” denir. “sırt” ise kitabın dikiş kısmını örter. Sırt ile kapaklar arasındaki boşluklara da “muhat payı” adı verilir. Kenar dikişinin kalıcı olması için elle yapılan örgü ise “şiraze” adını alır. Ciltler eskiden genellikle koyun, sahtiyan, keçi veya rak denilen ince tıraşlı ceylan derisinden yapılıyordu. Dönemin zevkine

göre de içi fildişi, sedef, kaplumbağa kabuğu (bağa), kumaş ya da altın plaka ile süsleniyordu. Bir ciltte süsleme dış kapaklara, sertap, miklep ve kapakların iç kısmına yapılır. Sırt ise düz ve süslemesiz bırakılırdı. Süsleme için genelde ezme defter altın, dikiş için de ipek iplik kullanılırdı. Kalıpla yapılan ciltlerde ortada şemse denen oval ya da yuvarlak bir süsleme formu bulunurdu. Bunun uzantılarına “salbek”, etrafına çizilen mızrak ucu biçimindeki oklara da “tığ” denir. Tüm bu öğeler ise bir çerçeve ile çevrelenir. Çerçeve üstündeki oval, yuvarlak parçalara ise “kartuş” adı verilir. Şemseli ciltler, deri ciltler içinde en klasik ve süslü örneklerdir.

(3) İsmet Binark “Eski Kitapçılık Sanatlarımız”, Ankara, 1975 s.2

(4) Habib İşmen (1994) “Süleymaniye Kütüphanesindeki Fatih Devri Ciltleri” MSÜ. Sanatta Yeterlilik Tezi s:3

2.1.2 Klasik Cilt Sanatında Kullanılan Malzemeler

Klasik tarzda yapılan ciltlerde kullanılan malzemeleri kısaca tanıyalım.

Deri:

Klasik tarzda ciltlenen kitap kaplarının en önemli malzemesi çeşitli hayvanlardan elde edilen derilerdir. Bunlar kendi içlerinde çeşitlilik gösterirler. “Türk Sanatında en çok sahtiyan denilen keçi derisi kullanılmıştır. Bundan başka meşin denilen koyun derisi, rak denilen ceylan derisi, deve ve sığır derileri kullanılmıştır.”⁽⁵⁾ Ciltlenmek için seçilen deri bazı işlemlerden geçerek ciltlemeye uygun hale getirilir. Bunlardan önce deri “bıçkı” denilen bir aletle kâğıt inceliğine gelene kadar tıraş edilir. Daha sonra uygun büyüklükteki bir cama deri kurutulması için düzgünce ıstaka yardımı ile düzeltilerek serilir. Deri kuruduktan sonra ciltleme işlemine uygun hale gelmiştir.

Mukavva:

Mukavvalar kâğıt hamurundan yapılmıştır ve en düşük gramaj 90 gr ile en kalın gramaj 400gr dır. Kullanım alanlarına göre çeşitli mukavvalar bulunmaktadır. Cilt yapımında sağ ve sol kapaklarda, sertap ve miklebin yapında farklı kalınlıkta mukavva kullanılır. Genelde kullanılan hazır mukavvalar dört farklı çeşittir.

- 1) Krome Karton; tek yüzeyi parlak diğer yüzeyi mattır.
- 2) Normprint (arkası gri)
- 3)Extprint (arkası gri ön yüzü ekstra beyaz)
- 4) Triblex (çift yüzeyi beyaz)

“Cilt için kullanılacak mukavva şu şekilde hazırlanır: İstenilen kalınlığı temin edecek kadar kâğıt alınır. Bu kâğıtlar üst üste, birbirinin suyu diğerinin aksi istikametinde olmak üzere, yapıştırılır. Yapıştırma maddesi olarak kullanılan kolanın içine, kabı kurttan muhafaza için şap, son asırlarda da tütün suyu gibi zehirli

maddeler karıştırılır. Bu suretle hazırlanmış mukavva iyice kuruduktan sonra tahta gibi sert ve dayanıklı olduğundan deforme olma ihtimali yoktur. Böyle mukavvalara “murakaa mukavva” tabir edilir.”⁽⁶⁾

Altın:

“Altın Klasik Türk Cilt sanatında kullanılan en önemli malzemedir. Bulunduğu günden bu yana değerli bir malzeme olarak kabul edilen altın, üzerinde kullanıldığı her sanat objesine de değer kazandırmıştır. Kalıcı olma özelliği de göz önüne alınırsa; gerek görsel, gerekse maddi açıdan çok değerli yapıtların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Klâsik Türk Cilt sanatında vazgeçilmez bir malzeme durumuna gelen altın, çok inceltilerek “varak” halinde kullanılmıştır.”⁽⁷⁾ Altının ezimi büyük bir cam ya da porselen kabın içine bir miktar Arap zankı konulması ve bu zankın üzerine altın varakların yavaşça bırakılıp önce tek parmakla para büyüklüğünde dairesel hareketlerle ezerek, sonra iki parmakla bu para kadar olan dairenin çapı daha da büyütülerek yaklaşık iki saat kadar ezilen altının ezme işlemi tamamlandıktan sonra ezilen altın iki kez yıkanır, (Arap zankından temizlenmesi için) ve saf ipek kumaştan süzülür, dibe çöken altının üzerinde bulunan fazla su dökülür ve kurumaya bırakılır. Altın fırça yardımıyla istenilen yere su ile kıvama getirilerek sürülür.

Jelâtin:

“Hayvanların kemik ve kıkırdaklarından elde edilir. Şeffaf ve güçlü bir yapışkandır. Klasik cilt yapımında cildin kapaklarını, sertabını ve miklebini altınla bezmeden önce jelâtin sürülür. Bu işlem altının deri üzerine yapışmasını sağlar. Toz ya da plaka halinde bulunan jelâtin, sıcak su ile eritilerek belli bir kıvama getirildikten sonra, fırça yardımı ile altılanacak yerlere sürülür. Jelâtin kuruduktan sonra, su ile sulandırılan altın bu alanlara fırça ile işlenir.”⁽⁸⁾ Jelâtin sürülen kısımlara el ile çok fazla dokunmadan hemen altınlama işlemine geçilmelidir. Altın sürülürken altını sulandırmak için biraz su ve biraz jelâtin ile altın kıvama getirilir. Ama içine çok fazla jelâtin katılmış altın parlamaz mat gözüktür.

Boyalar:

“Klasik Türk Cilt sanatında toprak boyalar ve bitkisel boyalar kullanılmıştır. Toprak boyalar isminden de anlaşılacağı gibi, toprak esaslı olup, içlerinde kimyasal katkı maddelerinin çok az olduğu ya da hiç olmadığı bir boya türüdür. Mermer yüzey üzerinde desteseng ile ezilip, toz haline getirildikten sonra kullanılabilen bu boyalar kalıcı ve sağlıklı olup, üzerinde kullanılan yüzeyi yıpratmama özelliğine sahiptir. Bunların yanı sıra doğadaki bitkilerin yaprak ve köklerinden elde edilen bitkisel boyalar da kullanılmaktaydı. Gerek renk zenginliği, gerekse sağlıklı ve kalıcı olmaları nedeniyle kullanılmışlardır.”⁽⁹⁾ Bu boyar maddeler ayrıca cildin yan kâğıtlarında genellikle tercih edilen ebrulu kâğıtlarda ebru yapımında kullanılan boyalardır. Toprak boyalarda kullanılan renkler; Beyaz boya Üstübeç, Mavi boya Lahor Çivit (bir ağaçtan elde edilir), Çamaşır çiviti, Siyah boya Demir oksit veya is (odun ya da çıra isi olabilir) Lacivert renk Çivitle siyahın karışımı Sarı renk Oksit sarı, çiçek yapımında kullanılan sarı pigment sarı, Yeşil Pigment yeşil veya lahor çivit ve sarının karışımı ile yeşil renk elde edilebilir.

(5) Habib İşmen (1994) “Süleymaniye Kütüphanesindeki Fatih devri Ciltleri” MSÜ.

Sanatta Yeterlilik Tezi s:6

(6) Kemal Çığ “Türk Kitap Kapları” İstanbul, Doğan Kardeş Matbaacılık San. A.ş.

Basımevi, 1971 s:9

(7) Habib İşmen (1994) “Süleymaniye Kütüphanesindeki Fatih devri Ciltleri” MSÜ.

Sanatta Yeterlilik Tezi s:7

(8) Habib İşmen (1994) “Süleymaniye Kütüphanesindeki Fatih devri Ciltleri” MSÜ.

Sanatta Yeterlilik Tezi s:7

(9) Habib İşmen (1994) “Süleymaniye Kütüphanesindeki Fatih devri Ciltleri” MSÜ.

Sanatta Yeterlilik Tezi s:7- 8

2.1.3 Klasik Şemse Cilt Çeşitleri

Klasik tarzda ciltlenen cilt kapaklarında kullanılan şemseler, kullanılan malzemeye göre ve cildin yapılış tarzına göre değişik isimler alırlar.

Soğuk Şemse Cilt: Soğuk şemse denen tarz uygulanırken motifler kalıptan çıktığı gibi, deri rengi değiştirilmeksizin süsleme yapılır.

Alttan Ayırma Şemse Cilt: Alttan Ayırma şemse ciltte de kabarık olarak beliren motif deri renginde bırakılır, zemin de boya veya altınla renklendirilir.

Üstten Ayırma şemse Cilt: Üstten Ayırma şemse de ise bunun tam tersi söz konusudur. Kabarık olarak beliren motifler renklendirilir, zemin deri renginde bırakılır.

Mülemma Şemse Cilt: Mülemma şemse de zemin ve motiflerin her ikisi de altın ile süslenir. Bazı müllema ciltlerde iki farklı renk altın kullanıldığı da görülmüştür.

Mülevven Şemse Cilt: Mülevven şemse adı verilen örneklerde ise kabarık olarak beliren motiflerin üzeri farklı renkte deri parçaları yapıştırılarak iki farklı renkteki deri erkek motiflerde kullanılır ve zemin yani dişi kalıp altınlanır.

Müşebbek Şemse Cilt (Katı'a) : Bir başka süsleme türü de kâğıt veya derinin dantel gibi oyularak işlenmesiyle elde edilir. Bu tür örnekler “Müşebbek şemse” adı ile anılırlar. Katı'a denilen bu süsleme biçimi çok ince işçilik gerektirir ve iyi korunması gerektiğinden genellikle ciltlerin iç kapaklarında görülür.

Yekşah Cilt (Yazma Cilt) : Cilt yapımında kullanılan bir başka yöntem de süslemenin deri üzerine ucu kör bir aletle yapılmasıdır. Bu biçimde elde edilen süsleme altın, gümüş ve boya ile ayrıca renklendirilir.

Zerbahar Cilt: Yazma Cilt türün bir başka uygulaması cilt kapağının yaprak ve çiçek motiflerinden oluşan, diagonal çizgilerin kesişmesi, küçük kare ve oval

biçimlerin ardı ardına gelmesiyle oluşan süslemeye “Zerbahar” adı verilen cilt türüdür.

Ciharguşe Cilt: Ciharguşe denen cilt türünde ise, cilt kapağının çevresi deri ile kaplanır, ortada da süslemeyi oluşturan kumaş, ebru ve benzeri maddeler yer alır. Öte yandan, deri üzerine ipek ya da altın ipliklerle el işleme ciltler de yapılmıştır. Orta alanlar ebru, ipek veya atlas kumaş ile kaplanırsa “kumaş”, kadife ile kaplanırsa “zerduva”, altın sırma işlemeli kumaşla kaplanırsa “zerdüz”, gümüş sim işlemeli kumaş ile kaplanırsa “simdüz” ciltler isimlerini alırlar.

Lake (Rugani-Edirnekari) Cilt: lake, rugani ya da “Edirnekari” olarak adlandırılan türdür. Kâğıtların birinin suyu ötekinin aksi yöne gelecek biçimde, istenilen kalınlık elde edilinceye değin birbirinin üzerine yapıştırılması ile oluşan kapaklara boya, ezme altın ve serbest fırça ile süsleme yapılır. Üzerine de rugani denilen ve gümüş, altın, sedef tozu karıştırılan lak sürülür.

Murassa Cilt: “Değerli taşlarla işlenerek yapılan ciltlere murassa cilt adı verilir. Bu ciltler, aynı zamanda Osmanlı saray kuyumculuğunun, altın kakmacılığının ve kıymetli taş işçiliğinin ne derece başarılı olduğunu göstermektedir.”⁽¹⁰⁾

(10) Habib İşmen (1994) “Süleymaniye Kütüphanesindeki Fatih devri Ciltleri” MSÜ.

2.1.4. 15. yy dan 20.yy.'a Ciltlere Genel Bakış

İslamiyet'in yayıldığı bölgelerde Kur'an-ı Kerimin çoğaltılması ve saklanması amacı cilt sanatının önemli bir sanat dalı olarak gelişmesine neden olmuştur. Her dönemin ve bölgenin kendini yansıtan motif ve düzenlemeleri vardır. Bunlar yüzyıllara göre değişiklik göstermektedir.

15. yüzyıl, Osmanlıların en değerli cilt örneklerini vermeye başladıkları dönemdir. “ Kap ve miklelerde yapılmış sade ve renksiz nakışlar, kap içi oymaları, bazı fenni kitapların şekilleri, temellük kitabelerinde çeşitli tarz ve örnekler, pek çok tezyini parçalar, geçmeler, Rumiler, zemin noktaları vs. en göze çarpacak hususiyetlerdendir ve hiç biri diğerine benzemez.”⁽¹¹⁾ Ciltler yuvarlak dilimli şemseli, iri bitkisel desenli, oldukça yalın ama kalitelidir. Üç yapraklı yonca, ıtır, bulut, tepelik ve tığ sık kullanılan motiflerdir. “Bu dönemde Fatih Sultan Mehmet yazdırdığı kitaplar için özel bir kütüphane, süslemeleri için de Saray'da bir nakışhane kurdurmuştu. İlk ciltçilik teşkilatı ise Beyazıt zamanında (1481-1512) kurulmuştur. Evliya Çelebi bu işler için Saray'da 50, dışarıda 300 kişinin uğraştığını, Beyazıt Camii çevresinde bu işle uğraşanlara ait 100 kadar dükkânın bulunduğunu söylemektedir.”⁽¹²⁾ Bu ciltlerin bazıları altı ayda tamamlanır ve bir han ya da hamam inşaatına yetecek kadar para harcanırdı. Bir kitabın yazımı ve cilt işleri, bazen de birkaç yıl sürerdi.

(11) A.Süheyl Ünver (1946) “Fatih Külliyesi Zamanı İlim Hayatı” İstanbul T.C İstanbul Üniversitesi Yayınları, sayı, 278 s:261

(12) ÜLKER, Muammer “ Temeller” (İstanbul Üniversitesi Güzel Sanatlar Geleneksel Türk Sanatları 2.Bölüm Kitap sanatları ders notları 2000) Nur TAVİLOĞLU-Sühendan <http://www.istanbul.edu.tr/Bolumler/guzelsanat/kitap.htm> Sayfa: 1

15. yüzyıla ait 1475 tarihli Divan adlı kitabın cilt kabı (Süleymaniye Kütüphanesi Fatih no:3831) ⁽¹³⁾

(13) Habib İşmen (1994) “Süleymaniye Kütüphanesindeki Fatih devri Ciltleri” MSÜ.

15. yüzyıla ait 1475 tarihli Divan adlı kitabın cilt kabının içi
(Süleymaniye Kütüphanesi Fatih no:3831) ⁽¹⁴⁾

(14) Habib İşmen (1994) “Süleymaniye Kütüphanesindeki Fatih devri Ciltleri” MSÜ.

16. yüzyıl Türk ciltçiliğinin klasik çağıdır. Ciltlerin şemseleri artık 15. yüzyıldaki gibi yuvarlak dilimli olmayıp, beyzi ve salbektir. Genellikle sarı ve yeşil olmak üzere iki değişik tonda altın kullanılmıştır. Bitkisel süslemenin ağırlıkta olduğu ciltlerde narçiçeği, altılı çiçek, rumi, gonca gül, tığ, tepelik oldukça sık kullanılan motiflerdir.

16. yüzyıla ait Nasihat-Name adlı kitabın cilt kabı (Topkapı Sarayı Müzesi Revan Kütüphanesi no:407) ⁽¹⁵⁾

(15) Kemal Çiğ “Türk Kitap Kapları” İstanbul, Doğan Kardeş Matbaacılık San. A.Ş.

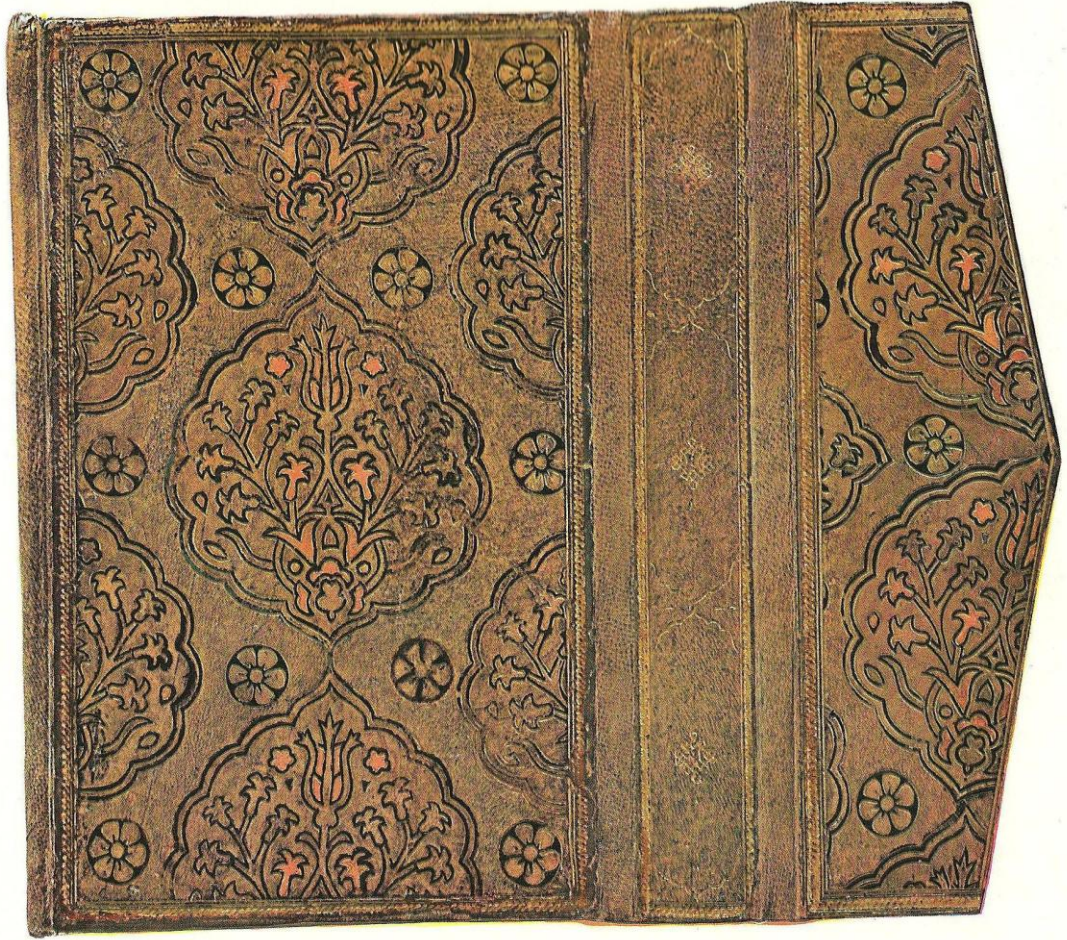
16. yüzyıla ait Nusret-nâme adlı kitabın cilt kabı (Topkapı Sarayı Müzesi
Hazine no: 1365) ⁽¹⁶⁾

(16) Kemal Çığ “Türk Kitap Kapları” İstanbul, Doğan Kardeş Matbaacılık San. A.ş.

Basımevi, 1971 s:40

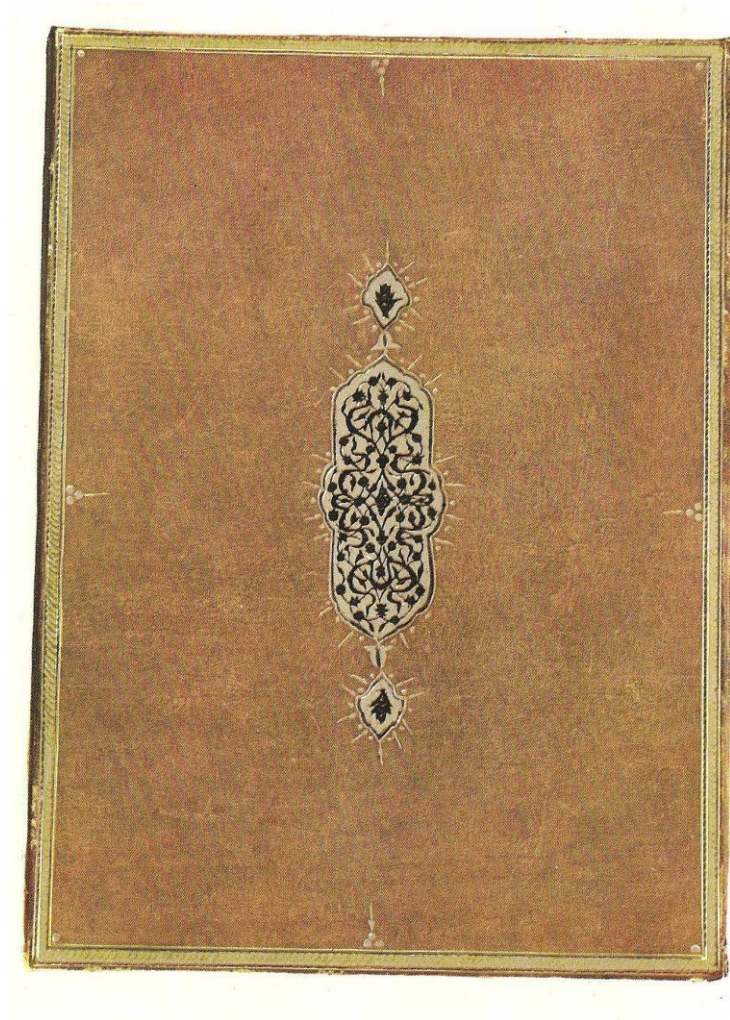
16. yüzyıla ait al-Kamus al-Muhit va'l-Kâbus adlı 1581 tarihli kitabın cilt kabı (Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı Medine Kısmı no:554) ⁽¹⁷⁾

(17) Kemal Çığ “Türk Kitap Kapları” İstanbul, Doğan Kardeş Matbaacılık San. A.ş.

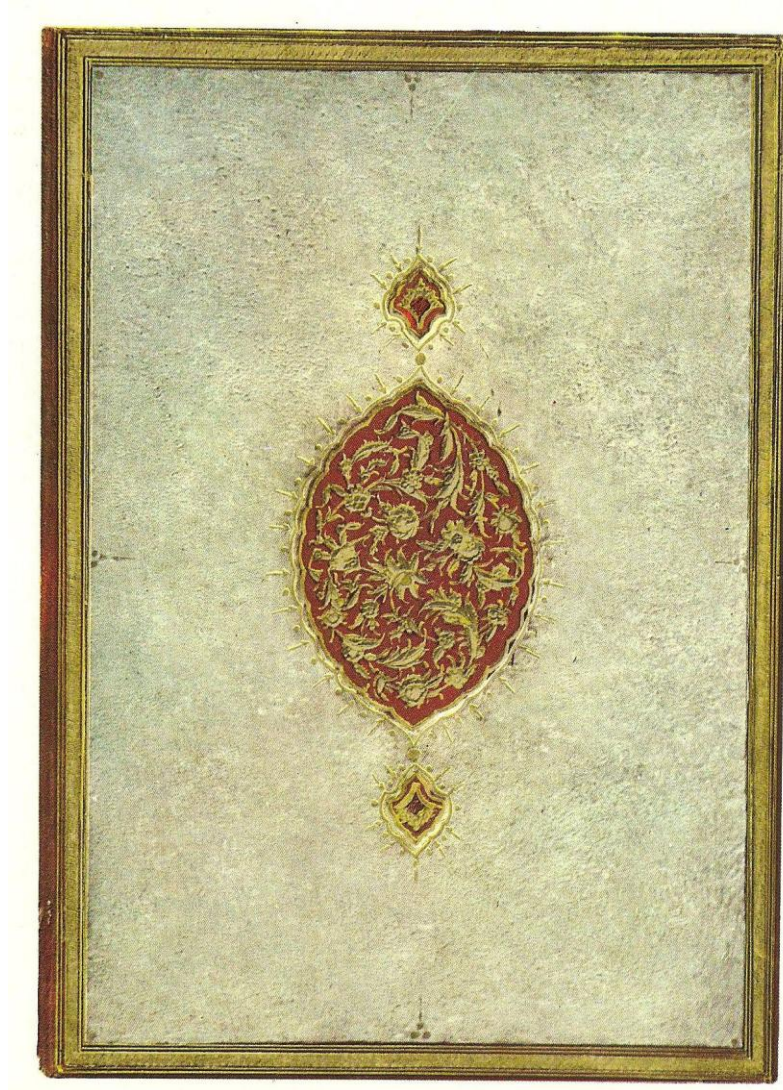
17. yüzyılda cilt kapaklarındaki kompozisyonlarda bir çözülme başlar. Klasik motiflerin yanında yeni süslemelere rastlanır. Köşebent ve bordür kalkmış, bunların yerine yanları ve tepeleri çıkıntılı büyük beyzi veya dikdörtgen şemseler belirmeye başlamıştır. Klasik düzeni koruyan örneklerde ise yine köşebent ve bordür yoktur, bitkisel motifli şemse ve salbeklerden oluşan kompozisyonlar kullanılmıştır.

17. yüzyıla ait 1657 tarihli murakka'nın cilt kabı (Topkapı Sarayı Müzesi E. Hazinesi Kütüphanesi no:2138) ⁽¹⁸⁾

(18) Kemal Çiğ "Türk Kitap Kapları" İstanbul, Doğan Kardeş Matbaacılık San. A.ş.

17. yüzyıla ait bir murakka albüm kabı (Topkapı Sarayı Müzesi E.
Hazinesi Kütüphanesi no:2333)⁽¹⁹⁾

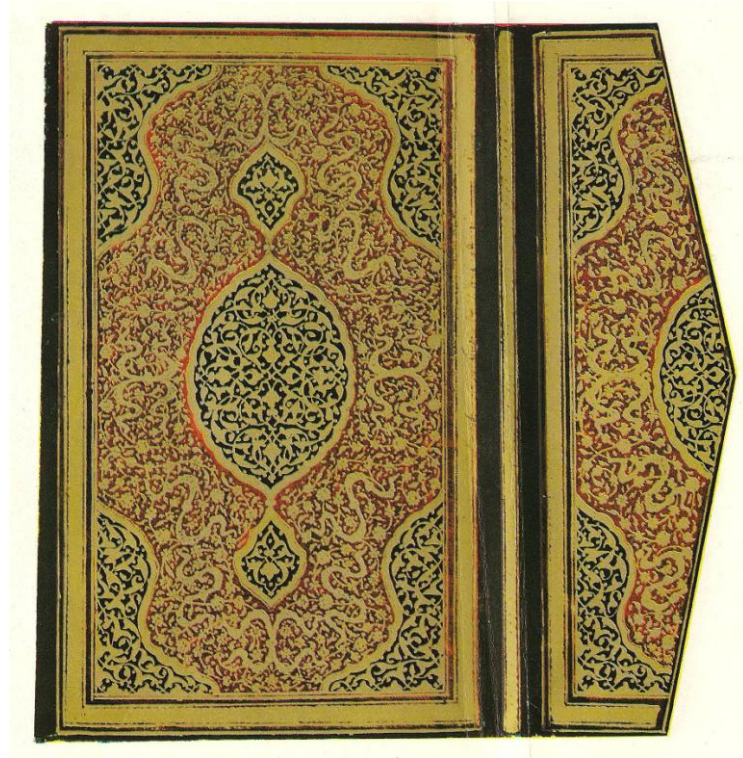

(19) Kemal Çığ “Türk Kitap Kapları” İstanbul, Doğan Kardeş Matbaacılık San. A.ş.

Basımevi, 1971 s:45

18. yüzyılda sanatta görülen canlanma ciltçiliğe de yansımıştır. “Kanuni dönemi (1520-1566) kitap kapları ile hemen hemen aynı değerde olan 18. yüzyıl klasik ciltlerinin yanı sıra, lake tekniğinde yapılmış kitap kapları da yaygınlaşmıştır. Bu tür örnekler özellikle Diyarbakır, Bursa, İstanbul ve Edirne’de yapılmıştır.”⁽²⁰⁾ Çiçek süslemelerinin yanında kimi örneklerde, Batı resmi anlayışında manzaralar da bulunmaktadır.

18. yüzyıla ait Delâ’il el-Hayrat adlı ve 1759 tarihli cilt kabının iç kısmı⁽²¹⁾

(20) ÜLKER, Muammer “ Temeller” (İstanbul Üniversitesi Güzel Sanatlar Geleneksel Türk Sanatları 2.Bölüm Kitap sanatları ders notları 2000) Nur TAVİLOĞLU-Sühendan <http://www.istanbul.edu.tr/Bolumler/guzelsanat/kitap.htm> Sayfa: 1

(21) Kemal Çığ “Türk Kitap Kapları” İstanbul, Doğan Kardeş Matbaacılık San. A.ş. Basımevi, 1971 s:51

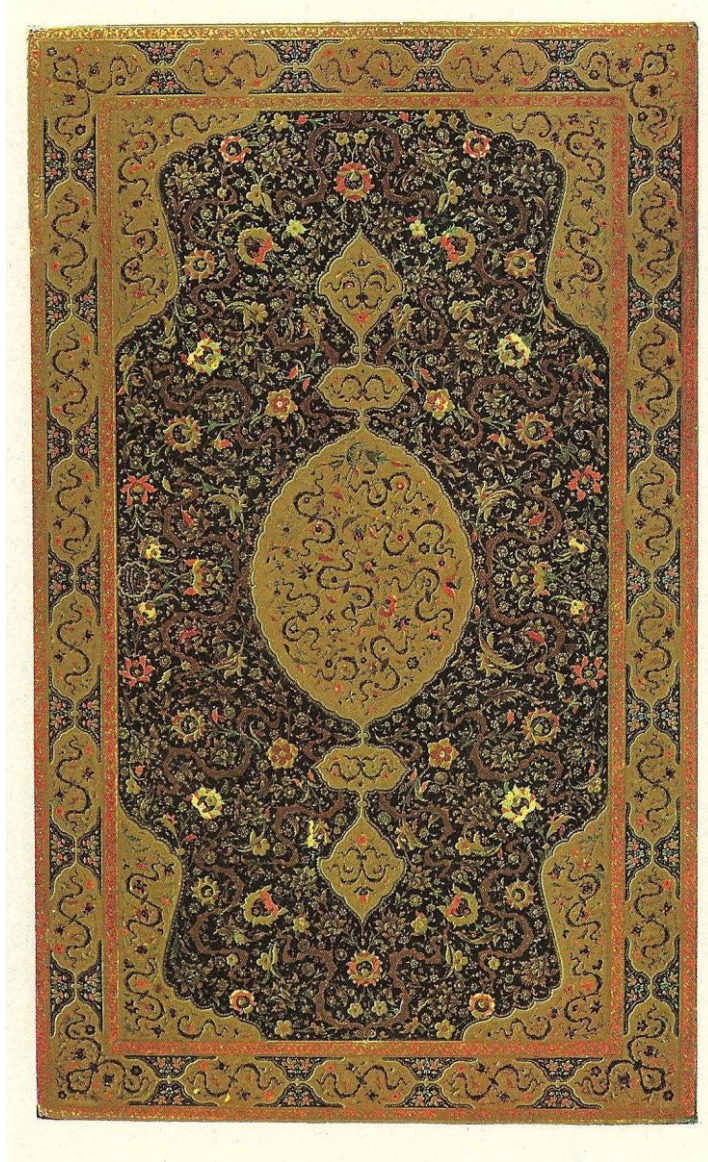
18. yüzyıla ait bir Elifba cüz'ü kabı (Topkapı Sarayı Müzesi E. Hazinesi
Kütüphanesi no:435)⁽²²⁾

(22) Kemal Çığ “Türk Kitap Kapları” İstanbul, Doğan Kardeş Matbaacılık San. A.ş.

Basımevi, 1971 s:56

18. yüzyıla ait 1723 tarihli ve Ali al-Üsküdari imzalı lake kap (Topkapı Sarayı Müzesi Ahmet III Hazinesi Kütüphanesi no:3652) ⁽²³⁾

(23) Kemal Çiğ “Türk Kitap Kapları” İstanbul, Doğan Kardeş Matbaacılık San. A.ş.

Basımevi, 1971 s:61

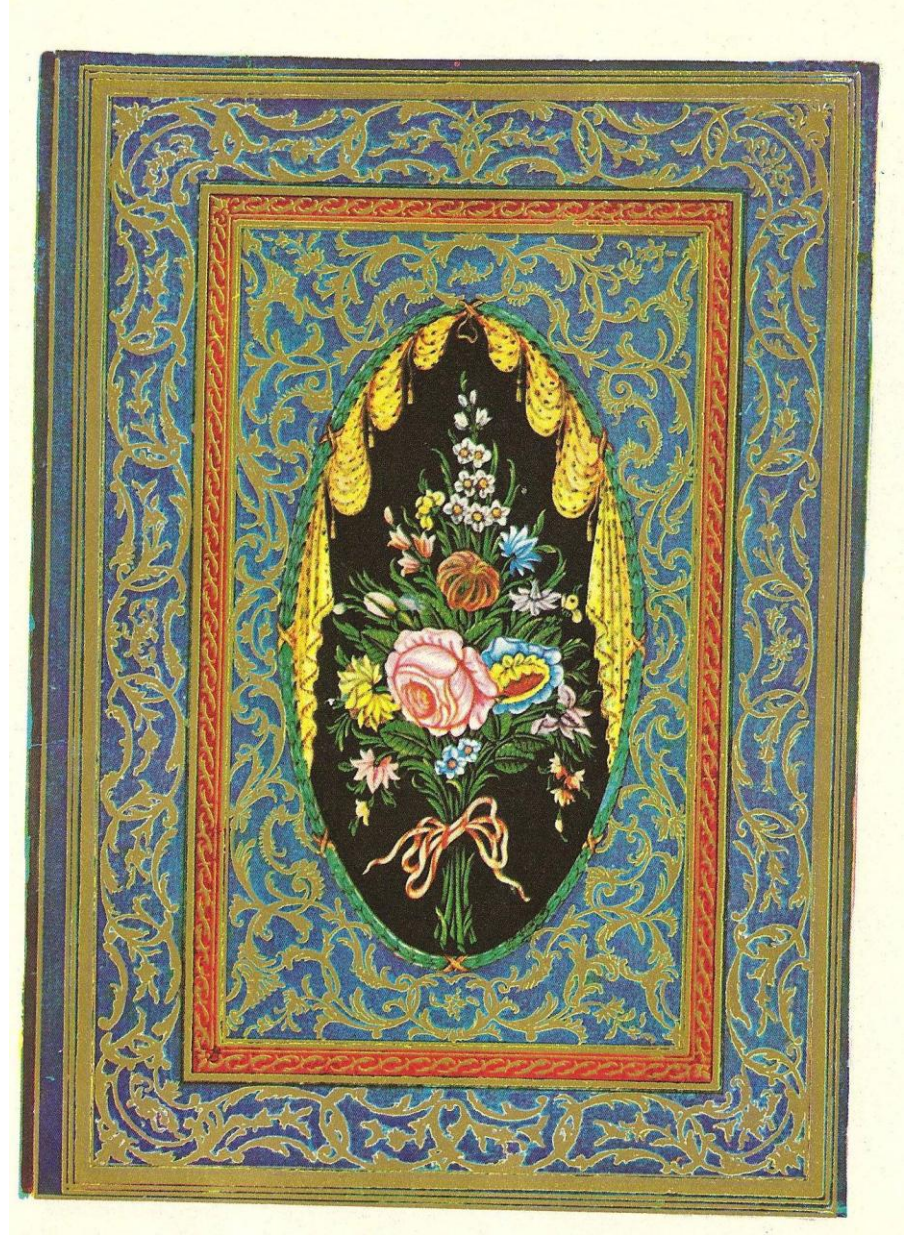
19. ve 20. yüzyıllarda cilt süslemelerinde pek fazla bir değişiklik görülmez. Genelde eski motifler yinelenir. Günümüzde ise büyük bir emekle ve sanatçı titizliğiyle hazırlanan klasik ciltlerin yerini, yapımı daha az uğraş isteyen modern ciltler almıştır.

19. yüzyıla ait Mârifetname adlı ve 1806 tarihli kitabın Lake kabı
(Süleymaniye, Halet Efendi Kütüphanesi no:186)⁽²⁴⁾

(24) Kemal Çığ “Türk Kitap Kapları” İstanbul, Doğan Kardeş Matbaacılık San. A.ş.

19. yüzyıla ait 1816 tarihli imzasız bir kap (Topkapı Sarayı Müzesi arşiv) ⁽²⁵⁾

(25) Kemal Çiğ "Türk Kitap Kapları" İstanbul, Doğan Kardeş Matbaacılık San. A.ş.

Basımevi, 1971 s:72

2.2. TEZHİP SANATI

Eski geleneksel kitapçılık sanatlarımızdan birisi olan Tezhip sanatı uzun ve köklü bir geçmişe sahiptir. Tezhip sözcüğü; Arapça zehep (altın) sözcüğünden gelmektedir. “Altınlamak, altınla süslemek anlamına gelen tezhip, resim sanatının bir kolu olup, altın ve çeşitli renklerle; din, edebiyat ve bilimle ilgili el yazmalarının, hat (yazı) levha ve albümlerini, ferman, tuğra ve cilt kapaklarını süsleme sanatıdır.”⁽²⁶⁾

Tezhip en çok el yazması kitaplarda kullanılmakla birlikte tek levha halindeki yazıların çevresinin de tezhiplendiği görülmektedir. Bu süsleme, kitap içinde en çok baş sayfalarda kullanılmıştır. Çok özen gösterilen kitaplarda baştaki iki sayfada yazıya ayrılan küçük bir bölümün dışında, tüm alanın tezhiiple kaplandığı da görülür. Özellikle Kur'an-ı Kerim'in ilk iki sayfasının bu tür bir süsleme ile doldurulması adeta bir kural haline gelmiştir. Kur'an-ı Kerim'in dışındaki kitaplarda ise genellikle metnin başında tezhipli bir besmele bölümü koymak yeterli olmuştur. Bu tür baş sayfalarda bismelinin zemini ve çerçevesi de tezhiplidir. Ayrıca çoğu kez yazının üst kısmında tezhipli bir tepelik bölümü yer alır. Kitapta metin kısmından önce gelen bir ya da iki sayfa daha fazla tezhipli olabilir. Bu tür sayfalarda genellikle yazı bulunmaz, figürsüz süsleme tüm sayfayı kaplar. Ortasında yalnızca madalyon biçiminde bir süslemenin yer aldığı örnekler de vardır. Kitabı tanıtıcı ve kimin için yazıldığını belirten bilgiler de tezhipli madalyonlar içinde yer alabilir. Bu tür sayfalara “zahriye”, bu amaçla yapılan süslemeye ise “zahriye tezhibi” denir. Hattatın adının bulunduğu sayfaya ise “ketebe sayfası” denir. Bu sayfada çoğu kez kitabın hattat tarafından kopya ediliş tarihi de vardır. Ketebe, tam sayfada yer aldığı gibi, yalnızca bir bölümde de bulunabilir.

(26) TAŞKALE, Faruk - GÜNDÜZ Hüseyin “RAKSEDEN HARFLER” s:20

Klasik bir tezhip, altın ya da lacivert zemin üzerine rumi veya çiçek bezemelidir. Ayrıca zenginleştirici yöntemler de kullanılmıştır. Sayfanın kenarındaki altın çerçeveli kısımda iğne arkası ile bastırılarak oluşturulan noktaların yüzeyden farklı bir biçimde parıldamasıyla değişik bir görüntü yaratılmıştır. Tezhibin bittiği yerde ise kâğıdın zemin rengine geçişini yumuşatmak amacı ile tığlar kullanılır. Bu ögenin ikinci bir tezhip sayılabilecek kadar yüklü örnekleri de vardır. Tığ, genelde ince bir çizgi ve bunu zenginleştiren nokta, çizgi ya da küçük çiçeklerden oluşur. Bazı yazmalarda tığların aşırı derecede abartıldığı da görülür.

“Bir tezhibin hazırlanmasında izlenen klasik yol şöyledir: İnce kâğıt üzerine bir desenin tümü ya da yinelenen bölümlerinden yalnızca biri çizilir. Deseni oluşturan çizgiler, birer milimetre kadar aralıkla iğne ile delinerek bir kalıp hazırlanır. Bu kalıp, süslenecek yüzey üzerine yerleştirilir. İnce kömür tozu dolu küçük bir torbacık, kalıp üstünde gezdirilir ve noktaların yüzeye geçmesi sağlanır. Noktaların araları da ince kalemle birleştirilerek desen ana yüzeye geçirilir. Boyama işlemine altınla başlanır. Hafif jelâtinli su ile sulandırılan altın, fırça ile sürülür. Altının parlaması için de “zermühre” denen bir alet kullanılır. Bu, parlak yüzeyli bir taştır. Bunun için genelde akik tercih edilir. Bir sapa oturtulan bu taşın yüzeye sürülmesi ile altın parlak bir görünüm kazanır. Daha sonra çok ince bir fırça kullanılarak konturlar çizilir. Bu konturlara tahrir denir. Konturların çizilmesiyle zemin renklerinin altın yüzeye akması bir derece de olsa önlenmiş olur. Sonra sıra zemin kısımlarının renklendirilmesine gelir. Zeminde genellikle lacivert kullanılır. Bu bir ölçüde dönem üslubuna ve sanatçıya göre de değişir. En sonunda renkli ayrıntılar eklenir, tığlar çekilir, zeminde serpmeye, nokta ya da tarama gibi son rötuşlar yapılır.”⁽²⁷⁾

(27) DEMİRİZ, Yıldız “TEZHİP SANATI” (İstanbul Üniversitesi Güzel Sanatlar Geleneksel Türk Sanatları 2. Bölüm Tezhip sanatı ders notları 2000)
<http://www.istanbul.edu.tr/Bolumler/guzelsanat/tezhip.htm> erişim tarihi 25.04.2007 sayfa 1

2.3.HAT SANATI

Hat sözlükte; ince, uzun doğru yol, birçok noktaların birbirine bitişerek sıralanmasından meydana gelen çizgi, çizgiye benzeyen şeyler ve yazı gibi anlamlara gelir. Bu kelime özellikle İslam kültüründe, yazı ve güzel yazı manalarında kullanılmıştır. Hüsni hat, estetik kurallara bağlı kalarak, ölçülü, güzel yazma sanatıdır; fakat İslam yazıları için kullanılan bir tabirdir. İslam yazılarını güzel yazma ve öğretme hünerine sahip Sanatkâra hattat, bu Sanata da hattatlık denilmiştir.

“Hat, sözün veya ruhta cereyan eden fikir ve duyguların alfabe ve yazı vasıtaları ile resmedilmesidir.”⁽²⁸⁾ Abbasiler devrinde gelişen hat sanatı on beşinci yüzyılda ünlü Türk hattatı Şeyh Hamdullah (1429-1520) ile yeni bir tavır ve şive kazanmış ve o zamanki İslam dünyasının bütün hattatlarının ustası olmuştur. Onun üslubu Osmanlı hat Sanatının gelişmesine geniş ölçüde yol açan bir temel oluşturmuştur. “İslam dinini kabul eden hemen hemen bütün kavimlerin her şeyden önce dini gayretle benimsemiş olduklarını Arap yazısı, bu sebeple, Hicret’ten birkaç asır sonra bir milleti değil, bütün İslam ümmetinin ortak malı haline gelmiş; aslı ve başlangıcı için doğru olan “Arap Hattı” sözü de zamanla şumülünü genişleterek, en doğru tarifle “İslam hattı” vasfını kazanmıştır.”⁽²⁹⁾ Yazı başlı başına bir Sanat olduğu gibi dekoratif Sanatların zenginleştirilmesinde ve mimaride çok büyük rol oynamıştır. Gerek Selçuklu, gerekse Osmanlı mimarisinden yazıyı çıkaracak olursak bunların pek fakir bir manzara göstereceğine şüphe yoktur. Dekoratif Sanatlar içinde aynı şey söylenebilir. Yazı Sanatının yanında tuğraları da gözden geçirmek lazımdır. Her sultanın adına arma şeklinde tuğra denilen bir kompozisyon oluşturulmuş ve fermanlar ile önemli vesikaların başına da tuğra çekilmiştir.

(28) AKSU, Hatice “Osmanlı Araştırmaları Vakfı” , “Türk Hat Sanatı” Sayfa: 1

(29) TANINDI, Zeren “Türk Hat Sanatı”

2.4 EBRU SANATI

Abru; su yüzü veya Ebre; Bulut gibi anlamlara gelen bu sanat Ebru ismi ile kullanılmaktadır. Ebru sanatının nerede başladığı kesin olarak bilinmemektedir. Ebru sanatı kâğıt ve kitap süsleme sanatları ile beraber kullanılmaktadır. “Tarihi tespit edilmiş en eski ebru 1447 yılına aittir.”⁽³⁰⁾

Osmanlı döneminde birçok ebruzen yetişmiştir. Bu dönemde ebrulu kâğıtlar devlet belgeleri ve resmi yazışmalarda zemin olarak kullanılmıştır. Buradaki başlıca amaç estetik değerlerin yanı sıra tahrifat girişimini engellemeyi amaçlamaktadır ki, bugün çek, senet ve kâğıt paralar üzerindeki karmaşık desenlerin mantığı buna dayanmaktadır.

Ebru tarihinde bugüne kadar tespit edilebilen ilk ebruzen "şebek" lakabı ile bilinen Mehmet Efendi'dir. "Ebru yapımı ve terkiplerini anlatan en eski belge niteliğindeki "Tertib-i Risale-i Ebrî" adlı eserde adı geçer ki "Allah rahmet eylesin" duası ile anılır.”⁽³¹⁾

Ebru tarihinde üstatlardan biri de Hatip Mehmet Efendi'dir. Günümüzde "Hatip" adı ile anılan ebru bu adla anılır olmuştur. “Son Osmanlı ebru üstatlarının en önemlilerinden Necmeddin Okyay (1883-1976) üstadı Edhem Efendi gibi birçok hünerlerin (okçuluk, mürekkepçilik, aharcılık, hattatlık, mücellitlik, gül yetiştiriciliği...) ustasıydı. Hezarfen lakabı ile anılırdı. 'Çiçekli Ebru'ları ilk uygulayan kişidir. 1916'da Medreset-ül Hattatin'de başladığı ebru hocalığını Güzel Sanatlar Akademisi'nde 1948'e kadar sürdürmüştür. Ebru Sanatını oğulları Sami (1910-1933) ve Sacit (1915-1998) ile yeğeni Mustafa Düzgünman'a (1920-1990) öğretmiştir.”⁽³²⁾

Günümüzde bu sanatı devam ettiren ustalar arasında Hikmet BARUTÇUGİL, Niyazi SAYIN, Fuat BAŞAR, Alparslan BABAOĞLU, Timuçin TANASLAN, merhum Nusret HEPGÜL, Feridun ÖZGÖREN ve birçok genç sanatçı mevcuttur.

(30) BARUTÇUGİL, Hikmet 2001 “Suyun Rüyası” s:36

(31) BARUTÇUGİL, Hikmet 2001 “Suyun Rüyası” s:36

(32) BARUTÇUGİL, Hikmet 2001 “Suyun Rüyası” s:41

2.5 MİNYATÜR

Batı dillerinde bir nesnenin küçük boyutlardaki örneğini belirten “Minyatür” sözcüğü, zamanla kitap resmi için kullanılan bir terim halini almıştır. Eski Türk kaynakları kitap resmi için “Nakış”, “Tasvir”; minyatür ressamı için de “Nakkaş”, “Musavvar” gibi sözcüklere yer verirler. Kitap resmi sanatına Minyatür denilmektedir.

Osmanlılarda minyatürde diğer Türk sanatları gibi önemliydi hatta nakkaşlar maaş’a bağlı çalışıyorlardı. “Osmanlı sarayının kitap sanatçıları ehli hiref teşkilatı içinde kâtipleri mücellitler ve nakkaşlar adı altında bölükler oluşturuluyor ve bu teşkilatın diğer mensupları gibi yevmiye üzerinden üç ayda bir maaş alıyorlardı.”⁽³³⁾

“8. ve 9. yüzyıla ait olan ve Turfan bölgesinde Hoço, Bezeklik, Sorçug gibi Uygur merkezlerinden günümüze gelmiş Türk resim sanatının örnekleri arasında, duvar resmi ve figürlü işlemelerin yanında minyatürler de bulunmaktadır. Türklerin İslamiyet’i kabul etmelerinden önceki devreye ait yazmalardaki minyatürler, Uygur prens ve prensesleri ile Mani ve Uygur rahiplerini canlandırırlar. Çeşitli kültür ve dinlerin etkili olduğu bir ortamda yapılan bu minyatürlerin üslupları çok zengindir ve farklılıklar gösterir. Türk minyatür sanatının 13. yüzyıla kadar olan gelişimini gösteren daha sonraki örnekler ne yazık ki, kaybolup gitmiştir.”⁽³⁴⁾

Minyatür yapılırken, önce çizilecek desen eskiz kâğıdı üzerine tasarlanır ve hazırlanan murakka üzerine eskiz kâğıdı yardımı ile desen geçirilir. Önce cetvel varsa cetveller trinin ile çizilir ve içleri altınlanır, minyatür içinde tezhiplenecek yerler varsa bunlar ince uçlu fırça ile altın ve renkler desene açıktan koyuya ya da koyudan açığa doğru tatlı bir geçişle (degrade) sürülür, renklendirme işlemi bittikten sonra en son tahrirleme işlemi yapılır ve en son olarak zemin renklendirilir.

(33) TANINDI, Zeren “Türk Minyatür Sanatı” s:411

(34) ATASOY, Nurhan Geleneksel Türk Sanatları, ikinci bölüm, Minyatür Sanatı, ders notları

“Nakkaş denen minyatürcü, bir tabaka has kâğıt (sırf pamuktan yapılmış kâğıt) alır, bir mermerin üzerine yayarak parlak bir cisimle (mermer, fildişi) sürte sürte düzleyip parlatır. Önce yapacağı şekillerin sınırlarını kâğıt üzerinde hafifçe belirterek taslaklarını yapar; bunun için birkaç kedi veya samur kılından yapılmış ve ipek telle kuş tüyüne bağlanmış bir fırça kullanır. Bu şekilde yapılan taslaklar üzerinde kolayca düzeltme yapılabilir. Taslaklar tamamlandıktan sonra çini mürekkebiyle sınır çizgilerine son biçimi verilir. Sonra çizgiler arasında kalan yerler kalınca bir fırçayla uygun renklerle düz boyanır. Daha sonra çini mürekkebiyle kenar çizgileri bir kere daha elden geçirilir.”⁽³⁵⁾ Tıpkı diğer Türk Sanatlarında da kullanılan kök boyalar minyatürlerde kullanılırdı. Eski minyatürlerin bugün bile parlaklıklarını korumaları hayranlık vericidir.

(35) ATASOY, Nurhan Geleneksel Türk Sanatları, ikinci bölüm, Minyatür Sanatı, ders notları

3. TOPKAPI SARAYI

3.1 TOPKAPI SARAYI TARİHİ

Dünyada günümüze gelebilmiş sarayların en eskisi ve geniş Topkapı Sarayıdır. “ Konumu Haliç’i, Boğaziçi’ni ve Marmara denizi gören, çok güzel manzaralı, İstanbul’un ilk kuruluş yeri olan bilinen akropol tepesidir. Tarihi İstanbul üçgen yarımadasının en uç noktasında, 5 km.yi bulan surlarla çevrili, 700.000 m2 özel araziye sahip bir komplekstir. İstanbul’un fethini 1453’te gerçekleştiren genç Fatih Sultan Mehmet, İmparatorluk tahtını bu şehre taşımıştı. Kurduğu ilk saray şehrin ortasında bulunmaktaydı. 1470’lerde yaptırdığı ikinci saraya, önceleri yeni saray, yakın tarihlerden beri de Topkapı Sarayı denilmektedir.”⁽³⁶⁾ Burası, tarihte bilinen diğer Türk sarayları gibi, klasik işlevsel yapılar bu avluların içerisine serpiştirilmiştir. Saray, kurulduğu çağdan başlayarak Sultanların yaptırdığı birçok değişiklik ve eklemelerle sürekli gelişmiştir. Sultanların Dolmabahçe Sarayına taşınmaları ile resmi saraylıktan çıkmış ve hızla harap olmaya yüz tutmuştu. Cumhuriyet döneminde sürekli onarımlar Topkapı Sarayını eski sade güzelliğine kavuşturmuştur. Sarayda sergilenen müze parçalarının pek çoğu dünyada eşi-benzeri olmayan şaheserlerdir. Saray olarak kullanıldığı devirlerdeki fonksiyonları, tarihteki diğer saraylara göre oldukça değişiktir. Burası imparatorluğun tek sahibi Sultanın resmi ikametgâhı olmakla beraber, resmi devlet işlerinin merkezi, bakanlar kurulunun toplattığı, devlet hazinesi, darphanesi ve arşivlerinin bulunduğu yerd. İmparatorluğun en yüksek öğrenim kurumu, Sultanın ve devletin üniversitesi de sarayda bulunurdu. Kuruluşundan epey sonra da sultanların özel haremeleri de bu saraya yerleştirilmişti. Osmanlı Türk İmparatorluğu Türklerin tarihte kurduğu 16 bağımsız devletten en uzun ömürlü ve en geniş topraklara sahip olanıdır. Topkapı Sarayının sahil köşkleri geçen yüzyıl sonlarında tahrip olmuşlardır. Değişik çini, ağaç işleri ve mimari üslupları, Topkapı Sarayında Türk sanatının gelişmesini, üslup farklarının uyumunu en güzel şekilde gösterir.

(36) <http://www.saglikansiklopedisi.com/Topkap%C4%B1%20Saray%C4%B1> erişim tarihi

3.1 TOPKAPI SARAYI MÜZESİ KÜTÜPHANESİ

Topkapı Sarayı müze haline dönüştürüldüğü 1924 yılına kadar 400 yıla yakın bir süre Osmanlı padişahlarının ikametgâhı, imparatorluğun idari merkezi ve her türlü devlet adamının yetiştirildiği bir eğitim kurumuydu. Bütün bunların yanında Osmanlı sanatının olduğu yegâne merkez yine saraydı. “Saray İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından 1460-1478 yılları arasında yaptırıldı ve asırlar boyunca ihtiyaca göre çeşitli yapılar ilâvesiyle genişletildi. Bu ilginç kompleksi günümüzde gezen ziyaretçiler Osmanlı padişahlarının taşlarla bezeli değerli madenlerden yapılmış eşyalarının korunduğu hazineyi hayranlıkla izlerler. Fakat Osmanlı padişahlarının en çok değer verdikleri eserler başta Kur'an-ı Kerimler olmak üzere el yazması kitaplardı.”⁽³⁷⁾ 18. yüzyıla kadar başta Arapça olmak üzere Farsça ve Türkçe kitaplardan oluşmaktaydı. Bu kitaplar sultanların hazinesinde korunmuş, zaman zaman bunlardan bir kısmını okuma amacıyla has odalarına veya hareme getirterek muhafaza etmiş ve tekrar hazinelerine koydurmuşlardı. Bu kütüphaneleri dolduran kitapların kaynağı olan Hazine kütüphanesinin zenginliği Osmanlı sultanlarının gerek içerik açısından, gerekse estetik beğenileri dolayısıyla kitap sanatına ne kadar büyük değer verdiklerini açıkça gösterir. Hükümdarların tükenmeyen ilgileri bu koleksiyonların zenginleşmesini sağladı. Topkapı Sarayı'nın kütüphaneleri padişahların verdikleri kitap siparişleriyle ve kendilerine gelen hediyelerle bugünkü saygın ve özel konumuna ulaştı. Bunun yanı sıra Topkapı Sarayı koleksiyonlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun geniş hudutları içinde bulunan özellikle Balkan kültürlerinin önemli ve değerli kitaplarıyla batılı ülkelerden armağan edilen çeşitli baskı kitaplar da bugüne kadar özenle korunmuştur. 18 bin 500 civarında el yazması ve baskı kitabın yanı sıra harita ve hat sanatı örneklerinin bulunduğu Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, özellikle İslami hat, minyatür, tezhip ve cilt sanatının son derece zengin ve en ünlü koleksiyonudur.

(37) <http://calligrapher.blogsome.com/2006.04.18/osmanl%C4%B1-kutuphaneleri-ottoman-libraries/erişim tarihi 15.05.2007>

4. KATALOG KÜNYE VE TANIMLAMALARI

1) K.183

KATALOG NO	: 1
ENVANTER NO	: K.183 (Koğuşlar)
ESERİN ADI	: Kur'an-ı Kerim
ESERİN YERİ	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
ÖLÇÜLERİ	: 365mm boy, 245mm en.
YAPRAK SAYISI	: 326 yaprak.
YAZI TÜRÜ	: Nesih
DİLİ	: Arapça
KÂĞIT CİNSİ	: Aharlı kalın kâğıt.
DERİ RENGİ	: Koyu kahverengi
YAZILDIĞI TARİH	: Tahminen İran'ın X.Asır eserlerindendir.
KETEBESİ	:
TANIM	: Eserin cildinin dış kapağı koyu kahverengi deriyle kaplanmış. Eserde sağ ve sol kapak, sırt, sertap ve miklep kısımları bulunmaktadır. (bkz Resim 1,1) Eserde orta göbek şemse (bkz Resim1.2), buna bağlı salbekler (bkz resim 1,3), köşebentler (bkz Resim 1,4) ve miklep şemsesi (bkz Resim 1,5) alttan ayırma tarzında altınlanmıştır. Eserde şemse, salbek, köşebent ve miklep şemsesi kalıplarında penç, hatai ve yaprak motifleri kullanılarak bitkisel kompozisyon uygulanmıştır. Bu kalıpların etrafı ince bir dendan çizgisiyle çevrelenmiş olup dendanların üzeri tığlarla bezenmiştir. Eser cildinin kapağının dış kenar kısımlarında zencerek ve kuzu tabir edilen cetveller bulunmaktadır. Eserin sağ ve sol kapaklarındaki kalıplar aynı form ve boyuttur. Cildin dış kapağında özellikle sol kapağın dış yüzü, sertap ve sırtta zamanla bazı fiziki yıpranmalar, çizikler ve kurt delikleri oluşmuştur.

Eser cildinin kapağının iç kısmı vişneçürüğü deri ile kaplamış (bkz Resim1.6) ortada şemse ve buna bağlı salbekler (bkz. Resim 1,7), miklep kısmında miklep şemsesi (bkz. Resim 1,8) bulunmaktadır. İç kapak kalıplarının içlerine zerefşan uygulanmış, şemse ve salbek kalıplarının etrafı dendan çizgisiyle çevrelenip dendanların üzeri tığlarla bezenmiştir. Eserin kapağının içinde de kullanılan kalıplar aynı form ve biçimdedir ve kapağın dışında kullanılan kalıplarla benzeşmektedir. Kapağın içindeki yüzde, sağ ve sol kapaklarının dış kenar kısımlarında zencerek ve kuzu cetveller mevcuttur. Sertap'ta ise sadece kuzu cetveli kullanılmış. Kapağın iç yüzünde miklep kısmının derisinde potluk oluşmuş ve kapakta dış yüzden giren kurtların iç yüzden çıkması kurt deliklerinin buradan da gözüdür kılmış ve bu delikler yenilemeye tabi tutulmamıştır. Eserin iç sayfalarında özellikle alt ve üst köşelerinde kurt delikleri mevcut. Eserin iç sayfalarında 95 mm. Uzunluğunda 12 satır ve yıldız sülüsle 135 mm. Uzunluğunda 3 satır bulunmakta (bkz resim1.9) iç sayfalarda nefis yazı ve tezhip örnekleri var. (bkz.resim1.10–11–12) Eserin serlevha sayfası, sure başları ve güller tezhipli, durak, cetveller yıldızlı ve renklidir. (bkz resim 1.13–114–15)

2) K.40

KATALOG NO	: 2
ENVANTER NO	: K.40 (Koğuşlar)
ESERİN ADI	: Kur'an-ı Kerim
ESERİN YERİ	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
ÖLÇÜLERİ	: 375mm boy, 250mm en.
YAPRAK SAYISI	: 257 yaprak.
YAZI TÜRÜ	: Sülüs ve Nesih
DİLİ	: Arapça
KÂĞIT CİNSİ	: Aharlı kalın kâğıt.
DERİ RENGİ	: Kahverengi
YAZILDIĞI TARİH	: 986 (1578) yılı rebiyülâhırında
KETEBESİ	: Ali Rıza at-Tibrizi eli ile istinsah edilmiştir.
TANIM	: Eserlerin cildinin dış yüzü koyu kahverengi deriyle kaplanmıştır. Eserin sağ ve sol kapakları, sırt, sertap ve miklep kısımları bulunmaktadır. (bkz resim.2,1) Eserde orta göbek şemse, buna bağlı salbekler, köşebentler ve küçük paftalar beyaz renk altınla mülemma tarzında çalışılmıştır. Zemin ve büyük paftalar ise sarı renk altınla mülemma tarzında çalışılmıştır. Orta göbek şemse (bkz. resim 2,2), salbek (bkz.resim2.3), köşebentler (bkz.resim2.4) ve miklep şemsesi (bkz.resim2.5) kalıplarında tepelik, penç, hatai, yaprak ve rumilerden oluşmuş kompozisyon kullanılmış. Zeminde ise tepelik, penç, hatai, yaprak ve bulutlardan oluşan kompozisyon kullanılmıştır. Eserin kapağının dış yüzünde kenardaki büyük paftalarda (bkz.resim2.6) Arapça hatlı yazılar, küçük paftalarda ise çarkıfelek pençler yapılmış ve bunların araları üç nokta ile zenginleştirilmiştir. Eserin cilt kapağının köşelerinde içten dışa doğru; ortada bulunan büyük dikdörtgen pafta ile kenarlarda bulunan paftaları birbirinden ayıran bölümde iki kuzu cetveli, eserin köşe paftaları ile dış kapak hudutları arasındaki bölümde üç kuzu cetveli ve bir zencerek cetveli bulunmaktadır. Eserin sağ ve sol kapaklarında kullanılan kalıplar aynı form ve biçimdedir. Eserin kapağının dış yüzünde zaman içinde fiziki

yıpranmalar oluşmuştur. Eserin sırt kısmına boydan boya ve sertap kısmının köşelerine deri rengine uygun olmayan kırmızı bir deri ile bantlar atılmıştır. Zaman içerisinde kapağın sertap kısmında ve çeşitli yerlerindeki altınlarda silinmeler ve dökülmeler oluşmuş. Cilt kapağının iç yüzü açık kahverengi deriyle kaplanmış (bkz. res.2,7) sağ ve sol kapağın içinde; sertapta ve miklep kısmında zemin tepelik formunda paftalara ayrılmıştır. Üzerinde bulunan deri rumi kompozisyon şeklinde oyularak katı çalışması yapılmış ve oyulan deri altın rengine boyanmış. Her bir tepelik zemini ayrı renkte olup, zeminde; siyah, mavi, turkuaz, açık kahverengi ve gri renkleri kullanılmış (bkz.res.2,8). Kitabın ağız kısmı, şıkaf tarzında hatalı motiflerle bezenmiş (bkz.res. 2.9/2.10). Eserin iç sayfaları genel olarak iyi durumda olmakla beraber sayfa kenarlarında geniş su lekeleri var. Eserin sayfa kenarları tezhipli (bkz.resim 2.11/2.12), eserde 2 adet madalyon şeklinde bezenmiş zahriye sayfaları bulunmakta (bkz.res. 2.13/2.14 /2.15 /2.16). Eserin zahriye sayfalarının zemininde halkar tarzında bezeme yapılmış. Zahriye madalyonu ortada şemse ve buna bağlı salbeklerin tezhiplenmesiyle oluşturulmuş. Eserin serlevha sayfalarında son derece ince bir tezhip örneği görünmekte (bkz resim 2.17/ 2.18/2-19), eserin iç sayfalarında üç satırın 145 mm. uzunluğunda harekeli sülüs ve yaldızla, 12 satırı 110 mm. uzunluğunda harekeli siyah nesihle olmak üzere 11 satır bulunmaktadır (bkz res. 2.20).

Eserde sure başları, güller, koltuklar tezhiplenmiş, durak ve cetveller yaldızlıdır (bkz.res.2.21 / 2.22 / 2.23 / 2.24 / 2.25). Eserin ketebe sayfası altınla yazılıp yine altınla tezhiplenmiştir (bkz res.2.26).

3) K.3

KATALOG NO	: 3
ENVANTER NO	: K.3 (Koğuşlar)
ESERİN ADI	: Kur'an-ı Kerim
ESERİN YERİ	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
ÖLÇÜLERİ	: 328 mm boy, 220mm en.
YAPRAK SAYISI	: 229 yaprak.
YAZI TÜRÜ	: Sülüs ve Nesih
DİLİ	: Arapça
KÂĞIT CİNSİ	: Aharlı kâğıt
DERİ RENGİ	: Kahverengi deri cilt
YAZILDIĞI TARİH	: 709 (1309) yılı cemaziyülevvelinde yazılmıştır.
KETEBESİ	: Mahmut b. Muhammed b.Yusuf Fahr al-Hamadani eli ile yazılmıştır.
TANIM	: Eserin cildinin dış yüzü koyu kahverengi deri ile kaplanmıştır. Eserde sağ ve sol kapak, sırt, sertap ve miklep kısımları bulunmaktadır (bkz.res.3,1). Eserde orta göbek şemseler, buna bağlı salbekler, köşebentler, köşebentlere bağlı salbekler, miklep şemsesi ve miklep köşebentleri ile salbekleri, paftalar bulunmaktadır. Eserin zemini mülemma tarzında altılanmıştır. Orta göbek şemse (bkz.res. 3.2) kullanılan kalıpta; penç, hatai, yaprak ve rumilerden oluşan bir kompozisyon kullanılmıştır. Salbeklerde (bkz. res. 3.3) tek başına hatailer kullanılmıştır, köşebentlerde (bkz.res.3,4) ve miklep şemsesinde (bkz.res.3,5) rumi, yaprak, penç ve hatailerden oluşan bir kompozisyon kullanılmıştır. Eserin cildinin kapağının dışında köşelerde bulunan büyük paftalarda (bkz.res.3,6) kullanılan klişelerde penç, hatai ve yapraklardan oluşan kompozisyon kullanılmıştır. Küçük paftalarda (bkz.res.3,6) ise tek başına çarkıfelek penç motifi bulunmaktadır. Eserin kapağının dışında, köşelerde bulunan zencerekler zaman ile silinmiş ama miklep kısmındaki zencerekten anladığımız kadarıyla ortada bulunan dikdörtgen kalıp ile kenar paftaları birbirinden ayıran bölümde iki kuzu cetveli, kenar paftalar ile kitabın

dış köşeleri arasında bulunan kısımda iki kuzu cetveli arasında bir zencerek cetveli bulunmaktadır. Eserin sağ ve sol dış kapaklarında bulunan kalıplar aynı form ve boyuttur. Eserin cildinin kapağının dış köşeleri çepeçevre, sırt ve miklep kısmı sonradan yapılan bir yenileme ile vişneçürüğü deri kaplanmış. Eserin cilt kapağının üzerinde bulunan altınların bir kısmı zaman içinde silinmiştir.

Eserin iç sayalarından serlevha sayfasının karşılıklı uçları yenileme geçirmiş, başka bir kâğıt ile yama yapılmıştır. Eserin serlevha sayfası tezhiplidir (bkz. res. 3.7). Eserin zahriye sayfasının altında ve üstünde sonradan yapılmış yamalar mevcuttur ve lekelenmeler vardır (bkz.res.3,8). Eserin iç sayfalarında 150 mm uzunluğunda sülüs yazı ile 2 satır ve 13 satırı harekeli nesihle olmak üzere 15 satır bulunmaktadır (bkz.res. 3.9). Bazı sayfaların kenarlarından gül örnekleri bulunmaktadır (bkz.res.3.10 / 3.11 / 3.12 / 3.13 / 3.14).

4) K.16

KATALOG NO	: 4
ENVANTER NO	: K.16 (Koğuşlar)
ESERİN ADI	: Kur'an-ı Kerim
ESERİN YERİ	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
ÖLÇÜLERİ	: 328 mm boy, 220mm en.
YAPRAK SAYISI	: 229 yaprak.
YAZI TÜRÜ	: Sülüs ve Nesih
DİLİ	: Arapça
KÂĞIT CİNSİ	: Aharlı kalın kâğıt.
DERİ RENGİ	: Kahverengi deri cilt
YAZILDIĞI TARİH	: 898 (1492–93) de istinsah edilmiştir.
KETEBESİ	: Ahmet b. Mahmut b. Muhammed al-Hallak eli ile
TANIM	: Eserin cildinin dış yüzü kahverengi deri ile kaplanmıştır. Eser sağ ve sol kapak, sırt, sertap ve miklep kısımlarından oluşmaktadır (bkz.res. 4.1). Eserde orta göbek şemse ve buna bağlı salbekler, köşebent ve miklep şemsesi bulunmaktadır ve bunlar mülemma tarzında altınlanmıştır (bkz.res.4,2). Şemse (bkz.res.4,3), salbek (bkz.res.4,4), köşebent (bkz.res.4,5) ve miklep şemsesinde (bkz.res.4,6) kullanılan kalıplarda penç, hatai, yaprak ve rumilerden oluşan kompozisyon kullanılmıştır. Bu kalıpların etrafı ince bir dendan çizgisi ile çevrelenmiştir ve dendanların üzeri tığlarla zenginleştirilmiştir. Eserin sertap kısmı bir paftaya ayrılmış ve içine mülemma tarzında Arapça hatlı bir yazı yazılmıştır (bkz. res. 4.7). Eserin kapağının dışındaki köşelerde zencerek ve kuzu cetvelleri kesik kesik paftalar halinde cetvellenip ayrı bir tarz elde edilmiş. Eserin sağ ve sol kapak kısmında kullanılan kalıplar aynı form ve biçimdedir. Eserin kapağının dış derisinde zaman içinde çizikler, kurt delikleri oluşmuştur. Özellikle kapağın dış yüzünün kenar kısımlarında yırtılmalar meydana gelmiştir. Sağ kapağın üst zencerek kısmında sonradan oluşan küf benzeri zararlılar görülmektedir. Eserin iç sayfaları genel anlamda iyi durumdadır, eserin serlevha sayfası (bkz.res. 4.8), koltuklar

(bkz.res. 4.9), sure başları (bkz.res. 4.10) tezhiplidir. Eserin iç sayfalarında harekeli sülüsle 155mm uzunluğunda 3 satır ve harekeli nesihle 126mm uzunluğunda 8 satır bulunmaktadır (bkz.res.4.11), (bkz.res.4.12), eserde sure başları (bkz.res.4.15) , güller (bkz.res.4.16) tezhiplidir ve eserin ketebe sayfası bulunmaktadır (bkz.res.4.17).

5) K.28

KATALOG NO	: 5
ENVANTER NO	: K.28 (Koğuşlar)
ESERİN ADI	: Kur'an-ı Kerim
ESERİN YERİ	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
ÖLÇÜLERİ	: 500 mm boy, 370mm en.
YAPRAK SAYISI	: 222 yaprak.
YAZI TÜRÜ	: Sülüs ve Nesih
DİLİ	: Arapça
KÂĞIT CİNSİ	: Aharlı kâğıt.
DERİ RENGİ	: Koyu kahverengi deri cilt
YAZILDIĞI TARİH	: 967 (1559–60)
KETEBESİ	: Şah Muhammed Şarîf al-Haravî eli ile yazılmıştır.
TANIM	: Eserin cildinin dış yüzü koyu kahverengi deri ile kaplanmıştır. Eserin sağ ve sol kapak, sırt, sertap ve miklep kısımları bulunmaktadır (bkz.res.5,1), (bkz.res.5,2). Eserde orta göbek şemse (bkz.res. 5.3), buna bağlı salbekler (bkz.res.5,4), köşebentler ve bunlara bağlı salbekler (bkz res.5,2) bulunmaktadır ve bunlar mülemma tarzında altınlanmıştır. Kullanılan kalıplarda yaprak, penç, hatai ve rumilerden oluşan kompozisyon kullanılmıştır. Salbek'in kalıplarında penç, hatai ve yapraklardan oluşan kompozisyon kullanılmıştır. Eserin cildinin dış kapağının köşelerinde bulunan büyük paftalar mülemma tarzında altınlanmıştır ve kullanılan kalıplarda; yaprak, penç, hatai ve rumilerden oluşan kompozisyon kullanılmıştır. Küçük paftalarda ise sadece hatailerden oluşan mülemma tarzında yapılmış kompozisyon kullanılmıştır. Eserin kapağının dışında kullanılan kalıpların etrafı ince bir dendan çizgisi ile çevrelenmiş ve bu dendanların etrafı tığlarla süslenmiştir. Eserin sertap kısmında altın çerçeveye alınmış paftada altınla yazma olarak Arapça hatlı bir yazı bulunmaktadır. Bu yazının altında ve üstünde yine paftalara ayrılmış iki bölüm bulunmaktadır ve bu bölümlere nokta ve tığlarla süsleme yapılmıştır. Eserin kapağının dışında orta göbek şemse ve

köşebentlerin bulunduğu alanı kenar paftalardan ayıran bölümde iki ince kuzu cetveli ve bunların arasında bir zencerek ile cetveli bulunmaktadır. Kenar paftalar ile kapağın kenar kısımları arasında kalan boşluk 3 adet kuzu cetveli ile 2 adet zencerek cetveli ile doldurulmuştur. Eserin kapağının dışında zamanla fiziki yıpranmalar, çizikler ve çok sayıda kurt delikleri oluşmuştur. Eserin kapağının açılmasını kolaylaştıran muhat kısmı ve miklep kısmında bulunan deri rengine aşınmadan dolayı açılmalar olmuştur. Eserin sağ ve sol kapağında kullanılan kalıplar aynı form ve boyuttur. Eserin kapağının iç yüzü açık kahverengi deri ile kaplanmış ve Katı'a çalışması yapılmıştır (bkz.res.5,5) . İç kapakta orta göbek şemse (bkz.res.5,7 / 5,9) ve buna bağlı salbekler (bkz.res.5,7 / 5,8), Sertap, köşebent ve paftalar da zemini çeşitli bölümlere renklerle ayırmıştır. Zeminde; mavi, sülyen, altın ve yeşil renkler kullanılmıştır. Katı'a yapılan deri, renkli zemin üzerinde rumi kompozisyon şeklinde oyularak çalışılmıştır. Sonra oyulan deri siyah renge boyanmıştır. Katı'a uygulanan şemse, salbek, köşebent ve paftaların etrafı dendanlanıp bu dendanların üzeri tığlarla süslenmiştir. Kenardaki küçük paftalarda Katı'a uygulanan zemin altın rengine, büyük paftalarda kullanılan zemin ise altın ve sülyen rengine boyanmıştır. Eserin kapağının iç yüzünde bulunan şemse ve köşebentleri kenar paftalardan ayıran kısımda iki adet kuzu ve bir adet zencerek cetveli bulunmaktadır. Kenar paftalar ile kapağın iç kısmının kenarları arasında kalan boşlukta da yine iki adet kuzu ve bir adet zencerek cetveli bulunmaktadır. Eserin kapağının iç yüzünde bulunan işlemeli kısımların tamamı sonardan kâğıt ile kaplanmış sonra bu kâğıt sökülmüş ve hala cildin kenarlarda kâğıdın parçaları bulunmaktadır, bu kâğıt izleri temizlenmeden bırakılmıştır. Eserin iç sayfaları küçük lekeler haricinde iyi durumdadır, eserin iç sayfalarında bir satırı mavi mürekkep ve bir satırı altınla (bkz.res.5.13) olmak üzere harekeli sülüsle 220mm uzunluğunda 15 satır (bkz.res.5.10) bulunmaktadır. Bazı sayfa kenarlarında bulunan güller tezhiplidir (bkz.res.5.11). Eserde sure başları tezhipli durak ve cetveller yaldız ve renklidir (bkz.res.5.12 / bkz.res. 5.18). Eserin serlevha sayfası tezhiplidir (bkz.res.5.14 / 5.15 / 5.16 / 5.17). Eserin zahriye sayfasında bu kitabın padişah tarafından Küçük Ayasofya Camiine vakf edildiğini belirten bir yazı ve padişahın tuğrası mevcuttur. (bkz.res.5.19) ve Eserin ketebe sayfası (bkz.res.5.20) bulunmaktadır.

6) K.1

KATALOG NO	: 6
ENVANTER NO	: K.1 (Koğuşlar)
ESERİN ADI	: Kur'an-ı Kerim
ESERİN YERİ	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
ÖLÇÜLERİ	: 465 mm boy, 325 mm en.
YAPRAK SAYISI	: 296 yaprak
YAZI TÜRÜ	: Nesih
DİLİ	: Arapça
KÂĞIT CİNSİ	: Aharlı ve vassaleli krem rengi kâğıt.
DERİ RENGİ	: Kahverengi deri cilt
YAZILDIĞI TARİH	: 690 (1261) yılı cumadelulasında yazılmıştır.
KETEBESİ	: Yakut al-Musta'simi eli ile
TANIM	: Eserin cildinin dış yüzü koyu kahverengi deri ile kaplanmıştır. Eserde sağ ve sol kapak ve sırt kısımları bulunmaktadır (bkz res.6,1 / 6,2). Eserin dış kapağında orta göbek şemse (bkz.res.6,4) ve bunlara bağlı salbekler (bkz.res.6,5), köşebentler (bkz.res.6,6), paftalar ve zemin (bkz.res.6,3) bulunmaktadır ve bunlar müllema tarzında altınlanmıştır. Şemse, salbek ve köşebentlerde kullanılan kalıplarda yaprak, penç, hatai ve rumilerden oluşan kompozisyon kullanılmıştır. Mülema tarzda altınlanan zeminde ise; yaprak, penç, hatai ve bulutlardan oluşan kompozisyon kullanılmıştır. Eserin kapağının dışındaki köşelerde bulunan küçük paftalarda çarkıfelek penç kullanılmıştır. Büyük paftalarda ise; Penç, hatai ve yapraklardan oluşan kompozisyon kullanılmıştır. Eserin kapağının dış yüzünde ortada bulunan büyük dikdörtgen pafta ile köşelerdeki paftaları birbirinden ayıran bölümde dikdörtgen kalıbın altı ve üstü kuzu cetveli ile paftalara ayrılmıştır ve içleri boştur. Bu kısım zencerek cetveli ve bir adet kuzu cetveli ile tamamlanmıştır. Köşelerdeki paftalar ile kapağın dış kenarları arasında kalan bölümde bulunan cetveller zaman ile silinmiştir. Eserin sağ ve sol kapağında kullanılan kalıplar aynı form ve boyuttur. Eserin kapağının iç yüzü açık kahverengi deri ile kaplanmıştır

(bkz.res.6,7). Ortada bulunan dikdörtgen bölüme uygulanan Katı'a çalışmasında zemin geometrik geçmelerle çeşitli paftalara ayrılmıştır ve zeminde farklı renkler kullanılmıştır. Zeminde; mavi, turkuaz, sülyen, aralarda oluşan dairesel alanlarda ise altın zemin kullanılmıştır. Üzerlerindeki deri rumi kompozisyon şeklinde oyulduktan sonra siyah renge boyanmıştır (bkz.res.6,8). Eserin iç kapağında iki sıra pafta kullanılmış. Bunlar içten dışa doğru; birinci küçük paftalarda mülemma tarzda çarkıfelek penç motifi, büyük paftalarda ise mülemma tarzda; yaprak, hatalı ve penç motiflerinden oluşan kompozisyon kullanılmıştır. İçten dışa doğru ikinci paftada Katı'a tarzında çalışma yapılmıştır. Küçük paftalarda; zemin altın rengine boyandıktan sonra, rumi kompozisyon şeklinde oyulan deri siyah renge boyanarak Katı'a çalışması yapılmıştır. Büyük paftalarda ise mavi zemin üzerinde deri rumi kompozisyon şeklinde oyulmuştur ve altın rengine boyanmıştır. Eserin kapaklarının iç yüzünde de sağ ve sol kapaklar aynı form ve biçimdedir. Ayrıca kapağın dışında kullanılan kalıplarla iç yüzünde kullanılan kalıplar benzeşmektedir. Kapağın iç yüzünde bulunan Katı'a lar zamanla zarar görmüştür ve kopmuştur. Eserin içini oluşturan sayfalar akkase gibi gözükmektedir. Yazının bulunduğu alan sarı kâğıt, dışta kalan yazısız bölümde ise açık renk kâğıt kullanılarak vassale uygulanmıştır. Yazı anlarının içinde mantarlaşmalar başlamıştır (bkz.res.6.13). Eserin serlevha sayfası (bkz.res.6,9 / 6.10 / 6.11) altınla yazılmış son derece güzel tezhiplidir. Eserin iç sayfalarında harekeli nesihle 150mm uzunluğunda 13 satır (bkz.res.6.12) bulunmaktadır. Cetveller; mavi, kırmızı, yeşil ve yıldız rengindedir. Sure başları altınla yazılmıştır (bkz.res.6.13 / 6.14 / 6.15). Ayrıca eserin ketebe sayfasının yeşille çekilen cetvelinin üst köşesi sonradan yenileme ile onarılmıştır (bkz.res.6.16 / 6. 17).

7) M.13

KATALOG NO	: 7
ENVANTER NO	: M.13 (Medine)
ESERİN ADI	: Kur'an-ı Kerim
ESERİN YERİ	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
ÖLÇÜLERİ	:190 mm boy, 128 mm en.
YAPRAK SAYISI	: 417 yaprak
YAZI TÜRÜ	: Nesih
KÂĞIT CİNSİ	: Aharlı kâğıt
DİLİ	: Arapça
DERİ RENGİ	: Koyu kahverengi
YAZILDIĞI TARİH	: 983 (1575) yılı Cumadelulasında istinsah edilmiştir.
KETEBESİ	: Abd ar-Rahim b.Ahmad eliyle
TANIM	: Eserin cildinin dış yüzü koyu kahverengi deri ile kaplanmıştır. Eser sonradan kalın uçuk mavi bir kâğıt ile kaplanmıştır (bkz.res.7,1). Eserde sağ ve sol kapak, sırt, sertap ve miklep kısımları bulunmaktadır. Üzeri kâğıt ile kaplı olan dış kapakta zaman ile oluşan yırtıktan eserin köşebent (bkz.res.7,2) ve salbek kısmı (bkz.res.7,3) gözükmektedir. Alttan ayırma olarak altınlanmış kalıplarda salbekte hatai, köşebentte ise hatai, penç ve yapraklardan oluşan bitkisel kompozisyon kullanılmıştır. Bu kalıpların etrafı dendanlanmış ve dendanların üzeri tığlarla süslenmiştir. Eserin kapağının dış yüzünde köşebent sınırı ile eserin cildinin dış kenarı arasında bulunan yere iki adet kuzu cetveli ve aralarında bir adet zencerek cetveli bulunmaktadır. Eserin kapağının dış yüzünde bulunan kâğıtta çok sayıda kurt delikleri bulunmaktadır (bkz.res.7,1). Eserin iç sayfalarının bazılarının kenarları sonradan yenileme görmüş (bkz.res.7,6 / 7,7 / 7,8), sayfalarda lekelenmeler oluşmuştur. Eserin iç sayfalarında harekeli nesihle 70 mm uzunluğunda 13 satır bulunmaktadır (bkz.res.7,4). Eserin iç sayfalarda sure başları, güller, lâfzî celaller, duraklar ve cetveller altın yaldızla süslenmiştir (bkz.res.7,5 / 7,6 / 7,7). Eserin serlevha sayfası tezhiplidir (bkz.res.7,8 / 7,9).

8) Y.Y. 896

KATALOG NO	: 8
ENVANTER NO	: Y.Y. 896 (Yeni Yazmalar)
ESERİN ADI	: Kur'an-ı Kerim
ESERİN YERİ	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
ÖLÇÜLERİ	: 198 mm boy, 127 mm en
YAPRAK SAYISI	: 301 yaprak
YAZI TÜRÜ	: Nesih
DİLİ	: Arapça
KÂĞIT CİNSİ	: Aharlı krem rengi zerefşan kâğıt
DERİ RENGİ	: Kahverengi deri cilt
YAZILDIĞI TARİHİ	: 992 (1584) zilkadesinde istinsah edilmiştir
KETEBESİ	:
TANIM	: Eserin dış yüzü kahverengi deri ile kaplanmıştır. Eserde sağ ve sol kapak, sırt, sertap ve miklep kısımları bulunmaktadır (bkz.res.8,1). Eserin kapağının dış yüzünde orta göbek şemse (bkz.res.8,2), buna bağlı salbekler (bkz.res.8,3), köşebentler (bkz.res.8,4), paftalar (bkz.res.8,5) ve sertap (bkz.res.8,6) alttan ayırma tarzında çalışılmıştır. Şemse ve köşebentlerde sadece bulut motifleri deri renginde bırakılmıştır. Eserin kapağının dış yüzünde bulunan orta göbek şemse, salbekler ve köşebentlerin kalıplarında penç, hatai, yaprak ve bulutlardan oluşan kompozisyon kullanılmıştır. Eserin kapağının dış yüzünde ortada bulunan büyük dikdörtgen paftanın zemininde yazma olarak altınla dişi motif yapılmıştır. Kapağın dış yüzünün köşelerinde bulunan küçük paftalarda yazma olarak noktasal çiçek motifi yapılarak dendanları altınlanmıştır (bkz.res.8,6). Büyük paftalarda ise alttan ayırma olarak penç, hatai, yaprak ve bulut motiflerinin olduğu kalıp çalışılmıştır. Eserin ortasındaki büyük dikdörtgen pafta ile kenar paftaları arasındaki boşlukta iki kuzu cetveli ve bunların ortasında bir zencerek cetveli bulunmaktadır. Kenar paftalarla eserin dış köşeleri arasında kalan boşlukta yine iki kuzu cetveli ve ortasında bir zencerek cetveli bulunmaktadır. Eserin kapağının dış yüzünde

kullanılan kalıplar aynı form ve boyuttur. Eserin miklep kısmında ise mülevven tarzda çalışma yapılmış. Vişneçürüğü deri üzerine; penç, hatai, yaprak ve bulutlardan oluşan kompozisyonlu kalıp mülevven ve alttan ayırma olarak altınlanmıştır (bkz.res.8,6). Eserin ağız kısmına altınla haklar çalışması yapılmıştır (bkz.res.8,7). Eserin kapağının dış yüzü zamanla fiziki nedenlerle çok yıpranmıştır. Özellikle sol kapaktaki orta göbek şemse ve yine bu kapaktaki köşebent ve paftaların zeminlerindeki deride kırılıp, kıvrılmalar oluşmuştur. Cildin dış yüzündeki altınlarda silinmeler vardır ve kurt delikleri oluşmuştur (bkz.res.8,1). Eserin cildinin kapağının iç yüzü vişneçürüğü deri ile kaplanmıştır ve üzerine altınla zerbahar motifi yapılmıştır (bkz.res.8,8 / 8,9). Ortada orta göbek şemse (bkz.res.8.10) ve buna bağlı salbeklerde (bkz.res.8.11) penç, hatai, yaprak ve bulut motiflerinden oluşan kompozisyonlu kalıp alttan ayırma tarzında kullanılmıştır ama sadece bulut motifleri deri renginde bırakılmıştır. Eserin kapağının iç yüzünde köşelerde dört adet kuzu ve ortalarında bir adet zencerek cetveli bulunmaktadır. Kapağın iç yüzünde kullanılan kalıplarla dış yüzünde kullanılan kalıplar aynı form ve biçimdedir. Eserin iç sayfaları çok iyi durumdadır. Serlevha sayfası muhteşem tezhiplidir (bkz.res.8.12 / 8.13). İç sayfalarda harekeli nesihle 75 mm uzunluğunda 15 satır bulunmaktadır (bkz.res.8.14). Eserde sure başları mavi mürekkeple, besmeleler, duraklar ve cetveller yaldızlıdır.

9) M.71

KATALOG NO	: 9
ENVANTER NO	: M.71 (Medine)
ESERİN ADI	: Kur'an-ı Kerim
ESERİN YERİ	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
ÖLÇÜLERİ	: 360 mm boy, 240 mm en
YAPRAK SAYISI	: 284 yaprak
YAZI TÜRÜ	: Sülüs
DİLİ	: Arapça
KÂĞIT CİNSİ	: Aharlı kalın kâğıt
DERİ RENGİ	: Koyu kahverengi
YAZILDIĞI TARİH	: 985 (1575–78) te kopya edilmiştir.
KETEBESİ	: Ala'ad-Din Tibrizi eli ile
TANIM	: Eserin cildinin dış yüzü koyu kahverengi deri ile kaplanmıştır. Eserde sağ ve sol kapak, sırt, sertap ve miklep kısımları bulunmaktadır (bkz.res.9,1 / 9,2). Eserde orta göbek şemse (bkz.res.9,3) buna bağlı salbekler (bkz.res.9,4), köşebentler ve bunlara bağlı salbekler (bkz.res.9,5), miklep şemsesi ve paftalar (bkz.res.9,2) mülemma tarzında altınlanmıştır. Köşebent ve şemse kalıplarında hatai, penç, yaprak ve Rumilerden oluşan kompozisyon kullanılmıştır. Salbeklerde sadece hatai ve yaprak motifleri kullanılmıştır. Orta büyük dikdörtgen paftanın zemininde ise penç, hatai, yaprak ve bulutlardan oluşan bir kompozisyon kullanılmıştır. Eserin kapağının dış yüzünün köşelerinde iki sıra pafta mevcuttur. İçten dışa doğru birinci paftada; küçük paftalarda dört yapraklı penç, büyük paftalarda ise penç, hatai ve yapraklardan oluşan bitkisel kompozisyon kullanılmıştır. İçten dışa doğru ikinci paftada; küçük paftalarda etrafında dört yaprak bulunan çiçek motifi, büyük paftalarda ise penç, hatai ve yapraklardan oluşan bitkisel kompozisyon kullanılmıştır. Eserin kapağının dış yüzünde ortada bulunan büyük dikdörtgen pafta ile kenarlarda bulunan paftalar arasında kalan bölümde iki kuzu cetveli bulunmaktadır. İçten dışa doğru birinci kenar pafta ile ikinci kenar pafta arasında

kalan bölümde yine iki kuzu cetveli ve içten dış doğru ikinci kenar pafta ile kitabın dış kenarları arasında kalan bölümde iki kuzu cetveli ve ortalarında bir zencerek cetveli bulunmaktadır. Eserin kapağının miklep kısmının dış yüzünde sağ ve sol kapaktaki kalıplar kullanılarak mülemma tarzında altınlama yapılmıştır. Eserin sağ ve sol kapağında, miklep kısmında kullanılan kalıplar aynı form ve biçimdedir. Eserin kapağının dış yüzünün kenarları zamanla fiziki nedenlerden zarar görmüştür, sırt kısmındaki deri üzerine sonradan vişneçürüğü deri ile yenileme yapılmıştır ve bu deride de bozulmalar, kenar yapıştırılmalarında açılmalar meydana gelmiştir (bkz.res.9,1). Eserin kapağının dış yüzünde sertap kısmını komple kapatacak şekilde mavi kalın bir kumaş yapıştırılmıştır. Zaman ile kumaşın renginde beyazlamalar oluşmuştur (bkz.res.9,2). Eserin kapağının iç yüzü açık kahverengi deri ile kaplanmıştır. Kapağın iç kısmında Katı'a tarzında çalışma mevcuttur (bkz.res.9,6). Kapağın içinde ortada bulunan büyük dikdörtgen pafta birbiri ile aynı ölçüde olmayan tepelik formuna benzer paftalara ayrılmıştır. Zemininde ise mavi, sülyen, yeşil ve siyah renkler kullanılmış. Üzeri rumi kompozisyon şeklinde oyulan deri altın rengine boyanmıştır. Eserin kapağının iç yüzünün köşelerinde bulunan paftalarda ise; küçük paftalarda siyah zemin üzerine rumi geçmeli kompozisyon şeklinde oyulan deri altın rengine boyanmıştır. Büyük paftalarda ise zemin mavi üzerinde bulunan rumi kompozisyon şeklinde oyulan deri altın rengine boyanmıştır. Eserin kapağının iç yüzünde ortada bulunan büyük dikdörtgen pafta ile köşelerde bulunan paftalar arasında kalan bölümde iki kuzu cetveli, köşelerde bulunan paftalar ile kitabın kenar kısımları arasında kalan bölümde ise silik cetvellerden anlaşıldığı kadarıyla iki kuzu cetveli ve ortalarında bir zencerek cetveli bulunmaktadır. Eserin kapağının iç yüzünde sağ kapak ta daha fazla bozulmalar meydana gelmiştir, sol kapakta ise özellikle miklep kısmında yıpranmalar ve Katı'a larda bozulmalar görülmektedir. Sertap kısmı yine dış yüzde olduğu gibi mavi bir bez ile sonradan kapatılarak yenileme yapılmaya çalışılmıştır. Eserin iç sayfalarında harekeli sülüsle ve altın kalemle 130mm uzunluğunda 10 satır bulunmaktadır (bkz.res.9,8). Sayfalarda koltuklar, sure başları, güller, durak ve cetveller yıldız ve renklidir (bkz.res.9,9). Eserin başlık sayfası tezhipli ve kenar köşeleri daha sonradan başka bir renk kâğıt ile yenilemeye tabi tutulmuştur (bkz.res.9.10 / 9.11).

10) Y.Y. 798

KATALOG NO	: 10
ENVANTER NO	: Y.Y.798 (Yeni Yazmalar)
ESERİN ADI	: Kur'an-ı Kerim
ESERİN YERİ	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
ÖLÇÜLERİ	: 465 mm boy, 240 mm en.
YAPRAK SAYISI	: 47 yaprak.
YAZI TÜRÜ	: Sülüs
DİLİ	: Arapça
KÂĞIT CİNSİ	: Aharlı kalın kâğıt.
DERİ RENGİ	: Kahverengi
YAZILDIĞI TARİH	: Tahminen IX. (XV) asırda istinsah edilmiştir.
KETEBESİ	:
TANIM	: Eserin cildinin dış yüzü kahverengi deri ile kaplanmıştır. Eserde sağ ve sol kapak, sırt, sertap ve miklep kısımları bulunmaktadır (bkz.res.10,1 / 10,2). Eserde orta göbek şemse (bkz.res.10,3), buna bağlı salbekler (bkz.res.10,4) ve köşebentlerde (bkz.res.10,5) kullanılan kalıplarda penç, hatai, yaprak ve rumi kompozisyon kullanılmıştır. Ortada bulunan büyük dikdörtgen paftanın zemininde ise penç, hatai, yaprak ve bulutlardan oluşan kompozisyon kullanılmıştır. Eserin kapağının dış yüzünün köşelerinde bulunan paftalarda; küçük paftalarda çarkıfelek pençler, büyük paftalarda ise Arapça hatlı yazılar bulunmaktadır (bkz.res.10,6 / 10,7). Eserin kapağının dış yüzünde ortada bulunan büyük dikdörtgen pafta ile köşelerde bulunan paftalar arasında kalan bölümde iki kuzu cetveli, kenar paftalar ile kitabın dış köşeleri arasında kalan bölümde ise iki kuzu cetveli ve bunların ortasında bir zencerek cetveli bulunmaktadır. Eserin sağ ve sol kapağına sertap ve miklep kısımlarına basılan kalıpların hepsi mülemma tarzında altınlanmıştır. Altınlarda çoğu zamanla matlaşma ve silinmeler meydana gelmiştir. Eserinin kapağının dış yüzündeki deride zamanla çizikler ve çok sayıda kurt delikleri meydana gelmiştir. Eserin cildinin kapağının iç yüzü açık kahverengi deri ile

kaplanmıştır (bkz.res.10,8 / 10,9). Kapağın iç yüzünde ortada orta göbek şemse (bkz.res.10.11) ve buna bağlı salbekler (bkz.res.10.12), köşebent ve bunlara bağlı salbekler (bkz.res.10.13) Katı'a tarzında çalışılmıştır. Kapağın iç yüzünde orta göbek şemsede zemin paftalara bölünmüştür ve zeminde kullanılan sülyen, açık kahverengi, siyah ve mavi renkler üzerindeki deri rumi kompozisyon şeklinde oyularak altın rengine boyanmıştır. Salbekler de ise zeminde açık kahverengi ve üzeri rumi kompozisyon şeklinde oyulan deri altın rengine boyanmıştır. Kapağın iç kısımlarında bulunan köşebentlerde ise aynı orta göbek şemse ve salbeklerinin $\frac{1}{4}$ 'i uygulanmıştır. Kapağın miklebinin iç yüzünde bulunan miklep şemsesi açık kahverengi deri üzerine rumi kompozisyon şeklinde oyulan deri altın rengine boyanmıştır (bkz.res.10,8). Miklep kısmında bulunan köşebentler ise sağ ve sol kapağın iç yüzündeki gibidir. Eserin kapağının iç yüzünde köşebentler ile kitabın dış kenarları arasında bulunan kısma iki kuzu cetveli ve aralarında bir zencerek cetveli yapılmıştır. Eserin iç sağ ve sol kapaklarında, miklebinde kullanılan kalıplar aynı form ve boyuttadır. Eserin kapağının iç kısmında zaman ile aşınmalar meydana gelmiştir ve çok sayıda derin kurt delikleri mevcuttur. Kapağın içinde bulunan Katı'a larda kopmalar meydana gelmiştir. Eserin iç sayfalarında bir satırı siyah diğeri yıldızla 123 mm uzunluğunda harekeli sülüsle 7 satır bulunmaktadır. Genel anlamda sayfa içleri iyi durumdadır. Zamanla sayfa kenarlarında lekelenmeler oluşmuştur (bkz.res.10.14 / 10.15). Eserin serlevha sayfaları kesilmiştir. Eserin iç sayfalarında güller tezhipli, durak ve cetveller renkli ve yıldızlıdır. (Bu ciltte kuranın 14. cüzü vardır.)

11) Y.Y. 329

KATALOG NO	: 11
ENVANTER NO	: Y.Y.329 (Yeni Yazmalar)
ESERİN ADI	: Kur'an-ı Kerim
ESERİN YERİ	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
ÖLÇÜLERİ	: 495 mm boy, 315 mm en
YAPRAK SAYISI	: 377 yaprak
YAZI TÜRÜ	: Nesih ve Talik
DİLİ	: Arapça
KÂĞIT CİNSİ	: Aharlı ince kâğıt.
DERİ RENGİ	: Koyu kahverengi cilt
YAZILDIĞI TARİH	: Tahminen Mavereünnehirde XI. (XVII) asırda istinsah edilmiştir.
KETEBESİ	:
TANIM	: Eserin kapağının dış yüzü koyu kahverengi deri ile kaplanmıştır. Eserde sağ ve sol kapak, sırt, sertap ve miklep kısımları bulunmaktadır (bkz.res.11,1 / 11,2). Kapağın dış yüzünün ortasında büyük bir dikdörtgen pafta vardır. Bu paftanın içinde köşelerde köşebentler ve ortada orta göbek şemse bulunmaktadır, Eserin cildinin dış yüzünde ortada bulunan orta göbek şemse (bkz.res.11,3), buna bağlı salbekler (bkz.res.11,4) ve köşebentler (bkz.res.11,5) altınla yazma olarak rumi geçmelerden oluşan bir kompozisyon kullanılarak çalışılmıştır. Etrafları çift dendan çizgisiyle çerçevelenip üzeri tığlarla bezenmiştir. Eserin kapağının dış yüzünde bulunan sertap kısmında altınla yazma olarak üçplik rumi motifi çalışılmıştır (bkz.res.11,2). Sol kapak ile miklep arasında bulunan, miklep ve sertap'ın hareketini sağlayan kısımlarda deri üzerine altınla yazma olarak sıra sıra yaprak motifleri çalışılmıştır (bkz.res.11,2). Kapağın miklep kısmının dış yüzünde köşebentler ve ortada bulunan miklep salbek'i; sağ ve sol kapağın dış yüzündeki gibi altınla yazma olarak rumi geçmeli bir kompozisyon tarzında çalışılmıştır

(bkz.res.11,2). Kapakta köşebentler arasında kalan boşlukların tam ortasına altınla nokta ve tığlar kullanılarak bezeme yapılmıştır (bkz.res.11,1). Kapağın dış yüzünde ortadaki büyük dikdörtgen pafta ile eserin kapağının kenarları arasında kalan bölüme içten dışa doğru; altınla iki kuzu cetveli, gümüşle zencerek cetveli, tekrar altınla bir kuzu cetveli, altınla bir zencerek cetveli ve son olarak altınla iki kuzu cetveli bulunmaktadır. Eserde sağ ve sol kapağın dış yüzünde kullanılan desenler aynı form ve biçimdedir. Kitabın ağız kısmına altınla haklar çalışılmıştır (bkz.res.11,6). Eserin cildinin iç yüzünde ortada büyük dikdörtgen bir pafta bulunmaktadır, bu paftanın içine mavi renkli deri ile zerbhar motifi çalışılmıştır (bkz.res.11,7). Eserin cildin iç yüzünde zerbhar motifi çalışılan büyük dikdörtgen pafta ile kapak kenarları arasında kalan bölüme altınla içten dışa doğru iki kuzu cetveli, bir zencerek cetveli, sonra bir kuzu cetveli, sonra bir zencerek ve en son iki kuzu cetveli ile bordür kısmı bezenmiştir. Eserin cildinin iç yüzünde ortada bulunan dikdörtgen pafta ile kuzu cetvelleri arasında bulunan kısma nokta ve tığlarla süslemeler yapılmıştır. Eserin cildinin sağ ve sol kapakları, miklebi aynı form ve biçimdedir. Eserin kapağının iç yüzünde sertap kısmında altınla yazma olarak noktalar ve tığlarla bezeme yapılmış. Eserin iç sayfalarında harekeli kalın nesihle 205 mm uzunlukta 13 satır, aralarında ince talikle ve kırmızı mürekkeple Farsça manaları yazılıdır. Sure başları, güller tezhipli, durak ve cetveller renklidir (bkz.res.11.10 / 11.11 / 11.12 / 11. 13). Eserin serlevha sayfası tezhiplidir (bkz.res. 11.8 / 11,9).

12) M.R 7

KATALOG NO	: 12
ENVANTER NO	: M.R.7 (Mehmet Reşat)
ESERİN ADI	: Kur'an-ı Kerim
ESERİN YERİ	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
ÖLÇÜLERİ	: 235 mm boy, 145 mm en.
YAPRAK SAYISI	: 4 97 yaprak.
YAZI TÜRÜ	: Nesih
DİLİ	: Arapça
KÂĞIT CİNSİ	: Aharlı kâğıt.
DERİ RENGİ	: Kahverengi cilt
YAZILDIĞI TARİH	: Tahminen XI. (XVII) asırda kopya edilmiştir.
KETEBESİ	:
TANIM	: Eserin kapağının dış yüzü kahverengi deri ile kaplanmıştır. Eserde sağ ve sol kapak, sırt, sertap ve miklep kısımları bulunmaktadır (bkz.res.12,1 / 12,2). Kapağın orta kısmında; orta göbek şemse (bkz.res. 12.3), buna bağlı salbekler (bkz.res. 12.4) ve köşebentlerde (bkz.res.12,5) penç, hatai, yaprak ve bulut motifleri kullanılmıştır. Kalıplar alttan ayırma olarak altınlanmıştır ve zaman içinde kalıp zemininde kullanılan altınların neredeyse hepsi silinmiştir. Kalıp etrafına yapılan dendan ve tığların altınları da çok silik durumdadır. Eserin miklep kısmı sonradan yapılan bir yenilemeye tabi tutulmuş ve kitap kapağından farklı daha yeni döneme ait motifler kullanılmıştır (bkz.res. 12.6). Eser kapağının dış yüzü zamanla dış etkenlerden dolayı çok çizilmiş, eserin cildinin kenarları kahverengi deri ile yenilemeye tabi tutulmuş ve bu kullanılan deride de aşınmalar oluşmuştur. Eserin cildinin dış yüzünün kenarlarında bir kuzu cetveli ve bir zencerek cetveli bulunmaktadır. Bu cetveller silikte olsa gözükmemektedir. Eserin iç sayfalarında harekeli nesihle 97 mm uzunluğunda 10 satır, aralarında kırmızı talik yazı ile Farsça manaları yazılmıştır. Sayfa kenarlarında lekelenmeler oluşmuştur. Sayfalarda sure başları ve güller tezhiplidir. Cetveller yaldızlıdır (bkz.res. 12.9). Eserin serlevha

sayfasının 1.sayfasında alt köşelerde kopmalar ve lekelenmeler görülmektedir, serlevhanın 2. sayfasında besmele ve surenin birinci satırının hattının üzerinden koyu mürekkep ile geçilmiştir (bkz.res. 12.7 / 12,8).

13) R.48

KATALOG NO	: 13
ENVANTER NO	: R.48 (Revan)
ESERİN ADI	: Kur'an-ı Kerim
ESERİN YERİ	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
ÖLÇÜLERİ	: 280 mm boy, 230 mm en.
YAPRAK SAYISI	: 119 yaprak.
YAZI TÜRÜ	: Mağribi hat
DİLİ	: Arapça
KÂĞIT CİNSİ	: Parşömen
DERİ RENGİ	: Kahverengi cilt
YAZILDIĞI TARİH	:
KETEBESİ	:
TANIM	: Eserin cildinin dış yüzü kahverengi deri ile kaplanmıştır. Eserde sağ, sol kapak, sırt, sertap ve miklep kısımları bulunmaktadır (bkz.res. 13.1 / 13,2). Eserin cildinin dış yüzünde ortada büyük bir dikdörtgen pafta bulunmaktadır. Bu paftanın ortasında sekiz kollu bir yıldız motifi bulunmaktadır ve bu yıldız motifinin içinde 0,5mm kalınlığında altın bir çerçeve payı bırakılarak geometrik geçmeli bir kompozisyon hazırlanmış ve altın ile cilt kapağının dış kısmına uygulanmıştır. Ortada bulunan büyük dikdörtgen paftanın dört köşesinde köşebent yerlerinde orta şemsede kullanılan sekiz kollu yıldızdan $\frac{1}{4}$ kesit alınarak köşebent olarak tasarlanmıştır (bkz.res.13,1). Ortada bulunan büyük dikdörtgen paftanın köşebentleri ve ortada yıldız formundaki şemsesinin dışında kalan zemininde ise köşeleri yuvarlatılmış geometrik geçmeli motifler kullanılmıştır. Ortada bulunan büyük dikdörtgen pafta ile cildin dış yüzünün kenarları arasında kalan bölümde de yine orta zeminde kullanılan geometrik geçmeli desenler pafta olarak kullanılmıştır. Eserin sağ ve sol kapaklarının dış yüzünde kullanılan desenler boyut ve form bakımından aynıdır. Eserin cildinin sertap kısmında zeminde

kullanılan geometrik geçmeli desenin ortasında Arapça hatlı bir yazı ve bu yazının sağında ve solunda çiçek motifleri bulunmaktadır. Eserin cildinin kenarlarında bulunan derilerde zaman ile fiziksel yıpranmalar oluşmuştur. Eserin cildinin iç sayfaları genel olarak iyi durumdadır, sayfa süslemeleri kapakta kullanılan desenler gibi geometrik geçmelerden oluşmuştur ve sayfalarda Mağribi hatla 155mm uzunluğunda 9 satır, Y.1b, 3a da kırmızı ve mavi zeminli hendesi geçme tezhipli 2 levha, Y.118b ve 119a da yine aynı suretle tezhipli çerçeve ve levha vardır. Serlevha bulunmaktadır, sure başları hizip ve cüz gülleri, duraklar tezhiplidir. Bu ciltte Şad (37) suresinden Tur (52) suresinin sonuna kadar vardır (bkz.res. 13.3 / 13,4 / 13,5 / 13,6 / 13,7 / 13,8 / 13. 9 / 13.10 / 13.11).

14) R.57

KATALOG NO	: 14
ENVANTER NO	: R.57 (Revan)
ESERİN ADI	: Kur'an-ı Kerim
ESERİN YERİ	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
ÖLÇÜLERİ	: 450 mm boy, 240 mm en
YAPRAK SAYISI	: 298 yaprak
YAZI TÜRÜ	: Sülüs ve Nesih
DİLİ	: Arapça
KÂĞIT CİNSİ	: Aharlı krem rengi kâğıt
DERİ RENGİ	: Kahverengi cilt
YAZILDIĞI TARİH	: 682 (1283–84) de istinsah edilmiştir. 1163 (1750) tarihinde Darüssaada ağası Beşir Ağa temellüküne girmiştir.
KETEBESİ	: Yakut al-Musta'simi eliyle
TANIM	:Eserin cildinin dış yüzü kahverengi deri ile kaplanmıştır. Eserde sağ ve sol kapak, sırt, sertap ve miklep kısımları bulunmaktadır (bkz.res. 14.1). Eserin kapağının dış yüzünde ortada orta göbek şemse (bkz.res. 14.2 / 14,3) ve buna bağlı salbekler (bkz.res. 14.4), köşebentler (bkz.res. 14.5) , miklep şemsesi (bkz.res. 14.6) ve sertap (bkz.res. 14.7) mülevven tarzında altınlanmış, kalıplarda kullanılan ikinci renk deri açıkkahverngidir. Kullanılan kalıplarda; penç, hatai, yaprak gibi bitkisel motifler kullanılmıştır. Kalıpların etrafı dendanlanarak üzerleri tığlarla bezenmiştir. Eserin cildinin dış yüzünde köşebentler ile cildin kenar kısımları arasında kalan bölümde iki kuzu cetveli ve aralarında bir zencerek cetveli bulunmaktadır. Eserin cildinin dış yüzünde sertap kısmında ortada sağ ve solda iki salbek kalıbı aralarında Arapça hatlı yazı bulunan kalıplar kullanılmıştır (bkz.res. 14.7). Eserin cildinin dış yüzünde zaman ile fiziksel aşınmalar ve çizikler meydana gelmiştir. Özellikle sol kapakta ve sertapta fazlaca yıpranmalar gözlenmektedir. Eserin iç sayfalarında zamanla lekelenmeler meydana gelmiştir. Eserin serlevha sayfasında forma ortasına sonradan kâğıt ile yenileme yapılmıştır (bkz.res.14,8).

Eserin iç sayfalarında 130mm uzunluğunda harekeli sülüsle ve altınla 3 satır bulunmaktadır ve 90 mm uzunluğunda harekeli nesihle 12 satır bulunmaktadır. Y.1b, 2a sayfa büyüklüğünde tezhiplenmiştir. 2 levha, Sure başları, hizip, secde gülleri tezhiplidir. Cetveller yaldızlıdır (bkz.res.14,9/14.10). Eserin ketebe sayfası bulunmaktadır ve ketebe sayfasının kenarlarında da lekelenmeler gözlenmiştir (bkz.res.14.11 / 14.12).

15) R.58

KATALOG NO	: 15
ENVANTER NO	: R.58 (Revan)
ESERİN ADI	: Kur'an-ı Kerim
ESERİN YERİ	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
ÖLÇÜLERİ	: 400 mm boy, 245 mm en.
YAPRAK SAYISI	: 449 yaprak.
YAZI TÜRÜ	: Sülüs, Nesih
DİLİ	: Arapça
KÂĞIT CİNSİ	: Aharlı ince kâğıt.
DERİ RENGİ	: Vişneçürüğü
YAZILDIĞI TARİH	: Tahminen VIII-IX asır (İran veya Hint işi olması muhtemeldir.)
KETEBESİ	:
TANIM	: Eserin cildinin dış yüzü vişneçürüğü deri ile kaplanmıştır. Eserde sağ ve sol kapak, sırt, sertap ve miklep kısımları bulunmaktadır (bkz.res.15,1). Eserde orta göbek şemse (bkz.res. 15.2), buna bağlı salbekler (bkz.res.15,3) ve köşebentler (bkz.res.15,4) mülemma tarzında altınlanmıştır, kalıpların içinde bitkisel kompozisyonlu motifler kullanılmış. Kapağın sağ ve sol dış yüzünde kullanılan kalıplar aynı form ve biçimdedir. Kalıpların etrafı dendanlanıp üzerleri tığlarla bezenmiştir. Eserin kapağının dış yüzünde orta göbek şemse ve köşebentlerin arasında kalan zemine her iki kapakta da altınla yazma olarak tezhip çalışılmıştır. Eserin miklep kısmı sonradan kapaklara uygun olamayan yeni bir yenilemeye tabi tutulmuştur. Bu yeni miklep kahverengi deri ile kaplanmış, Miklep köşebent'i ve Miklep şemsesinde kullanılan kalıplarda bitkisel motifli kompozisyon alttan ayırma olarak altınlanmış, kalıpların etrafı dendanlanarak üzeri tığlarla bezenmiştir. Eserin cildinin dış yüzünde zaman ile yıpranma ve çizikler oluşmuş, Sol kapakta bulunan üç adet köşebent'in ve orta göbek şemseye bağlı salbek'in mülemma tarzında altınlanan kalıp kısmında altınlar tamamen dökülmüştür.

Kullanılan kalıpların kenarlarında deride açılmalar oluşmuştur. Eserin kapağının dış yüzünün kenarları sonradan kahverengi deri ile kaplanmış ve bu yeni deri üzerine iki adet kuzu cetveli çekilmiştir. Eserin kapağının iç yüzü vişneçürüğü deri ile kaplanmıştır (bkz.res.15,5). Kapağın iç yüzünde ortada büyük bir dikdörtgen pafta bulunmaktadır, bu paftanın içine altınla zerbahar motifi çalışılmıştır. Bu dikdörtgen paftalar köşelerden kalın bir kuzu cetveli ile ayrılmıştır. Pafta ve kapağın köşeleri arasında kalan bölümde derinin kendi renginde çiçek formunda bırakılması ile değişik bir zerbahar çalışması yapılmıştır. Eserin miklep kısmının iç yüzünde kullanılan miklep şemsesi ve köşebentlerinin kalıplarında bitkisel motiflerden oluşan bir kompozisyon bulunmaktadır ve bu kalıplar alttan ayırma olarak altınlanmıştır, kalıpların etrafı dendanlanarak üzeri tığlarla bezenmiştir. Eserin kapağının iç yüzünün köşeleri de sonradan kahverengi deri ile kaplanarak yenilemeye tabi tutulmuştur (bkz.res.15,6). Eserin iç sayfaları genel olarak iyi durumdadır. Sayfa kenarlarında küçük lekelenmeler görünmektedir. Sayfalarda harekeli iri nesihle 145 mm uzunluğunda 11 satır bulunmaktadır ve bu satırların araları yaldızlıdır. İç sayfalarda yazı alanı kapatılmış ve yazı alanın dışı tezhiplenmiş sayfalar bulunmaktadır (bkz.res. 15.7 / 15,8). Sayfa kenarları halkari tarzında tezhiplenmiştir. Cetvelleri mavi boya ve yaldız ile çekilmiştir (bkz.res. 15.9 / 15.10 / 15.11 / 15.12 / 15.13 / 15.14 / 15.15). Kırmızı, pembe, firuze rengi ve altınla tezhiplen 2 adet Zahriye sayfası; sure başları aynı renklerle tezhiplenmiştir (bkz. res. 15.16 / 15.17 / 15.18 / 15.19). Hizip, secde gülleri yaldızla yapılmış ve serlevha sayfası muhteşem tezhiplidir (bkz.res. 15.20 / 15.21 9).

16) H.S.54

KATALOG NO	: 16
ENVANTER NO	: H.S. 54 (Hırka-i Saadet)
ESERİN ADI	: Kur'an-ı Kerim
ESERİN YERİ	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
ÖLÇÜLERİ	: 298 mm boy, 200 mm en.
YAPRAK SAYISI	: Rakamsız yaprak.
YAZI TÜRÜ	: Nesih
DİLİ	: Arapça
KÂĞIT CİNSİ	: Aharlı ince kâğıt.
DERİ RENGİ	: Vişneçürüğü
YAZILDIĞI TARİH	: Türkistan'da X. Asırda yazılmış olması muhtemeldir.
KETEBESİ	:
TANIM	: Eserin kapağının dış yüzü vişneçürüğü deri ile kaplanmıştır. Eserde sağ ve sol kapak, sırt, sertap ve miklep kısımları bulunmaktadır (bkz.res. 16.1). Eserde orta göbek şemse (bkz.res. 16.2), buna bağlı salbekler (bkz.res. 16.3), köşebentler (bkz.res.16,4), miklep şemsesi (bkz.res. 16.5), paftalar (bkz.res. 16.6) ve sertap (bkz.res.16,7) kısımları mülevven tarzında altınlanmıştır. Mülevven çalışılan kalıpların üzerinde kullanılan ikinci renk deri koyu lacivert rengindedir. Eserin dış yüzünde kapakların ortasında köşebent, orta göbek şemse ve buna bağlı salbekleri içine alan büyük bir dikdörtgen pafta bulunmaktadır. Kapaklarda kullanılan kalıplarda yaprak, penç, hatai ve bulut motifleri kullanılarak bitkisel bir kompozisyon kullanılmıştır. Kapakların dış yüzünde bulunan büyük dikdörtgen pafta ile eserin kapağının kenarları arasında bulunan küçük paftanın kalıbında ise penç, hatai ve yapraklardan oluşan bitkisel motifler kullanılmıştır. Kenar pafta ile eserin ortasında bulunan büyük dikdörtgen pafta arasında kalan bölümde iki kuzu cetveli ve aralarında bir zencerek cetveli bulunmaktadır. Eserin dış yüzünde kenar pafta ile kapağın köşelerinde kalan bölümde yine iki adet kuzu cetveli ve aralarında bir adet zencerek cetveli bulunmaktadır.

Eserin sağ ve sol kapak ve miklep'inde kullanılan kalıplar biçim ve form bakımından aynıdır. Eserin sertap kısmında bulunan bitkisel motiflerin arasında Arapça hatlı yazılar bulunmaktadır. (bkz.res.16,7) Eserin cildinin dış yüzünde zaman ile aşınmalar ve çizikler meydana gelmiş, kurt delikleri oluşmuştur. Eserin kapağının iç yüzü vişneçürüğü deri ile kaplanmıştır (bkz.res.16,8). Cildin iç yüzünde, ortada, orta göbek şemse (bkz.res.16,9), buna bağlı salbekler (bkz.res.16.10), miklep şemsesi (bkz.res.16.11), köşebentlerde (bkz.res. 16.12) kullanılan kalıplarda penç, hatai ve yapraklardan oluşan bitkisel kompozisyon kullanılmış ve alttan ayırma olarak altınlanmıştır. Kullanılan kalıpların etrafı dendanlanarak üzeri tığlarla bezenmiştir. Cildin iç yüzünde ortada orta göbek şemse, salbek ve köşebentleri içinde alan büyük dikdörtgen pafta ile kitabın iç yüzünün kenarları arasında kalan bölümde içten dışa doğru iki kuzu cetveli, bir zencerek cetveli ve iki kuzu cetveli ile bordür kısmı bezenmiştir. Eserin kapağının iç yüzünde bulunan Sertap kısmında zemin altınla üç paftaya bölünmüş ve içlerine geometrik geçmeler ile bezeme yapılmıştır. Kapağın iç yüzünde zaman ile aşınmalar ve kurt delikleri meydana gelmiş. Kapağın iç yüzü sonradan bir kâğıt ile kaplanmış ve sonradan yapıştırılan bu kâğıt sökülmüş ama kitabın iç yüzünde bıraktığı tahribat ve kâğıt lekeleri temizlenmemiştir. Kitabın ağız kısmına altınla bitkisel motiflerden oluşan tezhip çalışılmış (bkz.res.16.13). Eserin iç sayfaları genel olarak iyi durumdadır. Sayfalarda harekeli iri nesihle 140mm uzunluğunda 9 satır bulunmaktadır, aralarında Çađtay Türkçesi ile manaları yazılıdır (bkz.res. 16.14). Eserin serlevha sayfası, sure başları ve güller Osmanlı üslubunda tezhiplenmiş, durak ve cetveller yaldızlı tezhipli (bkz.res.16.15) ve eserin ketebe sayfası bulunmaktadır (bkz.res.16.16).

17) H.S.48

KATALOG NO	: 17
ENVANTER NO	: H.S. 48 (Hırka-i Saadet)
ESERİN ADI	: Kur'an-ı Kerim
ESERİN YERİ	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
ÖLÇÜLERİ	: 355 mm boy, 200 mm en
YAPRAK SAYISI	: Rakamsız yaprak
YAZI TÜRÜ	: Sülüs, Nesih
DİLİ	: Arapça
KÂĞIT CİNSİ	: Aharlı kâğıt
DERİ RENGİ	: Mor
YAZILDIĞI TARİH	: Tahminen X. (XV) asırda istinsah edilmiştir
KETEBESİ	:

Eserin cildinin dış yüzü mor renkli deri ile kaplanmıştır. Eserde sağ ve sol kapak, sırt, sertap ve miklep kısımları bulunmaktadır (bkz.res.17,1). Eserin dış yüzünde ortada orta göbek şemse (bkz.res. 17.2), buna bağlı salbekler (bkz.res. 17.3), köşebentler (bkz.res.17,4) ve miklep şemsesinde (bkz.res.17,5) kullanılan kalıplar alttan ayırma ve mülevven tarzında altınlanmıştır ve kullanılan kalıpların içinde; penç, hatai ve yapraklardan oluşan bitkisel motifler kullanılmıştır. Bu kalıpların etrafı dendanlanarak üzerleri tığlarla bezenmiştir. Eserin cildinin dış yüzünde kullanılan kalıplar sağ ve sol kapakta aynı form ve biçimdedir. Eserin dış yüzünde ortada orta göbek şemse ve buna bağlı salbekler ve köşebentleri içine alan büyük dikdörtgen pafta ile eserin kapağının köşeleri arasında kalan bölümde içten dışa doğru bir kuzu cetveli, bir zencerek cetveli, tekrar bir kuzu cetveli, bir zencerek cetveli ve iki kuzu cetveli ile bordür kısmı tamamlanmıştır. Eserin sertap'ında zemin altına altı ayrı paftaya bölünmüş ve içlerinde; nokta ve tığlarla süsleme yapılmış, çevrelerine iki kuzu cetveli ve aralarında bir zencerek cetveli çekilerek süsleme tamamlanmış. Eserin kapağının dış yüzünde özellikle eserin sırt kısmı ve köşelerinde yırtılmalar mevcut, sağ kapakta ve sırtta yapışkanlı kâğıt izleri bulunmaktadır.

Eserin kapağının dış yüzü kırmızı deri ile kaplanmıştır (bkz.res.17,6). Kapakların iç yüzünde ortada orta göbek şemse (bkz.res.17,7) ve buna bağlı salbekler (bkz.res.17,8) , köşebentler (bkz.res.17,9) , miklep şemsesi (bkz.res.17,10) içleri mavi renge boyanarak üzerlerine altınla rumi geçmeler yapılarak bezenmiş ve kalıpların etrafı dendanlanarak üzerleri tığlarla bezenmiştir. Eserin sertap kısmının iç yüzünde (bkz.res.17.12) zemin bir paftaya ayrılarak içi mavi rengine boyanan paftanın üzerine altınla Arapça hatlı yazı yazılmış. Etrafında iki kuzu cetveli ve aralarında bir zencerek cetveli bulunmaktadır (bkz.res.17.11). Eserin cildinin iç yüzünde şemse, köşebent ve salbeklerin bulunduğu desenleri içine alan büyük dikdörtgen pafta mevcut, bu büyük dikdörtgen pafta ile kapağın kenarları arasında bulunan bölümde içten dışa doğru iki kuzu cetveli, iki zencerek cetveli ve sonra iki kuzu cetveli daha bulunmaktadır. Eserin cildinin iç yüzünde sağ ve sol kapakta kullanılan desenler biçim ve form bakımından aynıdır. Eserin iç sayfaları tezhiplenmişir ve sayfalarda altın, mavi, sülyen ve pembe renkleri kullanılmıştır. (bkz.res.17 /13 / 17.14) İç sayfalarda 115mm uzunluğunda üç satırı harekeli sülüs ve altın yaldızla 80mm uzunluğunda on satırı harekeli nesihle ceman 13 satır bulunmaktadır. Sonunda hatim duası, Farsça Kur'an falı vardır. Eserin İlk dört sayfası ve son dört sayfası, sure başları ve yazı alanları tezhipli, sayfa kenarlarına haklar çalışılmış (bkz.res.17.15). İç sayfalardan tezhipli sayfa örnekleri (bkz.res.17.16 / 17.17 / 17.18 / 17.19) İç sayfalardan sure başları ve gül örnekleri (bkz.res.17.20 / 17.21 / 17.22) Eserin zahriye sayfası (bkz.res.17.23)

18) H.S.17

KATALOG NO	: 18
ENVANTER NO	: H.S. 17 (Hırka-i Saadet)
ESERİN ADI	: Kur'an-ı Kerim
ESERİN YERİ	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
ÖLÇÜLERİ	: 125 mm boy, 190mm en
YAPRAK SAYISI	: 118 yaprak
YAZI TÜRÜ	: Kufi, Nesih
DİLİ	: Arapça
KÂĞIT CİNSİ	: Parşömen
DERİ RENGİ	: Kahverengi
YAZILDIĞI TARİH	: Tahminen III-IV. (IX-X) asırda yazılmıştır
KETEBESİ	:
TANIM	: Eserin cildinin dış yüzü kahverengi deri ile kaplanmıştır. Eserde sağ ve sol kapak ve sırt kısımları bulunmaktadır (bkz.res.18,1). Eser cönk tarzında yapılmıştır. Cildin dış yüzünde ortada orta göbek şemse (bkz.res.18,2), buna bağlı salbekler (bkz.res.18,3) ve köşebentler (bkz.res.18,4) alttan ayırma olarak altınlanmıştır ve kullanılan kalıplarda penç, hatai, yaprak ve bulut motifleri bulunmaktadır, kalıpların etrafı dendanlanarak üzerleri tığlarla bezenmiştir. Eserin kenarlarında iki kuzu cetveli ve arasında bir zencerek cetveli bulunmaktadır. Eserin kapağının dış yüzünde zamanla ve fiziki çevre ile çizilmeler meydana gelmiş, özellikle zencerek kısmında deride yırtılmalar görülmektedir. Eserin sağ ve sol kapağının dış yüzünde kullanılan kalıplar biçim ve form bakımından aynıdır. Eserin cildinin iç yüzü siyah renkli deri ile kaplanmıştır (bkz.res.18,5). Eserin Kapağının iç yüzünde ortada orta göbek şemse (bkz.res.18,6) mülevven tarzında alttan ayırma olarak altınlanmıştır. Kalıbın içinde kullanılan deri rengi kahverengi ve eserin kapağının dışında kullanılan şemse kalıbı ile kapağın içinde kullanılan şemse kalıbı aynıdır. Kalıpta; penç, hatai, yaprak ve bulut motifleri kullanılmıştır. Kalıbın etrafı dendanlanarak üzerleri tığlarla bezenmiştir. Eserin

kapağının iç yüzünde köşelerde içten dışa doğru köşeleri yumuşatılmış bir kuzu cetveli, bir zencerek cetveli ve yine bir kuzu cetveli bulunmaktadır. Eserin iç sayfalarında altınla geometrik geçmeler yapılmış ve bazı sayfaların kenarlarında güller bulunmaktadır (bkz.res.18,7). Cönk şeklindeki sayfalarda kufi yazı ile 130mm uzunluğunda 5 satır bulunmaktadır. Her sayfanın üzerinde daire içinde nesih yazı ile o sayfadaki ayetler yazılmıştır. Başta iki, sonda bir sayfası salbek, geçmeler ve noktalar yaldızla süslüdür. Bu cildin içinden çıkan bir pusulada Hazreti Osman'ın el yazısı olduğundan II. Abdülhamit tarafından 1293'te Hırka-i Saadete konmak üzere gönderildiği yazılıdır. Kur'anın 7.cüz'ünü teşkil eden kısmı Ma'ida (5) suresinin 83.ayetiyle başlar ve An'am (6) suresinin 108 ayetiyle sona erer. Yaprakların bazılarını mürekkep tahrip etmiştir. Kalın altın yazı örneklerinin bulunduğu sayfaların alt kenarlarında lekelenmeler oluşmuştur (bkz.res.18,8). Siyah mürekkeple yazılan ve kırmızı mürekkeple noktalamaları yapılan sayfalarda harf kenarlarında lekelenmeler oluşmuştur (bkz.res.18,9).

19) H.S.4

KATALOG NO	: 19
ENVANTER NO	: H.S. 4 (Hırka-i Saadet)
ESERİN ADI	: Kur'an-ı Kerim
ESERİN YERİ	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
ÖLÇÜLERİ	: 372 mm boy, 275 mm en
YAPRAK SAYISI	: ... Yaprak
YAZI TÜRÜ	: Sülüs, Nesih
DİLİ	: Arapça
KÂĞIT CİNSİ	: Aharlı kalın kâğıt
DERİ RENGİ	: Siyah ve Kahverengi
YAZILDIĞI TARİH	: 890 (1485) senesi ramazanının ilk onunda istinsah edilmiştir.
KETEBESİ	:
TANIM	: Eserin cildinin dış yüzü yeşil renkli bir örtü ile tamamen kaplanmıştır. Eserin cildinin iç yüzü kahverengi deri ile kaplanmış (bkz.res.19,1). Eserde ortada orta göbek şemse (bkz.res.19,2), buna bağlı salbekler (bkz.res.19,3) ve köşebentler (bkz.res.19,4) Katı'a tarzında çalışılmıştır. Orta göbek şemse; kalıp beş paftaya bölünmüş ve zeminde kenarlar açık mavi ve koyu mavi renkte boyanmıştır, ortadaki alan ise altın rengine boyanmıştır. Kalıbın içinde sağ ve sol paftada bulunan orta bağ ve ortadaki altın zeminli paftanın ortasındaki kapalı formun zemini fıstık yeşili rengine boyanmış. Kalıbın içinde orta bağ, yaprak ve hatai kompozisyon çalışılmış, üzerinde kalan deri rumi ve penç kompozisyon şeklinde oyulmuş, kalıp içindeki pafta kenarları altın konturla birbirinden ayrılmış, kalıbın etrafı da altınla dendanlanmış ve üzerinde soğuk olarak çivi vurulmuştur. Salbeklerde zeminde mavi renk kullanılmıştır. Ortadaki kapalı olanın zemini altın rengine boyanmış, üzerindeki deri de ise penç, rumi, yaprak ve gonca kompozisyon şeklinde oyulmuştur. Kalıpların etrafı altınla dendanlanıp üzerine soğuk olarak çivi vurulmuştur, köşebentlerde ise; Orta göbek şemsenin ¼ kesiti alınarak yapılmıştır.

Zeminde mavi, açık mavi ve altın renkleri kullanılmış. Üzerinde bulunan deri ise rumi, penç, hatai, yaprak ve gonca kompozisyonu şeklinde oyulmuştur, kalıp etrafı altınla dendanlanıp üzerine soğuk olarak çivi vurulmuş. Eserin cildinin iç yüzünde ortada bulunan orta göbek şemse, salbek ve köşebentleri içine alan büyük dikdörtgen bir pafta bulunmaktadır. Bu paftanın dışına soğuk olarak zencerek cetveli vurulmuştur. Kenar paftalarda ise zeminde açık mavi renk kullanılmıştır, ortabağ motiflerinin zemininde ise altın kullanılmıştır. Kalıbın üzerinde kalan deri rumi, penç ve yaprak kompozisyonu şeklinde oyulmuştur. Kenar paftanın dışında da soğuk olarak zencerek cetveli vurulmuştur ve eserin cildinin iç yüzünün kenarlarında altınla çekilmiş kuzu cetveli bulunmaktadır. Eserin cildini iç yüzü çok iyi korunmuş, iç sayfalarında 175mm uzunluğunda 3 satırı harekeli sülüs ve 130mm uzunluğunda 12 satırı harekeli nesihle yazı bulunmaktadır. Eserin ilk iki sayfası, sure başları, koltuklar, güller, duraklar tezhiplidir. Cetveller yaldız ve lacivert rengindedir. Eserin serlevha sayfası tezhiplenmiştir (bkz.res.19,5 /19,6). Eserin iç sayfalarında bazı yazı örnekleri (bkz.res19.7 / 19.10 /19.11 /19.12), eserin iç sayfa kenarlarında gül örnekleri (bkz.19.8 /19,9)

20) H.S.13

KATALOG NO	: 20
ENVANTER NO	: H.S.13 (Hırka-i Saadet)
ESERİN ADI	: Kur'an-ı Kerim
ESERİN YERİ	: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
ÖLÇÜLERİ	: 360 mm boy, 250 mm en
YAPRAK SAYISI	: ... Yaprak
YAZI TÜRÜ	: Arap Nesih
DİLİ	: Arapça
KÂĞIT CİNSİ	: Aharlı kâğıt
DERİ RENGİ	: Siyah
YAZILDIĞI TARİH	: VII
KETEBESİ	: Yakut al-Musta'simi ye izafe edilmektedir.
TANIM	: Eserin cildinin dış yüzü siyah renkli deri ile kaplıdır. Eserde sağ ve sol kapak, sırt, Sertap ve miklep kısımları bulunmaktadır (bkz.res.20,1). Eserde ortada orta göbek şemse (bkz.res.20,2), buna bağlı salbekler (bkz.res.20,3), köşebentler (bkz.res.20,4) ve miklep şemsesi (bkz.res.20,5) mülemma tarzında altınlanmıştır. Salbeklerin kenarları altın, içi soğuk, ortada bir merkez altın olarak çalışılmıştır. Kalıplarda ise penç, yaprak ve hatailerden oluşan bitkisel kompozisyon kullanılmıştır. Kalıpların etrafı dendanlanarak üzeri tığlarla bezenmiştir. Eserin kapağının dış yüzünde sertap kısmında ortada bir pafta içinde Arapça hat yazısı bulunmaktadır ve bu yazı mülemma tarzında altınlanmıştır. Eserin kapağının dış yüzünün kenarlarında üç adet kuzu cetveli bulunmaktadır. Eserin kapağının dış yüzü zaman ve fiziksel etkenlerden dolayı özellikle kenar ve sırt kısmında, sertap kısmında çizikler ve kurt delikleri oluşmuş. Eserin cildinin dış yüzünde kullanılan kalıplar sağ ve sol kapakta biçim ve form bakımından aynıdır. Eserin kapağının iç yüzü kahverengi deri ile kaplanmıştır (bkz.res.20,6). Kitabın iç yüzünün kenarlarında iki adet kuzu cetveli bulunmakta, ortada orta göbek şemse ve içi açık kahverengi deri ile kaplanıp içine altınla çivi vurularak çiçek motifleri

yapılmış. Orta şemsenin biraz üzerinde dikdörtgen bir alan açılmış, içi kırmızı deri ile kaplanmış ve kenarlarında iki kuzu cetveli bulunmaktadır. Eserin cildinin iç yüzünde sertap ve miklep kısmında (bkz.res.20,7), Sertap içinde, kenarlarda iki kuzu cetveli, miklep kısmında kenarlarında çift kuzu cetveli ve ortada miklep şemsesi bulunmaktadır. Miklep şemsesinin içi açık kahverengi deri ile kaplanmış ve içine altınla çivi vurularak çiçek motifleri yapılmıştır. Kalıpların etrafı dendanlanmıştır. Eserin iç sayfalarında yapraklarda zaman, saklama koşulları ve fiziki etkenlerden dolayı kırılganlar meydana gelmiş. İç sayfalarda harekeli Arap nesihçiyile ve altın kalemle 180mm uzunluğunda 15 satır bulunmaktadır. Satır aralarına sonradan kırmızı ile Farsça manaları yazılmış. İlk iki sayfası, sure başları, güller ve duraklar Arap üslubunda tezhiplenmiştir. Eserin serlevha sayfası (bkz.res.20,8 / 20,9 /), tezhipli iç sayfalardan örnekler (bkz.res.20.10 / 20 11) ve eserin ketebe sayfası (bkz.res.20.12).

7. SONUÇ (DEĞERLENDİRME)

Cilt Sanatının tarihi çok eskilere dayanmaktadır. Kaynağı Orta Asya olan Türk Cilt sanatı, Türklerin Talas savaşı ile İslamiyet'i kabul etmesiyle büyük bir gelişim göstermiştir. Bunun en büyük nedeni Türklerin İslami anlayışın etkisi ile kitaba (Kur'an-ı Kerim) ve yazıya gösterdikleri büyük önemdir. Yazı ve kitaba olan bu derin sevgi ve hürmet Türk Cilt sanatının da gelişmesini sağlamıştır. Her dönem biraz daha iyiye ve güzele ulaşma arzusu ve diğer kültürlerle olan etkileşimleri Türk cilt sanatını tarih boyunca farklılaştırmıştır.

15.yy Ciltlerinde Osmanlının en önemli eserleri vermeye başladıkları dönemdir. Ciltler mümkün olduğunca yalın ama çok kaliteliydi. 16yy Ciltlerinde cilt sanatının klasik dönemi olmuştur. Kalıplarda bitkisel süslemeler çoğalmıştır. 17.yy da cilt kapaklarında bir çözülme başlar salbek ve köşebentler atılır, Şemse büyür ve formu değişir. 18.yy ciltlerinde daha çok lake (Edirnekari) ciltler yaygınlaşır. 19-20yy ciltlerinde eskiye dönüş olmuştur. Eski motifler yenilenir.

Topkapı Sarayı dünyada günümüze gelebilmiş sarayların en eskisi ve genişidir. Topkapı Sarayı Türk sanatının gelişmesini üslup farkının uyumunu en güzel şekilde gösterir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde bulunan kitaplar başta Arapça olmak üzere Farsça ve Türkçe kitaplardan oluşmaktaydı ve saray okulunda okutulan (Enderun) çeşitli bilim dallarını kapsıyorlardı. Hükümdarların tarih boyunca tükenmeyen kitaba olan ilgileri kütüphanede bulunan koleksiyonların zenginleşmesini sağlamıştır. Topkapı sarayının kütüphanesi padişahların verdikleri kitap siparişleriyle ve kendilerine gelen hediyelerle bugünkü saygın ve özel konumuna ulaştı.

18 bin 500 civarında el yazması ve baskı kitabın yanı sıra harita ve hat sanatı örneklerinin bulunduğu Topkapı Sarayı Müze Kütüphanesi, özellikle İslami hat, minyatür, tezhip ve cilt sanatının son derece zengin ve ünlü koleksiyonudur.

8. KAYNAKLAR

1. ALPASLAN, Ali 2004 - YKY “Osmanlı Hat Sanatı Tarihi”
2. ARSEVEN, C. Esat 1943 “ Sanat Ansiklopedisi 1” Maarif Matbaası s:342
3. BARIN, Emin Şubat- 2002 YKY “Bir Yazı Sevdalısı”
4. BARUTÇUGİL, Hikmet (2001) “Suyun Rüyası”
5. BİNARK, İsmet (1975) “Eski Kitapçılık Sanatlarımız”
6. ÇİĞ, Kemal (1971) “Türk Kitap Kapları”
7. <http://tr.wikipedia.org/wiki/Cilt%C3%A7ilik>
8. <http://www.ibb.gov.tr/IBB/Popup/tr-TR/PrinterFriendlyHaberler.aspx?CultureId=tr-TR&HaberId=22155>
9. <http://www.kultur.gov.tr>
10. (Dr. Hatice Aksu)
11. <http://www.saglikansiklopedisi.com/Cilt>
12. Hürriyet Gazetesi 18 Ekim 1999, Pazartesi makale “Padişah “best-seller”ları” İstanbul Porteli >> İstanbul >> Topkapı Sarayı
13. İstanbul Üniversitesi Güzel Sanatlar Geleneksel Türk Sanatları 2. Bölüm ders notları 2000)
14. İŞMEN, Habib (1994) “ Süleymaniye Kütüphanesi Fatih devri ciltleri”
15. ÖZEN Mine Esiner (1998) “Türk Cilt Sanatı”
16. Şehr-i İstanbul Dergisi
17. TANINDI, Zeren “Türk Cilt Sanatı” (Kitap Kapları)
18. TAŞKALE, Faruk – GÜNDÜZ, Hüseyin (2000) “Rakseden Harfler”
19. ÜNVER. A. Süheyl (1946) “Fatih Külliyesi Zamanı İlim Hayatı” İstanbul T.C İstanbul Üniversitesi Yayınları, sayı, 278 s:261
20. <http://calligrapher.blogsome.com/2006.04.18/osmanl%C4%B1-kutuphaneleri-ottoman-libraries/erişim tarihi 15.05.2007>

10. SÖZLÜK

A

Abadî: Eskiden kullanılan kâğıtlardan birinin adıdır. Hint abadîsi de denilirdi. Hindistan'da Devletâbâd şehrinde yapıldığı için bu adı almıştır. Sarımtırak renkli, güzel ve parlak bir kâğıttır. Kur'an ve murakkalarda kullanılırdı. Dut ağacı elyafından yapılan bu kâğıtların bir zamanlar Avrupa taklitleri görülmüştür; (Frenk abadîsi

Acem kösteği: Eski yazmalarda kitap dikildikten sonra, dibinde ve iç tarafından, bir kısmı kitaba, bir kısmı da cilde gelmek üzere yapıştırılan, ince tıraş edilmiş deri parçası. Bu şekilde yapılan ciltler çok sağlam olurdu.

Acem sanatkâr: Türkiye'ye dışardan gelen sanatkârlara denirdi. «Arap olmayan» anlamına gelirse de bizde doğuda bulunan milletlere Acem denmiştir. Bunlara Asya Türkleri de dahildir. Bu deyiş bugün yalnız İranlılar için kullanılır.

Âdilşâhî: Eskiden kullanılan kâğıtlardan birinin adı. H. XI. (M. XVII.) yüzyıl başlarında kullanılmıştır

Ağaç: Tezhipte kullanılan süsleme motiflerindendir. Servi, hurma, hayat ağacı, meyveli, ya da çiçekli ağaçlar tezhip unsuru olarak kullanılmıştır.

Ahar: Nişasta, yumurta akı, nişadır, kitre, zamk-ı Arabî, üstübeç, beyaz şap, balık tutkalı, un, hatmi çiçeği, taze gül yaprağı, pirinç gibi maddelerden, yapılan ve ham kâğıtların terbiyesinde kullanılan sıvı. Bu maddeler tek tek veya karışık olarak kullanılır.

Kâğıt iki şekilde aharlanır:

1 - Ahar yapılacak madde sıcak suda eritilir, kıvamınca karıştırılıp kâğıt buna daldırılır.

2- Sünger veya pamukla ahar kâğıdın üstüne sürölüp kurutulur. Bir kat ahar sürülmüşse tek aharlı; iki veya daha fazla sürülmüşse çift aharlı denir, buna kısaltılarak çiftâli de denilmiştir. Ahar kâğıda iki üç defadan fazla sürülmemelidir, aksi hâlde zamanla çatlar. Ayrıca kâğıda ahar sürüldükten sonra, bir hafta geçmeden kâğıtları mührelemek lâzımdır.

Yazıların çeşitlerine göre aharın cinsi değişir. Yalnız bir tarafına yazı yazılacak kâğıtlara (levha) kalın ahar; kitap yapraklarının iki tarafına ince ahar yapılırdı. Kâğıdın cinsine göre birkaç kat sürüldüğü de olurdu. Meşk kâğıtlarına kolaylık olsun diye kalın ahar sürülmüştür. Ahar ve mührelenmiş kâğıtlar, zamana, rutubet, küf ve kitap kurtlarına karşı daha dayanıklıdır.

Eskiden en güzel aharlar İstanbul'da yapılmıştır. Beyazıt semtinde, eski Askerî Tıbbiye karşısında aharlanmış, mührelenmiş kâğıtların satıldığı eski kitaplarda kayıtlıdır. Ayrıca hattatların kendi kâğıtlarını aharladıkları da bilinmektedir.

Aharlanmış kâğıt mürekkebi emmediği için, yanlış yazıldığında ıslatarak silmek mümkündür. Hattatlar ellerini tükürükleyerek veya yalayarak yanlışlarını düzelttiklerinden «mürekkep yalamak» deyimini ortaya çıkarmıştır.

Ahenin kalem: Demir kalem. Bk. Kalem.

Ak deri: Eskiden kâğıt yerine kullanılan ve üzerine yazı yazılan derilere verilen ad. Koyun ve keçi derileri kuruduktan sonra kazınır. Üzerine sert taş ile sürtülmek suretiyle, pürüzleri giderilerek, yazı yazmaya hazır hâle getirilirdi. Papirüs denilen yapraklardan daha dayanıklı idi. Uzun müddet kalması istenilen kitaplar bu deri üzerine yazılmıştır. Tirşe adı da verilir. Avrupalılar, daha çok Bergama'da yapıldığı için, Pergament (Parşömen) derler.

Akkâse: Yazma eserlerde, vassale gibi ekleme biçiminde olmayıp, bir kâğıdın kenar ve orta kısımlarının ayrı renklerde boyanmasına ve bu şekildeki kenarı başka, ortası başka renkli kitaplara verilen ad.

Âklâm: Kalemler: Bk. Kalem. Eskiler, altı daha sonra yedi ve en sonunda on iki türlü yazı olduğunu kabul ediyorlardı. Bunların hepsine birden aklâm deniyordu.

Aklâm-ı sitte: Türkçesi «altı kalem» Farsçası «şesş kalem». Rıka, muhakkak, sülüs, reyhanı, nesih, tevki yazılarına toplu olarak verilen ad.

Alikurna: Eskiden ve özellikle sülüs yazı için kullanılan kâğıtlardan birinin adı. İtalya'da Livorno'da yapılan bu kâğıtta (A. Legorna) kelimesi, soğuk damga ile vurulduğunda «Alikurna» şeklinde yazılmıştır. Battal ve evsat olarak iki boyu vardır. Battal büyük, evsat ise eser-i cedit, kadardı. Katlı olanlarına Çifte âli, renkli olanlarına ise Alikurna boyalı denirdi. Ahar, bu kâğıtlara da uygulanırdı.

Alikurna boyalı: Bk. Alikurna.

Alt bölüm: Fasil. Yazmalarda bölüm içinde yer alan küçük ayırımlardan her biri.

Altı kalem: Bk. Aklâm-ı sitte.

Altın cetvel: Yazma sayfalarında metin çevresine çizilen altına cetveldir. Bunlara siyah tahrir çekilir.

Altın tabağı: Altın ezmeğe mahsus tabaklara denir. Büyük ölçüdedirler. Mertebanî tabaklar bu işe uygundur. Ayrıca, bunlardan ufak ve ateşe dayanıklı kapların içine konan küçük tabaklara da altın tabağı denir.

Altın tozu: Çoğunlukla fermanlarda kullanılan, altın tozundan yapılmış rıha verilen ad. Ayrıca bk. Rıh.

Altın varak: İnce tirşeler arasında çekiçe do ve döve inceltilen altın levhalara verilen ad. İyi bir altın varak elde etmek için yaklaşık on bin çekiç darbesi gereklidir. Yapıştırma levha hâlinde tezhip de kullanılırdı; Ciltlerde ise, meşinin üstüne yumurta akı sürüldükten sonra altın varak yapıştırılır, bunun üzerine istenilen yazı ile hazırlanan ısıtılmış kalıp basılmak suretiyle şekil verilirdi.

Altın yıldız: Türk kitap kaplarında genellikle bütün yüzeyi kaplamaz. Ya tezyin edilen kısımlar üzerindeki kabartma süslere, sarı ve yeşil olmak üzere iki renk yıldız sürülür veya kabartmalar deri renginde bırakılıp zemin yıldızlanır. Yıldız suyu yapmak için parmak ucu ile bir varak alınarak çukurca bir tabakta zamk-ı Arabî ve mumsuz balla birlikte ezilir, önce donuk çamur rengi olan altın mahlûlü, ezme sonucunda açılır ve altın rengini alır. Bundan sonra tabağa yarıya

kadar filtre olmuş su doldurulur, altının zamkı erir ve toz hâlinde altın tabağın dibine çöker. Su boşaltılır. Müzehhep, dipteki altın tozlarını jelâtinli su ile ezerek fırça ile alıp işler. Süzülen suda kalan yaldızdan zerefşan kâğıt yapmakta yararlanılır.

Altlık: Hattatların, yazı yazarken kâğıtlarını üzerine koydukları destek. Birçok kâğıt üst üste konur, alt ve üstüne tıraş edilmiş meşin, renkli kâğıt veya ebru yapıştırılarak altlık elde edilirdi. Yumuşak ve sünger kâğıdına benzeyen ara kâğıtlar yapıştırılmaz, dört ucundan tıraş edilerek hepsi birden meşinle tutturulurdu. Ara kâğıtlar 4–5 mm kalınlıkta olana kadar üst üste konmalıdır. Üst ortası çiçekli veya manzaralı olan altlıklar da vardır. Bunlar zamanın meşhur mücellit, müzehhep ve ressamlarına yaptırılırdı. Meşhur mücellitler altlıklarına imza da koyarlardı. Edirne işi bir altlıkta 1138 H./1769 M. tarihiyle «Mehmet Vehbi» imzası görülmüştür^[4]. Ayrıca, Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in notlarında, yazarken kâğıt kaymasın ve el kâğıdı kirletmesin diye üstte katlanan bir kısmı da bulunan aldıklar olduğu belirtilmiştir.

Alttan ayırma şemse: Klâsik ciltlerdeki, şemse türlerinden birinin adı. Motifin zemini altınla doldurulmuş, motifler kabartma şeklinde üstte ve deri renginde bırakılmıştır. Ayrıca bk. Şemse.

Ara süsler: Sayfaların metin aralarındaki boşluklarına yapılan süsler.

Arabesk: Bk. Girift.

Aşki: Altının varak hâline getirilmesi işleminde kullanılan kuzu derilerinin kireçten çıkarıldıktan sonra etten ayrılan tarafının üzerinden yağlan ve fazlalıkları almak için yararlanılan iki kulplu bıçağın adı. Bu şekilde hazırlanan derilerden tirşe ile zar yapılırdı.

Atlama şiraze: Formaya dikilmeyerek yalnız yapıştırılmış olan şiraze. Bunlar süs niteliğinde olup, formaya dikilen şiraze kadar sağlam olmadığından makbul değildi.

Atlas çiçeği: Bk. Sadberk.

Avadanlık: Hattatlarla kâtiplerin yazı için kullandıkları araçlar. Kalem, hokka, kalemtıraş, altlık, makta v.b. «Avadanlık» kelimesinden alınmıştır;

Ayak: Yazmalarda sayfa sırasını belirtmek amacıyla, bir sonraki sayfanın ilk harf veya kelimesi, bir önceki sayfanın alt köşesine yazılmıştır. Bu yazıya ayak adı verilir. Çoban, murakıb, müş'ir, müşîr, müşire veya. Payende de denilir. Ayrıca reddade (geri döndüren), müşahide (gözcü), ta'kibe (izleyen) ve garip kelimelerinin de bu anlamda kullanıldığı olmuştur.

Ayırma rûmî: Bk. Rumî.

Ayırma şemse: Ya şekiller ya da zemin altın ile doldurulmak suretiyle yapılan şemselere verilen ad. Yapılış şekline göre alttan ayırma şemse veya üstten ayırma şemse adını alır.

Aynalı yazı: Arap harfleriyle karşılıklı yazılan yazılar. Harfler veya kelime yazıldıktan sonra simetriği de yazdırdı. Çifte vav, çifte hu, aynalı Muhammed yazıları buna örnektir. Müsennâ yazı veya çift yazı da denir.

B

Bab: Fasil, bölüm. Yazmaların içindeki büyük bölümlerden her biri.

Bağdat kâğıdı: Bir zamanlar Bağdat'ta yapılmış kâğıtlara verilen ad. «656'da Moğolların istilâsı üzerine, kâğıtçılık Tebriz, Şam ve Mısır taraflarına göçmüştür

Balık tutkalı: Morina balığının damağından yapılan yapıştırıcı madde. Ahar yapımında kullanılırdı. Daha sonra bu maddenin yerine jelâtin kullanılmıştır. Nişasta aharının üzerine balık tutkalı çekildiğinde, kâğıtlar rutubetli bir yerde kaldıklarında yapışabilirler.

Baskı kalıbı: Kitap kaplarına kabartmalı süsler basmakta kullanılan kalıp.

Baş: Ayın (ع), mim (م) gibi eski harflerin satırın üstünde kalan baş tarafı.

Başlık: 1-Yazmalarda ilk sayfanın üst başına yapılan süslemeli levhalara verilen isim. Metin sayfanın ortasından, bazen da üçte birinden başlar, üstüne besmele veya uygun bir deyişle süsleme yapılır, buna başlık veya serlevha denirdi.

2- Yazmalarda ve eski basma kitaplarda kitap adı.

Battal: Bk. Battal kâğıt.

Battal ebru: Belirli bir şekli olmayan ebrulara verilen ad. Battal adı verilen büyük boy kâğıtlarla yapıldığı için bu adı almıştır.

Battal kâğıt: Büyük kesimde kâğıtlar hakkında kullanılan ad. Yalnızca battal da denir.

Bedahşî lâcivert: Tezhipte kullanılan koyu lâcivert boyanın adı. Solmayan bu boya Bedahşan'dan geldiği için bu adı almıştır.

Bellut (bulut) şeceri: Palamut ağacı. Külü bir çeşit ahar yapımında kullanılır^[8].

Berk: Tezhipte kullanılan yaprak şekilleri. Berk, Farsça «yaprak» demektir. Üçlü yaprak motiflerine seberk, beşlisine pençberk, uzunca ve kenarları tırtıllı olanlarına berk-i itri denilir.

Berk-i halkârî: Halkârî işlerindeki yaprak motiflerine denir.

Berk-i itrî: İtir yaprağına benzeyen süsleme motifi.

Besmele oku: Besmele'deki sin harfinin çekilişinden hasıl olan uzun çizgiye verilen addır.

Beş kollu yıldız: Bk. Beşli yıldız.

Beşli yıldız: Türk süsleme sanatında kullanılan bir yıldız şeklidir. Beş kollu yıldız da denir. Mührü Süleyman denilen altı kollu yıldız gibi beşli yıldız da tılsım olarak kullanılmıştır. Tabanları olmayan üç üçgenin birbirine geçmesinden meydana gelen bu şeklin 3 ve 5 gibi mistik özelliği olan sayılarla, göz şeklini ifade eden üçgen ve nazara karşı kullanılan pençe «5» ile ilgisi vardır.

Beşyaprak: Bk. Pençberk.

Beyaza çekme: Eski şekli «tebyiz». Yazma eser müsveddesini temize çekme.

Beyazî: Uzunluğuna açılan yazma kitaplara verilen ad. Beyazî kelimesini daha çok İranlılar kullanmış, Türkler bu çeşit kitaplara Sığırdili demişlerdir.

Beyza-i tuğra: Bk. Beyze.

Beyze: Bk. Tuğra.

Bezeme: Çoğunlukla yazma, bazen de basma kitaplarda görülen tezhip, minyatür v.b. süsleme.

Bezeme yazıları: Ana bir tip olmayıp, merak ve değişiklik isteği sonucudur. Bezeme yazılarının çifte yazılar, tuğralar, eşya, bitki, hayvan, yapı biçiminde ve resimli yazılar gibi çok çeşitli şekilleri vardır.

Bezir isi mürekkep: Ketentohumu yağının yakılması suretiyle meydana gelen isten yapılan mürekkebin adıydı. İçi sırlı çanaktaki beziryağı, üzerine fitil konulmak suretiyle yakılır; üstüne de is toplamak için içi sırlı bir kapak asılırdı. Yağ bitene kadar yandıktan sonra kapakta biriken is, tavuk tüyü ile başka bir kaba alınır, daha sonra içine belirli ölçüde zamlı su doldurulmuş mermer büyük bir havana boşaltılırdı. Burada havaneliyle vurularak karıştırılır, bu iş iki üç ay sürerdi. İyi mürekkep ancak üç ayda imal edilebilirdi. Koyu siyah, akıcı, solmayan bir mürekkepti. Bu mürekkebe hattatlar biraz mazi atarlar, böylece solmaz ve rutubetten etkilenmezdi.

Bıçkı: Eski mücellitlerin meşin tıraş etmek için kullandıkları balta şeklinde âlet.

Billur mühre: Camdan yapılan mühre. Kaz yumurtası biçim ve büyüklüğünde olup, kâğıt cilâlamakta kullandırdı. Ayrıca bk. Mühre.

Bînukat: Ebced hesabında noktasız harf; harflerin noktalarını koymadan yazılan yazı, Bk. Mühmel.

Bitkisel motifler: Tezhip sanatında kullanılan motiflerdir. Çeşitleri:

Çiçekler: hataî (stilize), realist çiçek motifleri (vazolu-vazosuz), minyatürdeki çiçekler.

Yapraklar: seberk, pençberk, sadberk...

Ağaçlar: yapraklı veya meyveli ağaçlar, hayat ağacı, servi...

Bitme işareti: Bk. Temme, Temmet.

Boğum: Kamış kalemlerin ortalarına tesadüf eden, kapalı ve hafif çıkıntılı kısımlarına verilen ad. İki boğumlu, üç boğumlu...

Bordür: Klâsik ciltlerde, kapağın dış kenarını çevreleyen kısma denir. Yerine göre pervaz, ulama, kenar suyu gibi isimler alır. Bordür üzerine yuvarlak veya beyzî şekilde parçalar konmuş ise bunlara kartuş pafta denir. Dendanlı, kitabeli bordürler vardır

Boynuz gılâfı: Kalemtırâş ve benzeri bıçaklar için boynuzdan yapılan kılıflara denir. Boynuz sıcak suda yumuşatılarak levha hâline getirilip sonra kılıf yapılırdı.

Boyun: Arap harflerinin bükülme yerlerine verilen ad.

Böcek mühre: Bk. Mühre.

Bölük-ü Rumiyan: Memleketimizin yerli sanatkârları toplu hâlde çalışır ve zevkimizi dışardan gelecek etkilere karşı korumak isterlerdi. Bir araya toplandıklarında onlara «Anadolulular bölümü» anlamına Bölük-ü Rumiyan denirdi. Bk.- Acem sanatkâr.

Bölüm: Yazma eserlerin kendi içinde bölünebildiği büyük ayırımlardan her biri, bab.

Buketti şemse: Bir kaideden, bir sap üzerinde tek merkezden çıkartılarak, tabiatta olduğu gibi, dalların ortasına veya ucuna küçüklü büyüklü çiçekler oturtularak şemse hâlinde toplanmıştır. Bazen bu dallar bir vazoun içinden çıkartılmıştır. Buketli, şemseler oyma şeklinde veya kızdırılmış kalıpla deri üzerine yapılmış, kap üzeridekiler özellikle elle işlenmişlerdir.

Bulut: XV. ve XVII. yüzyılda yaygın olarak kullanılan tezhip motiflerindendir. Stilize edilmiş ve kıvrımlarla uzatılmış bir bulut izlenimi verir. Yardımcı motif olarak kullanılır ve süslemeyi doldururlar. Bazen da desenin çıkış noktasını simgeleyen zemin olarak kullanılmıştır. Çin bulutu da denilmiştir.

C

Cam mühre: Bk. Mühre.

Cava kalemi: Cava'da yetişen bir bitkiden yapılan bu kalem abanoz gibi sert ve içi doludur. «Hacı Hattat Efendi üç Cava kalemi açmıştır: Yazı kalemi Hareke kalemi, Secavent kalemi. Hattatlar ince çizgi çizmek ve küçük yazılan yazmak için bu kalemi kullanırlardı. Pirinç üzerine yazılan iblâs sureleri, sancak Kur'anları, bu kalemle yazdırdı.

Cavî kalemi: Bk. Cava
kalemi.

Cedid: Bk. Eser-i cedit.

Cetvel: Yazma kitaplarda ve levhalarda yazıyla kenarı ayırmak üzere altınla çekilen çizgilere verilen ad. Tek çizgi veya biri kalın biri ince iki çizgiden ibarettir. Kırmızı (lal) ve başka renkli cetvel de kullanılmıştır. Jengârla yapılan tirşe renkli cetveller, jengâr kâğıdı yiyerek sayfayı yırttığı için, makbul değildir. Ayrıca bk. Kuzulu cetvel.

Cetvel çekmek: Yazmalarla, levhaların sayfa kenarlarına çizgi çekilmesine denir. Cetveli müzehhepler çekebildiği gibi bu işi kendine meslek edinenler de vardı, bunlara cedvelkeş denirdi.

Cetvel kalemi: Cetvel çekmeğe mahsus kalem, tirling.

Cedvelkeş: Yazma kitapların sayfa kenarlarına ve yazı levhalarının etrafına yaldız veya mürekkeple çizgiler çekerek onları çerçeve içine alan sanatkâr. Kalemkeş de denir.

Celi: Hattın kalın neveleri hakkında kullanılan bir terimdir, özellikle büyük levhalarda veya taş üzerine yazılan kitabelerde kullanılmıştır

Celi kalem: Büyük boydaki yazılar için kullanılan kalemlere denir. Ya çok kalın kamyştan veya her hattatın kalem açışına göre, tahtadan yapılırdı. Çok büyük yazılar için bu tahtadan kalemin kat'ı boydan boya kesilir ve mürekkebin kolay akmasını sağlamak için içine sünger yerleştirilirdi.

Celî-nüvis: Celî yazıyı güzel yazan sanatçı; büyük yazı yazan.

Cendere: Ciltlenecek kitap dikildikten sonra dibinin yapıştırılması için mengene olarak kullanılan, tahtadan, iki ucu vidalı âletin adı.

Cenkâr: Bk. Jengâr.

Ceylân derisi: Üzerine yazı yazılacak duruma getirilen ceylân derisi. Kâğıttan önce kullanılmıştır. Müze ve kütüphanelerde kûfî yazıyla ceylân derisi üzerine yazılmış Kur'an ve sureler bulunmaktadır.

Ceylân kâğıdı: Bk. Ceylân derisi.

Cilbent: Yazma kitap ciltlerinin muhafazası için kullanılan kutu; içindeki bir kurdele çekilince kitap dışarı çıkar.

Ayrıca yazı ve resim konulmak üzere bir kenarından bez ile yapıştırılmış iki mukavvadan ibaret kapaklara da cilbent adı verilir. Ağız tarafından ve yanlarından küçük şeritlerle bağlanır.

Cilt: Türkçeye Arapçadan geçen bu kelime «deri» demektir. Yazılı eserlerin korunması amacıyla yapılan kitap kapları da çoğunlukla deriden yapıldığı için cilt adını almıştır.

Kâğıdın icadından önce, balmumu levhalar ve papirüs üzerine yazılan yazıların saklanması için iplerle bağlı tahta kapaklar kullanılmıştır. Parşömen kullanılmaya başlanınca katlanıp forma elde edilmiştir. Cilt ve ciltçilik kâğıtçılıkla

birlikte gelişmiştir. İlk Türk ciltleri Doğu Türkistan'da Mani dinini kabul eden Uygur Türklerine aittir. Cilt sanatının Çin'den Türklere geçtiğini ileri sürenler varsa da Çinlilerin tomar hâlinde baskı yaptıkları göz önüne alınca bu mümkün görülmemektedir.

Klâsik Türk ciltleri aynı yüzyıllar içindeki diğer İslâm milletlerin kitap kapları ile karşılaştırılırsa bazı özellikler görülür. Meselâ İran çevresinde yapılan ciltlerin kaplarının iç yüzlerinde Katı'a süsler ince ve çok renklidir. Türk ciltlerinde ise iç kısım genellikle kalın katı' (oyma) süslü ve sadece merkez madalyonundan ibaret, bazen de köşebentlidir. Zemin tek veya iki renklidir. Bazen dıştaki süsleme, derinin rengi değiştirilmiş olarak, kabın iç yüzünde de tekrarlanır.

Deri ciltlerde uygulanan klâsik üslup, şemseli cilt tarzıdır. Kapaklar üzerindeki süslemeler kabartma olduğundan, kitap rafa veya rahleye konduğunda sürtünerek ezilmemesi için, kabartmaların en üst kısmı, düz kısımlardan aşağıda tutulmuştur.

Ciltte süslemelerin kapak, Sertap ve mıklep üzerinde yapılmış olması Türk üslûbunun özelliğidir. Doğu ciltlerini batınınkinden ayıran özellikler ise şöyle sıralanabilir:

Klâsik ciltlerimizde sırt (dip) yuvarlak değil düzdür; kapaklar kitap boyunda olup, dışarı taşmaz; şiraze, sırta ipek iplik dikilip elle örülür; sırtta yazı olmaz, eserin adı zahriye de veya kitap yaprağındadır; alt kapağa iki parça (Sertap ve mıklep) eklenmiştir; iki kapak, mıklep ve Sertap birer süsleme düzeyidir.

Klâsik bir cilt, tezhip, nakış, deri tıraşlama, murakka, hâk, hat, katı' ve ebru sanatlarının ürünüdür. Genellikle birçok sanatkârın ortak çalışması ile meydana gelmiştir.

Cilt süsleme üslupları, bu ciltlerin bulundukları kültür alanlarına göre değişik şekillerde ise de, bu değişiklik yapılaş özelliklerinden çok süsleme ve kullanılan malzeme konusunda kendini gösterir. Türk - İslâm cilt sanatının tarihteki gelişiminde şu üsluplar tespit edilmiştir:

Hataî (Kâşî, Horasan, Buhara, Dihlevî), Herat (Herat, Şiraz, Isfahan), Arap (El-cezire, Halep, Fas), Rumî (Selçuk), Memlûk (Mısır), Türk (Diyarbakır, Bursa, Edirne, İstanbul, Şukufe, Rugan «Lake», Barok), Mağribî (İspanya, Sicilya, Fas), Lake (Iran, Hint), Buhara-yı cedit

Cilt ara kapağı: Ciltlenmiş bir yayında dış kapak ile ara kapak arasında bulunan yaprak. Cilt ara kapağının ön ve arka yüzünde yazı bulunmaz. Metni cilde bağlayan dayanıldı iki yapraktan biridir. Diğer cildin iç kısmına yapıştırılır. Osmanlı ciltçiliğinde en güzel ebru örnekleri cilt ara kapaklarında görülür.

Cilt kanadı: Kitap kapağı yerine kullanılan bir terimdir.

Ciran: Ciltte kullanılan beyaz ceylân derisi.

Cönk: Halk şairlerinin dikdörtgen biçiminde uzunlamasına ciltlenmiş olan şiir mecmualarına verilen addır. H. X. (M. XVI.) yüzyılın tanınmış kişilerinden, Bursa'yı ikinci vatan seçen ve yazılarını uzunlamasına defterlere yazan Dede Efendi, bu ismi mahlas olarak kullanmış, kendisine Dede Cöngî denilmiştir.

Cüz: Bir iki formadan ibaret küçük kitaplara verilen ad. Kuran'ın ayrılmış olduğu 30 kısmın her birine cüz denir. Genelde 20 sayfa bir cüz sayılır.

Cüz gülü: Yazma Kur'an-ı Kerim'lerde cüzlerin başlangıcında sayfa kenarına yapılan yuvarlak tezhip. Bk. Gül.

Cüzlük: Cüz teşkil edecek büyüklükteki kâğıda verilen ad; yirmi sayfadan meydana gelen forma. Bugün on altı sayfadan oluşan forma, eskiden yirmi sayfa idi.

C

Çaharkuşe: Harap olmuş kitap kapaklarının dört köşesine geçirilen meşin eklere verilen ad.

Çaharkuşe cilt: Kenarları yaklaşık birer santim, eninde deri ile çevrilmiş, ortası ebru, kumaş veya kâğıt kaplı cilt. II. Beyazıt devrinde ciltlenmiş kitaplar genellikle çaharkuşe kumaş kaplıdır. Bu kumaşlar çoğu zaman ufak karelidir.

Çakmak mühre: Her iki tarafından tutularak kullanılan, ağaçtan yapılmış merdane biçimindeki mühre. Ellerin arasında kalan kısımda ağaç oyulmuş ve içine 4–5 cm eninde, 10–12 cm boyunda, 1–1,5 cm kalınlığında sert bir taş yerleştirilmiştir. Bu taş Süleymaniye taşı, zebercet (yeşim) veya akiktir. Ayrıca Bk. Mühre.

Çârdank: Bk. Talik.

Çark-ı felek: Merkezden çevreye genişleyerek açılan eğrilerin oluşturduğu yuvarlak süsleme motifi.

Çar-kuşe: Bk. Çaharkuşe.

Çar-kuşe cilt: Bk.

Çaharkuşe cilt.

Çehar-kuşe: Bk.

Çaharkuşe.

Çekmek: Aharlanacak kâğıdın, şaplı suyun içine batırılıp çıkarılma işlemine denir.

Çengâr battal: Eskiden kullanılan büyük boy renkli kâğıt.

Çerbe: Şeffaf kâğıt, yağlı kâğıt.

Çevre kesmek: ince, düz bir levhanın üstüne çizilen çizgilerden keserek şekilli parçalar meydana getirmek. İnce kâğıtları çeşitli şekillerde kesip oyarak elde edilen şekiller başka kâğıda yapıştırılarak çok güzel süslemeler yapılmıştır. Buna **Katı'a**, sonraları da **oyma** denilmiştir.

Çıplak satıh: Tezyinatta, üzerinde süsleme bulunmayan kısımlara verilen ad.

Çiftli: Bk. Tekali

Çift aharlı: Üzerine iki veya daha çok ahar sürülmüş kâğıda çiftâharlı denir. Buna kısaltılarak **Çiftâli** de denilmiştir.

Çiftâli: Bk. Çiftâharlı

Çift dikiş: Çift dikişle dikilen ciltli kitaplara verilen ad.

Çift kuzu: Bk. Kuzulu cetvel.

Çift pervaz: Bk. Pervaz,

Çift yazı: Bk. Aynalı yazı.

Çifte aharlı ebru: Üzerine önce nişasta, sonra yumurta akıyla ahar sürülmüş ebrulu kâğıtlara denir.

Çifte aharlı kâğıt: İki yüzüne ahar sürülmüş kâğıtlara verilen ad.

Çifte âli: Alikurna kâğıdının katlanıp kısaltılmış olanları.

Çifte vav: Eski yazılardaki vav (و) harfinin aynalı (b. bk.) yazılmasıyla meydana gelen şekil. Bu ve bunun gibi yazılara hatt-ı müsennâ da denilirdi.

Çiftekuş: Kuş şeklinde filigranlı bir kâğıdın adı. Venedik'te yapılan bu kâğıtlara Çiftekuşlu Venedik kâğıdı da denirdi.

Çühar-gûşe: Bk. Çaharkuşe.

Çile tahrir: Hattatlar arasında kurdele yerine kullanılan bir tabir. Tahrir, sayfanın yazı kenarlarını çevirmek üzere dört tarafına çekilen çizgiye denir.

Çin bulutu: Bk. Bulut

Çin mürekkebi (siyah) : Susam yağından elde edilmiş is karası, jelâtin, Borneo kâfuru, misk karıştırılarak yapılan dört köşe çubuk şeklinde bir çeşit kuru mürekkeptir. Gerektiğinde su ile küçük bir tabakta ezilerek kullanılır

Çintamani (Çintemani) : Bir süsleme motifi. Taman, Çinli ve Japonlar da Buda'nın sembolüdür. Biri üstte ikisi altta üç inci tanesi ile şimşeğe benzeyen iki yatay şekilden ibarettir, inciler, bir noktada birbirine yaklaşan, iç içe daire motiflerinden oluşurlar ve bazen yalnız olarak süslemede bulunurlar. Kaplan çizgisi ve beneği veya pars beneği de denilmiştir. Orta Asya'dan gelen bu motifi Türkler birçok yerde hattâ kumaşlarda kullanım şîardır.

Çoban: Bk. Ayak.

D

Dakik: Buğday değirmende öğütülürken havaya karışan ve değirmenin duvarlarına çok ince zerreler hâlinde yapışan un. Bir çeşit ahar yapımında nişasta yerine kullanılırdı.

Dal: Tezhip motifi. Levhaların köşelerine yapılan çiçek demetine verilen ad.

Dalgalanma: Tezhip de ve resimde dalga gibi eğri çizgiler meydana geldiğinde verilen ad,

Damar mühresi: Bk. Mühre.

Darü'l-kütüp: Kütüphane, kitaplık.

Defe: Yüz adetlik altın varak (b. bk.) paketi.

Deffe: Kitap cildinin iki kapağından her biri.

Deffeteyn: Bir kitap kabı gibi ortasından menteşeli ve açılıp kapanır iki kanat şeklinde çift sayfalara verilen ad. Üzerlerine dinî ve sembolik resimler yapılır, bazıları büyük kitaplara kap olarak kullanılırdı. Fildişinden olanları da vardır. Sanatkârlar arasında deffeteyn, doğrudan doğruya kitap cildine denir.

Defne dalı: Süsleme motifi. Defne ağacının yapraklarına benzer.

Defter: Eskiden cilt yerine kullanılan bir terim. Birçok kâğıdın birbirine bağlı olarak bulunduğu mecmua demektir.

Dendan: 1- Farsça'da «diş» demektir. Eski yazıda sin (س) harfinin dişlerine ve yazıda buna benzer bir, iki ve üç harfin yan yana gelmesiyle meydana gelen dişlere verilen isim,

2- Tezhip terimi olarak, başlıklarda, giriş çıkış ve dönüş yerlerinde, kendine mahsus yapılan ve dişe benzeyen şekillere de dendan adı verilir.

Deri: Eski Türk ciltleri genellikle deridendir. Bu iş için, üzerine kabartma bezemeler işlemeye en uygun olan ve meşin denilen koyun, derisi, sahtiyan denilen keçi derisi ve rak adı verilen ceylan derisi kullanılmıştır.

Bu derilerin çeşitli kısımlarına şu isimler verilir: Hayvanın baş tarafına gelen deri kısmına kafa, baştan kuyruğa kadar olan kısma sırt. kenara gelen kısma etek denir. Derilerde kurt yeniklerinden meydana gelen izlere de okra denilir.

Deri ciltler: Deri üzerine kalıpla kabartma, gömme veya elle yapılan, çizme, oyma teknikleri ile hazırlanan cildi erdir.

Deri kaplı: Üzerine deri veya ak deri kaplanmış kitaplar hakkında kullanılır.

Deri tıraşlamak: Ciltçilikte kullanılan derinin, tıraş bıçağı ile istenildiği kadar inceltilmesi işlemine denir.

Derkenar: Yazma kitaplarda, sayfa kenarındaki beyit veya yazılar.

Deste: Tezhip terimi olarak, on yaprak altın varaktan ibaret pakete denir.

Destesenk: Ezme işleminde kullanılan, billur veya mermerden yapılmış âlet. Somaki, porselen ve diğer sert taşlardan da yapılır ve özellikle tezhipte kullanılan boyaları ezmekte kullanılırdı.

Destezenk: Bk.

Destesenk.

Destisenk: Bk.

Destesenk.

Deşti: Eski bir yazı çeşidi.

Devat: Hokka ve kalem mahfazası işini aynı zamanda gören divit'in. Arapça ismi. Türkçe'de divit olarak isimleşmiştir. Bk. Divit.

Devletâbâdî: İpekten yapılan kâğıtların bir çeşidi. Buna abadî de denir. Hindistan'ın Devlet-âbâd şehrinde yapıldığından bu adı almıştır.

Dış pervaz: Levhaların dış tarafına veya boya ile çekilen pervaza verilen ad.

Dimişkî: Şam (Dimeşk)'da yapılan ve eskiden kullanılan düşük kaliteli kâğıtlardan birinin adı. Ali'ye göre, zamanında kullanılan kâğıtların en adîsi idi

Dişi oyma: Bk.

Katı'

Dip: Bk. Sırt.

Dip kösteği: Şirazeler örüldükten sonra kitabın sırtına yapıştırılan ince meşin. Şirazeler de buna yapışır ve dikişlerle kolonlar bu deri altında yapışmış olarak kalır. Modern ciltlerde bu deri yerine bez veya kâğıt yapıştırılmaktadır. Bu işe dip tutmak denir.

Dip taşı: Altın varakçılarının üstünde altın dövdükleri mermer taş.

Dip tutmak: Şiraze örüldükten sonra, kitabın sırtına deri, bez veya kâğıt yapıştırmak. Bk. **Dip kösteği.**

Divanî: Türklere özgü, hareketli ve girift bir yazıdır. Bu yazıda harf ve kelimeler birbirine kaynaşmıştır, birbirlerine ulaşma ulaşma gider, sona yaklaşınca yükselmeğe başlar. Bu hat, ferman, berat ve menşur yazmak için kullanılmıştır.

Divanî celisi: Asıl divanîden daha gelişmiş ve teferruatlıdır.

Divanî kırması: Divanî ile rık'anın birleşmesinden meydana gelen bir yazı çeşididir.

Divit: Ashı devat'tır. "Devat" kelimesi Türkçede divit olarak isimleşmiştir. Kalemleri koyacak bir kutu yanında kapaklı hokkasıyla, beldeki kuşağa çaprazlamasına sokularak taşınan ufak bir yazı takımıdır. Pirinçten, bakırdan yapılmış divitlerin, ufak yayvan sandık şeklinde olanları bulunduğu gibi, yuvarlak bir mahfaza yanına tutturulmuş hokkalı şekilleri de görülür. Gümüş ve altından

yapılmışları olanları da vardır. Mürekkep konulan hokka, kalemlğin yanına yapıştırılırdı. Hokkaların, biri mürekkep diğeri lal denilen kırmızı boya koymağa yarayan iki bölümlüleri olduğı gibi, iki üç hokkalı divitler de vardı. Kalem koyulan bölümün uzunluğı 25 cm kadardı. Hattatların, ayrıca kalemdanları da olurdu. Buna *kubur* da denilmiştir. Eski divitlerin, hokkalarının alt tarafına, kalem ucu kesmekte kullanılan maktanın bir zincirle bağlanması için küçük bir halka yapılmıştır.

Divitlere, kuşağa sokulduğunda kaymasın diye bir kılıf yapılır ve buna *divit şiltesi* denilirdi.

Divit yapan, esnafın oturduğu, Üsküdar'daki Kazasker Ahmet Efendi Mahallesi, eskiden Divitçiler adıyla anılmış. Kambur Ahmet adındaki divitçinin yaptığı divitler uğurlu sayılıp, yüksek fiyatla alıcı bulurmuş. Bu divitçi, hokkanın altına ve kalemdanın gövdesine «Seyyid Ahmet» damgasını vurmuştur.

Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in «Divitçilerimiz ve Eserleri» adlı yazısında Usta Mehmed'ler, Abdüllâtif, Baha, Fennî, Hüsnü Arif, Hilmi, Hacı Ömer, İbrahim, Kumkumacı zade, Mehdî, Mehmed b. İsmail, Mustafa, Resmî, Rumî, Seyyid Hasan, Şehri adlı divitçilerin eserleri anlatılmıştır.

Divitşor: Bk. Milhez.

Dolama dal: Tezhipte, helezon şeklinde kıvrılmış dal ve yapraklardan meydana gelen süslemenin birbiri içine düşen yuvarlak kısımlarına verilen addır.

Dönbaba: Süslemede kullanılan bir çiçek biçiminin adıdır. Turnagagası da denilir.

Dövme altın: Yaprak (varak) hâlinde altın.

Dudak: Sayfaların ön kenarlarının bozulmaması için sertâbın iki yanında alt kapak ve miklep boyunca bırakılan fazlalığa denir.

Dûde: Mürekkep yapımında kullanılan is. «Halis beziryağı birkaç tane toprak çanağa doldurulup rüzgârsız yerde toprağa ağız hizasına kadar gömülür, serçe parmağı kadar fitil ile yakılıp üstlerine başka çanaklar kapanır. Bir miktar

sonra kuşkanadı ile üstteki çanak bir kâğıda sıyrılır. Ekmek hamuru içinde pişirilip mürekkep yapılacak hâle gelir”

Durak: Müzehhep çiçeklere verilen ad. Bunlar kitap süslemesinde genellikle ayetlerin söz başlarına veya sonlarına konulduğu için bu adı almışlardır. **Vakfe** de denir.

Düz levha: Bk. Kubbe levha.

E

Ebru: Su yüzeyindeki toz boyalara kâğıt tatbik olunarak yapılan boyama. Koyu kitreli veya tuzlu suyun yüzüne damlatılan, bal kıvamındaki zamklı su ile koyulaştırılmış çeşitli renkteki toprak boyalara, ince bir tel ile istenen şekiller verilir; ebrulanacak kâğıdın bir yüzü bu-boyalı yüzeye değdirilip kaldırılır. Kitre üzerine yapılan şekilleri sabit kılmak için boyalara sığır veya koyun ödü damlatılır. Suyu. Ve kitresi akıtılan kâğıt, daha sonra düz bir yerde kurutulur. Kâğıt kurutulurken ısıcağa ve güneşe karşı olmamalıdır. Ebrulanacak kâğıtların biraz kabaca ve boyayı emen cinsten olmasına da dikkat edilmelidir, Evvelce tutkallanmış kâğıtlar bu işe yaramaz, çünkü boyayı çekmezler.

Ebru, desenine ve yapanına göre isim almıştır. Çeşitleri: Akkâse, battal, çifte aharlı, Hatip ebrusu, Necmettin ebrusu, somaki, kumlu, taraklı, kılçıklı, tarama veya gelgit ebrusu, hafif ebru.

Ebru fırçası: Bir ağaç dalına at kılı takılarak özel olarak hazırlanır. Ortası boş bırakılmıştır.

Ebrulu kâğıt: Üzerine boya ile somakiye benzer damarlar yapılmış kâğıda verilen ad. Eskiden bu kâğıtlar kitap ve defterlere kap olarak geçirilirdi.

Ecza-i şerife: Kur'an, sureler, en'amlar, evrad gibi varak hâlinde yazma cüzlere verilen ad.

Amme, Tebareke, Kad-seme, Vez-zariyat surelerine de ecza-i şerife denilir.

Edirne kırmızısı: Al renk yerine kullanılan bir deyimdir. Türk kırmızısı da denir.

Edirnekârî: Edirne’de yapılan lake ciltlere verilen ad. Bu ciltlerin üzerinde renkli nakış ve resimler vardır, nakışların üzerine vernik çekilmiştir. Lake ve ruganîds denir.

Ehil-i hiref: Hiref, hîrfet kelimesinin çoğulu olup, «sanatlar, meslekler» anlamına gelir. Sanat erbabının toplu olarak isimlerinden ve ücretlerinden bahseden kayıtlarda rastlanan ehl-i hiref deyimini de sanat ehli, sanatkâr anlamındadır.

Ejder motifi: Eski Türk nakış-resimlerinde, minyatürlerde görülen bir motif. Bereketli yağmurlar yağdıran veya fırtınalar koparan bir kudret sayılan ejder, bulut şeklinde tasvir edilmiştir. Bir yılan şekli verilen bir bulutun bazı yerlerine küçük kıvrımlı kuyruklar, eklenerek şimşek resmedilmiştir.

El taşı: Ebru yapımında kullanılacak boyalan ezmeğe yarayan taş.

El yazması: Elle yazılan kitaplara verilen ad. Gerek müellif gerekse müstensih tarafından

Elle yazılmış kitap. Daha çok "yazma eser" ve "yazma" şeklinde kullanılmıştır.

Elif: Arap alfabesinin birinci harfi olan elif, ayrıca tuğranın dört bölümünden birisidir.

Tuğrada dik olarak yukarıya doğru çekilen üç paralel çizgiye elif veya tuğ denir.

Elvan kâğıt: Renkli kâğıt. Elvan, renk anlamına gelen «levn» kelimesinin çoğuludur.

Yazıya çok önem veren Türkler elvanı bilir, al, yeşil, pembe, mavi, siyah, renk yermek için,

Bitkilerden yapılma boyalar kullanırlardı.

En'am: En'am süresiyle, diğer meşhur Kur'an-ı Kerim surelerini ihtiva eden mecmuaya verilen

Ad. En'am-ı Şerif de. Denir. Bunlar güzel bir yazı ile yazdırılıp, tezhiplenerek iyi bir cilt

Yaptırılırdı.

Erkam-ı divanîye: Bk.

Siyakat.

Erkek oyma: Bk. Katı'

Eser-i cedit: Eski kâğıtlardan birinin adıdır. Kâğıdın başında Arap harfleriyle ve soğuk damga ile «eser-i cedit» yazılı olduğu için bu adı almıştır. Cedit de denir.

Esre: Eski yazıda harfi “i” sesiyle okutmak için harfin altına konulan küçük çizgi.

Etek: Hat terimlerindendir. Hilye'nin göbek altındaki kısmına verilen addır (Bk. Hilye).

Ciltçilikte derinin kenar kısımlarına da etek denir (Bk. Deri)

Etekli vav: Düz şekilde yazılan vav'lar (و) hakkında kullanılan bir deyimdir.

Evsat: Kâğıdın orta boyu için kullanılır. Bk. Alikurna.

Ezme yaldız: Tezhip ve cilt işlerinde kullanılan bir nevi sulu yaldız. Zamk-ı Arabî su içinde

Eritilip, bu suyla gereği kadar altın varak ezilir; elde edilen macun birkaç defa yıkanır. Jelâtinli

Su ile karıştırılarak fırça ile sürülür.

E

Fahri oyması: Bursalı Fahri adlı- oyma ustasının, çok meşhur oymalarına verilen ad.

Faide: Faydalı olan bend, fıkra. Bk. Fevâid.

Fasıl: Bölüm: Yazmalarda bütünü meydana getiren ayrımlardan her biri.

Ferman: Baş tarafı tuğralı ve çoğu kez tezhipli uzun kâğıtlara yazılmış padişah buyrukları.

Fevâid: Yazma kitaplarda, kitabın baş veya sonuna ya da boş yapraklarına, kitabı okuyanlar

Tarafından eklenen yararlı bilgiler; faideler.

Fırfırı: Kırmızı böceğinden çıkarılan, mora çalan kırmızı renk.

Fihrist: Bir kitabın içinde bulunan bab ve fasılları kısaca ve alfabetik olarak gösteren cetvel

Bazı yazmalarda son derece güzel tezhipli ve geometrik süslemeler içinde fihrist yer almıştır.

Filigran: Eski kâğıtların dokusunda bulunan, aydınlığa tutulunca görülebilen çizgi, resim,

Yazı gibi şekiller. Avrupa'dan gelen eski kâğıtlar filigranlı ve daha çok enine su çizgilidir.

Doğudan gelenlerde ise bunlar yoktur ve karışık zeminlidir. Bu kâğıtlar ham olarak gelir ve

Aharlanırdı

Frenk abadîsi: Bk. Abadî.

Frenk kâğıdı: Avrupa'dan gelen kâğıtlara verilen addır. Bunların içinde en beğenilen

İngiliz kâğıdı idi. Yıldızlı İngiliz kâğıtları takrirlik olarak kullanılmıştır-

G

Garip: Bk. Ayak.

Geçme: Tezhip de, birbiri içinden geçer biçimde tertip edilen geometrik çizgilerden ibaret

Süsleme şekilleri, *örgü* de denilir. Kenarsuyu (bordür) ye yalın hâlde olmak üzere iki büyük bölüme ayrılır.

Geçme nokta: Tezhip motifi. Birbirinin altından ve üstünden geçmek üzere çeşitli şekillerde ve düzgün biçimde yapılan nokta. Mücevher nokta da denir. Surelerde ayet aralarında çok kullanılmıştır.

Gelgit ebrusu: Bk. Tarama ebru.

Geometrik motifler: Yalın, geometrik biçimlerden oluşan süsleme motifleri. Özellikle

Anadolu Selçukluları döneminde yaygın olarak ciltte ve tezhip de kullanılmıştır.

Gersef: Bk. Lika.

Gevaş: Bk. Nakş-ı âbî.

Gezlik : «Eğri kılıcın ağzı». Kalemtırış yerine de kullanılırdı. Gez açmağa mahsus küçük

Kalemtırış. Ayrıca bk. Kalemtırış.

Gıldırıcı: Mücellit terimlerindendir. Kitaplar ciltlenirken kenarlarını kesmeye yarayan

Rende biçiminde âletin adıdır.

Girift: Motifleri birbirine girik ve içice olan süsleme. Kıvrım ve dallar, örgü gibi birbirinin içinden geçmektedir. Geometrik olanlarına geçme denir. Avrupalılar girifte, İslâm memleketlerinden geldiği için, yanlış olarak, arabesk demişlerdir.

Girift yazı: Harfleri birbiriyle içice girmiş yazı. Bir yazı çeşidi değil yazılma biçimidir. Sanatkârane de olsa okunması güç olduğundan makbul sayılmamıştır.

Göbek: Hat terimi olarak, Hilye-i şerifin, Peygamberin vasıflarının yazıldığı yuvarlak kısmına verilen ad. Ayrıca bk. Hilye. Şemse ciltlerin ortasındaki motife de göbek denir.

Göbek gülü: Şemselerin ve yıldız biçimindeki geometrik orta süslemelerin merkezine yapılan küçük ve yuvarlak çiçekler.

Gömme şemse: Süsleme yapılacak yerlerin mukavva ile birlikte derileri de kesilmiş ve sonradan, kabartma süsü kavi başka deri buralara yapıştırılmışsa buna gömme şemse denir. Bu usulle yapılan şemselerde motifler sürtünme ile yıpranmaz. Ayrıca Bk. Şemse.

Gubarî: Eski harflerle yazılan, çok ince bir çeşit yazının adı. Gubar, Arapçada toz demektir. Yazı, toz gibi ince yazıldığından bu adı almıştır.

Gûni-i Tebrizî: Eskiden kullanılan yazı kâğıtlarından biri. Lui Tebrizî de denirdi. Bk. Kâğıt.

Gül: Yazma kitapların sayfa kenarlarında görülen, çevresi tezhiplenmiş, ortası boş, yuvarlak motifler. Ortalarına o sayfadaki komi yazılırdı. Çok çeşitli süslemeleri yapılmıştır. Daha çok Kur'an'da, durulacak veya secde edilecek ayetler hizasında görülür. Bunlara vakıf, vakfe, secde, hizip, sure, cüz gülü gibi (Bunlara Bk.) isimler verilir.

Gül gonca: Tezhipte, hataîlerin yanına gonca biçiminde eklenen motifin adıdır.

Gölce: Rozet. Gül şeklinde yuvarlak motifler. Ciltlerin katlarına madenî kalıplarla basılan yuvarlak süsleme.

Gümüştüyü: Minyatürlerde akarsular gümüş suyu ile boyanmıştır. Gümüş, jelâtin suyu içinde eritilir, kâğıt üzerine sürülür. Mührelenince su gibi parlar. Yalnız gümüş, hava oksijeniyle temas edince oksitlendiğinden zamanla kararır ve kâğıdı yırtar.

H

Habeşî: Eskiden Habeşistan'da yapılan bir yazı kâğıdı türü.

Hafız-ı kütüb: Kitapları hıfzeden, saklayan; kütüphaneci. Bizde Cumhuriyet'ten önce kütüphaneler çoğunlukla yazma eserlerden oluşur ve kütüphanecilere hafız-ı kütüb denirdi. En önemli ve son örneklerinden biri, Beyazıt Devlet Kütüphanesi hafız-ı kütübü İsmail Saib Efendi'dir.

Hafif ebru: Üzerine yazı yazılmak üzere hazırlanan ve çok açık renk boyalarla yapılan ebru. Bk. **Ebru**.

Hâkk: Kazıma; bir şeyin üstünü çelik kalemle yazı veya resim olarak oyma işi.

Hakkâk: Mühür ve resim kazıyan, oyan sanatkar. Ağaç, taş, maden üzerine resim yapan, yazı yazan kişi.

Halezon: Sümüklü böcekkabuğu. Bk. Miskale.

Halkâr: Yalnız altınla yapılan süsleme. Halkârî (hallikârî «yaldızlama işi») de denilir. Halk arasında helkâr, hefkâr şeklinde de görülür.

Halkârın hazırlanmasında, önce altın, varak, yuvarlak dipli çini tabakta 3–5 damla Arap zımkı veya süzme bal ile ezilir. Ezilmiş altından küçük bir zerre avuç içinde parmakla yayıldığında gözle görülmeyecek kadar ufalıyorsa veya ezilmiş altın üzerine bir damla temiz su damlatıldığında altın zerreleri bu damlanın üzerine çıkıyorsa işlem tamamdır.

Ezilmiş altını Arap zamlından temizlemek için tabağa bol su konup fırça ile altının suya karışması sağlanır. Bir süre sonra zerreler tabağın dibine çökmeğe başlar. Ezilmeden kalan ve hemen çöken altın parçalarına müşair denir ve bunlar yeniden ezilmelidir. Altın tamamen dibe çöktüğünde zamlı su; tabak sarsılmadan dökülür.

Ezilmiş altın, jelâtinli su ile karıştırılarak, fırça ile sürülmek suretiyle kullanılır.

İşlenecek halkâr deseni» yapılacağa yer büyüklüğünde ince bir kâğıda taslak hâlinde çizilir. Dikine olarak iğnelenir ve bir çıkın içine kokmuş söğüt kömürü tozu ile silkilerek yapılacağı yere geçirilir. Eğer koyu renk kâğıda geçirilecekse, tebeşir tozu da silkleme işleminde kullanılabilir. Kömür tozu izleri ince kurşun kalemle tespit edildikten sonra bir kürk parçası ile zemin temizlenir.

Desenlerin ortası sulu altınla, gölgelendirilir ve kenarlarına koyu altınla tahrir çekilir. Açıklı koyulu gölgeler çeşitli kalınlıkta fırça kullanılarak yapılır. Daha sonra zermühre ile parlatılır. Halkârda özellikle donuk bir parlaklık istendiğinden, zer mührelenirken araya saman kâğıdı denilen ince, yarı şeffaf ve parlak kâğıt konur.

Aharlı ye hafif renkli kâğıtlarda halkâr daha güzel görünür. Halkâr tarzındaki süslemede stilize ya da gerçek biçimiyle her cins çiçek ve deşen çizilmiştir. Bazı kitapların her sayfasında ayrı motifli halkârî süsleme görülür.

Açık renk kâğıda yapılan halkârlarda desenlerin dış kenarına, uygun renkte tahrir çekilir, buna tahrirli halkâr denilir. Bazen da desenlerin iç ya da dışı hafif renklendirilerek boyalı halkâr elde edilir, buna da zer-şikâf adı verilir

Halkâr gölgesi: Halkâr adı verilen yaldızlı süsleme şekillerinde beliren gölgelere verilen ad.

Halkârî: Bk. Halkâr.

Hamail: Gümüştan dört köşe, kabartmalı veya telkari tarzında yapılan, içine ayetler ve küçük din kitapları konulan kab, muska, insan üzerinde taşınmaya mahsus olan dua veya küçük din kitabı.

Hanbalık kâğıdı: Çin'in iyi cins abadî kâğıdına verilen ad. Hanbalık, Pekin'in eski adıdır.

Hançere: Bk. Kol.

Hane-i kalem: Maktada, kalemin üzerine oturmasına mahsus olan yuvanın adı.

Hanzal suyu: Bk.

Kâğıt. Har mühre: Bk.
Mühre.

Hareke: Arapça ve Eski Türkçe yazıların az bir kısmında, sesli harflerin yerini tutmak üzere, sessiz harflerin üst veya altına konulan işaretler.

Harirî: Eskiden ipekten yapılan bir cins kâğıda verilen ad.

Hariri Hindi: Hariri kâğıdın Hindistan'da yapılan türü.

Hariri Semerkandî: Semerkant'ta yapılan hariri kâğıt. Boyutları Hindistan'da yapılandan daha küçüktür.

Harpi: Süslemede kullanılan mitolojik hayvan motiflerindendir. Yarı insan yarı hayvan biçiminde yapılır.

Harrerehu: Bk. Ketebe.

Hasekiküpesi: Süslemede kullanılan küpe biçimindeki çiçeğin adıdır.

Haşebi: Ağaç liflerinden yapılan eski yazı kâğıtlarına verilen ad

Haşiye: Kenar, pervaz; bir kitabın, sayfa kenarına veya altına yazdan yazı; bir eserin metnini şerh ve izah eden kitap.

Hat: Yazı. Bazen da, hüsn-i hat gibi, «güzel yazı» anlamında kullanılmıştır

Arap "yazısı" zamanla ve özellikle Türklerin elinde çok gelişmiş, büyük bir estetik değer kazanmıştır. Bu gelişmelerle birçok yazı çeşidi ortaya çıkmıştır: Ma'kilî, küf î, aklâm-ı sitte (altı kalem, şes kalem: sülüs, nesih, muhakkak, reyhanî, tevki*, rik'a), talik, divanî, siyakat, icazet...

Bunlara şikeste, sünbülî, seçeri, celiler, hurdalar, mülâsıklar, kırmalar, gubariler ve bezeme yazıları da eklenirse islâm yazılarının sayısı çok artacaktır. Bunların bir kısmı sanat endişesi ile bir kısmı da pratik gaye ile ortaya çıkmıştır. Ama her iki şekilde de daima güzellik fikri hakim olmuştur.

Böylece hüsn-i hat «güzel yazı, yazı güzelliği» adı altında güzel sanatların bir kolu, hattatlık adı altında da bir sanat mesleği meydana gelmiştir

Hat sanatı uzun. Yıllar levhalarda resmin, de yerini tutmuş ve şaheserler meydana getirilmiştir

Hataî: Merkezinde lotusu, andıran stilize edilmiş bir çiçek, motif i ve etrafındaki dallarda stilize çiçek ve yapraklar bulunan süsleme biçimi.

Ayrıca eskiden kullanılan kâğıtlardan birinin adıdır. Türkistan'da Hatay şehrinde imal edilir, ham olarak gelir ve abadî gibi aharlanıp mührelendikten sonra kullanılırdı. Ağaç elyafından yapılmıştır.

Hatay:

Bk. Hataî.

Hatem:

Mühür.

Hatime: Bitiş. Yazma kitaplarda müellifin eserini bitirirken yazdığı duaları, hattatını, varsa müzehhibini belirten yazılan kapsayan son yaprak.

Hatip ebrusu: H. XII. (Milâdi XVIII.) yüzyılda Ayasofya hatibi olduğu bilinen zatın yaptığı ebrulara ve benzerlerine verilen ad. Belirgin olmayan dörtgen köşelerinde renkli çiçek desenleri şeklinde tertiplenmiş ebrulardır.

Hattat: Hat yazan kişi. Güzel yazı yazan sanatçı. Son Abbasî halifesi Musta'sım Billâh'ın. Kölesi olduğu söylenen Amasyalı Yakut-ı Musta'sımı'ye kadar kalemin ağzı düz kesilirdi. Yakut eğri keserek tahrif-i kalemi bulmuş ve aklâm-ı sitteye yeni bir biçim kazandırmıştır. İşte Yakut'a, sanatta yaptığı bu yenilikten dolayı hattat denilmiş, hat ve hattatlık Yakut'la seçkin bir sanat ekolü hâline gelince kelime terimleşmiştir. Yakut'tan önce güzel yazı yazanlara kâtip denildiği gibi hattat da deniliyordu, fakat Yakut 'tan sonra yalnız hattat kelimesi kullanılmış, kâtip ve

küttâp denilmemiştir. Mir Ali Herevî'ye göre hattat olmak için beş şey gerektir: Birincisi dikkat-i tab', ikincisi yazıdan anlamak, üçüncüsü elde kuvvet, dördüncüsü emek çekmek, beşincisi yazı için lâzım gelen kâğıt, kalem ve mürekkebin en iyilerinin bulunması

Hatt-ı icazet: İslâm yazılarından birinin adı. "Kırma" da denilir. Sülüsle nesih arasındadır. Hattat icazetnameleri, vakfiyeler ve dua kitapları, Kur'an'ların bilhassa sure başları bu yazı ile yazılıdır. Elif başları kıvrık ve harfler de kıvrılmaya meyillidir.

Hatt-ı îlhanî: İlhanlılar devrinde ve daha çok Anadolu'daki binalarda kitabe olarak kullanılan keşideli yazı.

Hatt-ı Mağribî: Cezayir, Tunus, Faslıların yazılarına verilen ad. Kûfî'nin acemice yazılmış şeklidir.

Hatt-ı Şecerî: Uydurma bir yazıdır. Tanınmış hattatların hiçbirisi böyle bir örnek bırakmamıştır. Yazıyı iyi öğrenemeyenler arasında sanki ağaç dallarını tabîî yönlerinde keserek yazının şekline göre dizmiş ve düzenlemişler izlenimini bırakır. Bunlar çoğunlukla tanınmış hattatların herhangi bir yazıları üzerinden bu dalları eğip bükerek yapılmıştır.

Hatt-ı Zerendud: Altınla yazılmış cel'î yazılar.

Hayvan motifleri: Süslemede iki şekilde kullanılmıştır: Yalın hayvan biçimleri (harpi «yarı insan-yarı hayvan», simurg, anka, ejder...), stilize hayvan motifleri (rûmî «stilize hayvan organları»).

Heft Kalem: Batılı müellifler talik yazı biçimini de aklâm-ı sitteden sayarlarken, bazıları ta'likin eklenmesiyle, rik'a, sülüs, muhakkak, reyhanı, nesih, tevki', talik yazılarının, hepsine birden “heft kalem” (yedi kalem) derler.

Helezonî nokta: İçinde helezona çizgiler bulunan ve süslemede kullanılan nokta.

Helkâr: Bk. Halkâr

Hendesî tezyinat: Doğru ve eğri çizgilerden meydana gelen süsleme; geometrik süsleme.

Herat cildi: Özellikle Herat'ta yapılan bir cilt biçimi. Şemseli fakat yaldızsızdır.

Hereke kalem: Bk. Cava kalem.

Herkâr: Bk. Halkâr.

Hibr: İyi cins mürekkep.

Hilye: Peygamberin vasıflarını ve Allah'ın adlarını ihtiva eden yazılar. Kâğıda yazılarak mukavvaya yapıştırılırdı.

Levhanın ortasına bir daire yapılır, sülüsle oklu besmele, yuvarlak olarak ve besmelenin sağından başlayarak Ebu Bekir, Ömer, Osman, Ali isimleri ile göbek adı verilen dairenin orta kısmına nesihle Peygamberin vasıfları yazılır. Etek adındaki alt kısımda ise ayet ve hilye-i şerifenin devamı ile yazanın adı kaydedilir. Sağ ve solunda Peygamberin torunları Hasan ve Hüseyin'in adı yazılır.

Hind abadîsi: Bk. Abadî.

Hind kâğıdı: Pamuktan yapılan ve minyatürde kullanılan kâğıt.

Hind kalem: Hindistan'dan gelen bir kalem. İçinde çok az boşluk vardır ve üzeri

Benekli. Boğumları oldukça uzundur. Çok sert olduğundan hattatlar bu kaleme pek

İlgi göstermemişlerdir.

Hindi: Orta kalitede kâğıt çeşitlerinden biridir. Hint'te yapıldığından bu adı alır.

Hizânetü'l-kütüb: Kütüphane

Hizib gülü : «Hizp: kışını, bölüm». Yazma Mushafların hiziplerinin baş tarafına konulan, etrafı yuvarlak, içi boş süsleme. Genellikle her beş sayfada bir sayfa kenarına konulur (Bk. Gül).

Hokka: içine mürekkep konulan yuvarlak kap. Çok sanatkârane olanları, kapaklı ve kapaksızları vardır. «Eskiden çok kıymetli Çin gülabdanlarının boğazını kırarak dip tarafından hokkalar yaptırırlardı. Ağızları ve dipleri gümüş ve altın kapak ve ayaklarla süslenirdi. Bunlar sair porselen, altın ve gümüşten yapılırsa da Çin'de hokka olarak yapılıp gelmişleri yoktur. Kütahya'da çini hattat hokkaları da yapılmıştır.

Hokka takımı: Yazı yazmak için gereken bir veya iki hokkayı ve kalemleri koyacak yerleri olan takım. Bunlar çoğunlukla uzunca bir tepsi üzerinde iki hokkadan meydana gelir. Birine mürekkep diğerine rıh konurdu. Kırmızı (sürh) mürekkebe mahsus ayrıca küçük hokkaları vardır.

Hoş-nüvis: İranlıların «hattat» karşılığı olarak kullandıkları terim.

Hûb-nüvis: Güzel yazı yazan, İranlılar «hattat» anlamına kullanmışlardır.

Hurda: Kırma yazılar biraz daha ince yazılırsa hurda adını alır. Talik hurdası, nesih hurdası gibi çeşitleri vardır. Bunların daha incelerine ise gubarî denilir.

Hurda nakış: Bk. Minyatür.

Hurda tezyinat: Özellikle levhalardaki kelime ve harflerin süslenmesi için yapılan bezemeler.

Huruf-ı müteselsil: Hiç kalem kaldırmadan, devamlı bir satır hâlinde yazılan yazılar.

Hutût-ı sitte: Altı yazı, şeş kalem, aklâm-ı sitte.

Hüsne-i hat: Güzel yazı, yazı güzelliği. Estetik değeri olan İslâmî yazılara hat ya da hüsn-i hat, böyle yazanlara da hattat denir. Eskilere göre «Hüsn-i hat için kalemin âlâsı, mürekkebin râ'nâsı, kâğıdın zibâsı gerektir.»

Hüsn-i hatla Kur'an-ı Kerim, cüz, bilye, kitap, murakka, kıt'a, meşk, ferman ve i'lamlar yazılmış; ayrıca mimarî süsleme unsuru olarak da kullanılmıştır. Bk. **Hat**.

I

Istampa baskılı cilt: **Soğuk** istampa, üzerine modelin kazındığı bir demir levha kızdırıldıktan sonra derinin üzerine bastırılır. Bu Istampa modeli meşin üzerine bir altın yaprakla bastırılarak yaldızlı cilt elde edilir^[31].

İtrî: Süsleme motifi. Bir tür yaprak şeklidir. İtır yaprağına benzediğinden bu adı almıştır. Berk-i itrî de denilir.

İ

İbda' : Yaratma; sanatın her devirde ve her yüzyıla ait bütün ayrıntılarını bildikten sonra, şimdiye kadar yapılmamış, yeni bir çıkır açma; yeni, ayrı ve bir esasa bağlanmış üstün örnekler.

İ'câm: Harfleri noktalama, yazıya nokta koyma.

İcazet: Bk. Hatt-ı icazet.

İcazetname, icazet: İlimde ve yazıda öğrenimini bitirenlere verilen belge; hattat icazetnamelerine son asırda ketebe kıtası denilmiştir. İcazetnamede, silsilenamedeki gibi, kimin kimden yazı öğrenmiş olduğu sıra ile gösterilir. Kıtalarda ise yalnız öğrenci ve öğretmenin ismi ile dualar yazılmıştır. İcazetname almadan önce yazıya ketebe konulamaz.

İç: Arap harflerinin karınlı veya tekneli olanlarının çizgi içindeki kısımlarına verilen isim.

İç kapak: Dış kapaktan sonra gelen, bazen boş bazen da eserin adı ve vakıf mühürlerinin bulunduğu yaprak.

İç yüz: Kapağın iç tarafı. Bazı ciltlerde tıraş edilmiş deri tezyin edilmeden düz olarak yapıştırılmıştır. Selçuklular zamanında ciltlerin iç yüzlerindeki süsleme, kızgın demirin bastırılması ile yapılmış belli motiflerden ibarettir. XV. yüzyıldan sonra birçok Türk cildinde iç kısım, ya oyma (katı') şeklinde veya dıştağının aynı kabartma şekillerle süslenmiştir. Ebru kâğıt kaplanmış veya ayet yazılmış müzehhep iç yüzler olduğı gibi, nadiren iç yüzde Hakkâri süslemelere de rastlanır.

İklil: Taç. Bk. Ser sure.

İlhanî: İlhanlılar devrinde Anadolu'da yaygın olarak kullanılan keşideli bir yazı türüne verilen ad.

İnce yazı: Eski yazıların bir sanat gösterisi olarak ince yazılması. Bk. **Gubarî.**

İsfidaç: Bk. Üstübeç.

İstif: “Bir şeyi birbiri üzerine ve sıra ile dizip yığmak” demek olan bu kelime, eski yazıda kelimeleri birbiri üzerine çıkararak dizmek yerine kullanılmış bir terimdir. Hattatlıkta değerli olan, ne kadar üst üste olursa olsun kolay okunanıdır. Rakım Efendi, sülüs istifte çok başarılıdır. Muhsin zade Abdullah Bey, yazacağı yazıyı kurşun kalemle istifler; az okuma bilen bir çocuğa gösterip çocuk okuyabilmişse onu yazarmış.

İstinsah: Nüshasını çıkarmak, kopya etmek. Eskiden, müellifin yazdığı ya da hazırladığı kitabı elle çoğaltma işlemi. Bu işi yapanlara müstensih denilir.

J

Japon kâğıdı: **Japonya'da** su kenarında yetişen saza benzer bir bitkinin lifleri ayrılarak, elle yapılan, krem renkli, parlak, çok sağlam ve pahalı bir tür kâğıt. Özellikle, yazma eserlerin onarımında kullanılmaktadır.

Jengâr: **Bakırdan** elde edilen parlak yeşil renkte boya. Jeng, Farsça'da «pas» demektir. Bakır pası rengine boyaya da bu ad verilmiştir. Cetvellerde sık kullanılmıştır. Yalnız, bakır oksitlendiğinden bu boyaların sürüldüğü yerlerde zamanla yırtılma ve kırılmalar görülür.

Jengârî: **Bk.** Jengâr

K

Kabartma şemse: **Eski** ciltlerde kapak süsleme motifi şemsenin kabartmalı olanlarına verilen ad. Kabartma olmayanlarına **yazma şemse** denilirdi.

Kafes: **Bk.** Zilbahar cilt.

Kaftan giydirmek: **Yazı** meşk edenlerin yazıları hocaları tarafından beğenildiğinde, yazının üstüne beğenme (pesent) işareti çekilmesi.

Kâğıda çekmek: **Müzehhiplerin** ve yıldız işleyenlerin altın varakları deste kâğıdına çekmelerine denir.

Kâğıt: **Bitkisel** maddelerin hamur hâline getirildikten sonra yufka gibi açılarak kurutulmasıyla elde edilen ince yaprak.

Yazma eserlerde ve levhalarda Şarktan ve Avrupa'dan gelen ham kâğıtlar kullanılmış; bunlar çeşitli şekillerde aharlanıp mührlenmişlerdir (**Bk. Ahar**).

Ali'nin **Menakib-i Hünerveran**'ından anlaşıldığına göre, XVII. yüzyıl başlarında şu kâğıtlar kullanılmıştır:

1. Dımışkî, 2. Devletâbâdî, 3. Hataî, 4. Âdilşahî, 5. Harirî-Semerkindî, 6. Sultanî Semerkindî, 7. Hindî, 8. Nizamşahî, 9. Kasım Beygî, 10. Harirî-Hindî, 11. Gûni-i Tebrizî (Lui Tebrizî), 12. Muhayyer.

Ayrıca Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü'nün Abadî maddesinde, Kâğıtçı Saffet Efendi'nin, Ord. Prof. A. Süheyl Ünver'deki satış defterinde mevcut, şu kâğıtların isimleri bulunmaktadır: Yıldızlı İngiliz, Ali-kurna, ceylân kâğıdı, ministre, takrirlik, çifte takrirlik, ince süfera, mavi çizgili süfera, rугanlı av kâğıt, Felemenk rугanlısı, rугanlı fıstık, Frenk parlağı, boyalı Felemenk, okkalık, Alikurna boyalı, damgalı fıstıkî, yeşil çifte aharlı, Mushaflık yeşil, mühreli Alikurna, nâme kâğıdı, şekerrenk, Venedik aharlısı, elvan çifte, cüzlük, tahrirat elvan, eser-i cedit, şekerrenk battal, Venedik şekerrenk battal, mavi çizgili İstanbul, eski Venedik gülkurusu, aharlı fıstıkî, çengâr battal, eser-i cedit battal, mühreli battal, satrançlı battal, kıyma battal, aharlı beyaz, çifte Bosna, parşömen Edirne, Hint âbâdî, Buhara, kalın parşömen, ince parşömen, sarı aharlı.

Kâğıda sinek konmaması için kitreye biraz keskin sirke koyularak kâğıda tatbik edilmelidir; kâğıdı haşerat yemesin isteniyorsa birer ölçü hanzal suyu (Ebucehil karpuzu denilen zehirli bir nebatın meyvesinden sıkılarak çıkarılan özsu) kitreye katılıp kâğıda işlenmelidir. Kâğıda yağ bulaşmış ise “Eflâk tuzu iyice dövülüp ince bezden geçirilerek kâğıt üzerine ekilir. Ağır taş altına konunca yağ lekesi kalmaz

Kâğıt makası: Makas kelimesinin aslı mikraz, mikras'tır. Eskiden yazı kâğıtları tek ve büyük tabakalar hâlinde satıldığından, herkes istediği ölçüde kâğıt kesmek için kâğıt makası kullanmıştır. «İstanbul, Foça, Sivas, Rumeli, Bosna ve Prizren'de kâğıt makasçılığı mahallî el sanatları arasında yer almıştır.

“Kâğıt makasları halis taban demirinden, çelikten yapıldı. Şekilleri bir karıştan fazlaca ve sapları ayrı ayrı yapılır, uçları gittikçe sivrilerek parçalar gayet imtizaçlı bir surette ortasından birbirine raptolunur. Uçları birbirine o kadar imtizaçlı birleşirler ki âdetâ bir parçadan yapılmış hissini verir. Zaten hüner de buradadır. Bunu evvelâ bileyip zağ vererek kâğıt kesmeye hazır hâle geldikten sonra, bazıları nısfına (yarısına) kadar ve bazıları dış tarafı ve hususî olanların da iç ve dışları

altınla işlenirdi. Makasa mütenasip şekiller yapılır ve üstadının yahut sahibinin isimleri yazılır; sapları (Ya Fettah), (Ya Ali), (Ya Veli) tarzında yapılanları da vardır”

Kâğıt oyma: Bk. Katı'

Kakum: Hattatların yazı yazarken, kâğıdı yağlandırmamak ve elin hareketlerine engel olmamak için, ellerinin altında tuttıkları altı ince tüylü, üstü çuha kaplı deri parçasının adı.

Kalem: I-Yazı yazmakta kullanılan kamış. Hattatlarımızın kullandıkları kamış kalemler genellikle Irak ve İran'dan gelirdi. Bu kamışlar, kararmaları için gübreye yatırılır, koyu kahverengini alırdı.

Kamış kalemler şöyle açılırdı: önce kamışın iki boğum arasında kalan kısmı alınır. Sol avucun içine yatırılarak baş-parmağın ayasına dayanmak suretiyle tutulup, kalemtırışla eğik olarak kesilir. Sivrice kısmın eti iyice tıraş edilerek inceltirilir. Bu yassı ve dil gibi alan incelmış kısmın kenarları alınarak, yazılacak yazıya uygun kalınlıkta yontulur. Kalem maktanın üstüne konularak ortasına bir yarık (şakk) yapılır. Maktanın yuvasına oturmuş olan kalemin üstüne sol elin başparmağıyla sıkıca bastırılarak, kalemin ucu biraz eğik olarak kesilir. .

Hattatların, yazacakları yazıya göre ve çeşitli kalınlıklarda, çok sayıda kalemleri vardır.

İyi bir kamış kalemde aranan nitelikler şunlardır: 'Kamış ne çok sert, ne yumuşak, orta sertlikte olmalı; kızıl veya beyaz, damarları düzgün ve sağlam olmalıdır, aksi takdirde kalemin ucu doğru çatlamaz; serçe parmağı kalınlığında, 10-1,2 parmak uzunluğunda olmalıdır.

Kullanılmakta olan kalemde eğrilik veya girinti çıkıntı olunca, kaynamakta olan suya sokulur, biraz suda tutulup çıkartılarak, henüz sıcakken doğrultulurdu.

Kamış kalemlerin Cava kalemi, Hint kalemi, Celi kalemi gibi çeşitleri vardır. Kalemin her yontuluşunda sırçasına, içine kül konmuş bez sürülür ve kalemin mürekkebi çekmesi kolaylaşırdı. .

İslâmiyet'te kalem, yazı gibi, ilâhî bir lütuf olarak kabul edilmiştir. Hattatlar kalemi açarken çıkan yongaları herhangi bir yere atmaz, toprağa gömerlerdi. Bunun sebebi kalem adının Kur'an'da geçmesidir. Ömürlerinde açtıkları kalemlerin yongalarını toplayıp, ölünce sularının bunlarla ısıtılmasını vasiyet eden hattatlar olduğu da yazılmıştır.

Hattatlar arasında kaleni kullanışlarına göre isim alanlar da vardır: Simin kalem Yusuf, Ahenin kalem Süleyman, Zerrin kalem Hüsameddin gibi...

2- Eski harflerle yazılan yazı çeşitlerinden her biri: sülüs kalemi, reyhanî kalemi, kûfi kalemi v.b.

Kalem çekmek: Tezhip işlerinde motiflerin etrafına çizgi ile çerçeve yapmak.

Kalem fırça: Müzehhiplerin kullandığı tek tüylü ince fırça. Desenin kâğıt, üzerine çizilmesi için kullanılır. Minyatürde de kullanılan bu fırçalar, 3 aylık kedinin ensesinden kesilen kıllardan yapılır. Bu kıllardan birkaç tanesi alınıp, içlerinden birinin sivri tarafı taşkın olarak ibrişimle bağlanır ve bir güvercini kanadı sapına dip taraflarından takılarak bu kanal yine ibrişimle boğulmak suretiyle tüyler raptedilir. Böylece hazırlanan fırça bir tahta sopaya geçirilerek kullanılır. Eğer kılın ucu pürüzlü ise bir kibritin alevinden hafifçe geçirilerek düzeltilir.

Kalem sırcası: Kamış kalemlerin üzerindeki parlak mine. Kalem açıldıktan sonra hemen mürekkebe batırılacak olursa bu parlak tabaka mürekkebi almaz. Bunu gidermek için, içine kül konmuş bezi bu tabakaya sürmek lâzımdır.

Kalem tepsisi: Kalemleri koymaya mahsus dar ve uzunca tepsiye verilen addır. Ağaçtan yapılanlarının yanı sıra gümüşten, altından olanları da vardır.

Kalem yastığı: Bk. Makta.

Kalemdan: Kalem koymağa yarayan kutu. Arapçası «mikleme» dir. Kubur ve kalemlik de denir. Kalemler birbirine çarpmasın diye kalemdanların içine mitreşe

adı verilen çuha örtü konulurdu. Bağa, sedef, fildişi süslemeli olanları vardır. Düz tahtadan, gümüşten yapılanlar ve üstleri beyitlerle süslenmişleri de bulunurdu.

Kalemgir : «Yazıya elverişli» demektir. Yazı yazılırken kalemin kâğıda sürtünmeden kolaylıkla yürümesi. Kâğıtların kalemgir olması için üzerlerine âhar ve tılâ sürülürdü.

Kalemkâr: Kalemle iş işleyen sanatkâr.

Kalemkârî: Kalemle yapılan boya işleri.

Kalemkeş: Eski yazma kitapların veya yazı levhalarının kenarına yaldız veya mürekkeple çizgi çizen kişi. Bk. **Cedvelkeş**.

Kalemlik: Bk. Kelamdan.

Kalemsilen: Kalemin ucuna toplanan ye kuruyarak pürüzlenen mürekkebi silmekte kullanılan çuha veya sünger.

Kalemtıraş: Kamış yazı kalemlerini açmakta kullanılan uzunca saplı bıçak. Arapçası mibree' dir. Gezlik de denir. Yazı takımları arasında mutlaka kalemtıraş bulunur; sapları kemik, fildişi, sedef, öd ağacı, abanoz, akik, mercan, hünnap veya pelesenkten yapılırdı. Kalemtıraş tığı da denilen bıçakla sap arasında, çoğu zaman pirinçten yapılmış bir bilezik bulunur. Buna prazvana denilir.

Altın ve gümüşten prazvanası olan kalemtıraşlar da vardır. **Kalemtıraşlar bıçaklarının şekillerine göre:** hattatî, kâtibi, servi, küt, söğüt yaprağı, cam kırığı, izmarit; **saplarının şekillerine göre;** çelik sap, demirhindi; şirmaga (balık derisi kaplı), gümüş prazvana, altın prazvana gibi isimler alır. Bıçak üzerinde prazvanaya yakın yerde çeşitli şekillerde oyulmuş imzalar ve süsleme vardır. Kalemtıraşçılar icazet almadan imza koyamazlardı. Bunlar peştamal kuşanırken, en yaşlı kalemtıraş üstadı kendilerine o güne kadar kullanılmamış isimlerden birini verirdi.

Kalemtıraşın çeşitleri vardır: Hâkk işinde kullanılan, kalemtıraşın adı mihfere, yalnızca kalemin, yarılması işinde kullanılanın adı ise mifrez'dir. Yanlışları kazımak

için minik kalemtırâşlar da yapılır ve bunlar çoğu kez orta kalemtırâşların sapı içinde açılan boşluğa yerleştirilir; sapın alt ucundaki kapak açılarak çıkarılırdı. Bunlara yavru kalemtırâş denilirdi.

Kalemtırâşı, Osmanlılar İranlılardan almışlardır. Yavuz Sultan Selim'in İran'dan getirdiği ve ganimetlerin en kıymetlisi saydığı Tebriz sanatkârları arasında kalemtırâşçılar da vardı. Ancak Osmanlı kalemtırâşları da çok zarif ve mükemmeldir

Kalemtırâş kını: Kalemtırâşı saran, meşin veya ağaçtan yapılmış koruyucu, mahfaza.

Kalemtırâş tığı: Kalemtırâşın madenî bıçak kısmı.

Kalıp: 1 —Hattatlar arasında celbi yazıların müsveddelerine verilen ad. Kalıplar çeşitli şekillerde meydana getirilirdi. Bazı hattatlar sulu mürekkeple kaba kâğıtlar üzerine yazarlar ve sonra tashih ederlerdi. Bazıları ise garip usuller denemişlerdir: Recai Mehmet Şâkir Efendi, kalıplarını makasın, iki ucunu açarak kâğıt üzerinde yürütmek suretiyle yazmış ve makasın iki ucunun bıraktığı çizgileri kalemle çizerek istediği kalıbı elde etmiş; Şefik Bey ise Beyazıt'ta bugün Üniversitenin dış kapısı üzerindeki «Daire-i Umur-ı Askeriyle» yazısını, iki kalemi birbirine bağlayarak, bir günde yazmış. Hattat kalıbı yaptıktan sonra sıra, istenilen yere geçirilmesine gelir, bunu da mücellit yapardı. En sık kullanılanı iğneleme usulü idi

2 — Ciltçilikte motiflerin, deriye geçirilmesi işleminde kullanılan kalıplar. Önceleri bu iş için demir ve tahta kalıp kullanılırken, sonraları deriyi bozmaması için, sertleştirilmiş deri ve özellikle deve derisi kalıplar kullanılmıştır. Tıraş edilmiş deri parçaları kabartma olacak motifin büyüklüğünde kesilir, 3 cm kalınlığında oluncaya kadar çiriş denilen özel bir kola ile üst üste yapıştırılır. Kuruyunca tahta kadar sert bir blok hâline gelir. Bu, "muşta" denilen âletle dövülerek istenilen ölçüde inceltilir. Mücellit, çizdiği deseni bunun üzerine silker ve bir hakkâka verir; hakkâk, derinin üzerindeki kabartma olacak kısımları yeterince oyarak çukurlaştırır, böylece motif kalıbı elde edilmiş olur.

Kalıp baskısı: Mücellitlerin kitap cildi erine bastıkları süsleme motiflerinin kalıpları üstüne baskı yapmak için kullandıkları âletin adı.

Kalledehu: Bk.

Ketebe.

Kamış kalem: Bk.

Kalem.

Kanad: Bk. Şiraze

Kapak: Bir kitabın üstünü örten ve cildini teşkil eden mukavva kapaklardan her birisi.

Kapak süslemesi: Eski yazma kitaplarda ilk sayfaya kapak olarak yapılan süsleme.

Kaplan çizgisi ve beneği: Türk süsleme motifi. Bk. Çintamani.

Karalama: Sipariş almadığı zamanlarda hattatın, eli durmasın diye gelişigüzel karaladığı yazılar. Hattatlar boş zamanlarında harf ve kısa cümleleri, noktalarını koymadan, tekrar tekrar yazarlardı. 9ıYolda giderken veya bir yerde otururken, sağ elinin parmakları arasında, zeytin büyüklüğünde bir taneyi yuvarlayıp duran hattatlar vardır.

Ord Prof. Dr. A. Süheyl ÜNVER'in notları arasında rastlanan şu örnek karalamanın önemini çok güzel belirtmektedir.

Hattat Mustafa İzzet Efendi; «Haftada bir gün yazmam, ertesi gün elim hemen değişir. Bu bir günlük istirahattan dolayı yazının bozulan tarafını yalnız ben hissederim, kimse farkında olmaz. Eğer iki gün yazmasam, başkaları da bunu fark eder» dermiş.

Karga: Bk. Mıklep.

Kargacık: Süsleme terimi. Arap harflerinin sonuna ve yazıda boş kalan yerlere konulan süs motiflerinden birinin adıdır.

Karşılaştırma: Bk. Mukabele kaydı.

Kartuş-pafta: Geniş bordürler ya da Sertap üzerine yuvarlak veya beyzî şekilde parçalar konmuş ise bunlara kartuş-pafta denilir. Bazen bu paftalarda cildi yapan sanatkârın ismi ile karşılaşmak mümkündür.

Edirne ciltlerinde bu kartuş-paftaların içleri beyitlerle doldurulmuş, bu beyitlerin içinde mücellidin adı da geçirilmiştir. Ayet-i kerime yazılmış kartuş-paftalar da vardır. Pafta veya kitabe de denilmiştir.

Kasım Beygi: Eskiden kullanılan kâğıtlardan birinin adı (Bk. Kâğıt)

Kat' : Kesme, kesilme.

Katı' : 1) Kat' eden, kesen, 2) Eski kalemtraş çeşitlerinden biri. Söğüt yaprağı biçimindedir. Katı' denilen sanat eserleri bu kalemtraşla yapılırdı.

Kat'ı kâmil: Kâğıdın, asıl büyüklüğü değiştirilmeden kullanılmasıyla meydana getirilen eski yazma kitaplara verilen isim. Büyük Mushaflar böyledir,

Katı'a: Oyma. Herhangi bir şekil ve yazının kâğıt veya deriden oyularak çıkartılmasıyla meydana getirilen bir süsleme sanatıdır. Oyulup çıkartılan kısma erkek oyma, oyulan kısma ise dişi oyma denilir. Erkek ve dişi parçalar başka bir deri veya kâğıda yapıştırılarak süsleme yapılır.

«Oymalar tek tek oyulmamıştır. Muhtelif renkte boyanmış ve terbiye edilmiş kâğıtlar beş-altı sahifesi üst üste yapıştırılarak ince bir karton kıvamına gelince oyma âletleri ile oyulmuştur. Sonra bunlar suya atılmış, suda birbirinden ayrılan parçalar isteğe göre boyanıp tahrirlenerek muhtelif yerlere yapıştırılmışlardır» Ayrıca bk. Mukatta'.

Katı'a şemse: Bk. Müşebbek şemse.

Katğ: Katı'a kelimesinin katğ olarak kullanıldığı da görülmüştür.

Kâtüb-i kütüb: Kütüphane görevlisi.

Kâtibi kalemtraş: Bıçak biçimli eski kalemtraşların bir çeşidi. Ucu dönük biçimliydi. Safi adlı sanatkârın yaptığı kâtibi kalemtraşlar meşhurdur.

Katta' : Kesmece; Katı'a, oyma işlerini yapan sanatkâr. Bu sanatkârların en meşhuru Bursalı Fahri'dir,

Kattanan: Katta'lar; Katı'a işi yapan sanatkârlar.

Kebikeç: Eskiden yazma kitaplara yazılan bir tılsım sözü. Bu tılsım, kitaplara güve ve böceğin dokunmaması için yazılırdı.

Kenarsuyu: Bk. Bordur, Geçme.

Kesira: Bk, Kitre.

Keskin yazı: Usulüne ve kurallarına, uygun yazı.

Kesme: Şemse ciltlerin köşelerinin dışına, bütün cilt devredilmek, fakat birbirine bitişmemek suretiyle yapılan motiflere verilen addır. Buna «*parça su*» da denilir. Motifler birbirine bitişik olursa «*yekpare su*» adını alır

Kesme yazı: Eski hattatların kâğıdı kesip oyarak meydana getirdikleri yazı; mukatta' yazı. Bu şekilde hazırlanmış çok güzel bir Kaside-i Bürde, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya 4170 numarada bulunmaktadır

Keşide: Eski yazıda kuyruklu ve uzantılı harflerin bu bölümlerinin, güzel göstermek veya istife uydurmak amacıyla özel biçimde çekilmesi, uzatılması; bu uzantıya verilen ad.

Ketebe: Bir hattatın yazdığı yazıya ismini koyması, demektir. Yazı meşkedenler, hocalarından ehliyetlerini gösteren icazetnameyi aldıktan sonra yazılarına ketebe koyarlardı. Aslı, «o *yazdı*» demek olan *ketebehu'*dur. Bazı hattatlar ketebeden sonra, «*min telâmiz-i filan...*» diyerek üstatlarının adını da yazarlardı.

"Ketebe yerinde, Nemekahu, eğer yazan kendinden bir söz katıyorsa Harrerehu, harekeli yazılmış ise Rakamehu, tevazu için veya karalama olduğunu ifade için Sevvedehu, bir meşke bakarak yazmış ise veya meşk olduğunu ifade için Meşşakahu, istinsah suretiyle yazılmış ise Nesehahu veya Satarehu, aynen taklid edilmiş ise Kalledehu gibi tabirler kullanılmıştır."

Ayrıca murakka'at, kıt'a, kitap ve levhalarda el-Fakir, el-Hakir, el-Müznib, er-Râcî gibi takdim edilecek makama veya yazının konusuna uygun tevazu ifade eden cümleden sonra isim yazanlar da olmuştur, isimden sonra bazen "Güfire lehu, Gufire zünûbuhu" gibi dua cümlesi ilâve edenler de olmuştur»

Ketebe kıtası: Bk. icazetname.

Kettâb: **Güzel** yazı yazmayı kendisine meslek edinen sanatkâra eskiden verilen isim. Yakut al-Musta'sımî'den sonra hattat denilmiştir;

Kıl kalem: **Müzehheplerin** minyatür yapmak ve ince çizgiler çizmek için kullandıkları fırçanın adıdır. Bu fırçalar tek kıldan yapıldı.

Kılçıklı ebru: Boyalarının, deseni, içice geçmiş V harfine benzetilerek düzenlenmiş ebrulara verilen ad.

Kırma: **Bir** yazının, asıl kaleminden daha ince ve kırıklı yazılmasına denir. Kırık döküktür. Sülüs kırması, nesih, kırması... Gibi. Ayrıca bk. Hatt-ı **icazet**.

Kırmızı: **Kırmızı** kabuklu ve kabuğundan, *lakit* adında bir tür boya çıkarılan böcek.

Kırtâs: **Kâğıt**, sayfa; kâğıtçı.

Kıta: **Dört** mısradan meydana gelen nazım şekli. Ayrıca güzel yazı ile yazılmış küçük levhalara da kıta denilmiştir.

Kıvrıkdal: **Süsleme** motifi.

Kıvrımdal: Bk, Şaz yolu.

Kilke: Bk. Lika.

Kitabe: Bk, Kartuş-pafta.

Kitap başı süslemesi: **Yazma** ve kimi basma kitapların ilk sayfalarına yapılan süsleme.

Kitre: Kesira da denilir. Bir çeşit ahar yapımında kullanılır. Anadolu'da yetişen geven dikenini denilen nebatın sapı çizilerek oradan akıtılan sıvının sertleşmesiyle elde edilen, yapıştırma özelliği az bir maddedir. Ebru yapımında da kullanılır. Taze ve beyaz olanı makbuldür.

Kol: Bk. Tuğra.

Koltuk: Murakkaların ilk satırını teşkil eden sülüs yazıdan sonra, nesih yazı ile o satırdan kısa olarak yazılan satırların iki tarafında kalan boş kısımlar hakkında kullanılan bir terimdir. Bunlara tezhip yahut altın tozundan zerefşan süs yapıldı» .Divanlarda da yazılı sayfaların uygun kare şeklindeki boşluk kısımlarına tezhip yapılarak koltuk adı verilmiştir, Buna koltuk işleme denir.

Kontur: Bir rengin etrafına çekilen çizgi, çevre çizgisi. Tezhipte tahrir yerine, Fransızcadan dilimize giren bu kelime de kullanılmıştır.

Kozak: Antlaşmalar, name-i hümayunlar ve önemli emirlerin konulduğu mahfazanın adıdır.

Körük: Kitap koymağa yarayan mahfazanın açılıp kapanan kısmına verilen ad.

Köşe: Mücellit terimi olarak, şemse ciltlerin dört köşesine yapılan motiflere verilen isim. Tezhip terimi olarak, levhaların kenar uçlarına yapılan süslere verilen ad.

Köşe bezemesi: Ciltlerin köşe süslerine verilen isim; köşebent.

Köşe çiçeği: Ciltlerin köşe süslemesi.

Köşebent: Cilt kapağının dört köşesine yapılan süsler. Türk ciltlerinde çoğunlukla şemse ile köşebent arasındaki kısım boş bırakılmıştır. Az sayıda XVI. yüzyıl Türk cildinde bu kısım da süslenmiştir.

Köşelik: Üçgen formlardan oluşup, köşe boşluklarını süsler; köşebent.

Kubbe levha: Kitap başlıklarının kubbe şeklinde yapılmış olanlarına verilen addır. Sade olanlarına düz levha denirdi.

Kubbeli: Tezhipli kitapların, ilk sayfalarında kubbe levha bulunanlarına verilen addır. Bu tezhip, cami ve minareleri andıran şekillerde yapılmıştır.

Kubur: Üstünde kalem, koymaya mahsus yeri, altında hokkası bulunan yazı âletinin adıdır. Üzeri nefis tezhipli ve beyitler yazılı olanları vardır. Üstüne vernik çekilmiştir, içine kalem, kalemtıraş, makta, kâğıt makası konulurdu.

Kûfî: Ma'kulî yazıdan gelişerek, daha muntazam ve bazen köşeli harflerle yazılan İslâmi yazı. Kûfe şehrinden adını almıştır. Arabistan, İran, İspanya (Endülüs Emevîleri) ve Türk ülkelerinde yazılmıştır. Selçuklu Türkleri kûfî yazının düğümlü, çiçekli, geçmeli gibi dekoratif örneklerini ortaya koymuşlardır.

Geometrik karakterli kûfî'nin, **yazma ve yapma** kûfî, olarak iki çeşidi vardır. Yazma kûfî kalemle yazılan, yapma kûfî göre, pergel gibi araçlarla çizilerek yapılan yazılardır. Yazma kufiye en güzel örnekler ise kütüphanelerde bulunan ve ceylân derisi üzerine yazılmış olan en eski Kur'an cüzleri veya nüshalarıdır.

Kumaş cilt: Kenarları deri, ortası kumaş cilt (Bk. Çeharkuşe cila). XI. yüzyılda yapılmış örneklerine rastlanmıştır. Ancak XVI. yüzyılda yapılanları en güzelleridir. II. Beyazıt devrinde ufak kareli kumaşlarla yapılmış pek çok örneği kütüphanelerde mevcuttur.

Kumkuma: Yazı hokkası yerine de kullanılan bir terimdir.

Kumlu ebru: Serpiştirilmiş kum tanelerini andıran şekilde yapılmış ebrulara verilen addır.

Kurt: Tezhip terimi. Levhaların kenarına yapıştırılan ve perva» adı verilen ebru kâğıtlar üzerine yapılan süslemeler.

Kuzu: Müzehheplerin iplikten daha kalın ve cetvelden ince olarak sayfa kenarlarına altınla çektikleri hat.

Kuzulu cetvel: Yeşil altınla sarı altından bir arada çekilerek ve araları mürekkeple ayrılarak meydana getirilen cetvellere denilir. Sarı altın yeşil altının

dörtte biri ölçüsünde olur. İnce cetvel yalnız dışa çekilirse tek kuzulu cetvel, dışa ve içe çekilirse çift kuzulu cetvel denilir

Külliyat: Bir müellifin bütün eserlerinin, yazılmış ya da basılmış, toplu biçimine verilen ad.

Kümmî: Eski yazma kitap çeşitlerinden, birinin adıdır. Uzunlamasına ve küçük olan bu kitapları, eskiden âlimler yenlerinde taşımak üzere yaptırmışlardır.

Künye: Yazmaların fişlenmesinde bir yazarın şöhreti, adı, baba, dede adı ve nisbeti ile doğum, ölüm tarihlerini gösteren kayıt.

Kürk: Yazı yazılırken elin nemi kâğıda geçmesin diye el altına konulan kürk parçası.

Kürrase: Yazma kitapların, sekiz sayfadan meydana gelen formasına verilen ad.

Kürsü: Bk. Tuğra, (Sere).

Küttab-ı i'câm: Harfleri noktlayan, yazıya nokta koyan kâtipler

L

Lâk: Bk. Lika.

Lake cilt: Mukavva, deri veya tahta üzerine uygulanan çeşitli boyamaların üzerine vernik sürülmek suretiyle hazırlanan ciltlere verilen ad. Lake ilk defa 5000 yıl önce eski Mısırda tahta lâhitler üzerinde görülmüştür. Sulu boya ile yapılan nakışların bozulmaması için, bir sıvıda eritilen bir nevi reçine, boyalar üzerine kaplanmıştır. Bu, suda erimeyen ve bozulabilecek altın ve sulu boyalı kap nakışları üzerine, korumak amacıyla sürülen bir verniktir.

Ciltlerin üzerine boya ve altınla çiçek v.s. resimler yapılır; üzerine rugan (bk. **rugan, rugani**) da denilen vernik çekilirdi. Önce mukavva murakka hazırlanır,

murakkanın üzerine vernik çekilir; üzerine altın veya boya ile nakış yapılır, üst üste birkaç kat vernik çekilirdi. Deri üstüne yapılacaksa, sirkeli yumuşak bir bezle derinin yüzü temizlenerek yağı alınır, bu işlemle boya veya altının deri üzerine düzgün olarak sürülmesi ve dökülmemesi sağlanır; boya ve altından sonra da birkaç kat vernik çekilirdi

Türkiye'de bilhassa Diyarbakır Bursa, İstanbul ve Edirne şehirlerinde lake cilt yapılmıştır. Önceleri rugani diye isimlendirilen bu ciltlere, en güzel örnekleri Edirne'de yapıldığı için, Edirnekârî de denilmiştir.

XVIII. yüzyıl sonlarında lake cildlerde bir gerileme başlayarak, sonraları Avrupai tesir altına girmiştir. .

Lakit: Kırmızı boya. Hattatlarla Müzehhiplerin yazı ve tezhipte kullandıkları bu boya kırmızı böceğinden çıkartılır. Şapla işlenerek kırmızı renkli boya hâlinde bir tortu teşkil eder

Lâl: Kırmızı mürekkep.

Lâl efşân: Celî divanî yazılarda harekelerden sonra gayet ince olmak üzere toz hâlinde serpilerek kırmızı boyanın adıdır.

Lâl-i Bedahşî (Bedahşânî) : Bedahşân kırmızısı.

Lası: Bk. Lika.

Levha: Kitap başlıklarına verilen ad. Başlık veya başlık da denir. Hüsn-i hatla yazılan ve çerçevelenerek duvara asılan yazılara da levha denilir. Bu yazıların küçüklerine ise *kıt'a* denilir.

Lif: Bk; Lika.

Lika: I — Mürekkep hokkalarının dibine konulan ham ipeğin adıdır. Arapçası milka'dır. İran'da ise *kilke* denir. Kamış kalemin, hokkanın dibine çarpıp bozulmasını, kalemin ucunda çok mürekkep kalmasını ve hokka devrildiğinde mürekkebin dökülmesini önlemek amacıyla kullanılmıştır. Lif de denilmiştir.

Tuhfe-i hattatın'e göre lika'ya. «peşm», «peşençe», «lası», «gersef», «zevane», «penag» da denilmiştir.

Mürekkep tortusundan katılaştan lika çıkarılıp yıkanır, çürüyünce yenisi konurdu.

2— Lika, aynı zamanda yıldız altına sürülen maddenin adıdır. Lâk da denilir. Zamk türünden bu madde önceleri yerli olarak yapılmış, sonra Avrupa'dan gelmeye başlamıştır.

Lu-i Tebrizî: Eskiden kullanılan şeker rengi yazı kâğıtlarından birinin adıdır. Bk. Kâğıt. Gûn-i Tebrizî de denmişti

M

Madalyon süsleme: Tezhipte ve ciltçilikte kullanılan beyzî ve dilim süsleme motifi.

Mağribî yazı: Bk. Hatt-ı Mağribî.

Mahat: Mücellit terimlerindendir. Kap ile dip (sırt) arasındaki açıklığa verilen addır. Bu kısma meşin veya bez kaplanır. Kapağa hareket kolaylığı sağlar.

Mahzuf: Bk.

Mücerret.

Makas: Bk. Kâğıt makası.

Makili yazı: Hiçbir parçasında yuvarlaklık olmayan, düz, dik ve köşeli bir yazı biçimidir. Kûfî yazı, bu yazıdan gelişmiştir.

Makta: Mikta veya kalem yastığı da denir. Bir karış uzunluğunda, kalınca bir parmak eninde ve yassıdır. Kalemi yonttuktan sonra üzerine koyarak ucunu çıtlatmak için, yani dikine keserek yazı yazacak bir hâle getirmek için kullanılmıştır.

Kalemin oturduğu yuvaya hane-i kalem denir. Makta genellikle fildişinden yapılmıştır. Altın kakmalı olanları da vardır. Ama bunlarda da kalemin ucunun geleceği yere ufak ve konik bir fildişi parça yapıştırılmıştır.

Makta ustaları mülga Mevlevî tekkelerinden ve bazen Bektaşî'lerden çıkmıştır. Bu maktaların baş tarafında zarif bir Mevlevî sikkesi ve altında talik yazıyla «Ya Hazret-i Mevlâna» yazısı vardır. Daha altta hendesî şekillerde çiçekler ve üstatların zarif ve girift imzaları görülür.

N. Rüştü Büngül'ün, Eski Eserler Ansiklopedisi'nde makta yapan üstatlar arasında Bursalı Fahrî, Edirneli Nakşî, Çevri, Resmî, Fikrî, Rıza ve Eski Reşid adları geçmektedir.

Malizme: Eskiden, 20 sayfadan ibaret cüz yerine kullanılan bir terimdir.

Matlap: Yazmalarda sayfa kenarına konan ye metinde dikkati çekmesi gereken noktayı işaret eden küçük yazılar; bu yazıların süslenmesi.

Mazgala: Bk. Zermühre.

Mecma: Geniş karınlı, kare şeklinde madenî hokkalara verilen ad. Bu tür hokkaların kapaklarına *şecâb* denilirdi.

Mecmua: Yazma ya da eski basma kitaplarda birden çok eserin yer aldığı cilt bütünü.

Mecmuatü'r-resail: Risaleler mecmuası.

Mekke toprağı: Varak hâline getirilmek için tirşe ve zar içinde dövülen altının yapışmaması için kullanılan toprağın adıdır. Eskiden İstanbul'un Anadolu yakasına Mekke toprağı adı verildiği için, buralardan alınan toprağa da aynı ad verilmiştir.

Mertebanî tabak: Merteban'da yapılan yeşilce sırlı seramik tabak. Altın ezme işleminde kullanılmıştır. Bk. **Altın tabağı.**

Mesahif: Mushaflar, sayfa hâline getirilmiş kitaplar, Kur'an'lar.

Meşin: Cilt yapımında kullanılan koyun derisi.

Meşk: Yazı hocasının ders olarak verdiği yazı örneği. Sülüs ve nesih yazı öğrenmek isteyen kimse, yazı temrini yaptıranların bir satır yazısını meşk itibar ederek, baka baka aynen taklit etmeğe kalkar; bunu nazırlar ve meşki ile hocasına takdim eder.

Meşk tariflerinde harfler üzerinde ufak ve büyük noktalar, hattâ talik çıkarmalarında noktalar arasında boş yuvarlak ve yaymalarıyla tarifler vardır. Noktalar yan yana harflerin açıklıklarını, çizgiler de harflerin yönlerini gösterir.

Hoca, öğrencisinin meşk taklidini alır, benzetilmeyen harfleri, açıklamalarda bulunarak düzeltir, öğrencisi de bol bol tekrarlayarak yazıyı öğrenmeye çalışır.

Meşşakahu: Bk. Ketebe.

Mıkraz: Kesecek âlet, makas. Bk. Kâğıt makası.

Miskale: Kazınan (hâkkolunan) kâğıdın pürüzlerini düzeltip, eskisi gibi parlatmak için, çoğu zaman deniz böceği kabuğundan yapılan âlet. *Minkaf, halezon* terimleri de bu anlamda kullanılmıştır.

Mıstar: Satar çizmeye yarayan âletin adıdır. Üzerinde sıra sıra bükülmüş ibrişim gerili bir mukavvadan ibaret olan mıstar, kâğıdın altına konur; üstünde, temiz bir bezle sarılı parmak gezdirilerek kâğıtta hafif kabartma çizgiler meydana getirilirdi. Çeşitli geometrik düzenlemelerle hazırlanmış mıstarlar vardır,

Mıstar kalemi: Yazma kitapların kenarlarına yaldız veya boya ile yapılan çizgileri çizmeğe yarayan âletin adıdır. Demirden pergel şeklinde idi. Boya yahut yaldız iki çatal arasına konur, öylece çizilirdi.

Mibree: Hattatların ve kâtiplerin kalem yontmak için kullandıkları *kalemtıraşın*, Arapça adıdır.

Mibret: Ege cinsinden bir âlet. Kamış kalemin elyafı ile diğer kısımlarının temizlenmesinde kullanılırdı.

Mihzele: Mürekkep süzecek âlet; keçe veya çuhadan olur.

Micrede: Divitin temizlenmesinde kullanılan âletin adıdır.

Midad: Yazı mürekkebi; yazı yazmaya mahsus siyah veya renkli sulu madde. Dude (b. bk.) denilen isten yapılır. Gûlzar-ı Savab'da. Bir kaç çeşit mürekkep yapımı tarif edilmiştir

Mürekkebe, iyi akması için, kaynatılmış nar kabuğu suyu konur.

«Hokkana lika koy, üzerini isle yapılmış mürekkeple doldur, biraz sirke yahut koruk suyu kat, biraz da aşı, zırnık kâfur koy; karıştır». Eskiden mürekkebi dövmek ve inceltmek için kervanlarda develerin üstüne, yanlarına şişeler veya fiçiler içinde asarlarmış. Develer hareket ettikçe mürekkep karışır, kendi kendine dövülmüş. Ya da hamamlarda kapı tokmaklarına asılır, kapı açılıp kapandıkça mürekkep çalkalanıp incelirmiş.

Midad-ı Mutavvas. Kuruduktan sonra çok parlak duran mürekkep.

Midak: Sürh adı verilen kırmızı boyayı ezmekte kullanılan âlet. Mermer veya somakiden düz olarak yapılır; üstüne konan madde, mermer veya billurdan bir âletle ovularak ezilir.

Mifreşe: Kamış kalemelerin birbirine veya mahfazaya çarparak bozulmaması için, divitin kalem konan kısmına yerleştirilen örtü. Genellikle çuhadan yapılmıştır.

Mifrez: Kalemin yarılması işinde kullanılan kalemtırış.

Mihatta: Hattatların, kalemin ucundaki kılları almada kullandıkları âlet. Mürekkep lif (lika) ile kullanıldığından, yazarken, çürüyen lif parçaları kalemin ucuna takdirdi. Bunları almak için mihatta kullanılırdı.

Mihfere: Yanlışları düzeltmek için, yazıyı kazımakta kullanılan kalemtırış, bıçak.

Mihrabiye: Ucu ince tığlarla biten, mihrap şeklinde kitap başlığı, serlevha. Mihrak: Bk. Milhez.

Mihras: Renkli mürekkep yapmakta kullanılan maddeleri ezmeğe yarayan âletin adı. Buna havan da denilirdi. Somaki, pirinç veya mermerdendi.

Mikleb: Eski ciltlerde alt kapağa sertâb ile bağlanıp, üst kapak ile kitap arasına girerek sayfa kenarlarını koruyan, ucu sivri parça. Sivri uçtan kenara olan uzunluk, kapak eninin yarısına eşittir. Türkçesi karga'dır. Eski Türk ciltlerinde miklebin üst ve iç tarafı da cilt kapağı kadar süslüdür, iç yüzlerde görülen Katı'a süslemelere miklep içinde de rastlanılan. Miklep, okuma sırasında, kalınan, sayfayı göstermek için de kullanılır.

Mikleme: Kalem koymak için kullanılan kutunun Arapça adıdır. Daha çok *kelamdan* adı ile anılmıştır. Çoğunlukla mukavvadan ve beyzî olanları kullanılmıştır.

Mikras: Kesecek âlet, makas. Bk. Kâğıt makası.

Mikşat: Kamış kalemin kabuğunu soymaya yarayan âlet.

Mikta: Bk. Makta.

Mikyassü-l hat: Bk. Sülüs.

Mil'aka: Hattatların kullandıkları küçük kaşığın adıdır. Lal, sürh gibi sulu boya maddesi ile rih'in hokka ve kâğıda aktarılmasında kullanılmıştır.

Milhez: Mürekkep karıştırmakta kullanılan âletin adıdır. Mihrak ve Farsça divitşor da denilmiştir.

Milka: Bk. Lika

Minekârî: Mine işleri; mavi renkle işlenmiş iş;

Minkaf: Bk. Miskale.

Minyatür: El yazması kitapları süslemek için sulu boya ile yapılan ve metindeki olayları yansıtan figüratif resimlere verilen ad. İtalyanca "minature" kelimesinden alınmadır. Türkçede küçük nakış anlamına hurda nakış denilmiştir.

Minyatür (kitap resmi) şarkın resim tarzıdır. Minyatür sanatında en ileri giden ülke İran olmuştur. Fakat Türk sanatçıları da kendi üsluplarında nefis örnekler vermişlerdir. Osmanlılarda Fatih zamanından itibaren kitaplara minyatür yapılmağa

başlanmıştır. Bunda Padişah'ın sanat ve resme olan ilgisi etkili olmuştur. Minyatür 18. yüzyıl sonlarına kadar devam etmiş, sonra resim sanatımız batıya dönmüştür.

Minyatürde figürler birbirini kapatmayacak şekilde üst üste dizilir; geride kalan figürler kâğıdın üst tarafında gösterilir; perspektif yoktur; insan figürleri önemlerine uygun irilikte yapılır; manzaradan uzaklığı renk ve boy oranı ile belirtilmez; en ince ayrıntı dahi minyatürde gösterilir; renkler ışıltılı gölgelendir ve düz olarak sürülür. Toprak boya kullanılır. Boya sabit olsun diye XVIII. yüzyıla kadar yumurta sarısı katılmış fakat kuruduktan sonra boya yeniden kullanılmadığı için yumurta sarısı yerine (içine bir damla saf pekmez veya iki damla üzüm suyu karıştırılarak) tutkal kullanılmıştır. Minyatürlerdeki akarsular ise gümüş suyu (b.bk.) ile yapılmıştır.

Kitap resimleri, Hint kâğıdı, aharlı kâğıt veya parşömene yapılır. Boyalar üç aylık beyaz kedinin ense tüyünden yapılma fırça ile sürülür, bir tek tüy veya samur kılı ile ince hatlar çizilir. Konu, önce ince fırça ve uhra denilen kiremit rengi boya ile desen hâlinde bir kâğıda çizilir. Altın, boya sürülmeden önce kullanılmalıdır. Boyadan sonra Çin mürekkebi ile ince ayrıntılar tamamlanır

Misin: Bk. Meşin.

Mitreşe: Kalemler birbirine çarpmasın diye kalemdanların içine konulan çuha örtü.

Mizanü'1-hat: Bk. Sülüs.

Motif: Süs, sık sık yinelenen çizgi süsü; bir biçimin konusu. Osmanlı ciltlerinde; hataî, rûmî, bulut, penç, yaprak, gonca, geçme» nilüfer, ıtır yaprağı, gül, tepelik, orta bağı, tığ en çok kullanılan motiflerdir. Manzara, arabesk ve canlı hayvan motiflerine rastlanmaz.

Memlûk ve Selçuk ciltlerinde stilize ye arabesk motif görülür. Herat üslûbunda stilize motifle birlikte manzara ve hayvan figürleri de bulunur.

Muavveç yazı: Eski harflerle yazılan yazılardan birinin adı. Yılankavi çizgilerden ibaret olan bu yazıyı 1908'den sonra İsmail Hakkı Baltacıoğlu icat etmiştir. Yeni harflerin kabulüyle diğerleri gibi tarihe karışmıştır.

Muhakkak: Sülüs yazının yatık ve uzun çizgileri olan çeşidine verilen ad. Nadiren murakka ve kıtalar yazılmış, besmele dışında fazla kullanılmamıştır."

Muhaşşa: Haşiyeli kitap.

Muhaşşi: Haşiyeyi yazan kişi.

Muhayyer: Eski kâğıt çeşitlerinden birinin adıdır. Lui Tebrizî gibi bu da şekerrenktir. Bk. **Kâğıt**.

Mukabele kaydı: Kopya edilmiş nüsha ile aslının karşılaştırılıp kontrol edilerek bunun, kitabın zahriyesine veya hatimesine kaydedilmesi. Bu kayıt görülen kitapların doğruluğuna daha çok güvenilir.

Makatta' : Deri veya kâğıttan oyma şeklinde yapılan işlere verilen ad. Bk. **Katı'a**.

Makatta' yazı: Bk. Kesme yazı.

Mukavva : «Kuvvetlendirilmiş». Klâsik ciltlerde ilk zamanlar tahta kullanılmış, daha sonra bunun yerini mukavva almıştır. Cilt için kullanılacak mukavva şöyle hazırlanır: İstenilen kalınlığı sağlayacak kadar kâğıt, suları aksi yönde olmak üzere yapıştırılır. Kolanın içine kabı kurttan korumak için şap, tenekâr, tütün suyu gibi zehirli maddeler katılır Bu suretle hazırlanmış mukavva iyice kuruduktan sonra tahta gibi sert olduğundan eğilip bozulmaz. Böyle mukavvalara murakka mukavva denilir.

Murakıb: Bk. Ayak.

Murakka: 1-Hattatların ayrı ayrı kâğıtlara yazdığı ve bir araya toplanarak mecmua hâline getirilen meşk ve yazılara verilen ad.

2 — Birkaç kâğıdın suları aksi yönde olmak üzere üst üste yapıştırılmasıyla elde edilen mukavvaya verilen ad. Üzerine yazı sayfası yapıştırılır veya cilt kapağında kullanılır.

Murakka mukavva: Bk. Mukavva.

Murassa cilt: Kıymetli taşlarla bezenmiş cilt. Mine veya mercanla işli ciltler hâlen müzelerde mevcuttur.

Musanna: Usta elinden çıkmış, sanat eseri, çok süslü

Musavvir: Eskiden insan resmi ve tablo yapan sanatçı.

Ressam

Mushaf: Sayfa halife getirilmiş şey. Türlü sayfalardan meydana gelen kitap; sonradan *Kur'an* anlamında kullanılmıştır.

Muşta: Baskı âleti (Bk. Kalıp); .Vaşsale demlen kâğıt yapıştırılmaların ekini belli etmemek için mücellitlikte kullanılan âlet.

Mücedvel: Sayfa kenarları cetvelli olan kitaplar hakkında kullanılan bir terini.

Mücellit: Kitap ciltleyen, ciltçi.

Mücerret: Eski yazıda noktasız harflerle yazılan şiir ve nesirler hakkında kullanılan bir terim. Mahzuf veya Mühmel de denilmiştir.

Mücevher nokta: Bk. Nokta, Geçme nokta.

Müellif: Kitabı yazan kişi.

Müellif hattı: Yazmanın başka bir hattat tarafından değil, yazarın kendi el yazısıyla yazılmış aslı.

Müellif müsveddesi: Yazarın hazırladığı, beyaza çekilmemiş yazma eser. Mühmel: Bk. Mücerret.

Mühre: Kâğıtlar aharlandıktan sonra parlatma için kullanılan âletin adıdır. Bazen kalemtıraş kabzasının ucu da bu iş için kullanılmıştır. Kaymasını sağlamak için biraz sabun sürülür. Müzehheplerin altını parlatmak için kullandıkları akike de mühre denilmiştir,

Mühre çeşitleri:

Böcek mühre: Deniz böceklerinin kabuğundan yapılmıştır. **Cam mühre: Yuvarlak** veya kalın camdan yapılmıştır. **Çakmak mühre :** (b. bk.) **Damar mühresi: Tezhiplerde** yıldızlanan yaprak damarlarını, süslemelerin girintili çıkıntılı yerlerini parlatmak için kullanılan, açılmış kurşun kalem biçiminde mühre. Tırnak mühresi de denilir. **Har mühre: Katır** boncuğu. **Zer mühre: Yıldız** cilalamaya yarayan ucu akik mühre.

Mühre tahtası: Üzerinde kâğıt mührelenen âletin adıdır. Pesterek de denilmiştir. İhlamurdan yapılan ve ortası çukurca olan bu tahta çeşitli boylardadır. Tek parça olması şarttır.

Mühreli kâğıt: Ahardan sonra mühre sürülerek parlatılan ve kalemin üzerinde kaydığı kâğıt. Bu kâğıtlar mürekkebi emmez.

Mühresenk: Akik türünden bir taşın adıdır. Bir sopaya takılarak, tezhip nakışlarını ve yıldızlan mührelemekte kullanılmıştır.

Mührezen: Kâğıtların üzerine mühre vuran sanatkâr.

Mühür: Yazma eserin kime ve niçin ait olduğunu göstermek amacıyla basılmıştır. Kitabın hangi kütüphaneye ait olduğunu gösteren "demirbaş mührü", sadece bağışlanan kitaplara vurulan ve bağışlayanın adını taşıyan "bağış mührü", "vakıf mührü" ve yalnız isim bulunan "zat mührü" gibi çeşitleri vardır.

Eski mühürlerimiz taşları, madenleri, sapları ve kazınmaları bakımından güzel sanatların bir kolu halindeydi.

Meşhur hakkâkların çeşitli maddeler üzerine kazıdıkları isim," mısra, ayet ve istifler büyük sanat değeri taşımaktadır. Üzerine akik, yakut, firuze, yeşim taşı kakılmış mühürler vardır.

Manzum mühürler de yaygın olarak kullanılmıştır.

«Şair, Hamit'in dedesi Abdülhak Molla'nın mühründe

"Çaresaz ola hakim-i mutlak

Bula her derde deva Abdülhak
beyti" kazılı imiş.

Mülâsık : (İltisaklı) bitişik.

Aralık verilmeden yazılan yazı. Bk.

Hat.

Mülemma şemse: Motifin hem zemini, hem de kendisi altın yaldızla işlenerek yapılmış şemse. M. Zeki Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü¹nde «Renkli şemseler hakkında kullanılan bir tabirdir. Kabın şemse veya köşebent kalıbının Basılacağı kısmın münasip noktalarına, kap meşinine zıt renklerde meşin parçalar yapıştırılarak, üzerine kalıp basılmak suretiyle yapılırdı. Yıldız işleme aradan görününce renk renk meşinler kitaba başka bir güzellik verirdi» demektedir.

Mülevven şemse: Bu şemselerde tek renk deri. Kullanılmayıp, bezemeler cilt kapağında kullanılandan başka renkte deri ile kaplanmıştır. Bu şekilde renkli derilerle yapılan mülevven şemse ciltte, motifleri üstten veya alttan ayırma tarzında altınla bezemek mümkündür.

Mümsiha: Hattatlarla kâtiplerin kalemin mürekkebinin silmek için kullandıkları beze verilen ad. Bu bez siyah ve yumuşak olurdu.

Münhani: Eğri, Bk. Selçuklu münhanileri.

Mürekkep: Yazı yazmakta kullanılan maddenin adıdır (Bk. **Midad**). Dûde denilen bezir veya kandil isinden yapılmıştır. Süleymaniye Camii'nde, kandillerin isi hava cereyanı ile özel olarak yapılmış bir odacığa toplanır ve mürekkep yapımında kullanmaları için, hattatlara verilmiştir.

Mürekkep yalamak : «Okuyup yazmak, ilim öğrenmek» yerine kullanılan bir deyim. Bezir isi mürekkeple aharlı kâğıda yazılan yazının yanlışı yalamak suretiyle silindiği için bu deyim ortaya çıkmıştır.

Mürğdar şemse: Çiçekleri arasındaki dalların üzerinde kuşlar bulunan şemselere verilen ad.

Mürsel vav: Vav harfinin yazılış biçimlerinden biri. Bu türlü vav harfi yuvarlak yazılırdı.

Müsennâ: İki kat, iki katlı; iki kısımdan meydana gelmiş, iki noktalı harf.

Müsennâ yazı: Bk. Aynalı yazı.

Müstensih: İstinsah eden; kitabın kopyasını çıkaran kimse.

Müsvedde: Karalama, taslak; beyaza çekilmek üzere ilk kez yazılan ve üzerinde düzeltmeler yapılan yazı.

Müşahide: Bk. Ayak.

Müşair: Halkâr için altın ezme işleminde, ezilmeden kalan ve hemen çöken altın parçalarına verilen ad. Bunların yeniden ezilmesi gerekir. Bk. **Halkâr**.

Müşebbek: Şebeke şekline sokulmuş, ağ ve kafes gibi örülmüş olan.

Müşebbek şemse: Deri ince ince oyularak cilt kapağının içyüzüne yapıştırılmak suretiyle yapılan şemse. Katı'a şemse de denilir.

Müşîr: Bk. Ayak.

Müş'ir: Bk. Ayak.

Müşire: Bk. Ayak.

Müteferrik: Dağmık, ayrı ayrı; içinde değişik, eserlerden parçalar bulunan yazma eser.

Müteselsil: Bk. Huruf-ı müteselsil.

Müzehhep: Eski yazmaların tezhipli olanları. Baştan sona tezhipli kitaplar yapıldığı gibi yalnız ilk, bazen ilk ve son yaprağı tezhipli kitaplar da vardır. Kur'an'lann ilk iki, diğer yazma kitaplarınsa birinci sayfası çoğunlukla tezhipli olur.

Müzehhip: Tezhip yapan sanatkâr. Bunların çarşıları vardı. Müzehhipler arasında hattat olanlar bulunduğu gibi, birçoğu kullandığı boyayı da kendisi yapardı.

Müznib : «Suç işleyen, günahkâr». Bk. **Ketebe**

N

Nâdir nüsha: Fazla nüshası bulunmayan yazma eser.

Nakış: Eskiden boyalı resimlere, minyatürlere verilen ad. Yazma kitaplara renkli olarak yapılan süsleyici resimlere, minyatürlere nakış, yapanlara da nakkaş denilirdi. Buna tasvir ve şebih yazmak (b. bk.) da denilirdi. Yapanlar nakkaş, musavvir, şebihnüvis adlarını alırdı

Nakış resim: Minyatür.

Nakışhâne: Nakış yapılan yer; resim atölyesi karşılığında kullanılmıştır. Fatih Sultan Mehmet, yeni sarayında bir saray nakışhânesi kurmuş ve başına da Özbek asıllı Baba Nakkaşı getirmişti. Lâle devrinde ise milli resim ve oymacılığımız üzerine albümler hazırlayan özel nakışhâneler bulunmaktadır.

Nakkaş: Yazmalara minyatür ve tezhip yapan sanatkâr, özellikle kitaplara minekârî resim yapanlara denilmiştir.

Nakkaşlık İranlılar tarafından geliştirilmiştir. Şark nakkaşlarının başı üst ad Bihzad'dır.

Nakş-i âbî: Su ve zank ile karıştırılmış boyaların kâğıt üzerine sürülmesiyle yapılan resimlerdir. İranlıların gevaş tabir ettikleri bir usul ile yapılırdı. Bu usulde boyalar şeffaf değildir, renklerin içinde beyaz vardır. Bunu da çoğunlukla beyaz veya altın bir astar zemin üstüne işlerler ve boyaları beyaz boya ile karıştırırlardı.

Nakş-ı zerkâr: Yıldızla yapılan süslemelere verilen ad.

Nâzır: Eski kitaplıklarda denetleme işini yürüten kişi.

Necmeddin ebrusu: Meşhur hattat, mücellit ve ebrûzen Necmeddin Okyay'ın buluşu olan çiçekli ebruya verilen ad.

Nemekahu: Bk. Ketebe.

Nesehahu: Bk. Ketebe.

Nesih: Bir yazı çeşidi. Kalınlığı sülüsün üçte biri kadardır. Kûfî yazının, köşelerinin yuvarlanması ile meydana gelmiştir. Abbasî veziri İbn-i Mukle'nin kûfîyi değiştirerek nesih yazı stilini meydana getirdiği rivayet edilir. Daha çok Kur'an-ı Kerim'ler nesihle yazılmıştır. Murakkalar ve bilyelerin göbekleri de nesihle yazılmıştır. Türk hattatlarınca çok kullanılmış bir yazıdır.

Nestalik: Osmanlılarda ta'lik adı verilen yazıya İranlılar, «nesih» ile «talik» ten bozma olarak «nestalik» demişlerdir.

Neşşaf kâğıt: Sünger kâğıdı gibi gözenekli bir kâğıt. Mürekkepçiler bunu mürekkebi süzme işinde kullanmışlardır.

Nevregân: Mücellitlerin mukavva ve deri oymakta kullandıkları âletin adıdır. Eğri ve ağzı keskin olan bu bıçağın ucuyla katı' da yapılırdı.

Nigar: Eskiden resim, suret, insan resmi yerine kullanılan, Farsça bir kelimedir.

Nigârende: Bk. Nigârî.

Nigârhane: Eskiden resim ve tasvir yapanların çalıştıkları yer.

Nigârî: Eskiden insan resimleri yapan ressama verilen ad. Nigârende de denirdi.

Nişanlı şiraze: Bk. Şiraze.

Nişasta âharı: Nişastanın pişirilmesiyle yapılan âhar. Bu âhar sürülen kâğıt kolay silinirdi. Çifte âharlı ebru yapımında da, yumurta âharının altına bu âhar sürülmüştür.

Nizamşahî: XVII. yüzyılda kullanılmakta olan bir kâğıt cinsi. Ayrıca bk. **Kâğıt**.

Nokta: Kur'an-ı Kerimler'de âyet ve cümleleri ayırmak, yazmalarda durakları belirlemek için kullanılmış küçük yıldız ve çiçek şekillerine verilen isim. Muntazam, geometrik olanlarına mücevher nokta, altı köşelilere şeshâne nokta, beş yapraklılara pençberg denilir. Diğer şekilleri: geçme nokta, yaprak nokta, helezonî nokta, zerender-zer nokta... (bunlara bk.).

Nokta demiri: Mücellit terimlerindendir. Noktalar üzerine vurulan demirin adıdır. Bununla ciltlerde nokta yapılır.

Noktasız yazı: Arşivde, kimi nedenlerle noktasız olarak yazılan yazı. Siyakat, tevkî, divanî kırması gibi yazıların noktasızlarına rastlanmaktadır.

Nüsha: 1 — Bir eserin elle yazılarak çoğaltılmış olanlarından her biri.

2 — Tezhip terimi. Talik yazı ile eğimli yazılan levhalarda yazı ile çerçeve arasına üçgen şeklinde yapılan süslemenin adıdır,

NÜVİS: YAZAN, yazıcı

Q

Oklu besmele: Sin (()) harfi çekilerek yazılmış olan besmele,

Okra: Ciltte kullanılan derilerde kurt yeniklerinden meydana gelen izlere denilir.

Oyma: Bk. Katı'

Ö

Ördekbaşı: Tezhipte kullanılan zümrüdü yeşil renge verilen ad.

Örgü: Bk. Geçme.

P

Pafta: Bk. Kartuş-pafta.

Palı: Mücellitlerin kullandıkları derilerin traşından çıkan parçalara verilen ad.

Pâhını almak: Traş edilen derilerin kalan pürtüklerini temizlemek, deriyi bir defa daha inceltmek.

Papirüs: Nil kıyılarının bataklık kesimlerinde yetişen «Cyperus papyrus» adlı bitkiden yapılan bir tür yazı kâğıdı.

Parazvana: Bk. Prazvana.

Parça su: Bk. Kesme.

Parçalı şemse: Eski kitap ciltlerinin kapları üzerine yapılan bir şemse çeşidi. Kitabın kabını kaplayan meşinin ortası kesilerek ve başka bir meşin, üzerine hazırlanan şemse parçası buraya yerleştirilerek yapılır.

Pars beneği: Bk. Çintemani.

Parşömen: Mısır'dan papirüs alamayan Bergamalıların koyun, keçi ve özellikle dana derisinden yaptıkları bir tür yazı kâğıdı.

Pâyende: Bk.

Ayak.

Penag: Bk. Lika.

Peñç: Tezhipte, açılmış küçük gülleri andıran, beşli, ufacık süsleme motiflerine verilen ad.

Peñberg: Beş dilimli yaprak. Ayet aralarında görülen beş yapraklı tezhiplenmiş şekiller. Bk. Nokta.

Peñçhâne nokta: Bir yuvarlak nokta beş dilime ayrılmışsa verilen ad.

Perdaht yolu: Yazma kitapların başlıklarıyla levhaların kenarındaki süslere verilen ad.

Pergament: Bk. Ak deri, parşömen.

Pervaz: Yazı levhalarının kenarlarına yapıştırılan kâğıtlara verilen ad. Genellikle ebrudan olurdu. Tek renk kâğıt yapıştırılmışsa «*tek pervaz*», ince şerit hâlinde ikinci bir kâğıt daha yapıştırılmışsa «*çift pervaz*» denilir.

Pesend: Altın süslemenin zermühre sürülüp parlatılmasıyla elde edilen parlak yaldızlı işlere verilen ad.

Pesterek: Bk. Mühre tahtası.

Peşence: Bk. Lika.

Peşm: Bk. Lika.

Pirinç âharı: Bk. Âhar.

Prazvana: Kalemtraşın bıçağıyla sapı arasında bulunan ve çoğu zaman pirinçten yapılan bir çeşit madenî bilezik. Prazvana da denilir. Altın veya gümüşten prazvanası olan kalemtraşlar da vardır.

R

Rabıta: Bk. Ayak.

Rahle: Üzerine Mushaf, kitap konulmak ve yanına oturarak okumak için kullanılan, iki yandaki ayakları oymalı, kenar pervazları ve üzeri düz tahtadan küçük masanın adıdır.

Birbirine geçmiş iki tahtadan yapılan ve (X) biçiminde olanlarına *geçme rahle* denilirdi. Selçuklular devrinde tahta oymalıları, sonradan sedef kakmaları yapılmıştır.

Rak: Ciltte kullanılan ceylan derisi; ince traşlanmış deri.

Rakam: Yazı yazma.

Rakamehu: Bk. Kelebe.

Râkım: Yazan, çizen.

Ramad: Müzehhipler altın döverken tirşenin kenarlarından dışarı taşan parçalara verilen addır.

Ramad, Arapça'da «ateşin külü» demektir. Taşan altın parçaları küle benzediği için bu kelime kullanılmıştır.

Realist çiçek demeti: Lake ciltlerin süsleme motiflerindendir. Vazolu veya vazosuz resmedilmiş ve üzerine "vernîk çekilmiştir. Tabiattaki biçimiyle resmedilmiş çiçek motiflerine, stilize çiçek motiflerinden ayırt edilmesi için, verilen addır

Reddade: Bk. Ayak.

Remzî motifler: işaret ve sembol biçimli motifler,

Ressam: Eski yazma ve levhalara çizgi ile boyasız resim yapan sanatçı.

Reyhanî: Bir yazı tarzı. Kalınlığı sülüs kadardır. Bu yazıda gözü kapalı harf yoktur. Kurban ve dualar yazılmıştır, İbn Bevvâb tarafından icat edildiği söylenir.

Reyhanî Besmele: Reyhanî hattıyla yazılan besmele. *M* mimlerin gözü açık yazdır ve sin'den sonra çizgi (keşide) bulunmaz.

Rıh: Mürekkeple yazılan yazıyı kurutmakta kullanılan tozun adıdır. Farsça «kum» demek olan rik"den bozmadır. En kullanışlısı Manisa dağlarından çıkarılırdı. Aslında kırmızı olan kum, fırınlanınca sararır, çeşitli renklere boyanırdı. Siyahı, moru ve yaldızlı olanı vardı. Hattatlar yazılarında rıh kullanmaz, açık havada kuruturlardı. Çünkü rıh kullanılan yazıda incelik kalmazdı.

Porselenden yapılmış, delikli rıhdanlara konur, yazı üzerine dökülüp, kuruyunca parmakla temizlenirdi.

Name-i hümayunlarda altın rıh kullanılırdı. Bu rıh doğrudan doğruya altın tozu idi.

Rıhdan: Kurutma tozu rıh'ın bulunduğu kabın adıdır. Yazı takımını tamamlayan rıhdan, takıma uygun olarak cam, maden, gümüş veya altından yapılırdı. Çoğunlukla üstü delikli silindir şeklinde veya hokka biçiminde yapılmıştır.

Bazen da rıh tabak biçimli bir kaba konularak küçük bir kaşıkla yazının üstüne dökülürdü.

Rik'a: Türklerin ortaya çıkardığı bir yazı tarzıdır. Ayrıntılar ortadan kalkmıştır. Mim harfinin gözleri kapanmış, sin ve benzeri

Harflerin de dişleri ortadan kalkmış, iki ve üç noktalar (-) ve (^), (v) hâlini almıştır. Kolay ve hızlı yazılabildiği için el yazısına esas olmuştur.

Rika' : Üzerine yazı yazılan kâğıt ve deri parçaları.

Risale: Küçük kitap; risale, mecmua yerine de kullanılmıştır. Ama daha çok mecmuatî'r-resail olarak, içinde birden fazla eser bulunan kitaplar hakkında kullanılmıştır.

Rokoko: Mübalâğalı süsleme üslûbu. Klâsik cilt süslemesi, XVIII. yüzyıl sonlarında Avrupa'nın etkisiyle değişerek bu tür süslenmeye başlanmıştır. Mecazi olarak «modası geçmiş, çirkin olan şeyler» hakkında da kullanılır.

Rozet: Bk. Gülçe.

Rubu' : Büyük boy kâğıdın dörde bölünmesiyle meydana getirilen eski yazma kitaplara verilen ad.

Rugan: Sütten veya ot tohumlarından çıkarılan yağlar.

Ruganî: Ciltlerle, kubur gibi sanat eserleri üzerine yapılan nakış ve resimlerin parlak görünmesi için üstlerine sürülen maddenin adıdır. Boya, mürekkep, ahar, ebru mecmuası'nda ruganî yapmak usulü hakkında şu izahat vardır;

«64 dirhem ardıç sakızı, 240 dirhem şarap ruhu, 16 dirhem damla sakızı, 32 dirhem Venedik terementisi. Evvelâ şarap ruhunu düz bir şişe içine koyup sonra 3 parmak miktarı ince tatlısu kumu içine gömüp, ruhun içine ardıç sakızını koyup, ocakta kum içinde hallola. Badehu damla sakızı başka kaptan eritip şişeye karıştırılacak, sonra terementi dahi bu suretle eritilip şişeye katılacak, badehu cümlesi bir yerde tekrar kaynatılıp, tamam kaynadıktan sonra bir mendil veya tülbent içinde sıcak iken süzülecek, fırçası daima içinde saklanacaktır. Sürülürken daima sıcak sürülecektir. Âlâ ve parlak olur.».

Ruk'a: Yazılmış kâğıt, mektup Yazı yazılacak kâğıt, deri parçasına ruk'a denilir. Vesikalarda geçer.

Rumî: Süsleme terimi. Hayvanların kanat, bacak ve bedenlerinin stilize edilmiş şekillerinden oluşan ve kökeni Orta Asya'ya dayanan, çok yaygın bir Türk süsleme biçimi. Rûmî'nin üzerinden ayrı parçalarla daha ufaklarının yapılmasıyla meydana gelen şekle ayırma rûmî; rûmî'lerin birbirine geçirilmesi ile meydana gelen şekle sarılma rûmî; levha kenarlarının iç pervazlarındakilere üç iplik rûmî denilir.

Türk süslemesinin klâsik üslûbudur. Eskiden Anadolu'ya diyar-ı Rûm denildiğinden rûmî adını almıştır.

Rumî şemse: Kitap ciltlerinin üzerine yapılan ve güneşe benzediği için şemse adı verilen süs motiflerinden birinin adıdır. Sivri, ucu kıvrık rûmî motiflerinden meydana getirilir.

Rumî tahrir: Kitap ciltlerinin üzerine süs olarak çekilen siyah çizgilerin adıdır

S

Sadberg: Yüz yaprak; birçok yaprağın oluşturduğu çiçek şeklinde süsleme motifi. Atlas çiçeği adıyla da bilinir.

Safiha: Düz, yassı yüz; madenî levha. Yazma eser başlıklarındaki, çoğunlukla dikdörtgen veya beyzî biçimde, düz yıldız çekilmiş satırlara da safiha adı verilir. Bazen bunlarda eserin adı yazılıdır.

Sahaf: Eski devrin kitapçıları. Bayezid Camii avlusundan Kapalıçarşı'ya giden yolun iki tarafındaki dükkânlar, eskiden sahaf dükkânı idi. Bugün Bayezid Camii bitişiğinde Sahaf Çarşısı bulunmaktadır.

Sahaf kitabı: Eskiden satışı az olup, okuyucuları tarafından saklanan kitaplara verilen ad.

Sahtiyan: Cilt yapımında kullanılan keçi derisi. Sahtiyan, klâsik usulde ıslatılıp yumuşatılarak bıçkı ile kâğıt inceliğinde traş edilmek suretiyle hazırlanırdı.

Sak: Tezhipte çiçek motiflerinin saplarına verilen ad. Arapça sak, ağaçlarla bitkilerin kök tarafı veya insanın baldırı demektir.

Sakal: Mücellit ve tezhipçilerin altın varakları tutmak ve yapıştırmak için kullandıkları seyrek tüylü, genişçe fırça. Sakala benzediği için bu adı almıştır.

Salbek: Eski ciltlerde şemsenin iki ucundaki uzantı süslemeye verilen isimdir. XVI. yüzyılda en güzel örnekleri görülen salbekler XVII. yüzyılda büyümeye başlamış, giderek eski güzelliğini kaybetmiştir.

Samur fırça: Müzehhipler için en makbul olan fırça. Uzun yanan bir mum alevine benzemesi ve. Ucunda ancak birkaç telli kıl bulunması şarttır.

Sancak Kur'an'ı: Ceviz kabuğunun içine yerleştirilerek gemilerin sancak direğine sancakla çekilen Kurban. Cava kalemi ile yazılırdı. Bunlar için klâsik süslemeli, çok güzel mahfazalar da yapılmıştır.

Sancak mushafı: Sancak başlarına takılan küçük Mushaflara verilen ad.

Sap: Tezhipte çiçek sapına benzetilerek yapılan şekiller.

Saplama şiraze: Bk. Şiraze.

Sarılma rûmî: Bk. Rumî.

Sarma dal: Tezhipte çiçek ve yapraklı dalların kıvrılarak birbirine sarılmasından meydana gelen süsleme motifine verilen ad.

Satarehu: Bk. Ketebe.

Satırlamak : (mıstarlamak). Üzerine yazı yazılacak kâğıdı mıstar (satırlık, b. bk.) üzerine koyarak hafifçe bastırmak ve böylece kâğıt yüzeyinde kabarık bir iz elde etmek.

Sayfa kenarı: 1 —Bir kitap sayfasının, yazılı bölümleri çevresinde kalan boşluğu;

2 — Bu boş kısma yazılan not, derkenar.

Saykal: Cilâcı, cila âleti.

Saykal-kâr: Yıldızcı.

Saykal-zen: Yıldızcı.

Saykallı: Yüzeyi parlatılmış kâğıt.

Saykallı âbadî: Uçuk krem veya beyaz parlak kâğıt.

Saz kalem: Kamıştan yapılan yazı kaleminin adı.

Saz yolu: Uzun dallar üzerine yapılan süslere denilir. Kıvrımdal adı da yerilir. Daha ziyade çiçekli ye yapraklı olur. Rumî motiflerinin ayrı hatlar hâlinde aralarda kullanıldığı görülür. .

Sebeb-i te'lif: Yazılış sebebi.

Seberg: Üç dilimli yapraklar. Bitkisel süsleme motifi olarak kullanılmıştır.

Secâvend: Kur'an-ı Kerim'i mânaya uygun olarak doğru okumak için konulan işaret. Mesela kaf(ق): durmayı; sad (ص): geçmeye izni; cim (ج): durma veya geçmenin caiz olduğunu; mim (م) : muhakkak surette durmayı gösterir. Kelime, bu işaretleri koyan zâtın memleketi olan Secâvend şehrinden alınmıştır.

Secâvend kalemi: Bk. Cava kalemi.

Secde gülü: Kur'an-ı Kerim'de secde edilecek ayetlerin hizasına, sayfa kenarlarına yapılan yuvarlak, içi boş süsleme. Gül şeklinde olduğundan bu adı almıştır.

Sedefkâri yazı: Bazı levhalarda görülen, sedef kakma suretiyle yazılan yazı.

Selçuklu eğrileri: Bk. Selçuklu münhanîleri.

Selçuklu münhanîleri: XI - XV. yüzyıl boyunca yazma kitap süslemelerinde çok sık karşılaşılan bir üslûptur. Genellikle Selçuklular tarafından kullanılmalarına ve kavisli, yumuşak ana yapılarına dayanılarak Ord. Prof. Dr.A. Süheyl ÜNVER tarafından, bu üslûba Selçuklu münhanîleri adı verilmiştir.

Genel olarak rûmîlerin ve kuşkanatlarının iç bünyelerinde bulunan ayrıntılardan oluşup, kendine özgü bir renklendirme tekniğine sahiptir. Daima birbirinin arkasından çıkacak şekilde çizilerek meydana gelirler. Her bir münhanînin daralan

kısmı kompozisyonun gerektirdiği belli bir yöne doğru gittikçe incelererek devam eder.

Semerkandî kâğıt: Vaktiyle Semerkant'ta yapılan esmer; kaba fakat sağlam bir kâğıt. (Bk. Kâğıt).

Ser sure: Mushaf'ların sure başlıklarına verilen ad. Dikdörtgen şeklinde tezhiplidir. İktil, serlevha, başlık da denilir.

Sere: Bk. Tuğra.

Serlevha: Başlık, yazma kitabın tezhiplenen başlık bölümü. Bir levha veya kitabın başına yazılan yazı ve yapılan resme de serlevha denilir. Fatih devrinde kitap başlıkları, ucu ince tığlarla biten mihrap şeklinde değil, sayfanın enince uzanan uzun dikdörtgenler şeklindedir. Bu devirde pembemsi, mavi ve siyah» renk; çiçek, dal, yaprak ve filiz motifleri, türlü geçmeler görülür.

Serpme: Benek benek serpiştirilmiş olan çiçek, yaprak ve benzeri süslemelere verilen ad.

Serpme altın: Serpme suretiyle yapılan ufak ufak aralıklı noktalardan ibaret yaldız süslemenin adı. Püskürtme olanına zerefşân denilir (Bk. Zerefşân).

Sertâb: Klâsik ciltlerde mikleple alt kapak arasındaki parça. Sayfa kenarlarını korur ve miklebe hareketlilik sağlar. Üzerinde âyet, beyit yazılı olanları vardır.

Sevad: Siyahlık, yazı karalama.

Sevvedehu: Bk. Kelebe.

Sığirdili: Uzunlamasına açılan kitap ve mecmualara verilen ad. *Beyazî* de denilir.

Sırça: Bk. Kalem sırçası.

Sırma işlemeli cilt: Deri üzerine sırma ile çeşitli motifler işlenerek yapılan cilt.

Sırmakeş: Gümüşü haddeden geçirerek sırma çeken sanatkâr.

Sırt: Ciltte alt ve üst kapağı bağlayan kısım. Dip de denir. Klâsik ciltlerde sırt yuvarlak değil, düzdür. Yazı ya da bezeme yoktur.

Sıvama altın: Kat kat sürülen altın. Bir kat sürülene sürme altın denir.

Sıvama şemse: **Zemini** altınla kaplanmış olan kitap kâplarının üzerindeki şemse.

Sıvama yıldız: Her tarafı yekpare ve som olarak yıldızlanmış süsleme.

Silkme: **Bir** yazı ve motifi aynen bir kâğıda çıkardıktan ve iğne ile dikine olarak deldikten sonra, o kâğıdı asıl yüzey üzerine koyup üstünden içi kömür tozu ile dolu kese geçirerek iz bırakma usulüne verilen ad.

Silkme kalıbı: **Silkme** işinin yapılması için hazırlanan, iğne ile delinmiş süslemenin bulunduğu kopya. Meşhur hattatların silkme kalıplarına günümüzde de rastlanmaktadır.

Silkme kesesi: **Silkme** yapmak için kullanılan kömür tozunun konulduğu gözenekli torba.

Silkme tozu: **Silkme** işinde kullanılan, söğüt kömürünün tozu.

Sima' kaydı: **Yazma** eserlerde kitabı kopye eden kişinin yazdıklarını müellife okuduğuna ve müellifin de bunu dinlediğine dair, yazmaya konulan kayıt.

Simdûzî: **Deri** üzerine gümüş işlemeli cilt.

Simin kalem: **Gümüş** kalem. Bk. **Kalem**.

Siyah mûrekkeb: **Eskiden** neft, çıra isi, keçi kılı isi veya beziryağı isinden yapılan mûrekkeb.

Siyakat: **Bir** yazı çeşididir. Irak'ta Abbasîler zamanında icad edilmiş, Selçuklular zamanında Anadolu'ya girmiştir.

Resmî ye özellikle mâlî işlerde kullanılmıştır, ince, girift ve genellikle noktasızdır. Az yer kaplar ve çabuk yazılır. Rik'a ile bir sayfalık bir yazı, siyakatla 4–5 satır tutar.

Siyakat noktasız ve nadiren de noktah olarak iki şekilde yazılmıştır. Kolay okunabilen şekli olduğu gibi, ancak mütehassıslarca, okunabilenleri de vardır. Harfler, kelimeler, satırlar daima birbirine yakın, hattâ bitişiktir. Asıl ismi *erkam-ı divanîye* olan siyakat rakamları, siyakat yazısı ile kullanıldıklarından bu adı almışlardır. Onlu, yüzlü, binli rakamları okumak zordur .

Soğuk damga: Eski cildlerde, süsleme şeklini verecek kalıbın deri üzerine yaldızsız olarak basılması yoluyla elde edilen bezemeye verilen ad.

Soğuk iplik: **Meşin** şemse ciltlerin üzerine soğuk iplik demiri ile çekilen çizgiye verilen addır. Bu çizgiler altınlanmaz, boş bırakılır.

Soğuk iplik demiri: **Meşin** şemse ciltlerin üstüne çekilen çizgiyi yapmakta kullanılan âlettir. Balta şeklindedir.

Soğuk şemse: Şemse kalıbı, yaldız kullanılmadan, doğrudan doğruya cildin üzerine basılacak olursa buna soğuk şemse denilir. Bütün islâm ciltleri, **XV.** yüzyıla kadar bu şekilde yapılmıştır. Motifler cildin derisi renginde buakdmıştır.

Som altın: **Kaplama** olmayan, yekpare olan altın hakkında kullanılan bir terimdir. Parlak veya mat olanları vardır.

Somaki ebrusu: **Somaki** damarları gibi desenli olan ebrulara verilen ad.

Stilize: Karakteri kaybolmadan basitleştirilerek tezyini ve şematik hâle sokulmuş biçim ya da motif. Üslûblandılmış.

Su çizgisi: Eski kâğıtların dokusunda bulunan, aydınlığa tutulunca görülebilen çizgi. Daha çok enine çizgilerdir.

Su damgası: **Bk. Filigran.**

Su işareti: **Bk. Filigran.**

Su yolu: **Bk. Su çizgisi.**

Suhuf: Sayfalar. Allah'ın dört kitaptan başka, Cebrail vasıtasıyla bazı peygamberlere yolladığı emirler. 100 tanedir;

Âdem'e (10), Şit'e (50), İdris'e (30), İbrahim'e (10) yollanmıştır.

Sultani kâğıt: Eskiden ipekten yapılan iyi cins kâğıt. Bk. **Kâğıt**.

Supara: Eskiden mektep çocuklarının okudukları kitaplara denirdi. «Elifba cüzü» yerine «elifba suparası» gibi. Az sayfalı demek olan *suKuf* pare'den bozmadır.

Sure gülü: Genellikle surelerin başladığı sayfa kenarına konan, içi boş, b az an da surenin adı yazılı yuvarlak süsleme. Bk. Gül.

Sülüs: Eski yazı çeşitlerinden ' biri. 2–3 mm kalınlığında kalemle, yazılır, harfler yumuşak ve ahenkli döner, Harflerin üçte iki parçası düz, üçte bir parçası ise devirlidir. Bu Oran daima korunduğu için sülüs (=üçte bir) adını almıştır. Hattın esasını teşkil eder ve hüsn-i hatta sülüs öğrenmekle başlanır. Ümmıffl-hat*, Mikyasü'l-hat ve mizanü'l-hat diye şöhret bulmuştur. Bütün hat çeşit ve kuralları sülüsten çıkmıştır. Kur'an, yazma kitap, başlık ve sure başları, hilyenin besmelesi, çoğu hat levhaları sülüsle yazılmıştır.

Sünbülî: Bir yazı çeşidi.

Sürh: Kırmızı mürekkep. Yazma kitaplarda, konu başlıklarında ve metin aralarındaki şekillerde kullanılmıştır.

Bab veya faşd başlıkları kırmızı mürekkeble yazılmış yazma kitaplara da sürh denmiştir. Ateş renginde olanlara madenî sürh denir. Bu türlü kitapların sayfalarına da siyah, mavi yahut altın cetvel çekilirdi.

Sürme altın: Bir kat sürülen altın. Yalınkat olduğu için çok makbul değildir. Kat kat sürülene sıvama altın denilir.

Sütun: Kitap veya yazmalarda sayfanın yukarıdan aşağıya doğru bölünmüş olduğu kısımlardan her biri, kolon

Ş

Şakk-ı kalem: Eski kamış kalemlerin ucunu dikine olarak çatlatma.

Sarih: Bir kitabı şerh eden, kitaba açıklama yazan kimse.

Şebih: İnsan resmi. Tasvir de denir. Eskiden insan resmi yapmaya şebih yazmak denilmiştir.

Şebih yazmak: insan rçşmi yapmak.

Şebihnüvis: JPortre yapan. Bk. Nakış.

Şecâb: Mecma adı verilen geniş karınlı kare şeklinde madenî hokkaların kapaklarına verilen ad.

Şecerî: Bk. Hatt-ı Şecerî.

Şedde: Eski yazıda üstüne konduğu harfi çift okutturan işaret.

Şeffaf kâğıt: Bir resim üzerine konunca alttaki resmi görmek mümkün olan kâğıtlara denilir.

Şemse: (Şems: Arapça'da güneş). Eski kitap ciltlerinin üzerine yapdan güneş şeklinde süsleme motifi. Kapağın tamamını kaplayan meşinin üzerine yapıldığı gibi, ayrı bir parça hâlinde kabı örten meşinin ortası hazırlanan parça büyüklüğünde kesilip yerleştirilmek suretiyle yapıldığı da olmuştur. Parçalı olmayıp meşinin üstüne yapılane yekpare şemse; parça hâlinde kesilip yerleştirilerek yapılane parçalı şemse; etrafı zincir şeklinde bordürlü olana zincirli şemse; kapakların mukavvası oyulup, içine kabartma olarak oturtulana gömme şemse; şemse kısmı zeminden farklı renkte olana mülevven şemse; sırf altın yaldızla basılana mülemma? Şemse; kesilerek oyulmuş deriden yapılane Müşebbek (katı? a) şemse; cildin üzerine kalıpla kabartma olarak basılan ve üzerine yaldız vurulmayana soğuk şemse; motif kalıbının zemini altınla doldurulmuş, motifler kabartma şeklinde üstte ve deri renginde bırakılmışsa alttan ayırma şemse; zemin olduğu gibi bırakılıp, yalnız motifler altınlanmışsa üstten ayırma şemse denilir.

Şemseler Anadolu Selçukluları ve XV. yüzyıl Osmanlı kitap kaplarında genellikle yuvarlak, dilimli, nadiren beyzidir. XVI. yüzyıldan itibaren ise oval biçimde ve salbeklidir. Şemse, salbek, köşebent kompozisyonunu kenarlarda bordur çevirir. Klâsik Türk ciltlerinde genellikle şemse ile köşebent arasındaki kısım boş bırakılmış, az sayıda ciltte ise bu kısım da süslenmiştir.

Şemselerde genellikle rûmî ve hataî motifler, geometrik biçimler kullanılmıştır. Motif yerleşiminin çoğu zaman (S) harfi biçiminde bir hat gelişimi üzerinde olduğu görülür. Süslemelerde adeta bir ters simetri vardır.

Şemseli kap: Kabında şemse bulunan kitap ciltlerine denir. Şemse, cildin sağ kapağı üzerine yapıldığı gibi, iki kapağa, iç kapak veya miklebe de yapılmıştır.

Şerh: Bir kitabın ibaresini kelime kelime açıp izah ederek yazılan kitap.

Şeş kalem: 1 — Eski yazıda kullanılan altı yazı türü. Bk. Aklâm-ı sitte; 2 — Bu altı yazı türünün altısını da çok güzel yazan sanatçı.

Şeşhane nokta: Kur'an-ı Kerim'd. e ayet aralarında görülen altıgen biçimli süslü nokta.

Şikâf: Boya ile yaldızın birlikte kullanılması suretiyle yapılan süsleme. Halkârın hafif renklendirilmiş seldi. Yazma kitaplarda, sayfa kenarlarında bu tür süslemeler çok görülür.

Şikeste: Eski yazı çeşitlerinden birinin adıdır. Kırık dökük şekilde? Olduğu için bu ad verilmiştir. Kırma da denilir. Ayrıca talik yazının bir çeşidine de şikeste denir.

Şiraze: Klâsik ciltte kitabın yapraklarını düzgün tutan bağ ye örgü. Elle örülür ve 2 adet ince, uzun iğne ile çeşitli örgülere göre değişen kalınlıkta iki renk ibrişim kullanılır. Cilt yapılacak kitabın sayfaları cüz cüz alınır. Ustalık ve zevke göre yan yana dikilir. Dikişte kullanılan ipin uçları uzun bırakılır. Buna kanat denilir ve kitabın cilde bağlanmasını sağlar. Esas cüzleri birbirine ekleyen kısım/şirazedir. Kolonları formaların ortasından alınanlara nişanlı şiraze, gelişigüzel yerlerden alınanlara saplama şiraze denilir.

Çeşitleri; Sıçandişi, sağ sol yolu, tek baklava, çift baklava, geçmeli, alafranga...

Modern ciltlerde de şiraze taklidi olan yapıştırma şeritler süs olarak kullanılmıştır

Şirmaga: Sapı balık derişi kaplanmış bıçak şeklinde kalemtırış.

Şukka: Arapça «parça» demektir ve kâğıt parçası anlamında kullanılmıştır. Yazına eserlere sonradan /eklenen yazılara şukka denilir. Küçük ayrı kâğıtlara yazılıp sayfa aralarına yapıştırılmıştır.

Şukufe: Mushaflarla yazma kitapların basma çiçek~şeflinde yapılan süsleme. Bu süsleme altın üstüne üstübeçle yapılır. Şukufe, Farsça «çiçek» demektir.

Şukufe üslûbu: Tabîî ve üslûplanmış şekildeki çiçeklerle yapılan süsleme tarzı. Çiçek minyatürleri, demet, buket, vazolu, vazosuz çiçekler, tek çiçekler şeklinde yapılmıştır. XVIII-XIX. Yüzyılların Türk süsleme biçimidir.

T

Tabaka: ince yaprak hâlindeki kâğıda verilen ad.

Tahrif-i kalem: Kalem değiştirme. XIII. Yüzyılda Amasyalı bir Türk olup, Abbasî halifesi Muşta'simdî'nin kölesi olan Yakut al-Muşta¹simi, o zamana kadar düz olan kâğıt kalem ucunu eğri keserek tahrif-i kalemi bulmuştur.

Tahrir: Sayfanın yazı kenarlarını çevirmek üzere dört tarafına çekilen çizgi; cetvellerin kenarına çekilen değişik renkli çizgiler; boya veya altınla işlenen süsleme şekillerinin çevrelerine daha koyu renkte ve çoğunlukla mürekkeple geçirilen çizgiler.

Tahrir çekmek: Satırlar arasına yapılan yıldızların etrafına ve yazı çevresine mürekkep ve fırça ile çizgi çekmek.

Tahrirli halkâr: Yazma kitapların sayfa kenarlarına altınla yapılan çiçek ve şekillerin, etrafına tahrir çekilmiş olanlarına verilen ad.

Ta'kihe: Bk. Ayak.

Talik: **Yatık** çizgileri uzun, dik çizgileri kasa bir yazıdır; yaygın ve hafif sağa, geriye yatıktır, İranlıların kullandığı bu yazıya Osmanlılar talik, İranlılar ise nestalik demişlerdir. Talik, levha, kitabe ye kitap yazısıdır. Osmanlılarda ekseriya levhalarda kullanılmıştır. Yesarhâde Mustafa izzet Efendi bu yazının en büyük ustasıdır.

Talik'in üç çeşidi vardır. Şikeste, çârdank, kamış kalem. Şikeste, nesihe yaklaşan toparlanmış talik; çârdank, talik sülüsü; kamış kalem ise talik celisi, yani iri taliktir.

Talik'in incesine, hafi veya ince talik yahut hurda talik denir.

Talik kâğıdı: **Talik** yazı yazmak için hazırlanan kâğıtlara verilen ad. Nakışlıya da ebrulu bir kâğıt üzerine bundan 4–5 mm ufak olan Hind âbadlsiveya benzeri kâğıt ortasından yapıştırılırdı. İstanbul'da bu kâğıdı hazırlayanlar kâğıdın köşelerine soğuk damga basarlar yahut altın varak üzerine isimlerini yazarlardı.

Ta'likat: **Bir** kitabın içindekileri tashih veya açıklama maksadıyla sayfa kenarlarına yazılan yazılar. Yazma eserlerde bu tür yazılara sık rastlanır (derkenar). B azan da bu tür yazılar ayrı bir eşer meydana getirir. Bunlara da ta'likat denir.

Taraklı ebru: **Ebru** için boya hazırlanırken sudaki boyalara tarakla şekil verilmek suretiyle elde edilen ebru. İnce yollu bir görünümü vardır.

Tarama ebru: **Gelgit** ebrusu da denilir. Kitreli suya konulan boyalar bir. İğne ile düzeltilerek bu desen elde edilir.

Tarif: **Yazı** öğrenenlere, hocaları tarafından meşk etmeleri için verilen örnek.

Tarrâh: **Süslememi.** Desen çizen sanatkâr. Eskiden resim yapanlara, özellikle bahçe resmi yapanlara verilen addır.

Tashih kalemtraşı : Ufak boyda, küçük söğüt yaprağı biçiminde kalemtraş. Burunları kavisli değil de üçgen şeklinde yapılan ve büyük yazıların tashihinde kullanılan kalemtraşlar da vardır.

Taslamak: Ciltlerin ve kitap mahfazalarının hazırlanması anlamında kullanılan bir terim.

Tasvir: Resim, Bk. Nakış.

Tavlama: Kâğıdın sertliğini gidermek için yapılan işleme denir. Aharı çok olan ve sert kâğıtları birkaç defa tek tek soğuk sudan geçirip, ıslakken birbiri üzerine koyup, rüzgârsız bir yerde gölgede kurutmak suretiyle uygulanır.

Tavşanayağı: Tezhibde altının tozlarını toplanla ve süpürme işinde kullanılan fırçanın adıdır. Bu iş için çoğunlukla tûylü tavşanayağı kullanıldığından bu ad verilmiştir.

Teber: Ucu sivri demir. Ciltçilikte altın yaldız üzerine tarama süs yapmaktaki kullandır.

Tebyiz: Bk. Beyaza çekme.

Tefe: On tane altın varağa deste, on destesine tefe (veya defe) denir,

Tek aharlı: üzerine bir defa ahar sürülen kâğıtlara verilen ad.

Tek dikiş: Ciltçilik terimi. Tek dikişle dikilen cildli kitaplar için kullanılır.

Tek göbek : Yabaizca ortasına şemse yapılmış cildjere verilen ad.

Tek kuzu : Bk. Kuzulu cedvel.

Tek nüsha : Bilinen yalnızca bir tane nüshası olan eser.

Tek pervaz : Kenarlarına yalnız bir renkte kâğıt yapıştırılmış plan levhalara verilen ad.

Tekali : Eski kâğıt çeşitlerinden birinin adıdır. Tek bir sayfadan ibarettir. Aynı kâğıdın iki sayfalı olanına cif ali denilirdi.

Teker : Cildçilikte, kapların üzerine yekşah yapmak için kullanılan âletin adı. Buna yekşah demiri de denir. Etrafında ufak dişleri bulunan saat çarkına: benzer madenî bir dairedir. Yıldızların üzerinden yürütülünce «yekşah» adı verilen noktalar meydana gelir;

Telatin : Bir çeşit sağlam ve yumuşak sahtiyan olup, kendine özgü hoş bir kokusu vardır.

Telhis : 1—Bir kitap veya fikrin özetini veren kitap ya da yazı. 2—Sadrazamların günlük olaylar özeti.

Temellük kaydı : Yazma eserin ait bulunduğu kişiyi veya kitaplığı bildiren yazı, kayıt. Genellikle zahriyede bulunur.

Temme : Eski yazıyla yazıjan kitapların bittiğini belirtmek üzere son sayfaya konulan işaret (J). «Bitti, tamam oldu» anlamına gelir.

Temmet : Yazma eserin bittiğini gösteren işaret (C^î). Kısaca temme üç mim (f/»f) veya tek mim (^) konulduğu da olmuştur.

Tenazur : Tersine denk durumlu olan süsleme şekilleri, simetri.

Tenekâr : Mukavva yapılırken, kabı kurttan korumak için kolaya katılan bir madde.

Tev-emân : ikizler. Bir yazı çeşidi.

Tevkî : 2-3 mm kalınlığında ve kelimelerin arası birleştirilerek yazılan yazı. Osmanlı Divanî yazısının esasını teşkil etmiş, berat ye fermanlarda kul-lanılbüştür. Bazı eski tuğraların imzalarında da bu yazıya rastlanır. Ayrıca tuğra kelimesinin Farsçası nişan, Arapçası tevkiî'dir.

Tevkiî : Bk. Tuğraî.

Tezhib : Yazma kitaplarla murakkalarda, boya ve altın tozu ile yapılan her türlü süsleme ,işine tezbib denilir. Böyle eserlere müzehheb, "tezbib yapanlara ise müzehhib denilir.

Arapça'da «altınlama» anlamına geliyorsa da, tezbib sözü yalnız altınla işlenen süsleme için değil, toprak boyalarla yapılan ü'ce kitap tezyinatı için de kullandır. Hattâ bazı müzehhibler minyatür de yapmışlardır.

Yazına kitaplarda zahriyeler, b.atimeler, kitapların ilk sayfa başları, başlık, jKur'ore'larda bahis başlan (sure başı, fasılbaşı), secde kenarları ve değerli yazmaların sayfa kenarları tezhiblenirdi. MüzeKLib, kalem fırça (bi bk.) ile tezhib şekillerini kâğıt üzerine çizer, sonra şimşir veya çinko üzerinde iğne ile delerek tezhiblenecek esas kâğıt üzerine tatbik eder ve ince kömür tozuyla, delinen şekiller esas kâğıt üzerine silkilir. Elle bozmamak için şekillerin dörtte bir kısımları silkilip, boyandıkça diğer kısımlara geçilir. Sonra boya, altınlama ve mühreleme işlemleri uygulanır. Tezhibde bazı boya ve yıldızlar kabarık gösterilmek istenirse, yıldız ve renk sürülmeden önce yumurta sarısıyla karıştırılmış kalınca beyaz boya ile kapatılıp kuruması beklenir. Sonra üzeri yıldız ye boya ile işlenir.

Türk tezhibi dört genel bölümde toplanabilir: 1 — Selçuklu tezhibi, 2 — Osmanlı erken devir tezhibi, 3 — Osmanlı klâsik devir tezhibi, 4 — Batılılaşma dönemi tezhibi.

XV. yüzyılda genellikle rûmî üslûptaki kıvrımlı bezemeler, Lâle devrinde kökler ile çiçekler, barok devrinde ise Avrupa rönesans ve barok kıvrımları taklit edilmiştir.

Teknik ayrılıklarına göre; zeminleri doldurulmuş ağır tezbibler, katı'a, saz yolu, pesend, halkâr, altın varak yapıştırma, ezilerek toz hâlfine getirme, serpmeye (zerefşan) ve püskürtme gibi çeşitli metodlar tezhibe uygulanmıştır

Tezhibci : Tezbib yapan, müzehhib.

Tezyinat : Süsleme, bezeme.

Tığ : Tezhibde desenin bitiminde kullanılan bir yardımcı süsleme motifidir. Süslemeden boş kısma geçiş, pek az örnek dışında, daima tığlarla yapılmıştır. Tığlarda motif genişten dara geçmekte, incelemek son bulmaktadır.

Tığlar genellikle mavi ile çekilmiş, ancak eserine ve tezhibine göre bu aha renge altın, kırmızı ve yeşil renkler de katılmıştır.

Tılâ : Eskiden hattatların aharladıkları kâğıdın üstüne sürdükleri madde. Kâğıtları kaygan hâle getirirdi.^[55]

Tırnak mühre : Şemse kapları parlatmak için kullanılan, açılmış kurşun kalemi şeklindeki mühreye verilen ad. Damar mühresi de denilir.

Tirşe : Üzerine yazı yazılacak şekle konulmuş hayvan derisine verilen ad. iyisi genç dana derisinden, adîleri koyun ve keçi derisinden yapıldı. Eski yazılara göre tirşe şöyle "yapılır di: Deri, kılları kesilip kireçlendikten sonra ağaçtan bir dayanak üstüne serilir, içi kazınarak, yapışık kalmış et ve yağ artıkları kaldırılır. Bol su ile yıkanır, temizlenir. Tahtaya gerilir, ete yapışık kısmına ince elekten geçirilmiş tebeşir tozu serpilir ve yüzeyi sünger taşı ile düzeltilir. Kıllı yüzeyi de sünger taşı ile düzeltilir. Bu işlem sırasında çok dikkat edip deriyi yıpratmamak gerekir. Böylece hazırlanan deri çerçeveye gerilerek özenle saçak ve kuru havada kurutulur.

Elde edilen tirşe (parşömen) ince ve beyazdır. Buna verilen diğer bir ad ise velin¹ dar. Tirşe beyaz, san ve kırmızı olmak üzere üç çeşittir. Yazı derinin bir yüzüne yazılır. Ak deri adı da verilir.

Ayrıca altın inceltmekte kullanılan deriye de tirşe denilir.

Tiyn-i hikmet : Hattatlar tarafından tebeşire verilen addır. Tebeşir çuhayasürülür ve tebeşirli çuha gezdirilmek suretiyle kâğıdın yağlılığı giderilirdi. Bu işlem kalemin kâğıdın üzerinde gereğinden fazla kaymaması için yapıldı.

Torba : Cildçilik terimi. Kitap kaplan taşlanırken derinin yapıştırılmasından önce, kitabın üzerine iki taraf h konulup uç tarafı kitabın kalınlığına göre yapıştırılan kâğıdın adıdır. Körük bunun üzerine yapıştırılırdı.

Toz varak : Tezhib ve cildde kullanılan, altın tozundan yapılma varaklara verilen ad. Altın tozu, sıkıştırılarak yaprak hâline getirilmiştir.

Tuğ: Bk. Tuğra.

Tuğra : Padişahların nişan ve yazılı alâmeti, bir nevi imzasıdır. Saltanatın kaldırılmasına kadar kullanılmış, hat sanatının bir kolu olarak da giderek gelişmiş ve sonra tarihe kanşmıştır. Tuğra dört bölümden ibarettir :

Sere : Tuğranın alt tarafında bulunan ve asıl metnin yazılı olduğu kısmın adı. **Kürsü** de denir. Bu kısımda padişahın ve babasının adları yazılır. Sere, Osmanlı Padişahı J T. Mehmed'in tuğralarında belirlenmeye başlamış, önceleri dörtgene benzerken, II. Selim zamanında üstü daralarak üçgene benzemiş, daha sonra kaidesi yuvarlaklaşmış, II. Mahmud tuğraları ile son şeklini almıştır.

Beyze : Tuğranın sol tarafındaki yuvarlak kısma verilen, addır. Yumurtaya benzediği için bu ad verilmiştir. Tuğranın bu kısmı, tuğradaki baba adına işaret eden «bin» sözünün yazılış biçimidir. Bazan dal (^) harfi, bazan da yalnızca tuğrayı tamamlayan işaretler bu şekli alır. «Muzaffer» kelimesi tuğraya girdikten sonra bu kelimenin n (j) harfi sola doğru beyzeleri keserek uzamıştır, iç beyzenin ortasında «daima» kelimesi yazılıdır.

Tuğ : Tuğranın üst tarafındaki elif harfi şeklindeki çizgilerin adıdır. Bun-lar bazan elif (i), bazan lam (J), yahut ısı (J) harfinin çizgisi olurlar,

Elif'(\) veya elif-lâm (J') da denir, Bazı tuğralarda tuğların bir kısmı hiçbir harfin uzantısı değil, yalnızca şekli tamamlayan işaretlerdir. Tuğların yanlarında flama şeklindeki kavislere zülüfveya. zülfe"deniş.

Kol : Hançere de denilir. Beyzelerin devamı olan ve Muzaffer kelimesinin üzerinden geçerek paralel şekilde sağa uzanan kısımlardır.

Tuğra-nüvis : Bk. Tuğraî.

Tuğraî : Berat, ferman y.b.'ne tuğra çekme işini yapanlara verilen unvan. Tuğra nüviş ve tevkîî de denilirdi.

Turna gagası :Bk. Dönbaba.

Türk rokoku : XVIII. yüzyılda Türk süslemeciliğinde Batı'nın oluşturduğu Barok, Ampir ve Rokoko stilleri mahallî karakterlerle karışarak «Türk rokoku» ada yerilen yeni bir üslûbun doğmasına yol açmıştır.

Tüy kalem : Kaz, ördek ve benzeri hayvanların büyükçe tüyleri, saplarından tıpkı kalem gibi sivriltilerek yazı ve nakışta kullanılmıştır.

U

Uhra : Minyatürde desen çizerken kullanılan kiremit rengi boyanın adı. **Bk. Minyatür.**

Ulama : Yazma kitaplarda yazı ve sayfa kenarına su olarak yapılan birbirine bağlı kanca şeklinde süsleme

Ü

Üç beyaz nokta : Tezhib terimi. Zemin doldurmak amacıyla, küçük bir üçgenin köşeleri dizilişiyile konulan beyaz boyalı üç noktaya verilen ad.

Üç iplik rûmî : Tezhib terimi. Levha kenarlarının iç pervazına zencirek yerine resmedilen rûmî şekillerden oluşan kenar şeridine verilen ad. örgü şeklinde dizilmiş üç çizgide motifler yer almıştır.

Ümmü'1-hat : **Bk. Sülüs.**

Ünsî : Kamış kalemin iki parçadan meydana gelen kesik kısmının yazandan yana olan tarafına verilen ad. Diğer kısmına vahşî denir.

Menakib-i Hünerveran, s. 10'da, hat çeşitlerine göre vahşî ve ünsî oranı belirtilmiştir.

Tuğrakeş Hakkı Altunbezer'in tanıdığı büyük hattatlar hakkında verdiği bilgilere göre;

«Şeşkalemcle maharet sahibi olan' Rakım Efendi'm.n, Eğrikaplı Rasim Efendilimi, Kazasker Mustafa izzet Efendinin, Şefik Bey'in, Sami Efendi¹-nin kalemlerinin ünsîsi ve vahşîsi müsavi surette idi» ^[57].

Üstadân-ı Seb'a : «Yedi üstad» anlamına gelen bir terimdir. Yâkut-ı Musta*-sımî ile Ergun Kâmil, Abdullah Sayrafî, Yahya-yı Sofî, Mübarekşah-ı Süyufî, jMübarekşah Kutub ve Şeyh Ahmed Sühreverdî adlı öğrencilere hattatlarca bu isim verilmiştir.

Şeyh Hamdullah, oğlu Mustafa Dede, damadı ve öğrencisi Şükrullah, öğrencileri ve halazadeleri Celâl oğlu Muhyiddin ve kardeşi Cemalüddin ile Ahmed Karahisarî ve Amasyalı Abdullah Çelebi, Hamdullah tarzı bir okul geliştirmişler ve Osmanlılardaki Üstadân-ı Şeb'a'yı teşkil etmişlerdir .

Üstten ayırma şemse : Zemin deri renginde bırakılarak, yalnız kabartma şekillerin, altınlanmâsı suretiyle yapılan şemse.

Üstübeç : îsfıdaç da denilir. Ahar yapımında da kullanılan beyaz maddedir»

Üstün : Eski yazıda harfleri a.¹, e sesiyle okutmak için harfîn altına konulan küçük yatay çizgi.

Üstünlü esreli ' : Halk arasında harekeli yazıya verilen addır

V

Vahşî : Kamış kalemin ortası kesik ucunun yazıdan yana olan kısmına verilen ad. Yazandan yana olan kısmına ünsî denir. Nesih, sülüs, rık'a'da vahşî taraf ünsîden dar, divanî, kırma ve deştî'de daha geniş, nestalik'te ise ikisi de eşit olur.

Vakfe: Durak, durulacak yer; nokta. Bk. Durak.

Vakfe gülü : Ayetlerin sözbaşlarına veya sonlarına konan ve nokta görevi yapan tezhibli çiçeklere verilen addır.

Vakrf gülü: Bk. Vakfe gülü, GÜL

Vakıf kitap : Herhangi bir kütüphane, cami ve benzejri bir kuruma vakıf olarak verilen kitap. Böyle kitaplarda genellikle vakıf mührü bulunur.

Vakıf kitaplık : Toplumun yararlanması için sonsuz olarak bağışlanmış bulunan ve y alaf şartlarına uygun bir hizmet vermekle yükümlü bulunan kitaplık. Padişah, sultan ve devlet adamlarının kurdukları vakıf kitaplıkların birçoğunun koleksiyonları bugün Süleymaniye Kütüphanesinde bulunmaktadır.

Varak : 1. Yaprak, tabaka, 2. Yazma eserlerden her bir yaprak. Ön yüzü (a), arka yüzü (b) olarak numaralanır, 1⁰¹, 3^b v.b.

Varak altın : Bk. Altın varak.

Varakçı : Varak altım hazırlayan ustalar.

Varakçılık : Altın eziciliği.

Vâsıtî : Kamış kalemlerin iyi cinsinden birine verilen ad. Gelibolulu Âlî, Mendkib-i Hünerverari'da «Tahkik-i hakik hoş-nüvisan-ı cihan ve rakam -giran-ı maaprif-nişan olan üstâdlara vâcibdir ki kalem kısmının elbette vasilisini kullanalar» demektedir

Vasla : İlk tuğraların bir kısmında padişah ve babasının isim ve unvanları ile tuğrayı tamamlayan işaretlerden başka bazı şekiller daha bulunmaktadır. Bunlardan ilk defa bahseden P. Wittek, bu şekillere «Vasla» adını verir. Wittek'e göre vaslalar tuğranın bizzat tuğra sahibi tarafından çekilmiş olabileceğini gösterir. Bilinen vaslalı tuğralar : Orhan, I. Murad,

- I. Bay ezici, Emir Süleyman, I. Mehmed, II. Murad (Şehzadelik tuğrası),
- II. Mehmed (Şehzadelik tuğrası)

Vassal : Bozulmuş ve dağılmış elyazması kitapları tamir eden ve kâğıtları yenileyerek sayfaları birbirine birleştiren (vasi eden) sanatkâr.

Sayfaları yapışan eski yazılı bir kitabın sayfalarını ayıran sanatkâra da vassal denir.

Vassale : 1 — Kâğıtları bozulup yırtılmış yazma eserlerde bu kısımlara kâğıt eklenerek yapılan tamir biçimi. Her iki kâğıt.traş edilip birbiri üzerine bindirilmek suretiyle tamir yapılır ve ek yeri belli olmaz.

2— Yazma kitaplarda kırılmış cedvellerin (cedvel kesîğinin) tamirine de bu ad verilir. Çerçeve vaziyetinde kalan yan kâğıtlar, dikkatle ortalarından yatay biçimde ikiye ayrılarak, asıl çerçeve içinde kalan yazılı kısmın kenarları inceltir ve çerçevenin ayrılan kısımları arasına sokulup, muştalamak suretiyle yapıştırılır.

3— Metnin yazıldığı kâğıt ile yazı dışında kalan bölümü meydana getiren kâğıdın ayrı cinslerden olması durumu.

Vazölu çiçek motifi : Daha çok lake kitap cildlerinde görülen realist çiçek motiflerinin bir türüdür.

Veziri : Yazma eserlerin dört köşe ve kare biçimlilerine verilen ad. Bu kitaplar çoğunlukla küçük Boyutlu olurdu.

Y

Yakut tarzı : Meşhur hattat Yakut-ı Muştâ'sımf nin yazdığı biçimdeki yazılara denir. Bu şekildeki yazılarda sayfa iki veya üç kısıma ayrılır; her kısmın bir satırı sülüs, diğer satırları nesihle yazılırdı.

Yaldız : Bk. Altın yaldız.

Yan kâğıdı : Ciltçilik terimi. Araya konan ve **Acem kösteği** (b. bk.) kendisine yapıştırılan kâğıda verilen ad. ;

Yapıştırma şemse : Altın yapıştırıldıktan sonra üzerine kalıp basılmak suretiyle yapılan şemselere verilen ad.

Yaprak : 1 — **Varak** (b. bk). 2 — Yaprğa benzer süsleme motifi. **Yaprak demeti** : Yalnız yapraklardan meydana gelen süsleme motifi.

Yaprak nokta : Düzgün yapraklardan oluşan nokta.

Yastık t l—Yaprak altının bıçakla üzerinde" kesildiği âletin adı. 2 —Tezhibde, altın varakları istenilen büyüklükte kesmek için, varağın altına konan deriye de yastık denir. 3 — Şiraze altındaki deri. Şiraze bunun üzerine oturur.

Yavru kalemtraş : Bfc. Kalemtraş.

Yazı çekmecesesi : Eskiden yazı takımlarıyla, kâğıt, kalem ve diğer malzemenin konulduğu kapaklı küçük sandıklara verilen ad. Odada hattatın oturduğu sedir üstüne konurdu. Sadeleri olduğu gibi işlemeli ve sedeflileri deyardı,

Yazı hududu : Levha ve murakkalarda yazının etrafına çekilen çizgilerin bütününe verilen ad. Bu çizgilerin etrafına ya tezhib yapılır veya altın sürülür.

Yazı kalemi : Bk. Kalem.

Yazı-resim : Eskiden bazı hattatların, yazılarını resim biçiminde düzenlemeleri sonucunda ortaya çıkan istif yazısı. Leylek, armut, kayık biçiminde yazılar meşhurdur.

Yaza takımı : Yazı yazmakta kullanılan âletlerin tümü. Takım genellikle kenarlı bir tepsi içinde iki hokka, bir rıhdan, bir süngerlik, bir kaleintraş, bir makta ve bir makastan meydana gelirdi ^[61]\

Yazalı cild : iç kapak ve mikleb içi bordürlerinde âyet veya beyitler yazılmış olan cild.

Yazana : Basılmamış, yazılarak çoğaltılmış.

Yazma cild : Üzerleri sıvama varak altını yahut ezme altın sürülmek suretiyle kaplanmış olan deriden cildlere verilen ad.

Yazana şemse : Kabartmalı olmayan şemse.

Yekpare su : Bk. Kesme.

Yekpare şemse : Kitap cildlerinde kabın tamamını kaplayan meşinin üzerine yapılan şemse.

Yekşah : 1—İJemirden âlet, 2—Yaldız sürülmüş deri zemine yekşah demirini kakmak suretiyle yapılan cild. Bu cildler XVIII. yüzyılda çok görülür.

Yelen : Kamış kalemin açılması sırasında çıkan tozların temizlenmesinde kullanılan tüyün adıdır. Kuş ya da tavuk tüyündendir.

Yeşil altın : Altının gümüşle karışmasından meydana gelir. Altınlar arasında güzel bir fark gösterdiğinden tezhibde kullanılmıştır.

Yılankavi : Yılan gibi, S şeklinde kıvrılmış süslemelere verilen ad.

Z

Zahriye 1 l —Mektup veya kâğıdın arka tarafına yazJan yazı; arkasındaki şerh.

2 — Yazma eserlerin başlık bulunan ilk sayfasından önceki, temellük kaydı bulunan, çoğunlukla tezhibli ve bazan da boş sayfalarına zahriye adı verilir. Bu sayfalarda bazan kitap başlığı, müellifi, meşkurların hükmü, bir beyit v.b. yazalar bulunur.

Fatih, devri kitaplarında zahriye çift sayfa halindedir. Kimi sayfayı tamamen kaplar, kimi de madalyon biçimindedir. Genellikle ilk sayfada kitabın Sultan Mehmed b. Murad Han'ın mütalâası için yazıldığını gösteren kayıt, ikincisinde ise kitabın ve müellifin adı vardır.

Zamk-ı Arabi: Ezme yaldız, varak altın ve mürekkebe yapımında kullanılan kimyevî madde.

Zarf: Bir şeyi kavrayan, çevreleyen. Yazma eserlerde kap ve metin harici kısımlar anlamına gelir.

Zemin doldurma : Bir tezhibin şekli belli olup, altınları sürülerek tahriri bitince, araları uygun renklerle boyanırsa buna zemin doldurma denir.

Zencirek : Yazma kitapların sayfa kenarlarına ve levha yazılarının etrafına, iki çizgi arasında altın yaldızla yapılan zincirleme halkalar şeklindeki süsleme suya verilen ad.

Zerçedvel : Yazma eserlerde sayfa kenarlarına altınla çekilen çizgilere verilen ad.

Zerduva cild : Kadife kaplı cild.

Zerdûz : 1—Altınla iş yapan; 2—Altınla yapılmış iş.

Zerdûz Cild : Kitabın kabını teşkil eden mukavvanın göbek ve kenarı kesilir; Buraya yerleştirilen kadife altınla, işlenerek zerdûz cild yapılırdı. Buna zerdûz kap da' denilmiştir.

Zerdûzan : Altın işleyenler.

Zerdûzî : Deri üzerine altın işlemeli cild.

Zerefşan : Altın serpmek, püskürtmek; püskürtme altınla yapılan süsleme çeşidi.

Varak altın toz hâline getirilip jelatinli su ile karıştırılır. Daha sonra fırça ile (veya elek; üstünden), jelatinli su ya da yumurta akı sürülmüş kâğıda serpiştirilir. Zermühre ile parlatılır. Eski ve kıymetli kitaplar çoğunlukla bu tür kâğıt üzerine yazılmıştır,

Zerender-zer : Süsleme terimi. Sarı altın üzerine yeşil altınla yapılan süsleme.

Zerender-zer nokta : Altın zemin üzerine tekrar altınla, düzgün şekillerle yapılan nokta.

Zerendûd : Altın yaldızlı. Kâğıdın üzerine sıvama altın sürülmesine verilen ad. Çoğu minyatürler bu altın üzerine yapılmıştır.

Zerkâr : Altın işleme; sırma ile işlenmiş.

Zerkûfo 1 -Altın dövüğü; altın tozu, altın yaprak yapan, sarı yaldız yapan sanatkâr.

Zermühre : Altın parlatmak için, akik, Süleymanî taş, yeşim veya ağaçtan yapılan, ucu sivri ya da toparlak ve bir çubuğa bağlı âletin adı. Mazgala da denilmiştir. Bununla parlatılmış işlere Pesend denilmiştir.

Zernişan : îrili ufaklı altın noktalarla süslenmiş kâğıtlara verilen ad. Ör d. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver'in anlattığına göre kalbur üzerine altın varakkonularak üzerinden kuru bir fırça geçirilir; altın, gayrimuntazam iri parçalar hâlinde, kalburun altındaki kâğıt üzerine yayılır. Bu tür altınlanankâğıtlar çok kıymetlidir.

Zernüvis : Altın yaldızla yazı yazan hattat veya müzehhib.

Zerrin kalem : Altından yapılmış kalem. Bk.**Kalem**.

Zerşikâf: Boyalı halkâr. Boya ile yaldızın birlikte kullanılmasıyla yapılan süslemeler. Bk. **Halkâr**.

Zervarak : Eski kâğıtlar aharlanıp mührelendikten başka bir de üzerlerine altın serpmeye yapıldı. Buna zervaraft denir. Altın serpmeye şöyle yapıldı: Bir fincan içine birkaç tane nohut konur ve bu fincan içine de altın tozu dökülür. Bir kâğıt üzerine zerk sürülür ve ağzına tülband gerilmiş fincan bu kâğıt üzerinde sallanır. Tülbentin deliklerinden sızan altın zerrelere kâğıt üzerine dökülerek bir tabaka teşkil eder,

Zevane : Bk. Lika.

Zeyl : Doğu yazmalarında, bir konunun birbirini izleyen yazarlarca belirli zaman çerçevesi içinde sürdürülmesiyle meydana gelen eser.

Zırnık : Sarı mürekkebe.

Zilbahar cild : Üzerine ezme altınla, fırça kullanılarak geometrik çizgiler çizilmiş, kesişen hatlar arasına yaldız ve noktalar konulmuş deri cildlere verilen ad. Kafes de denilmiştir. Süsleme, kapağın ortasını veya bütün yüzünü kaplar. Bazan cild mahfazasında da aynı süsleme görülür. XIX. yüzyılda çok rastlanır. Kelimenin zerbahar şeklinde söylenmesi gerektiğini ileri sürenler varsa da, kayıtlarda hep zilbahar olarak geçmiştir.

Zincirli şemse : Bk. Şemse.

Zîr-i meşk : (Zîr : Alt, aşağı) Eskiden yazı yazmak için kâğıdın altına konan altlığa verilen ad.

Zülfe : Sülüs yazısında eliflerin ucundaki çengellere verilen ad. Zülfe, Arapça «ufak saçak» demektir. Elifin çengeli de saçağa benzediğinden im adı almıştır.

Ayrıca tuğların yanlarındaki küçük bayrak şeklindeki kavislere de zülfe veya zülûf denilir.

11. ÖZGEÇMİŞ

05.01.1979 İstanbulda doğdu İlk ve Orta öğretimini Çapa İlkokulu (1984 – 1988) ve Fındıkzade Ortaokulunda (1989 -1991) yaptıktan sonra Şehremini Lisesini bitirdi (1992 – 1995). Daha sonra İstanbul Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulunun Matbaacılık Bölümünden mezun oldu (1996 – 1998). Çeşitli firmalara grafik işi yaptı sonra Dikey geçiş sınavı ile Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Geleneksel Türk Sanatları Cilt Ana Sanat dalına geçiş yaptı (2000-2004) ve mezun oldu. 2004 yılından beri Çağlayan Zihinsel Özürlüler Eğitim ve Beceri Kazandırma Merkezinde Rehabilitasyon amaçlı Ebru dersleri vermektedir.

5.RESİMLER

1. K183 (Dış kapak genel görüntü)

Resim 1.1

1. K183 (Dış kapak şemse detay 1)

Resim 1.2

1. K183 (Dış kapak salbek detay 2)

Resim 1.3

1. K183 (Dış kapak köşebent detay 3)

Resim 1.4

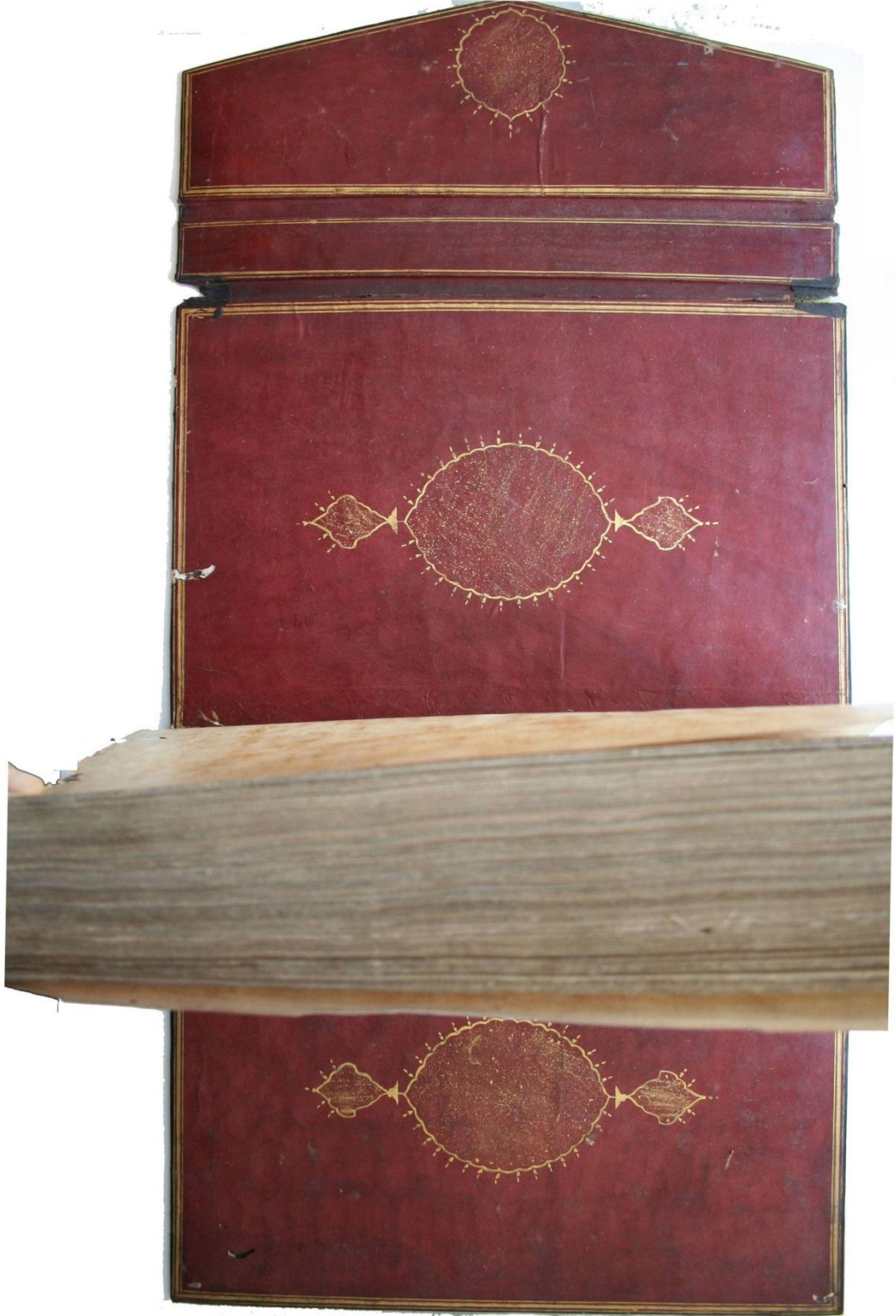
1. K183 (Dış kapak Miklep şemsesi detay 4)

Resim 1.5

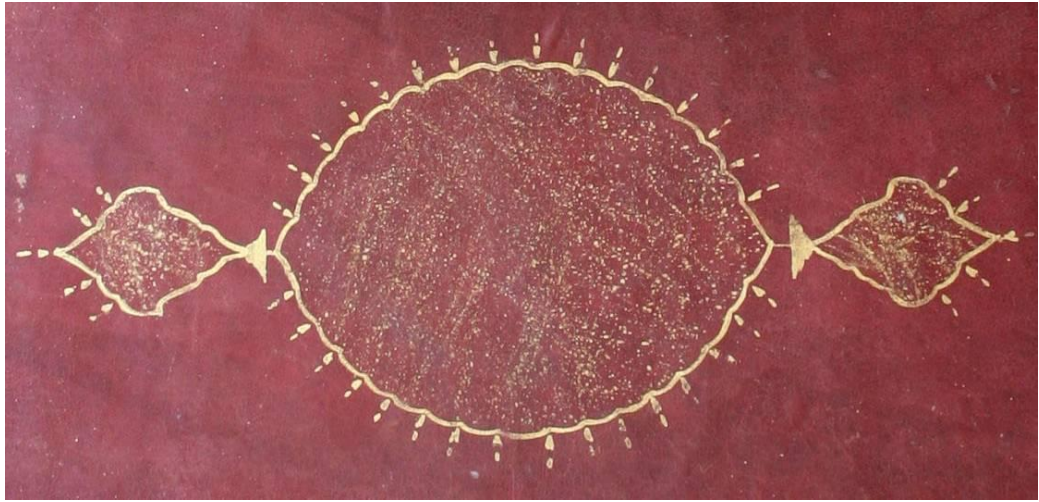
1. K183 (İç kapak genel görüntü)

Resim 1.6

1. K183 (İç kapak şemse ve salbek detay 5)

Resim 1.7

1. K183 (İç kapak miklep şemsesi detay 6)

Resim 1.8

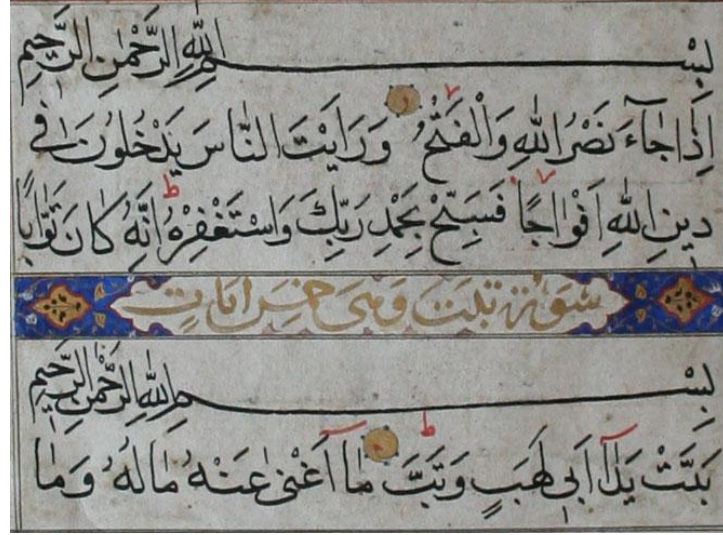
1. K183 (iç sayfalardan örnek sayfa no: 326 /325)

Resim 1.9

1. K183 (iç sayfalardan örnek sayfa no: 326 detay 7)

Resim 1.10

1. K183 (İç sayfalardan örnek sayfa no: 326 detay 8)

Resim 1.11

1. K183 (İç sayfalardan örnek sayfa no: 326 detay 9)

Resim 1.12

1 .K183 (Serlevha sayfa no:1 ve 2)

1. K183 (Serlevha sayfa no:1-2)

Resim 1.13

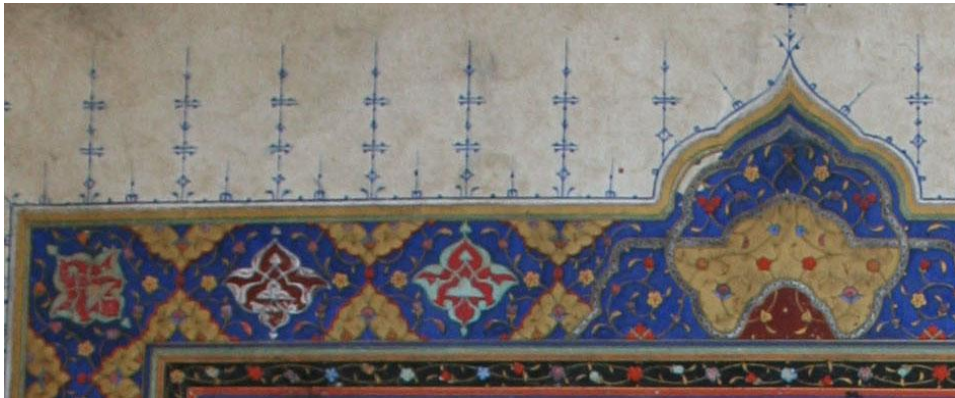
1 K183 (Serlevha detay 10)

Resim 1.14

1 K183 (Serlevha detay 11)

Resim 1.15

2 K.40 (Dış kapak genel görüntü)

Resim 2.1

2 K.40 (Dış kapak şemse detay 1)

Resim 2.2

2 K.40 (Dış kapak salbek detay 2)

Resim 2.3

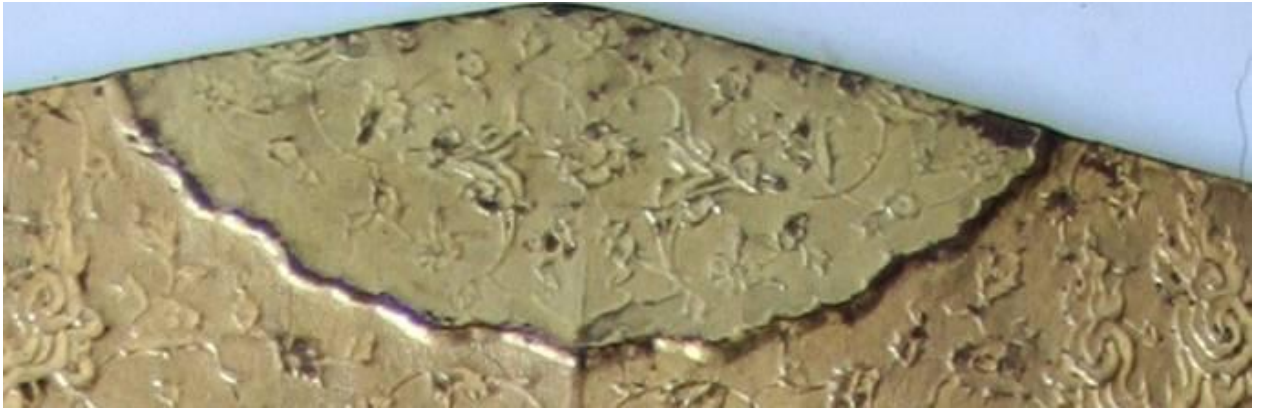
2 K.40 (Dış kapak köşebent detay 3)

Resim 2.4

2 K.40 (Dış kapak miklep şemsesi detay 4)

Resim 2.5

2 K.40 (Kenar pafta ve kartuş detay 5)

Resim 2.6

2 K.40 (İç kapak genel görünüm)

Resim 2.7

2 K.40 (İç kapak sol baş detay 6)

Resim 2.8

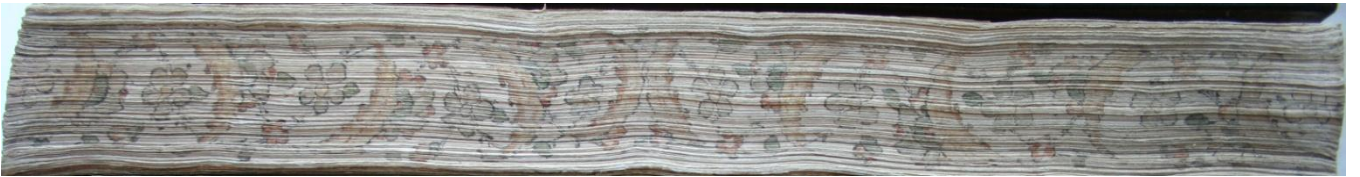
2 K.40 (İç kapak Sertap miklep detay 7)

Resim 2.9

2 K.40 (Kitabın ağız detay 8)

Resim 2.10

2 K.40 (İç sayfalardan örnek sayfa no:253)

Resim 2.11

2 K.40 (İç sayfalardan örnek sayfa no:253 detay 9)

Resim 2.12

2 K.40 (Zahriye)

Resim 2.13

2 K.40 (Zahriye sayfası salbek detay 10)

Resim 2.14

2 K.40 (Zahriye sayfası şemse detay 11)

Resim 2.15

2 K.40 (Zahriye zemin detay 12)

Resim 2.16

2 K.40 (Serlevha sayfa no:2)

Resim 2.17

2 K.40 (Serlevha sayfa no:2 detay 13)

Resim 2.18

2 K.40 (Serlevha sayfa no:2 detay 14)

Resim 2.19

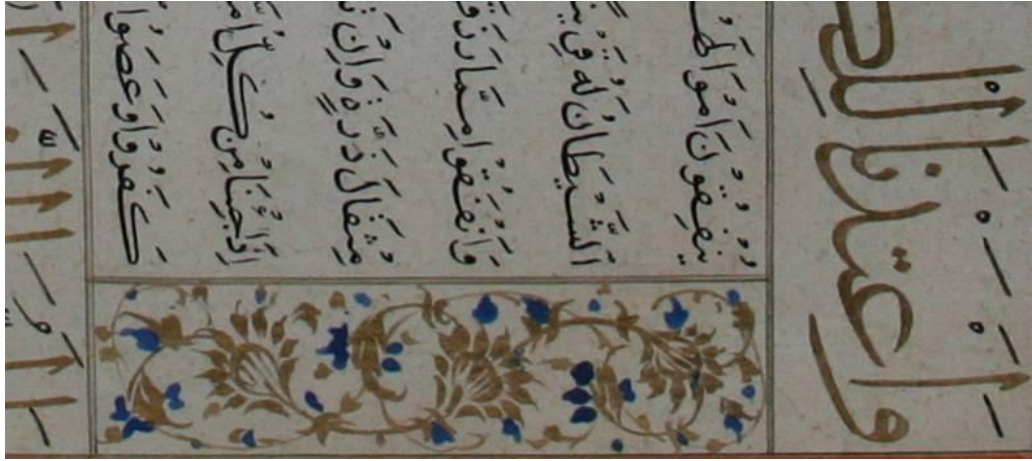
2 K.40 (İç sayfalardan örnek sayfa no:26)

Resim 2.20

2 K.40 (İç sayfalardan örnek sayfa no:26 detay 14)

Resim 2.21

2 K.40 (İç sayfalardan gül örnek sayfa no:26 detay 15)

Resim 2.22

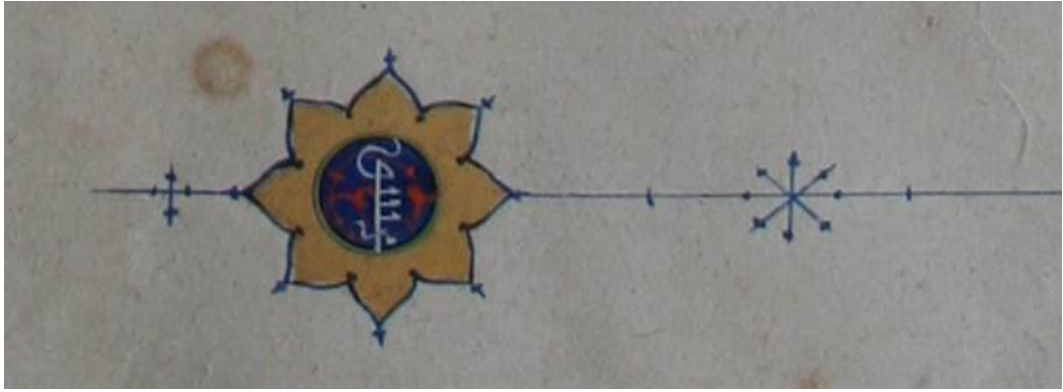
2 K.40 (İç sayfalardan örnek sayfa no 256)

Resim 2.23

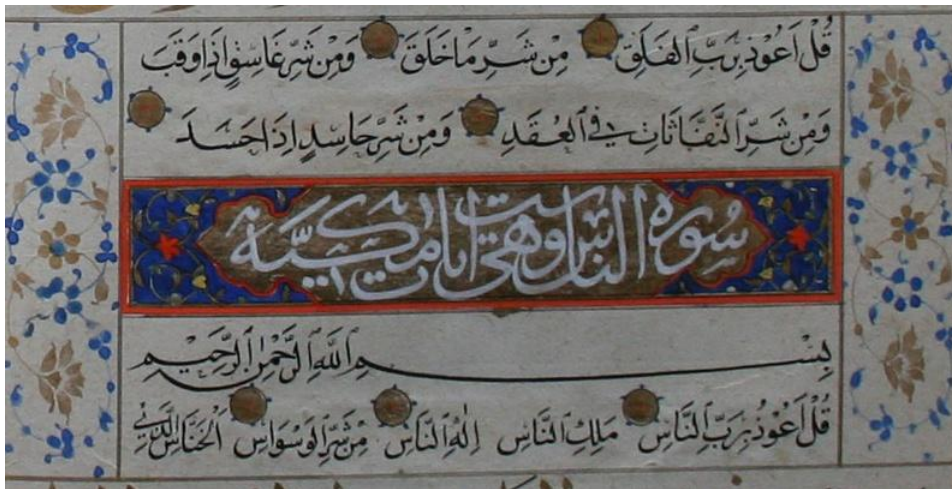
2 K.40 (İç sayfalardan sayfa no 256 ‘dan aşer gülü detay 16)

Resim 2.24

2 K.40 (İç sayfalardan sayfa no:256 ‘dan detay 17)

Resim 2.25

2 K.40 (Ketebe)

Resim 2.26

3 K.3 (Dış kapak genel görünüm)

Resim 3.1

3 K.3 (Dış kapak şemse detay 1)

Resim 3.2

3 K.3 (Dış kapak salbek detay 2)

Resim 3.3

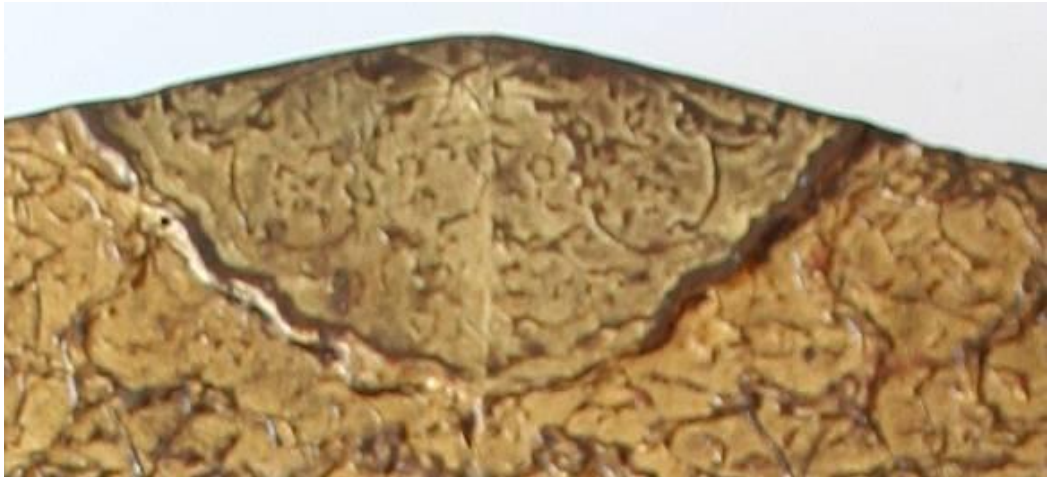
3 K.3 (Dış kapak köşebent detay 3)

Resim 3.4

3 K.3 (Dış kapak miklep şemsesi detay 4)

Resim 3.5

3 K.3 (Dış kapak kartuş ve pafta detay 5)

Resim 3.6

3 K.3 (Serlevha sayfa no:1 ve 2)

Resim 3.7

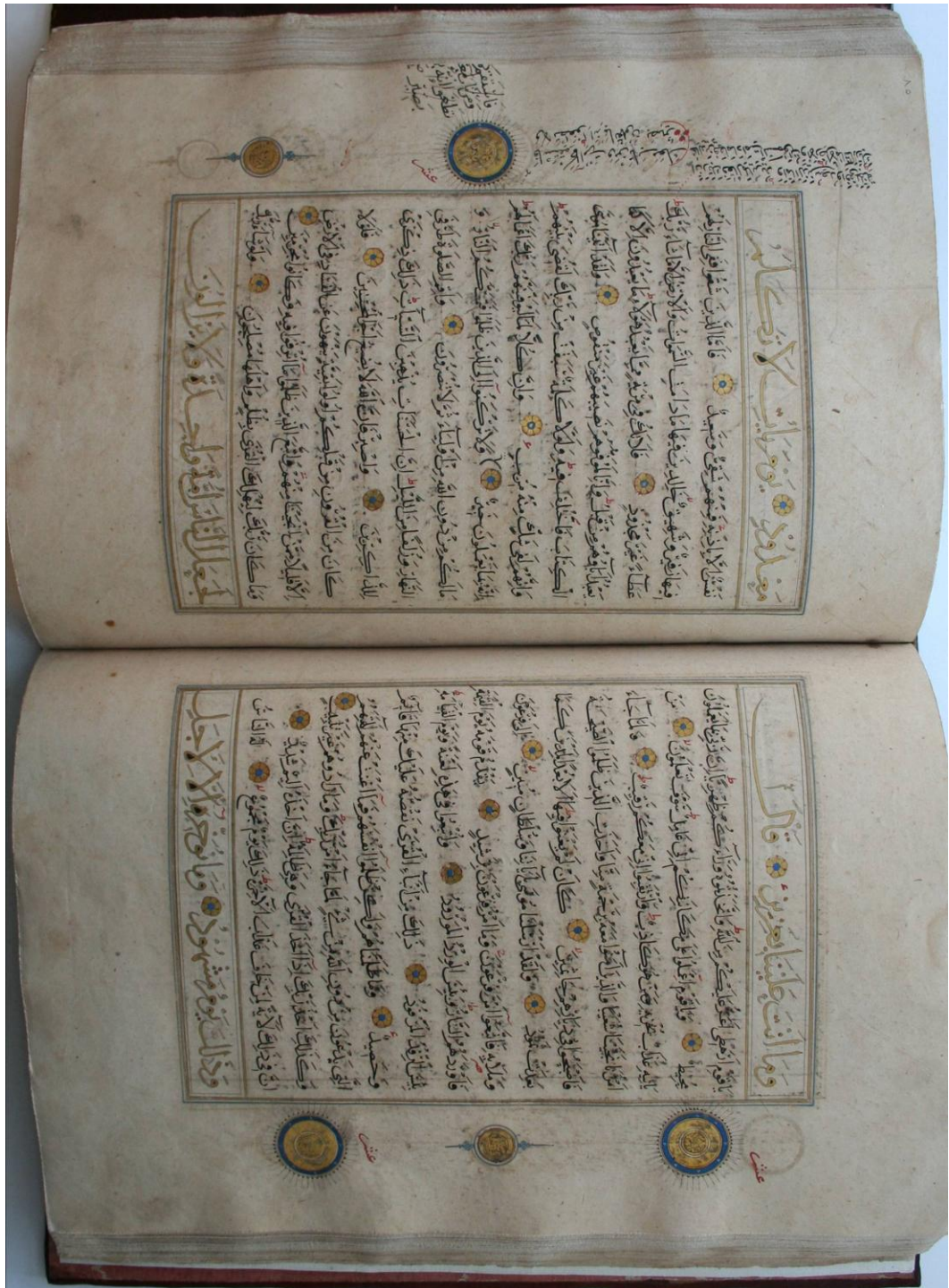
3 K.3 (iç sayfalardan örnek)

Resim 3.8

3 K.3 (İç sayfalardan örnek sayfa no:80 – 79)

Resim 3.9

3 K.3 (iç sayfalardan örnek sayfa 80 ‘den gül detay 6)

Resim 3.10

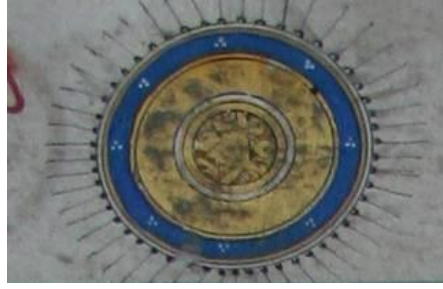
3 K.3 (iç sayfalardan örnek sayfa 80 ‘den gül detay 7)

Resim 3.11

3 K.3 (iç sayfalardan örnek sayfa 79 ‘dan gül detay 8)

Resim 3.12

3 K.3 (iç sayfalardan örnek sayfa 79‘dan gül detay 9)

Resim 3.13

3 K.3 (iç sayfalardan örnek sayfa 79 ‘dan gül detay 10)

Resim 3.14

4. K16 (Dış kapak genel görüntü)

Resim 4.1

4. K16 (Dış kapak sol baş detay 1)

Resim 4.2

4. K16 (Dış kapak şemse detay 2)

Resim 4.3

4. K16 (Dış kapak salbek detay 3)

Resim 4.4

4. K16 (Dış kapak köşebent detay 4)

Resim 4.5

4. K16 (Dış kapak miklep şemsesi detay 5)

Resim 4.6

4. K16 (Dış kapak Sertap detay 6)

Resim 4.7

4. K16 (Serlevha sayfa no: 1 – 2)

Resim 4.8

4. K16 (Serlevha detay sayfa no 1 detay 7)

Resim 4.9

4. K16 (Serlevha detay sayfa no 2 detay 8)

Resim 4.10

4. K16 (İç sayfalardan örnek sayfa no:333)

Resim 4.11

4. K16 (İç sayfalardan örnek sayfa no:236)

Resim 4.12

4. K16 (İç sayfalardan örnek sayfa no:236 başlık detay 9)

Resim 4.13

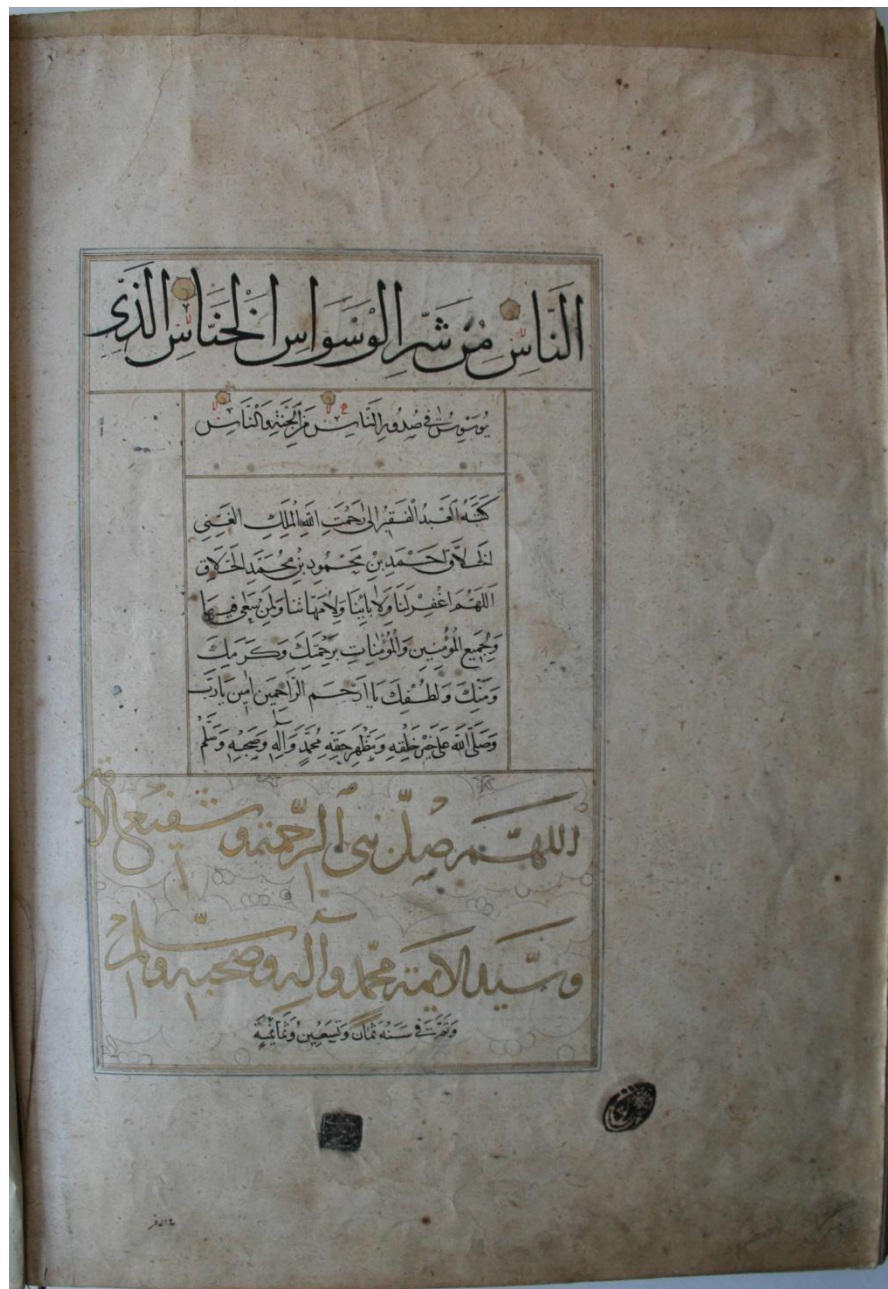
4. K16 (İç sayfalardan örnek sayfa no:236 gül detay 10)

Resim 4.14

4. K16 (Ketebe)

Resim 4.15

5. K28 (Dış kapak sağ baş)

Resim 5.1

5. K28 Dış kapak sol baş)

Resim 5.2

5. K28 (Dış kapak şemse detay 1)

Resim 5.3

5. K28 (Dış kapak salbek detay 2)

Resim 5.4

5. K28 (İç kapak sol baş)

Resim 5.5

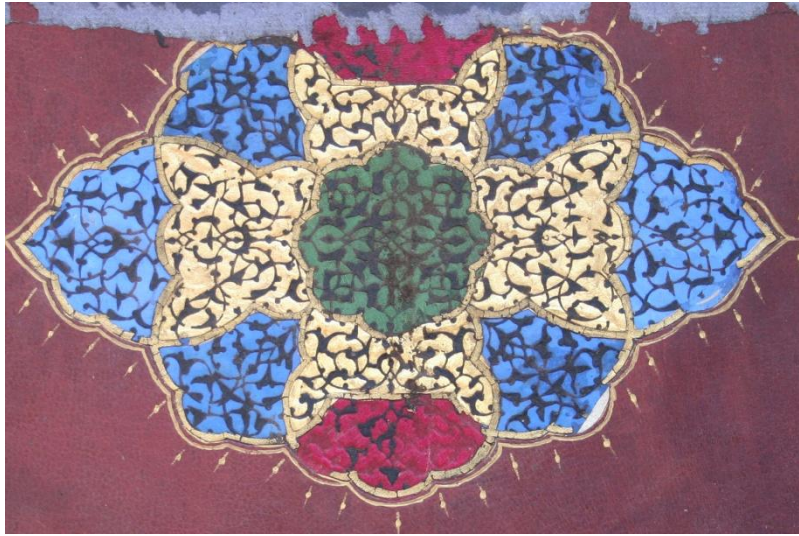
5. K28 (İç kapak şemse ve salbek detay 3)

Resim 5.6

5. K28 (İç kapak şemse detay 4)

Resim 5.7

5. K28 (İç kapak salbek detay 5)

Resim 5.8

5. K28 (İç kapak sağ13 baş)

Resim 5.9

5. K28 (İç sayfalardan örnek a)

Resim 5.10

5. K28 (İ sayfalardan örnek gl detay 6)

Resim 5.11

5. K28 (İç sayfalardan örnek b)

Resim 5.12

5. K28 (İç sayfalardan örnek b detay 7)

Resim 5.13

5. K28 (Serlevha sayfa no 1)

Resim 5.14

5. K28(Serlevha sayfa no 1 detay 8)

Resim 5.15

5. K28 (Serlevha sayfa no 2)

Resim 5.16

5. K28 (Serlevha sayfa no 2 detay 9)

Resim 5.17

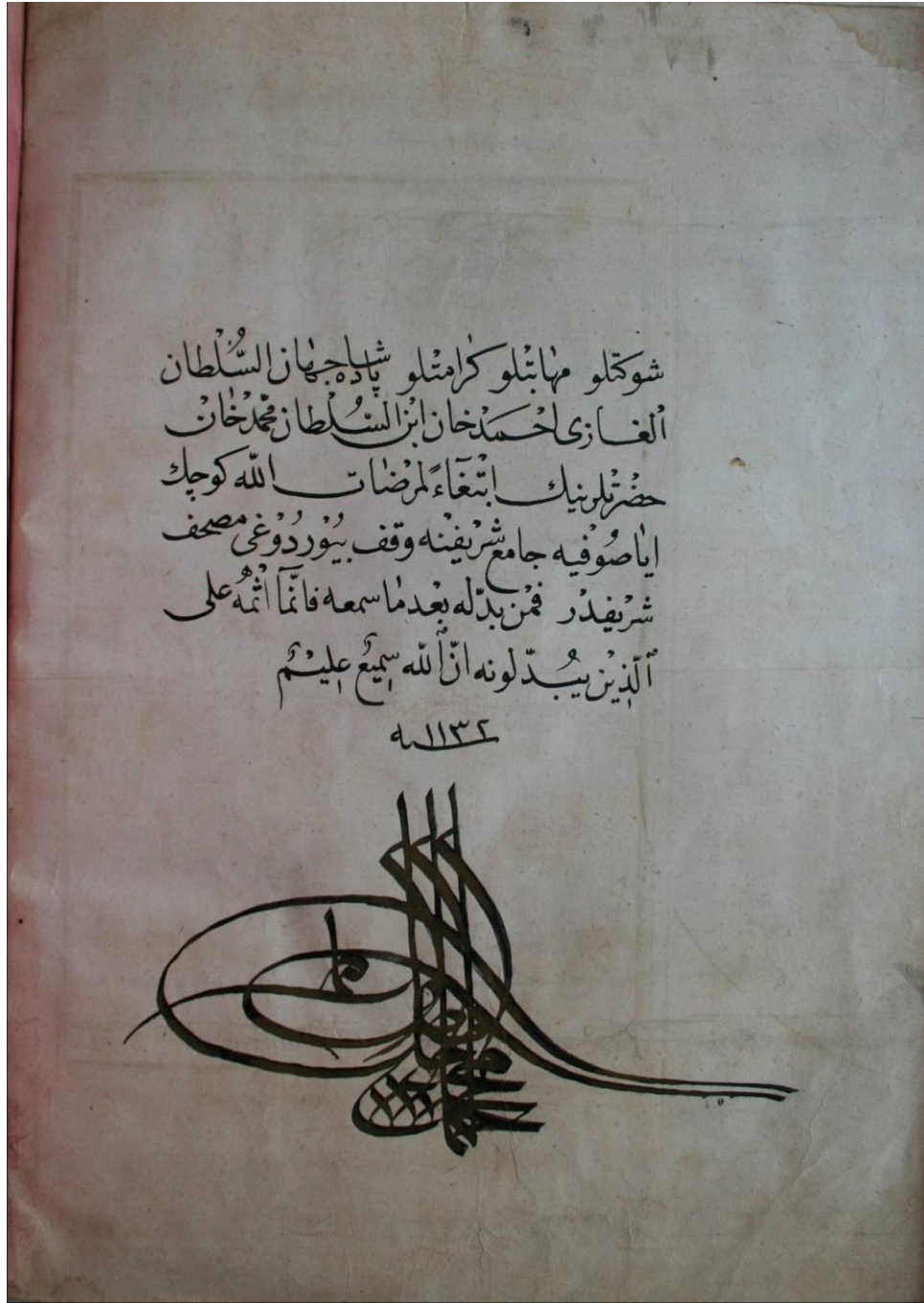
5. K28 (İç sayfalardan örnek sayfa no:216)

Resim 5.18

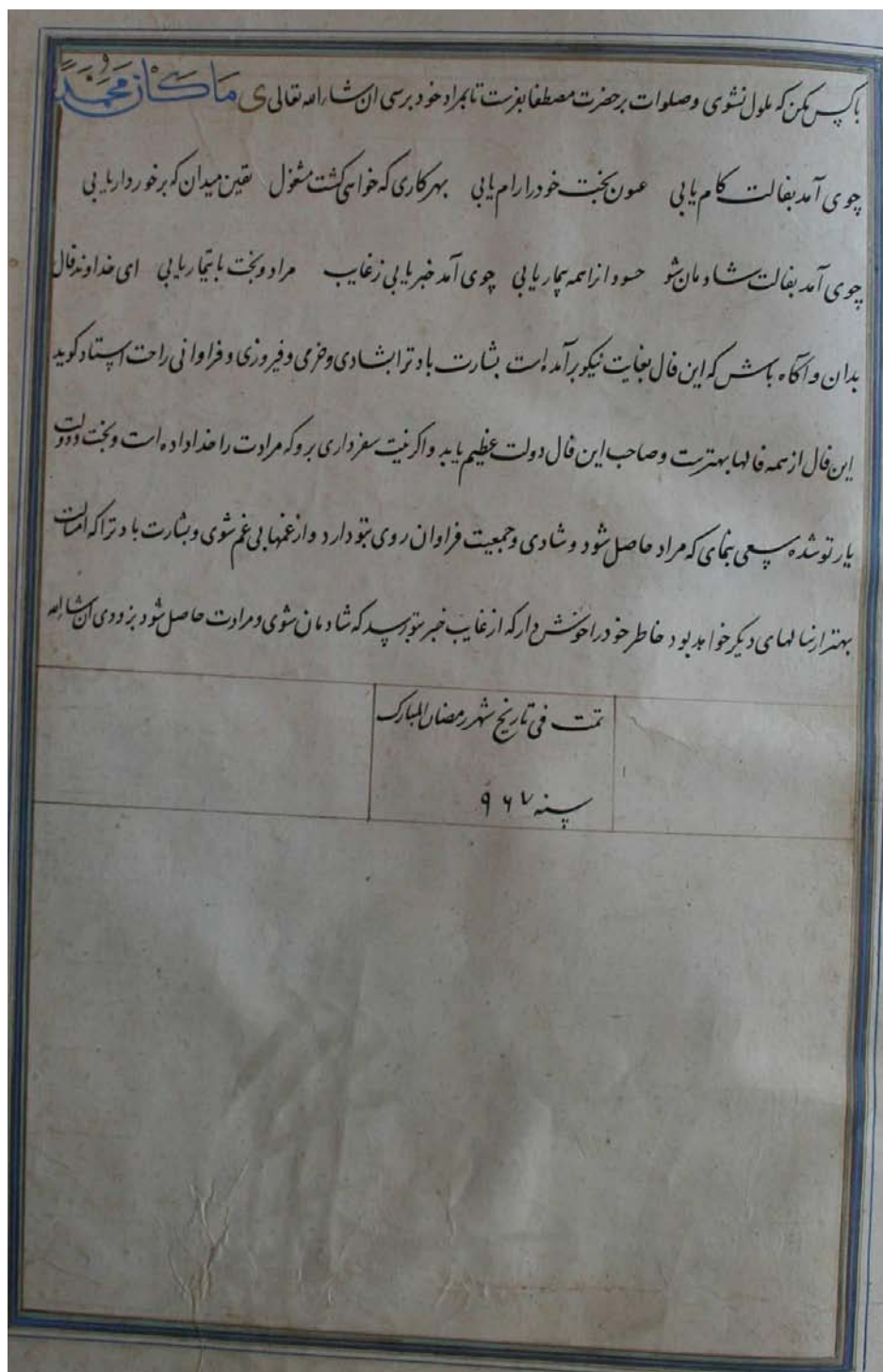
5. K28 (Zahriye sayfası)

Resim 5.19

5. K28 (Ketebe)

Resim 5.20

6. 6K.1 (Dış kapak sol baş genel görünüm)

Resim 6.1

6. 6K.1 (Dış kapak sag baş genel görünüm)

Resim 6.2

6. 6K.1 (Dış kapak şemse detay 1)

Resim 6.3

6. 6K.1 (Dış kapak şemse detay 2)

Resim 6.4

6. 6K.1 (Dış kapak salbek detay 3)

Resim 6.5

6. 6K.1 (Dış kapak köşelik detay 4)

Resim 6.6

6. 6K.1 (iç kapak genel görünüm)

Resim 6.7

6. 6K.1 (iç kapak detay 5)

Resim 6.8

6. 6K.1 (Serlevha sayfa no:1)

Resim 6.9

6. 6K.1 (Serlevha sayfa :1 detay 6)

Resim 6.10

6. 6K.1 (Serlevha sayfa no:2)

Resim 6.11

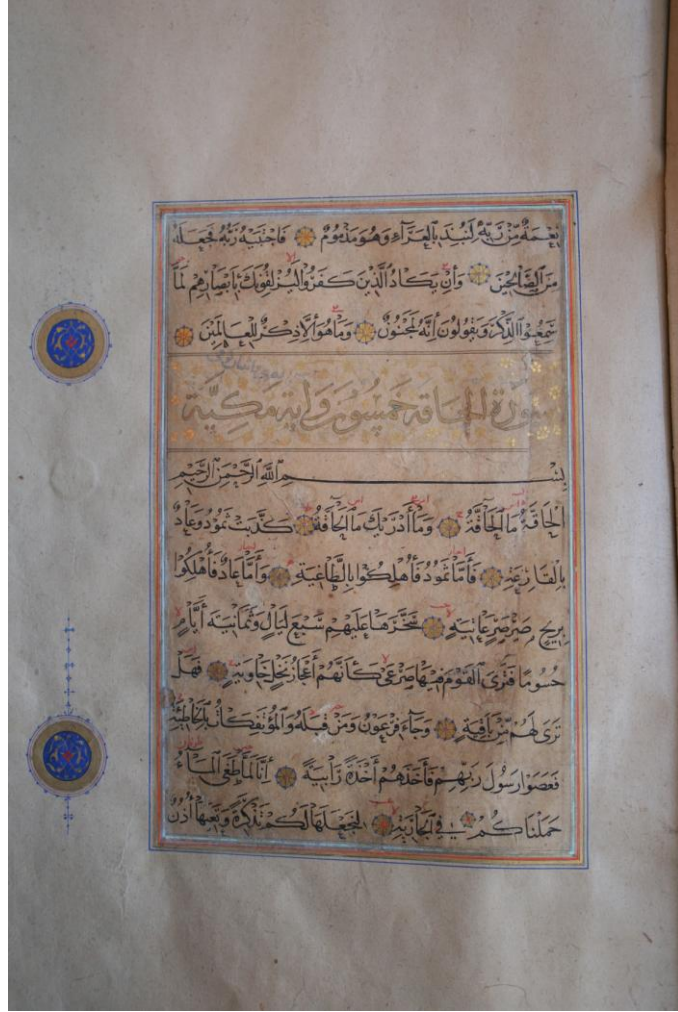
6. 6K.1 (İç sayfalardan örnek a)

Resim 6.12

6. 6K.1 (İç sayfalardan örnek b)

Resim 6.13

6. 6K.1 (İç sayfalardan örnek b detay 7)

Resim 6.14

6. 6K.1 (İç sayfalardan örnek sayfa no:296)

Resim 6.15

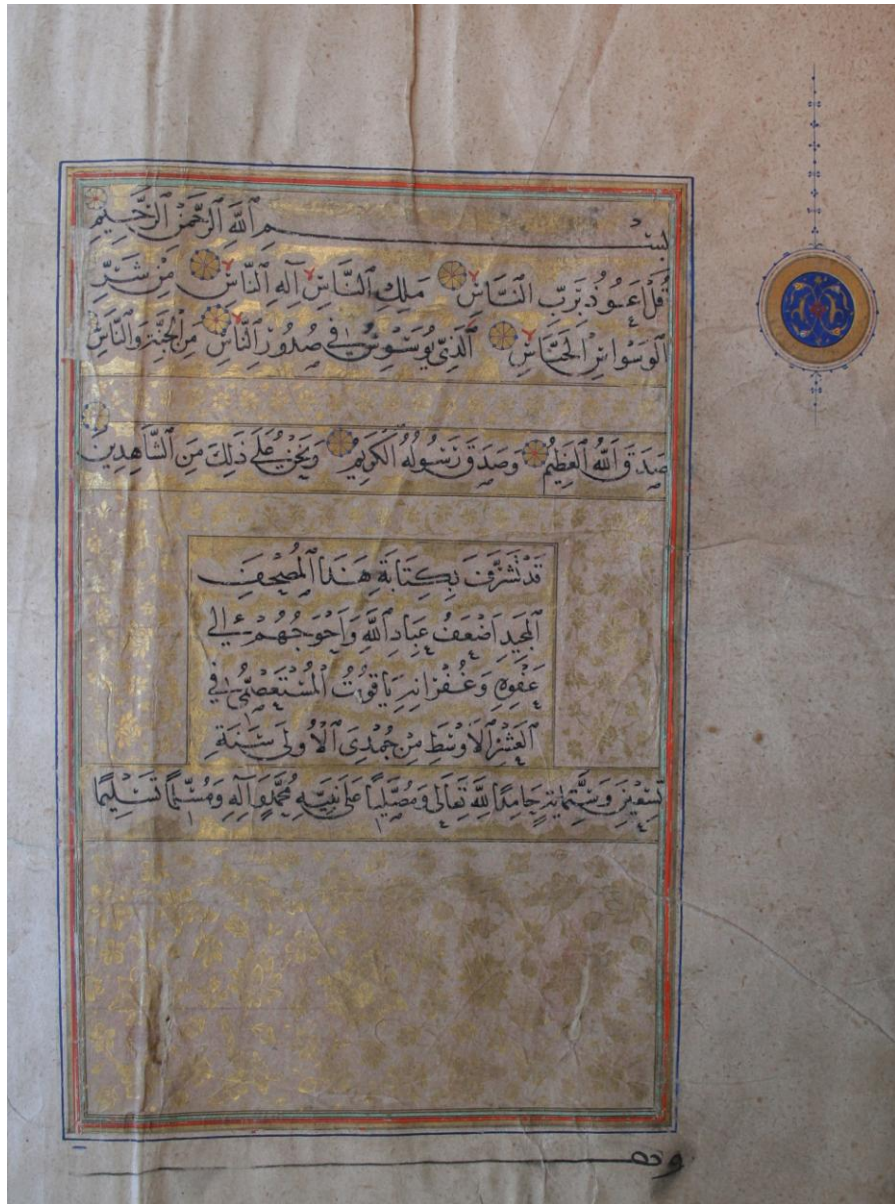
6. 6K.1 (Ketebe)

Resim 6.16

6. 6K.1 (Ketebe detay 8)

Resim 6.17

7. M.3 (Dış kapak genel görünüm)

Resim 7.1

7. M.3 (Dış kapak köşebent detay 1)

Resim 7.2

7. M.3 (Dış kapak salbek detay 2)

Resim 7.3

7. M.3 (İç sayfalardan örnek sayfa no:67-68)

Resim 7.4

7. M.3 (İ sayfalardan sayfa no:67 gl detay 3)

Resim 7.5

7. M.3 (İç sayfalardan örnek sayfa no:417-418)

Resim 7.6

7. M.3 (İç sayflardan sayfa no: 417 detay 4)

Resim 7.7

7. M.3 (Serlevha 2- 1)

Resim 7.8

7. M.3 (Serlevha 2 detay 5)

Resim 7.9

8 Y.Y.896 (Dış kapak genel görünüm)

Resim 8.1

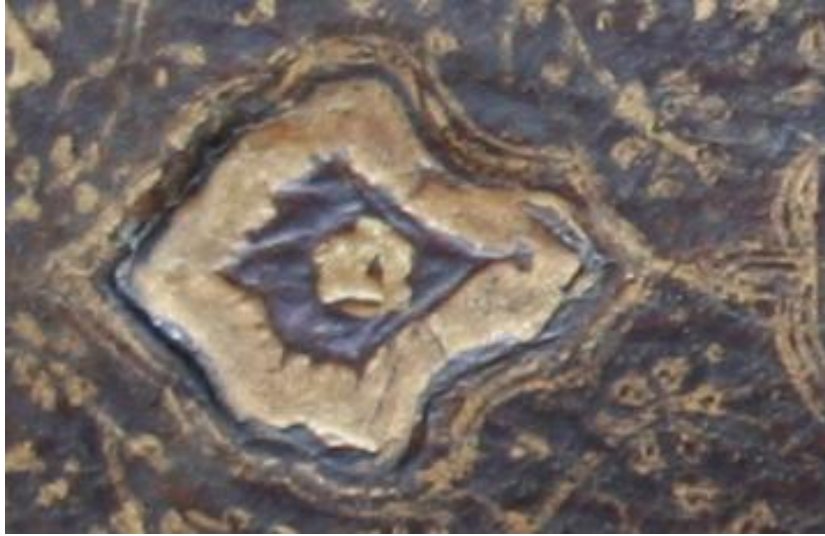
8 Y.Y.896 (Dış kapak şemse detay 1)

Resim 8.2

8 Y.Y.896 (Dış kapak salbek detay 2)

Resim 8.3

8 Y.Y.896 (Dış kapak köşebent detay 3)

Resim 8.4

8 Y.Y.896 (Dış kapak kartuş ve pafta detay 4)

Resim 8.5

8 Y.Y.896 (Dış kapak sertap ve miklep detay 5)

Resim 8.6

8 Y.Y.896 (Dış kapak sertap ve kitabın etek kısmı detay 6)

Resim 8.7

8 Y.Y.896 (İç kapak sağ baş görünüm)

Resim 8.8

8 Y.Y.896 (İç kapak sol baş görünüm)

Resim 8.9

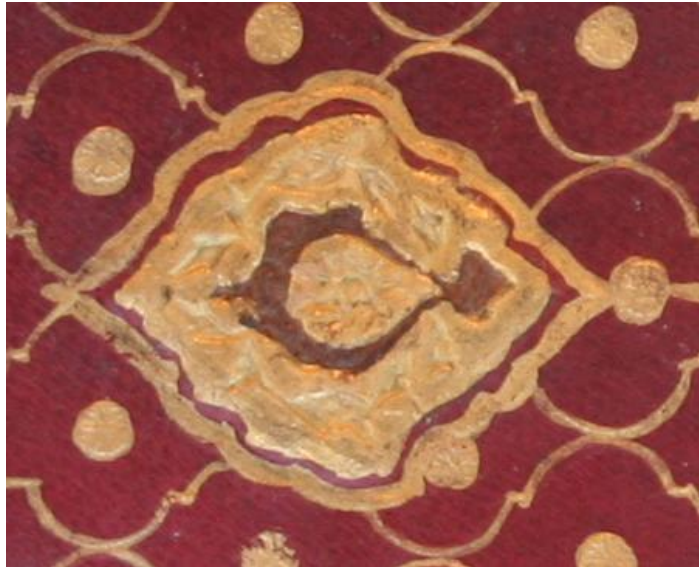
8 Y.Y.896 (İç kapak şemse detay 7)

Resim 8.10

8 Y.Y.896 (İç kapak salbek detay 8)

Resim 8.11

8 Y.Y.896 (Serlevha sayfa no:1 detay 9)

Resim 8.13

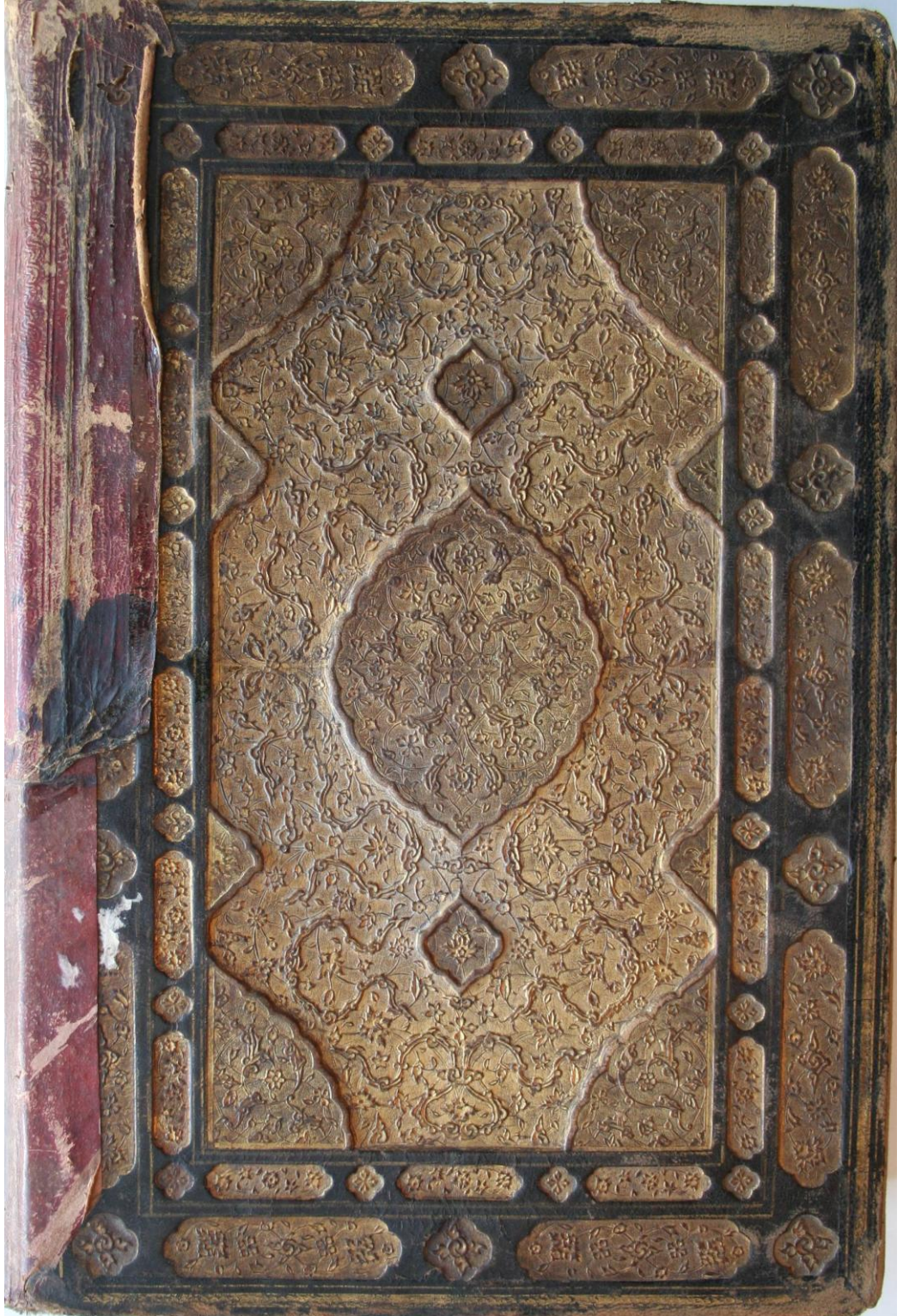

8 Y.Y.896 (İç sayfalardan örnek a)

Resim 8.14

9 M.71 (Dış kapak Sağ baş genel görünüm)

Resim 9.1

9 M.71 (Dış kapak Sol baş genel görünüm)

Resim 9.2

9 M.71 (Dış kapak şemse detay 1)

Resim 9.3

9 M.71 (Dış kapak salbek detay 2)

Resim 9.4

9 M.71 (Dış kapak köşebent detay 3)

Resim 9.5

9 M.71 (İç kapak Sol baş)

Resim 9.6

9 M.71 (İç kapak detay 4)

Resim 9.7

9 M.71 (İç sayfalardan genel görünüm sayfa no :289)

Resim 9.8

9 M.71 (İç sayfalardan genel görünüm sayfa no: 289 detay 5)

Resim 9.9

9 M.71 (Serlevha sayfa no : 1- 2)

Resim 9.10

9 M.71 (Serlevha sayfa no 2 detay 6)

Resim 9.11

10 YY 798 (Dış kapak genel görünüm)

Resim 10.1

10 YY 798 (Dış kapak miklep detay 1)

Resim 10.2

10 YY 798 (Dış kapak şemse detay 2)

Resim 10.3

10 YY 798 (Dış kapak salbek detay 3)

Resim 10.4

10 YY 798 (Dış kapak köşebent detay 4)

Resim 10.5

10 YY 798 (Dış kapak kenar kartuş pafta detay 5)

Resim 10.6

10 YY 798 (Dış kapak kenar kartuş pafta detay 6)

Resim 10.7

10 YY 798 (İç kapak genel görünüm)

Resim 10.8

10 YY 798 (İç kapak sağ baş genel görünüm)

Resim 10.9

10 YY 798 (İç kapak genel görünüm sol baş)

Resim 10.10

10 YY 798 (İç kapak şemse detay 7)

Resim 10.11

10 YY 798 (İç kapak salbek detay 8)

Resim 10.12

10 YY 798 (İç kapak köşebent detay 9)

Resim 10.13

10 YY 798 (İç sayfalardan örnek sayfa no:13-12)

Resim 10.14

10 YY 798 (İç sayfalardan örnek sayfa no:13 – 12 detay 10)

Resim 10.15

11 YY 329 (Dış kapak genel görünüm)

Resim 11.1

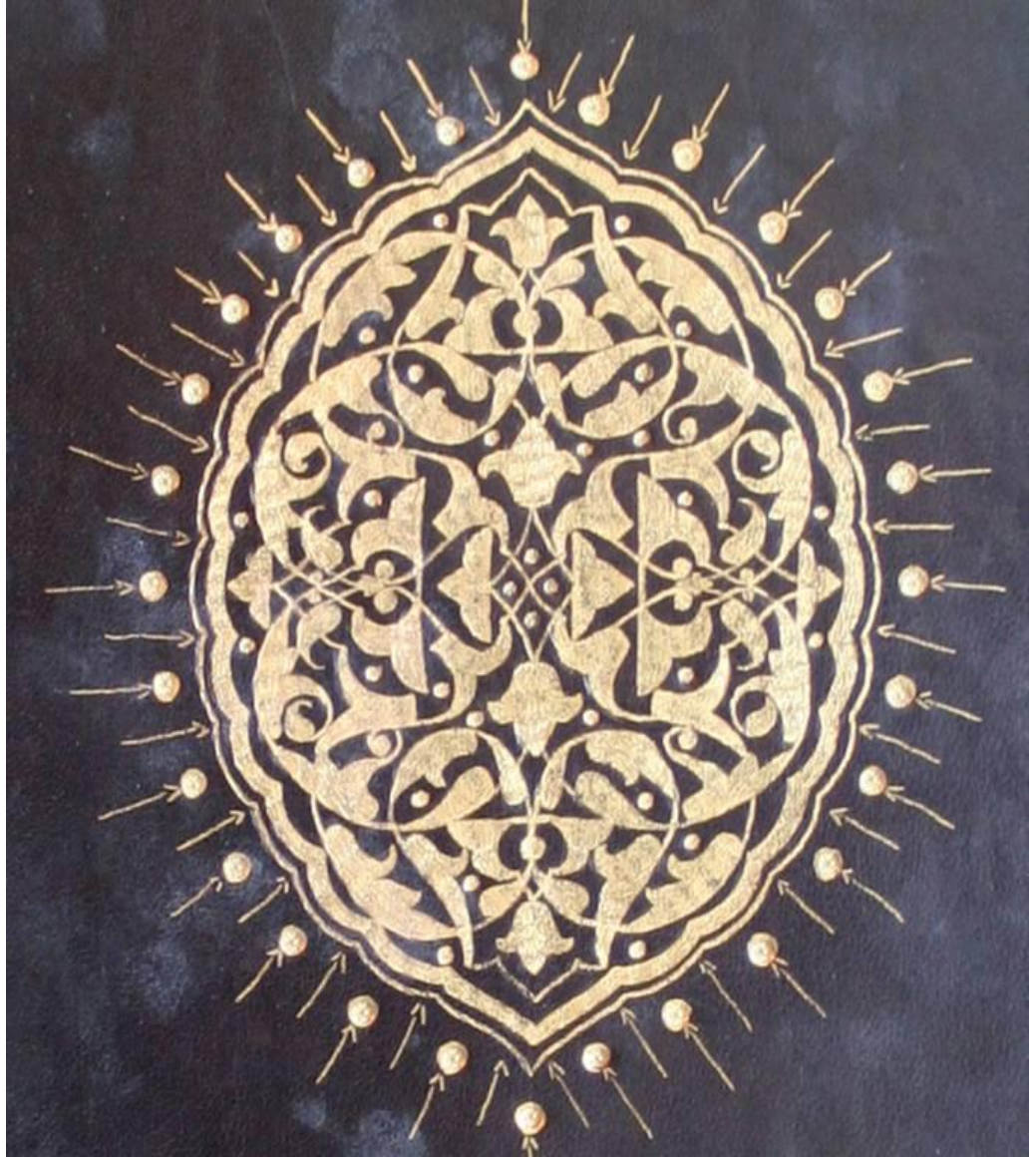
11 YY 329 (Dış kapak sertap ve miklep detay 1)

Resim 11.2

11 YY 329 (Dış kapak şemse detay 2)

Resim 11.3

11 YY 329 (Dış kapak salbek detay 3)

Resim 11.4

11 YY 329 (Dış kapak köşelik 4)

Resim 11.5

11 YY 329 (Kitap etek kısmı detay 5)

Resim 11.6

11 YY 329 (İç kapak genel görünüm)

Resim 11.7

11 YY 329 (İç sayfalardan örnek sayfa no:6)

Resim 11.8

11 YY 329 (İç sayfalardan örnek sayfa no:5)

Resim 11.9

11 YY 329 (İç sayfalardan örnek a)

Resim 11.10

11 YY 329 (İç sayfalardan örnek b)

Resim 11.11

11 YY 329 (İç sayfalardan örnek c)

Resim 11.12

11 YY 329 (İç sayfalardan örnek d)

Resim 11.13

12 MR 7 (Dış kapak genel görünüm)

Resim 12.1

12 MR 7 (Dış kapak sağ baş)

Resim 12.2

12 MR 7 (Dış kapak şemse detay 1)

Resim 12.3

12 MR 7 (Dış kapak salbek detay 2)

Resim 12.4

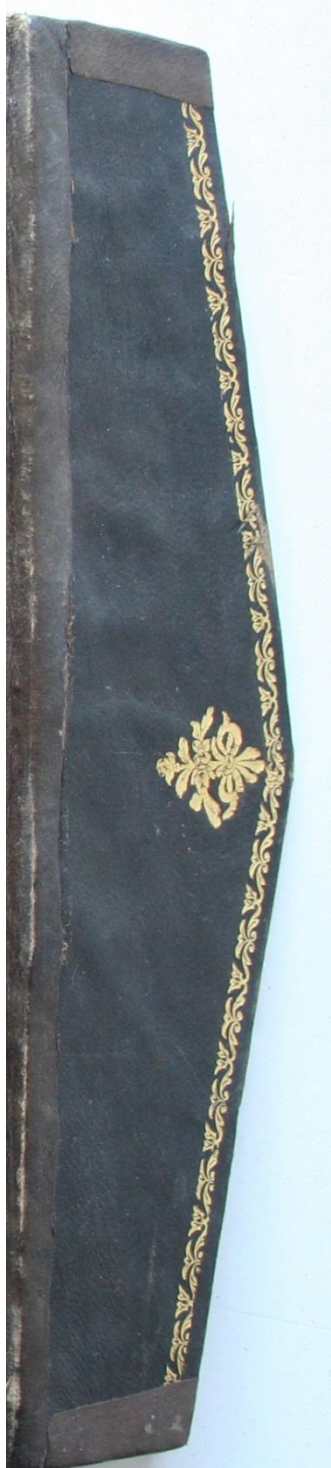
12 MR 7 (Dış kapak köşebent detay 3)

Resim 12.5

12 MR 7 (Dış kapak miklep detay 4)

Resim 12.6

12 MR 7 (İç sayfalardan örnek Serlevha sayfa no:1 – 2)

Resim 12.7

12 MR 7 (İç sayfalardan örnek Serlevha sayfa no : 2)

Resim 12.8

12 MR 7 (İç sayfalardan örnek a)

Resim 12.9

13 R 48 (Dış kapak sağ baş genel görünüm)

Resim 13.1

13 R 48 (Dış kapak sol baş genel görünüm)

Resim 13.2

13 R 48 (İç sayfalardan örnek sayfa no :118 - 119)

Resim 13.3

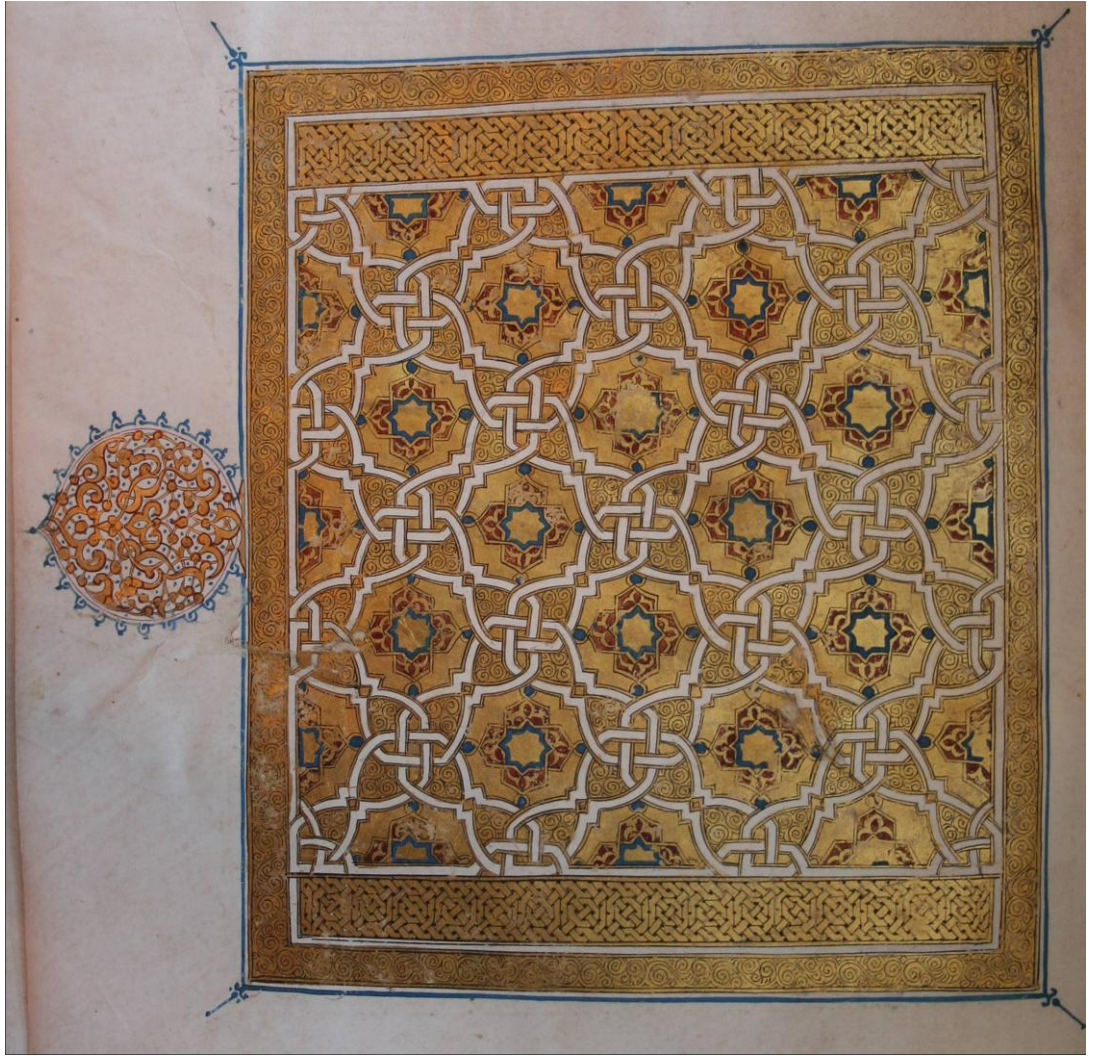
13 R 48 (İç sayfalardan örnek sayfa no :118 detay 1)

Resim 13.4

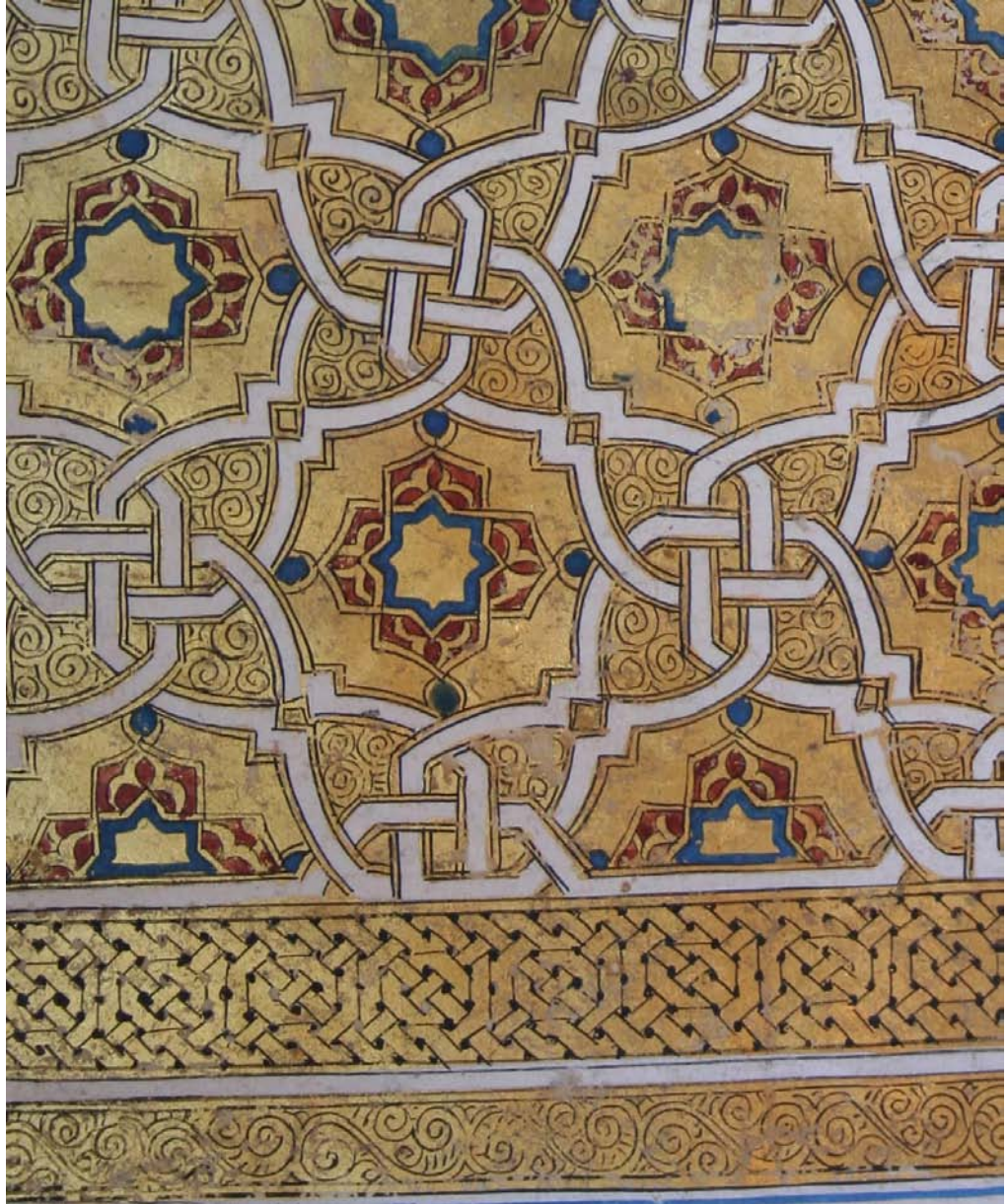
13 R 48 (İ sayfalardan örnek sayfa no :119 detay 2)

Resim 13.5

13 R 48 (İç sayfalardan örnek sayfa no :119 zencerek detay 3)

Resim 13.6

13 R 48 (İ sayfalardan örnek a)

Resim 13.7

13 R 48 (İ sayfalardan örnek a detay 4)

Resim 13.8

13 R 48 (İç sayfalardan örnek b)

Resim 13.9

13 R 48 (İç sayfalardan örnek b detay 5)

Resim 13.10

13 R 48 (İç sayfalardan örnek c)

Resim 13.11

14 R 57 (Dış kapak genel görünüm)

Resim 14.1

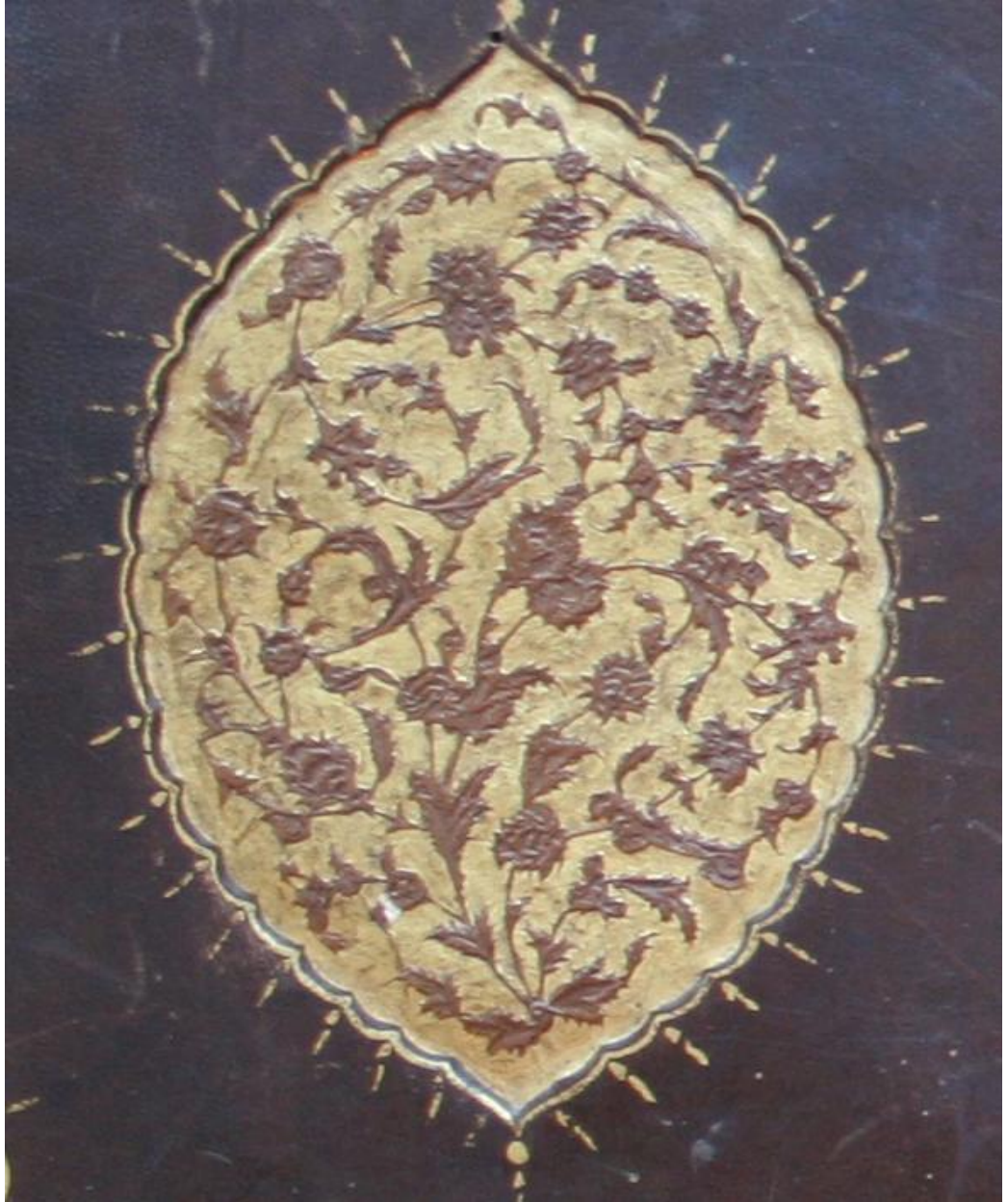
14 R 57 (Dış kapak genel görünüm detay 1)

Resim 14.2

14 R 57 (Dış kapak şemse detay 2)

Resim 14.3

14 R 57 (Dış kapak salbek detay 3)

Resim 14.4

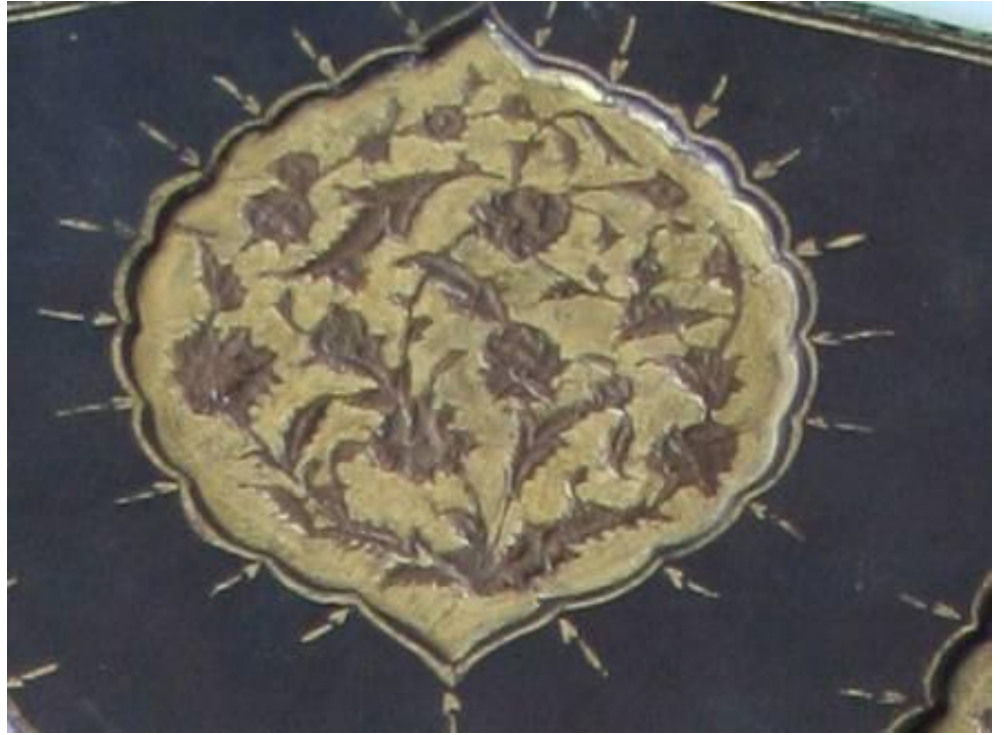
14 R 57 (Dış kapak köşebent detay 4)

Resim 14.5

14 R 57 (Dış kapak miklep şemsesi detay 5)

Resim 14.6

14 R 57 (Dış kapak genel Sertap detay 6)

Resim 14.7

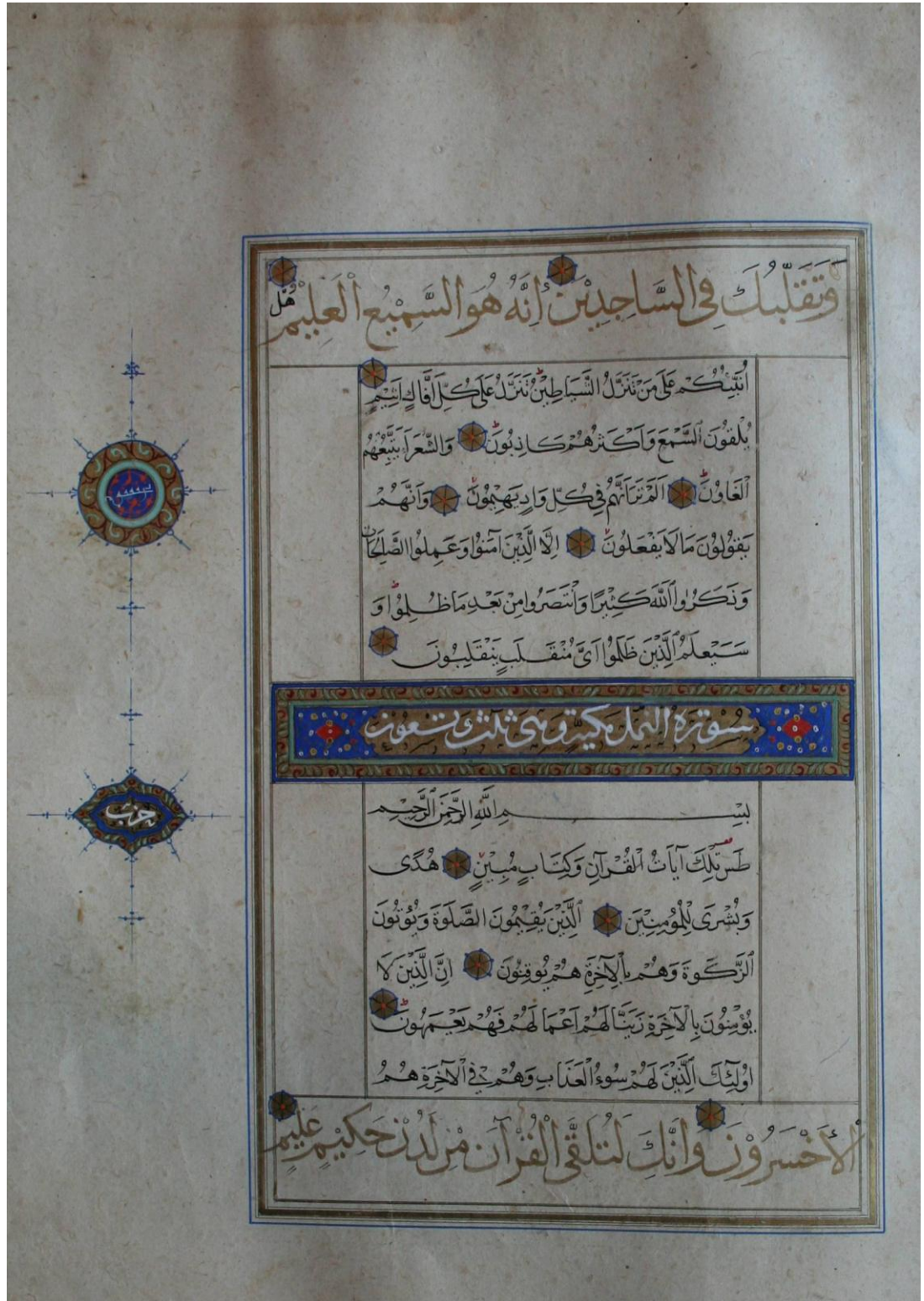
14 R 57 (İç sayfalar Serlevha sayfa no:1- 2)

Resim 14.8

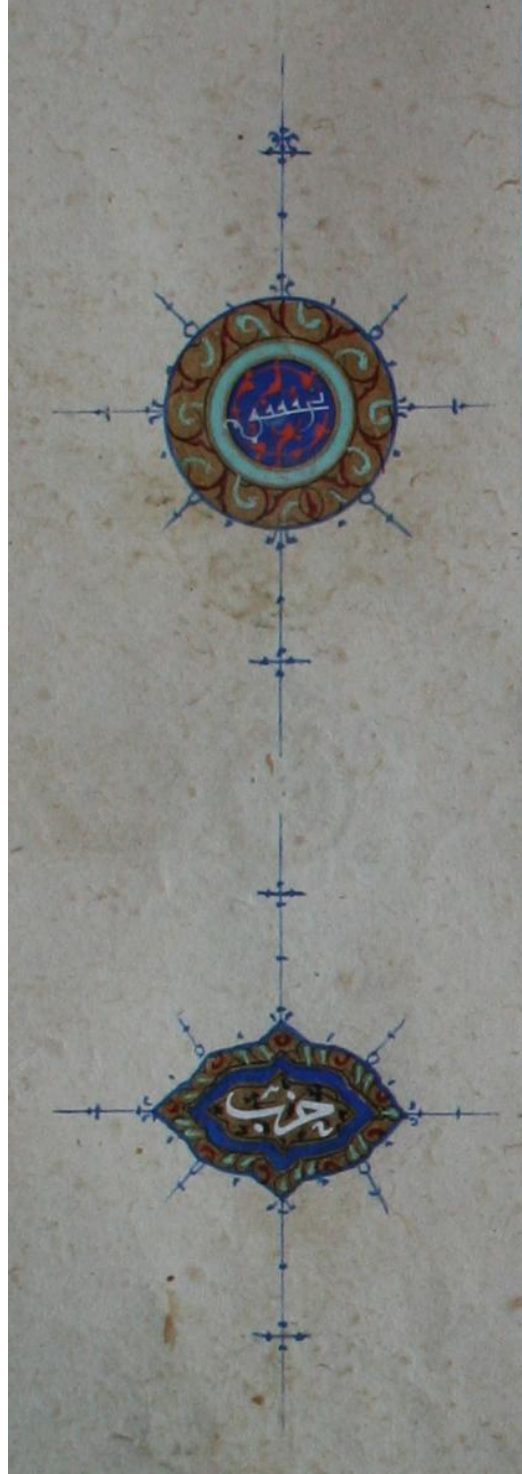
14 R 57 (İç sayfalardan örnek a)

Resim 14.9

14 R 57 (İç sayfalardan gül örnekleri detay 7)

Resim 14.10

14 R 57 (Son sayfa KETEBE)

Resim 14.11

14 R 57 (Son sayfa KETEBE detay 8)

Resim 14.12

15 R 58 (Dış kapak genel görünüm)

Resim 15.1

15 R 58 (Dış kapak şemse detay 1)

Resim 15.2

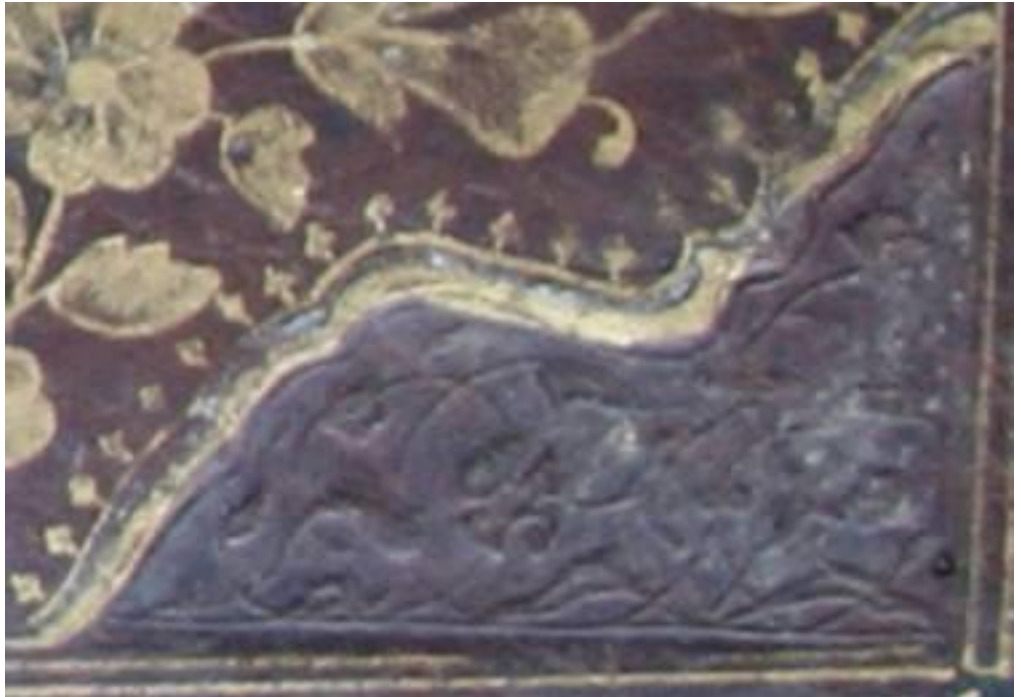
15 R 58 Dış kapak salbek detay 2

Resim 15.3

15 R 58 (Dış kapak köşebent detay 3)

Resim 15.4

15 R 58 (İç kapak genel görünüm)

Resim 15.5

15 R 58 (İç kapak detay 4)**Resim 15.6**

15 R 58 (İç sayfalardan örnek a)

Resim 15.7

15 R 58 (İ sayfalardan örnek a detay 5)

Resim 15.8

15 R 58 (İç sayfalardan örnek sayfa no :447)

Resim 15.9

15 R 58 (İç sayfalardan örnek b)

Resim 15.10

15 R 58 (İç sayfalardan örnek b detay 7)

Resim 15.11

15 R 58 (İç sayfalardan örnek b detay 7)

Resim 15.12

15 R 58 (İç sayfalardan örnek c)

Resim 15.13

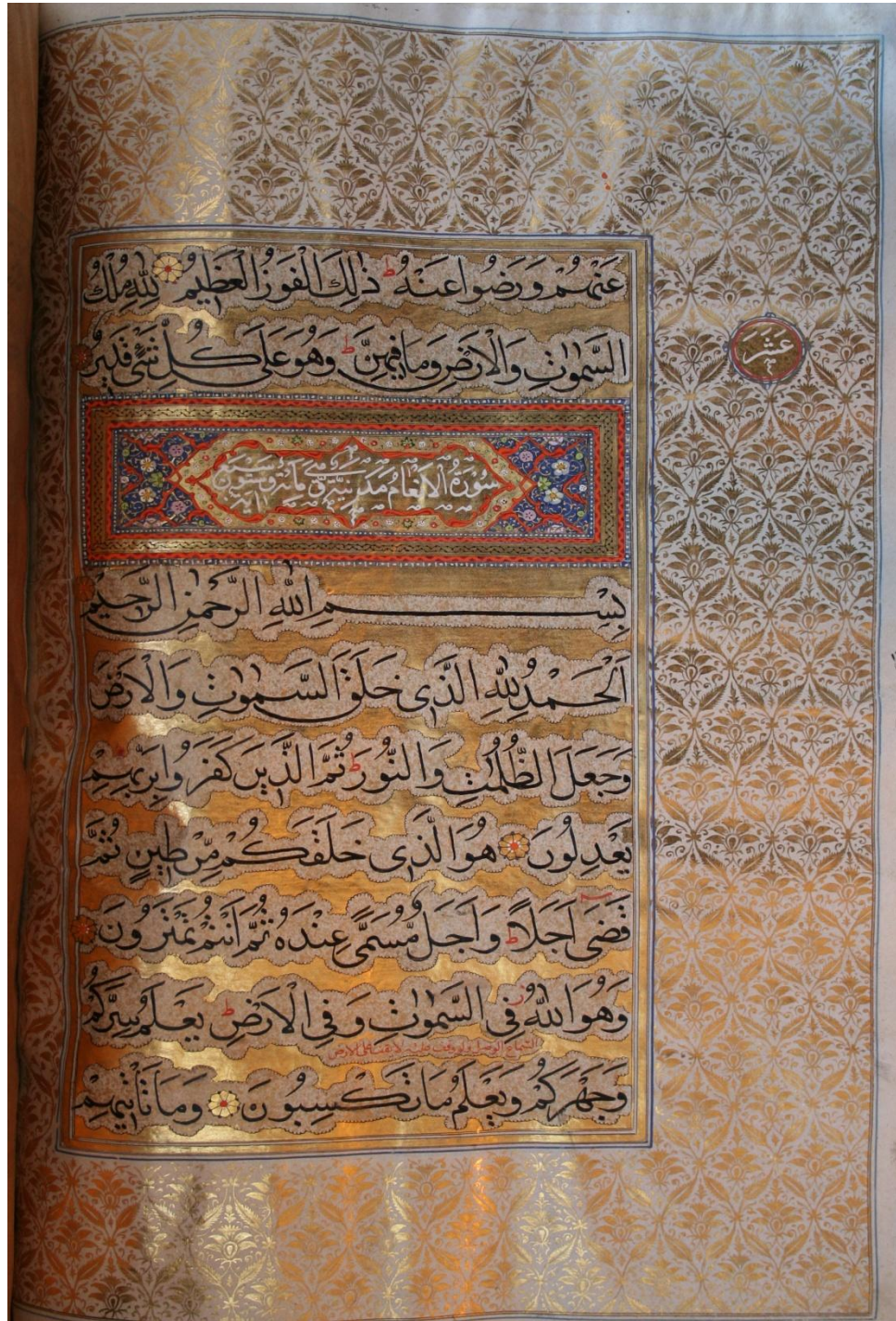
15 R 58 (İç sayfalardan örnek c detay 8)

Resim 15.14

15 R 58 (İç sayfalardan örnek d)

Resim 15.15

15 R 58 (İç sayfalardan örnek e)

Resim 15.16

15 R 58 (İ sayfalardan örnek e detay 9)

Resim 15.17

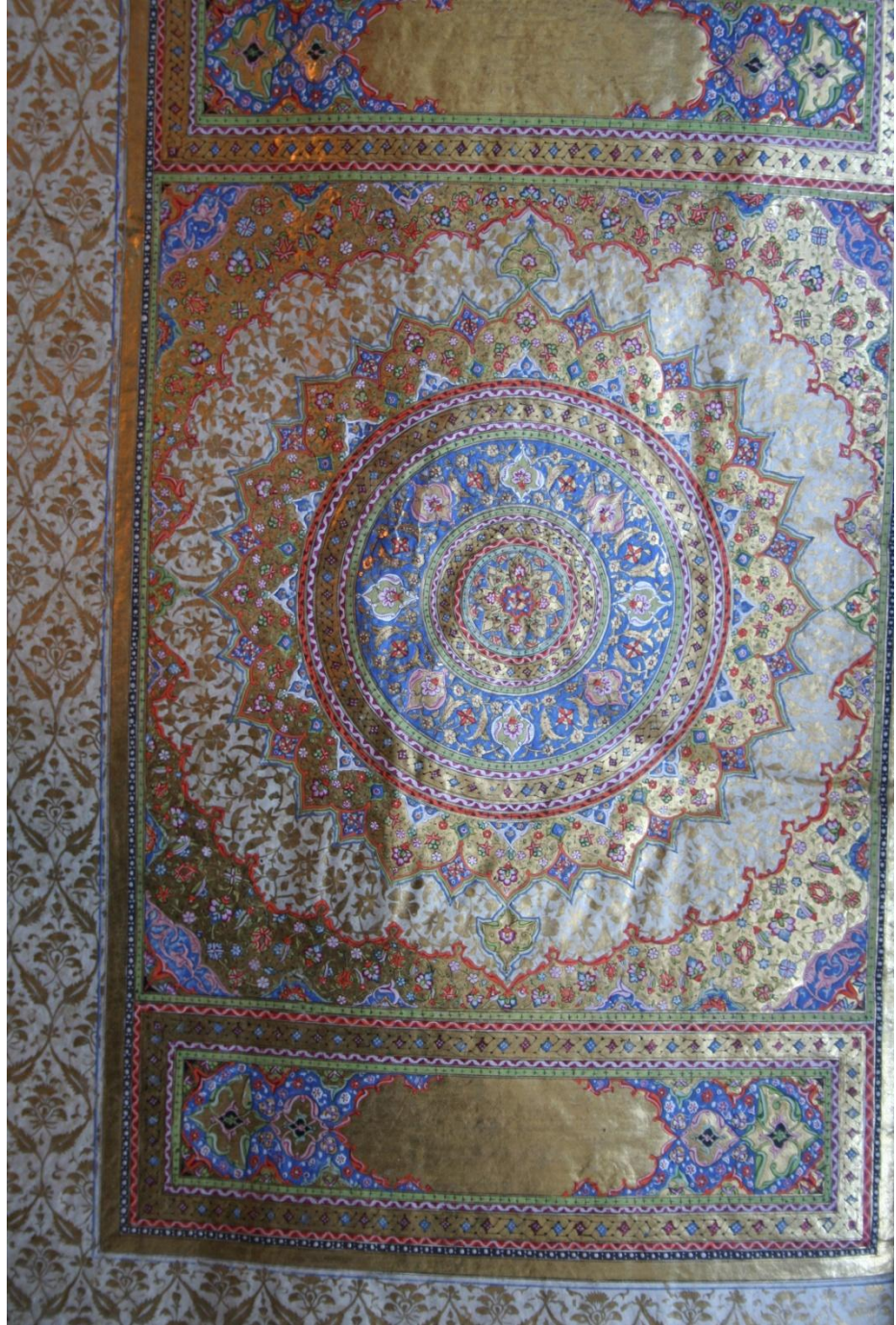
15 R 58 (İ sayfalardan örnek f)

Resim 15.18

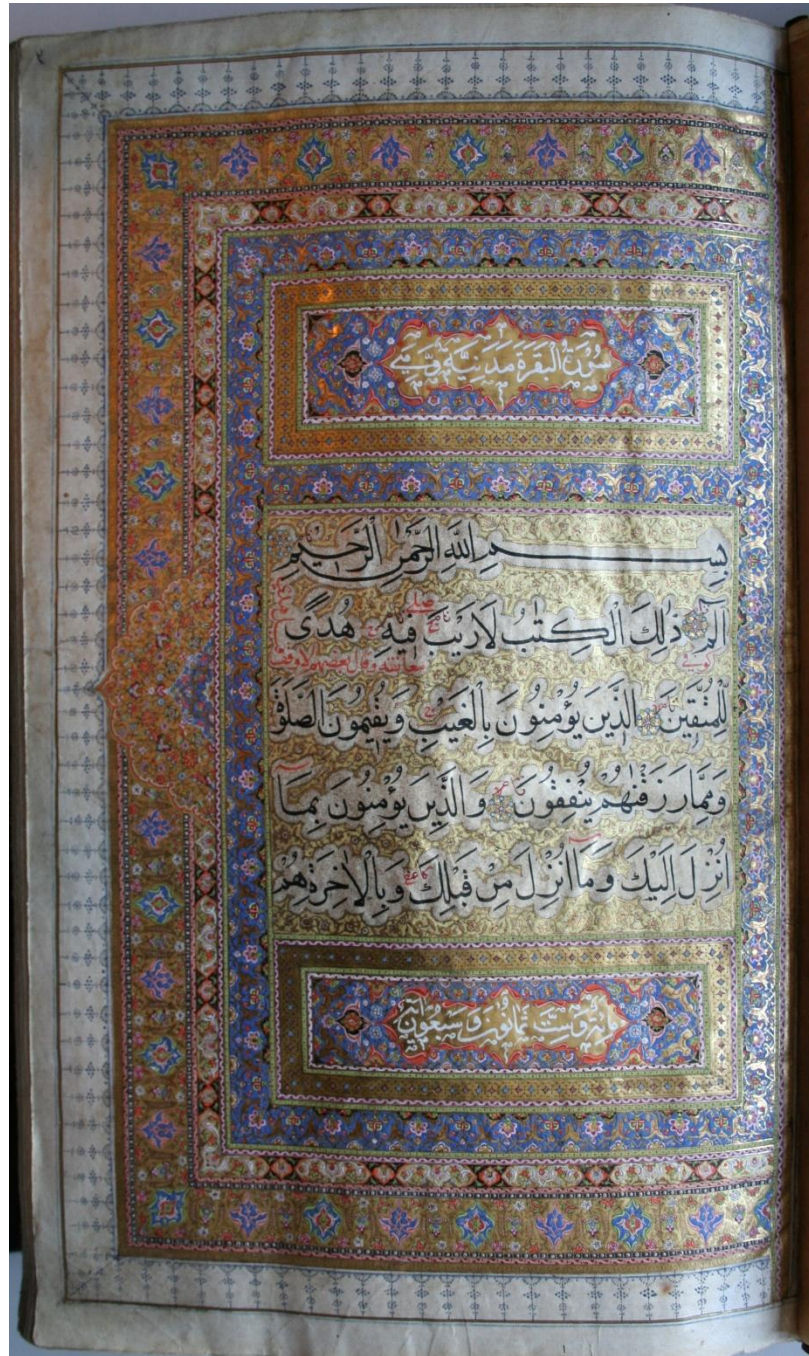
15 R 58 (İ sayfalardan örnek f detay 10)

Resim 15.19

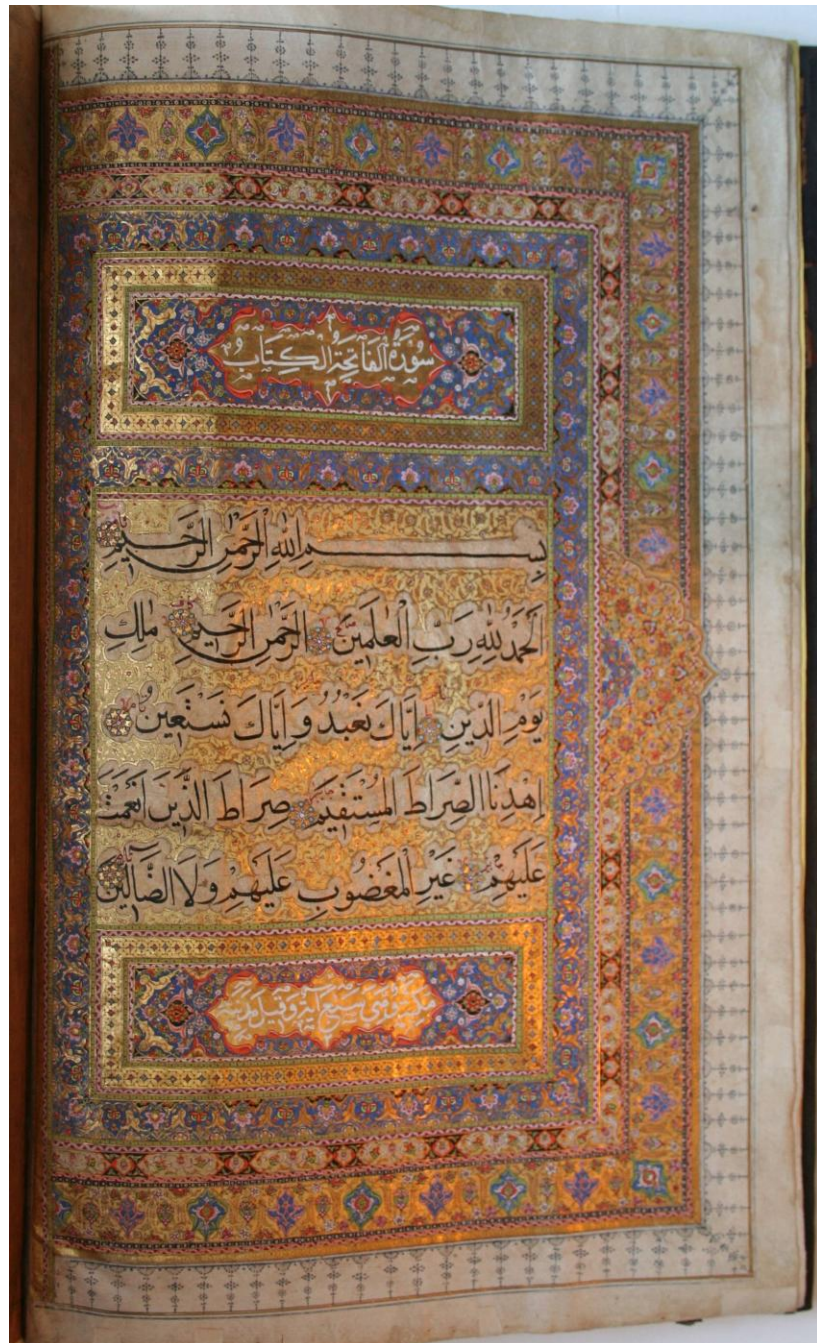
15 R 58 (Serlevha sayfa no:2)

Resim 15.20

15 R 58 (Serlevha sayfa no:1)

Resim 15.21

16 HS 54 (Dış kapak genel görünüm)

Resim 16.1

16 HS 54 (Dış kapak Şemse detay 1)

Resim 16.2

16 HS 54 (Dış kapak salbek detay 2)

Resim 16.3

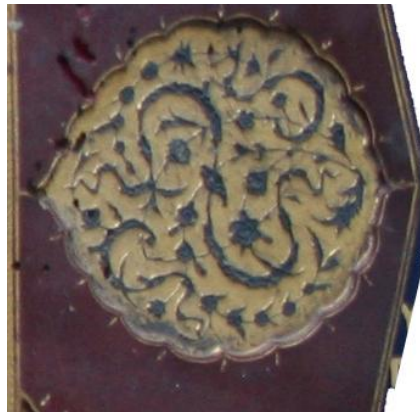
16 HS 54 (Dış kapak köşebent detay 3)

Resim 16.4

16 HS 54 (Dış kapak miklep Şemsesi detay 4)

Resim 16.5

16 HS 54 (Dış kapak kartuş pafta zencerek detay 5)

Resim 16.6

16 HS 54 (Dış kapak Sertap detay 6)**Resim 16.7**

16 HS 54 (İ kapak genel görünüm)

Resim 16.8

16 HS 54 (İç kapak şemse detay 7)

Resim 16.9

16 HS 54 (İç kapak salbek detay 8)

Resim 16.10

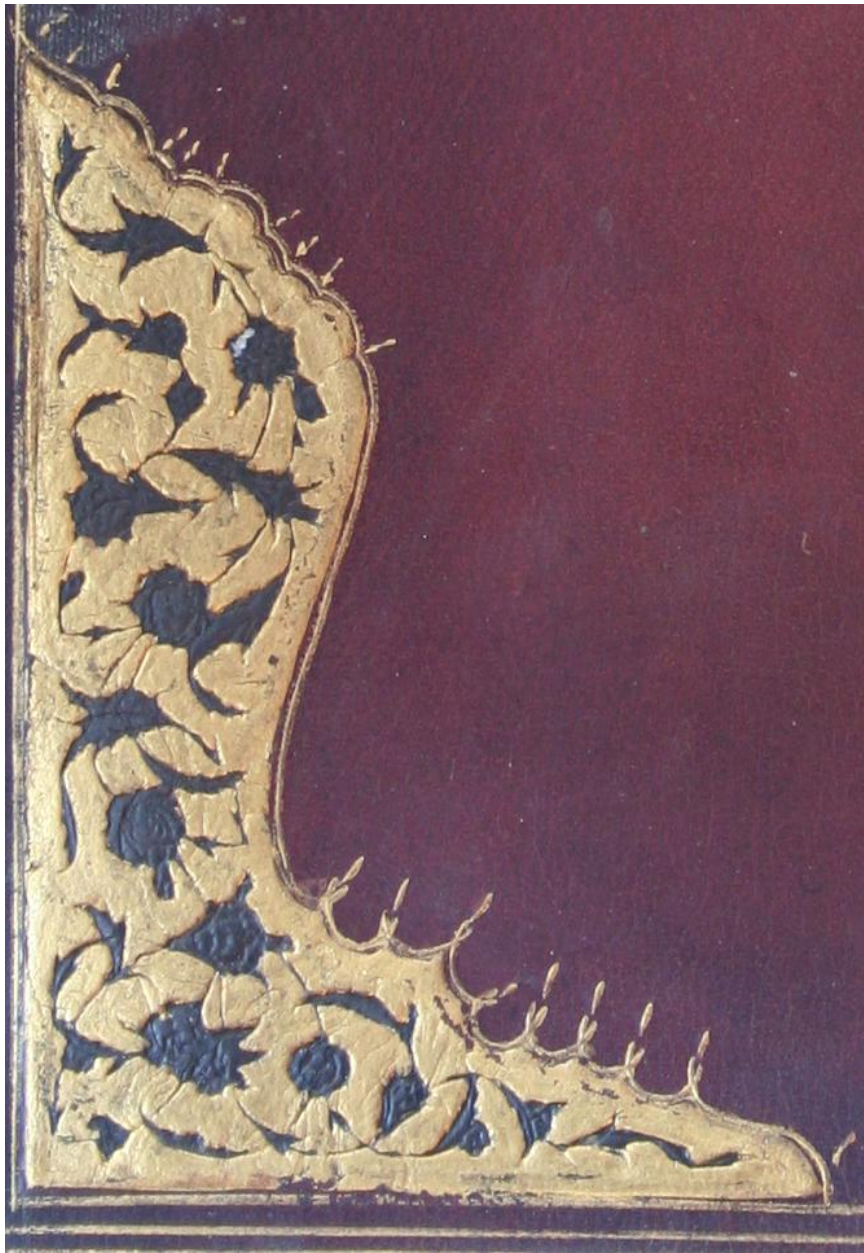
16 HS 54 (İç kapak miklep şemsesi)

Resim 16.11

16 HS 54 (İç kapak köşebent detay 10)

Resim 16.12

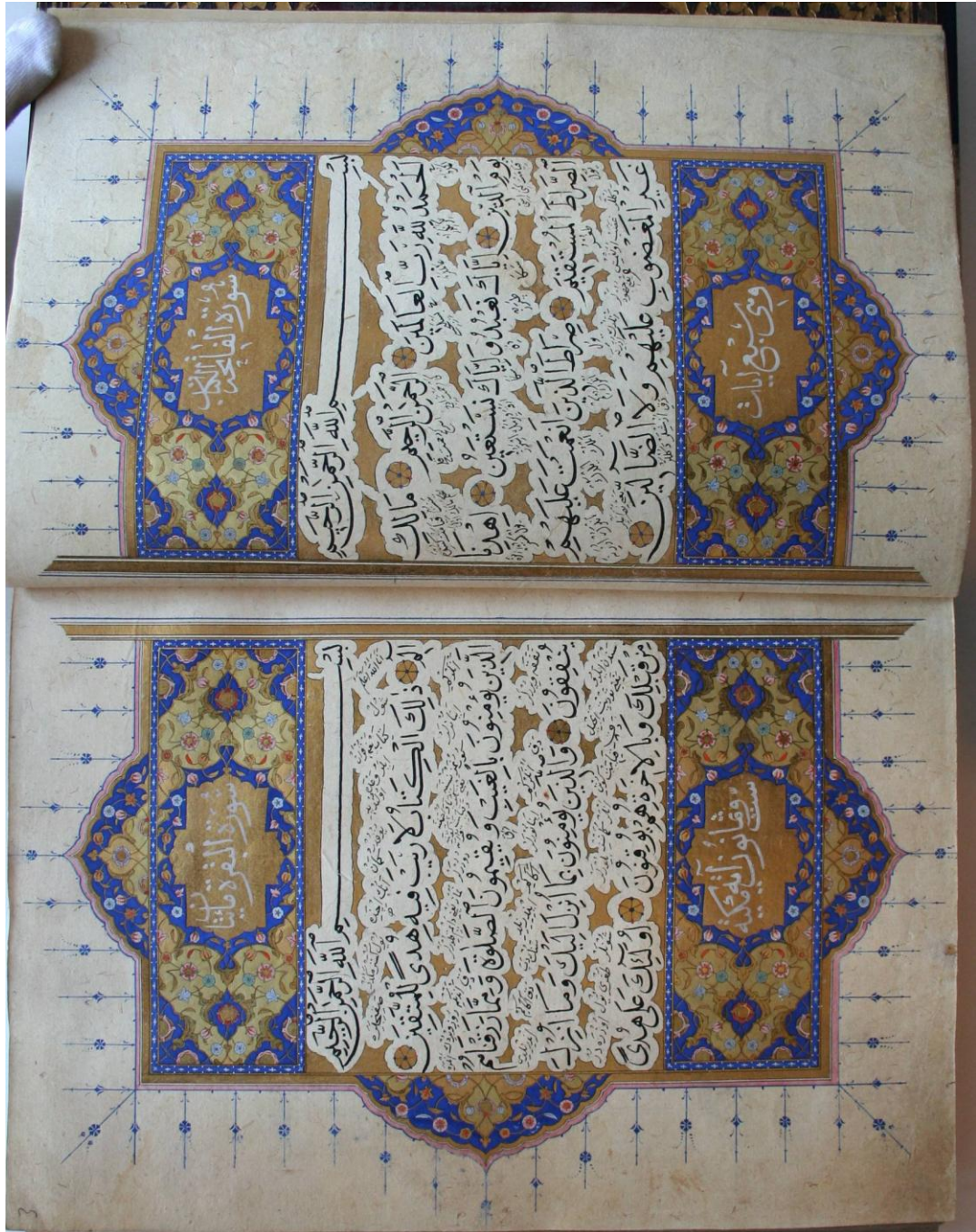
16 HS 54 (kitap etek kısmı detay 11)

Resim 16.13

16 HS 54 (Serlevha sayfa no: 1-2)

Resim 16.15

16 HS 54 (Ketebe)

Resim 16.16

17 HS 48 (Dış kapak genel görünüm)

Resim 17 .1

17 HS 48 (Dış kapak şemse detay 1)**Resim 17 .2**

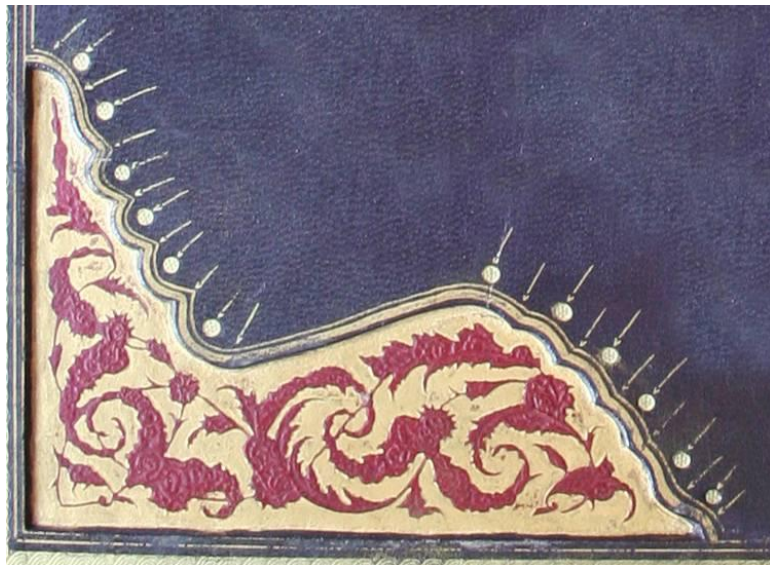
17 HS 48 (Dış kapak salbek detay 2)

Resim 17 .3

17 HS 48 (Dış kapak köşebent detay 3)

Resim 17 .4

17 HS 48 (Dış kapak miklep şemsesi detay 4)

Resim 17 .5

17 HS 48 (İç kapak genel görünüm)

Resim 17 .6

17 HS 48 (İç kapak şemse detay 5)

Resim 17 .7

17 HS 48 (İç kapak salbek detay 6)

Resim 17 .8

17 HS 48 (İç kapak köşebent detay 7)

Resim 17 .9

17 HS 48 (İç kapak miklep şemsesi detay 8)

Resim 17 .10

17 HS 48 (İç kapak Sertap detay 9)

Resim 17 .11

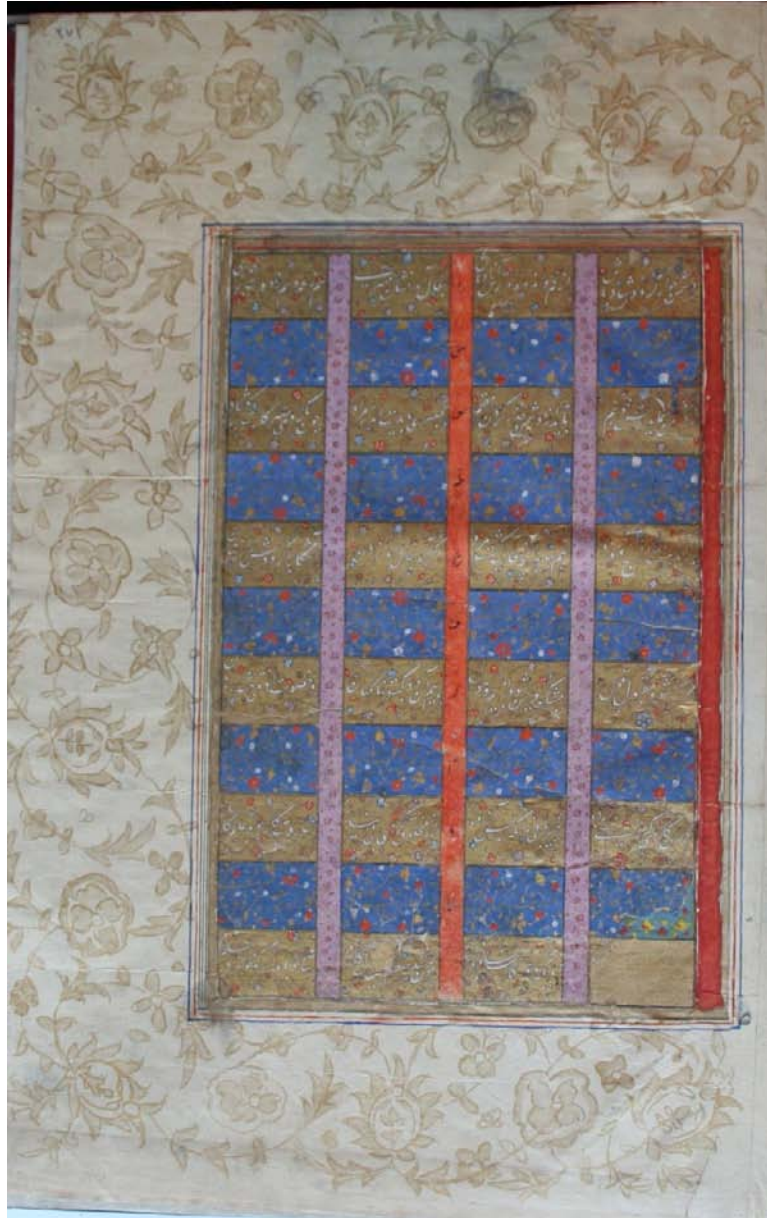
17 HS 48 (İç kapak Sertap detay 10)

Resim 17 .12

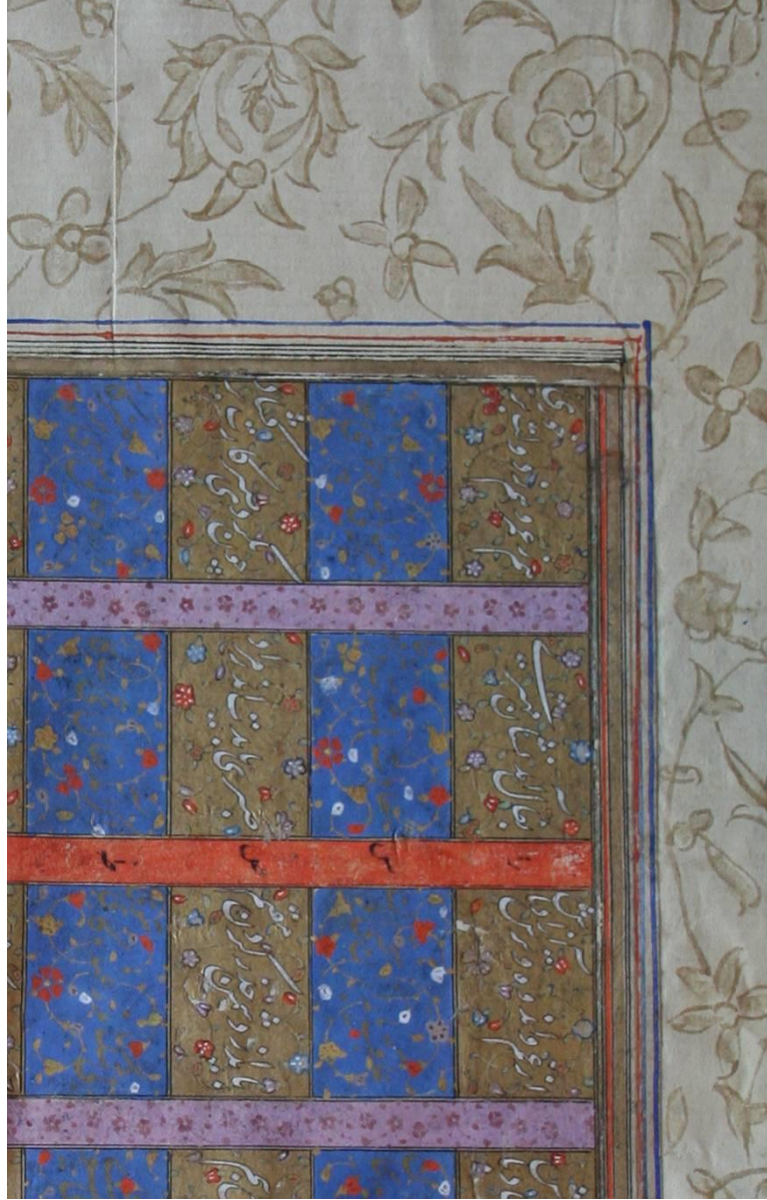
17 HS 48 (İç sayfalardan örnek sayfa no: 671)

Resim 17 .13

17 HS 48 (İç sayfalardan örnek sayfa no: 671 detay 11)

Resim 17 .14

17 HS 48 (İç sayfalardan örnek a)

Resim 17 .15

17 HS 48 (İç sayfalardan örnek b)

Resim 17.16

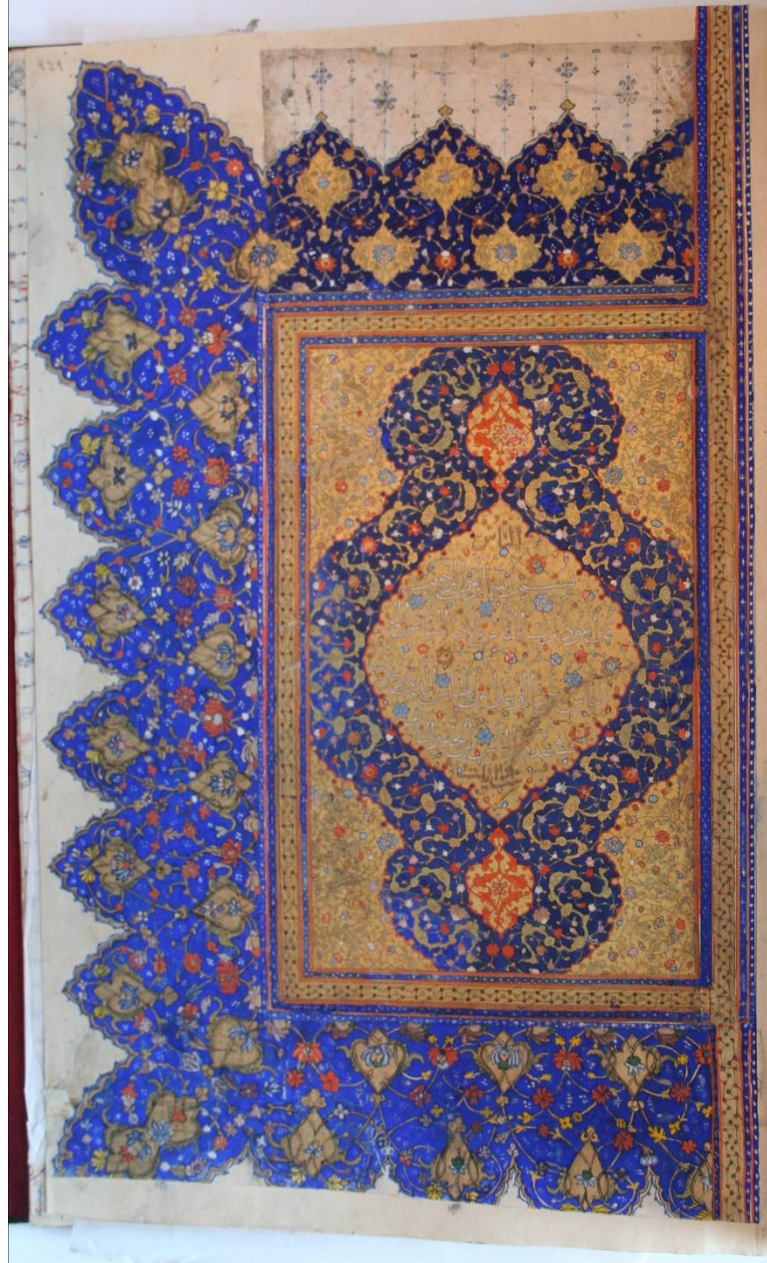
17 HS 48 (İç sayfalardan örnek c)

Resim 17 .17

17 HS 48 (İç sayfalardan örnek sayfa no:129)

Resim 17 .18

17 HS 48 (İç sayfalardan örnek sayfa no: 129 detay 12)

Resim 17 .19

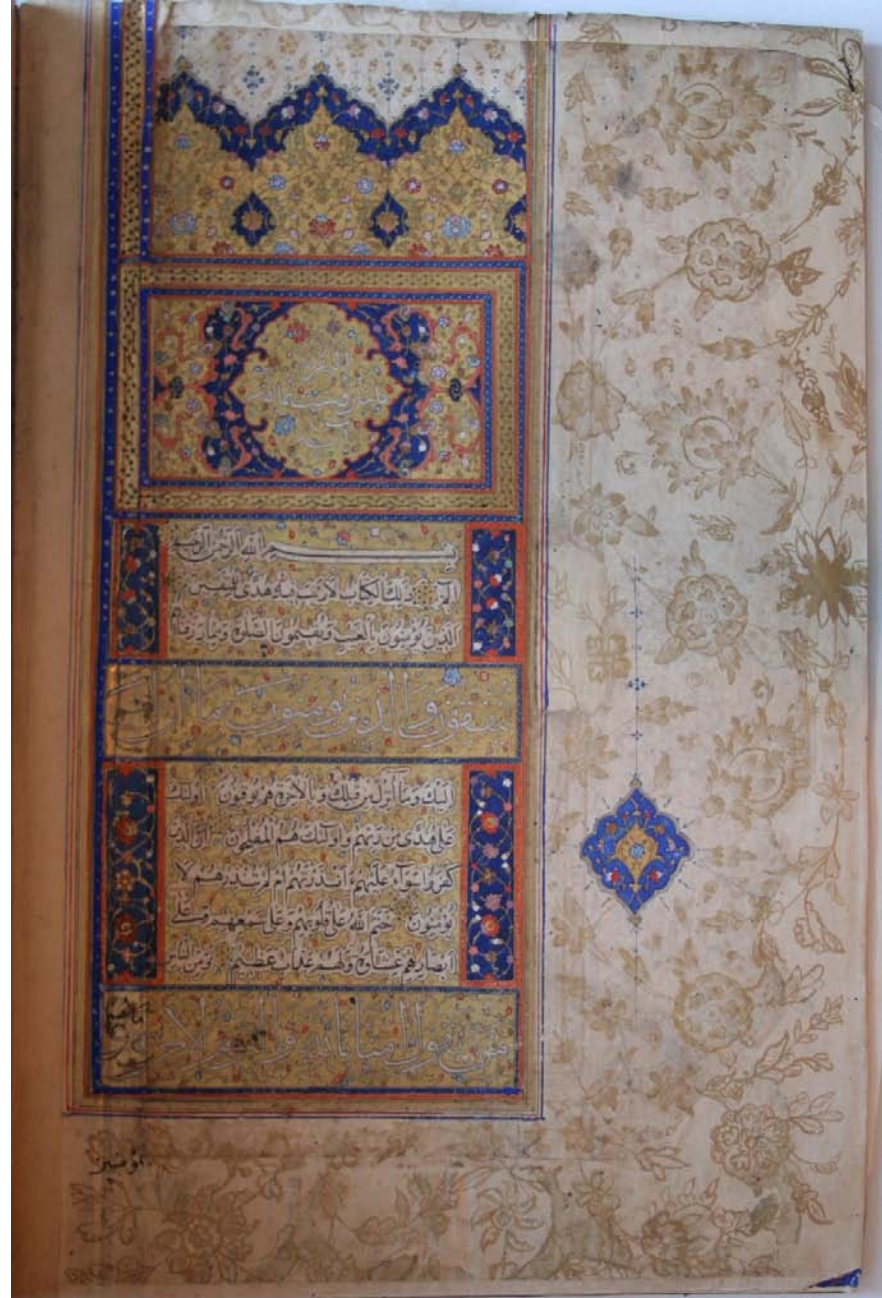
17 HS 48 (İç sayfalardan örnek d)

Resim 17.20

17 HS 48 (İç sayfalardan örnek e)

Resim 17 .21

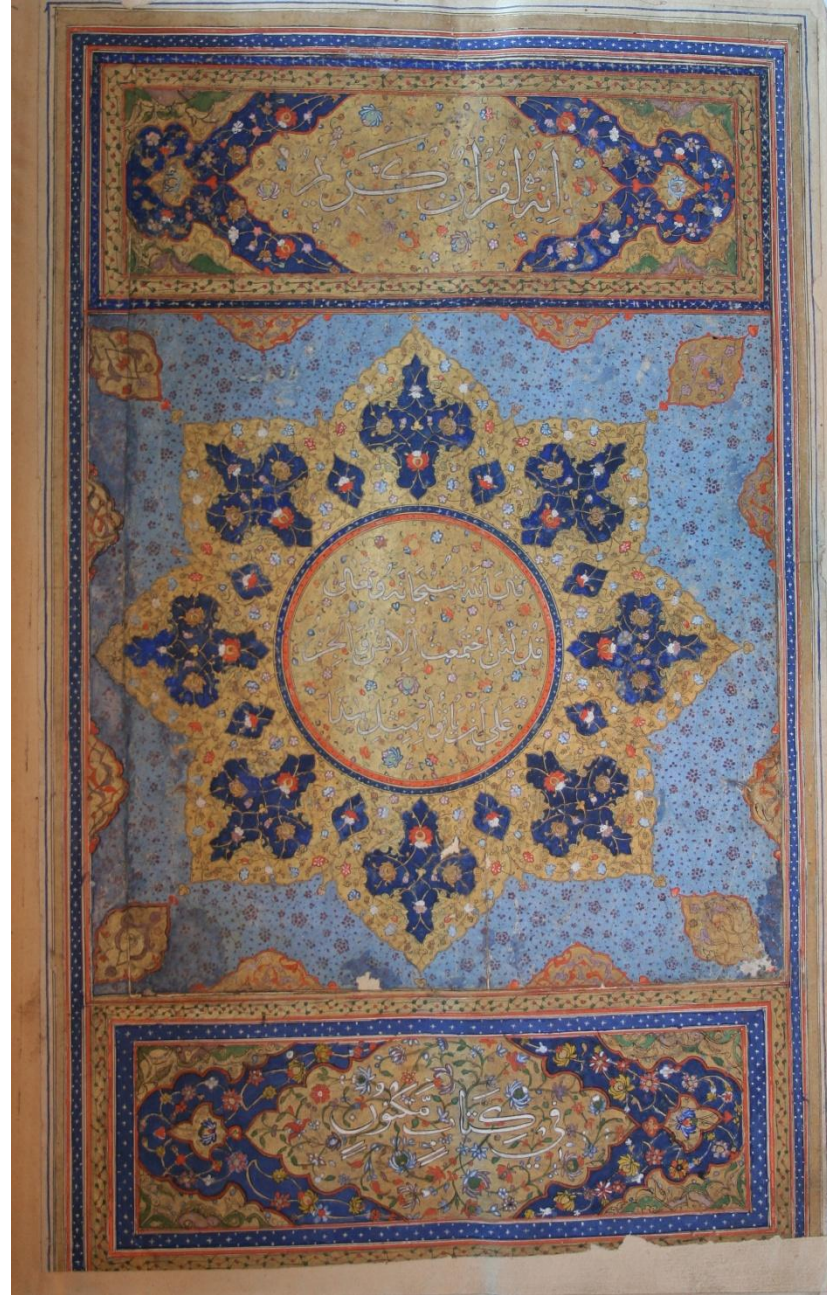
17 HS 48 (İç sayfalardan örnek f)

Resim 17.22

17 HS 48 (İç sayfalardan örnek g)

Resim 17 .23

18 HS 17 (Dış kapak genel görünüm)

Resim 18 .1

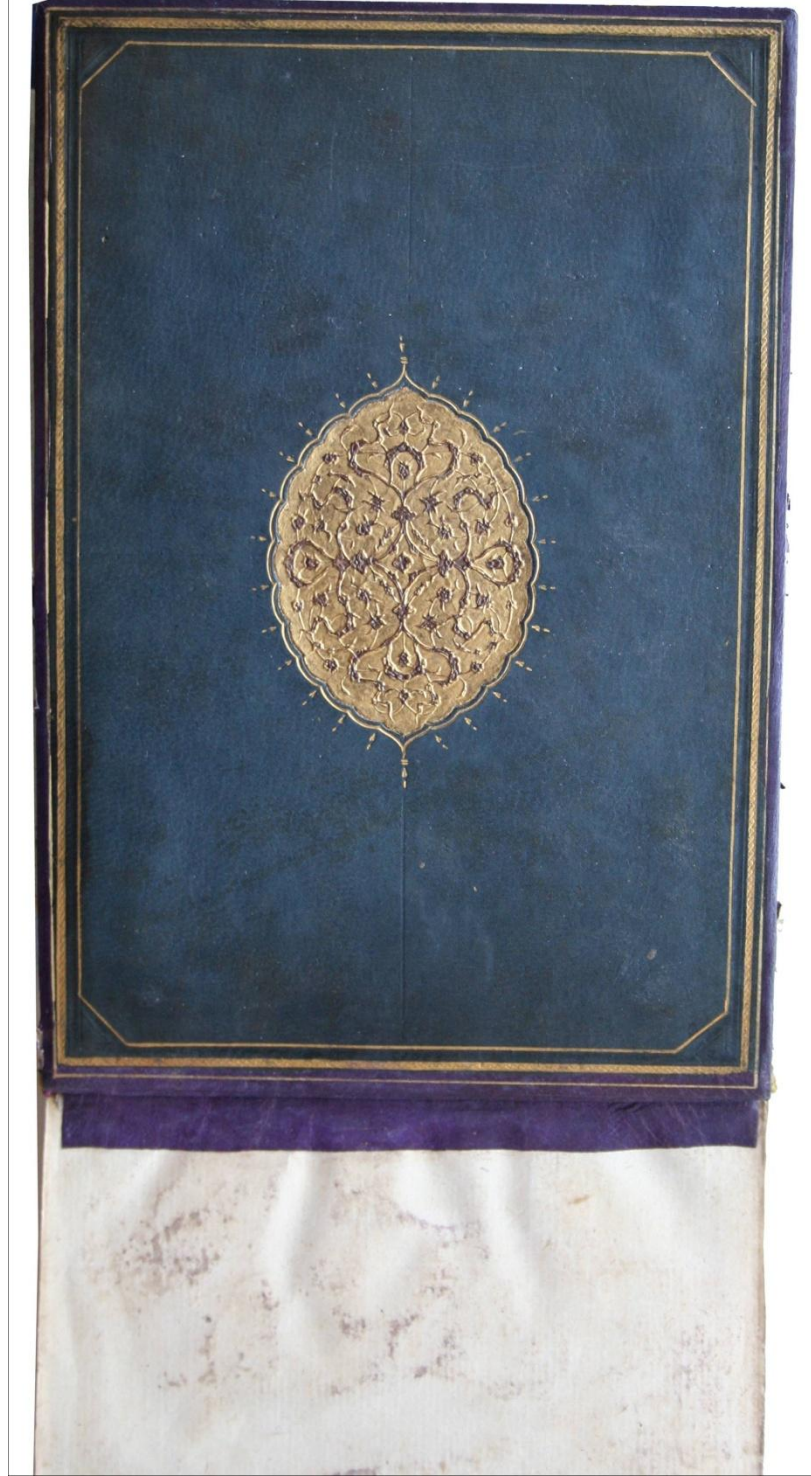

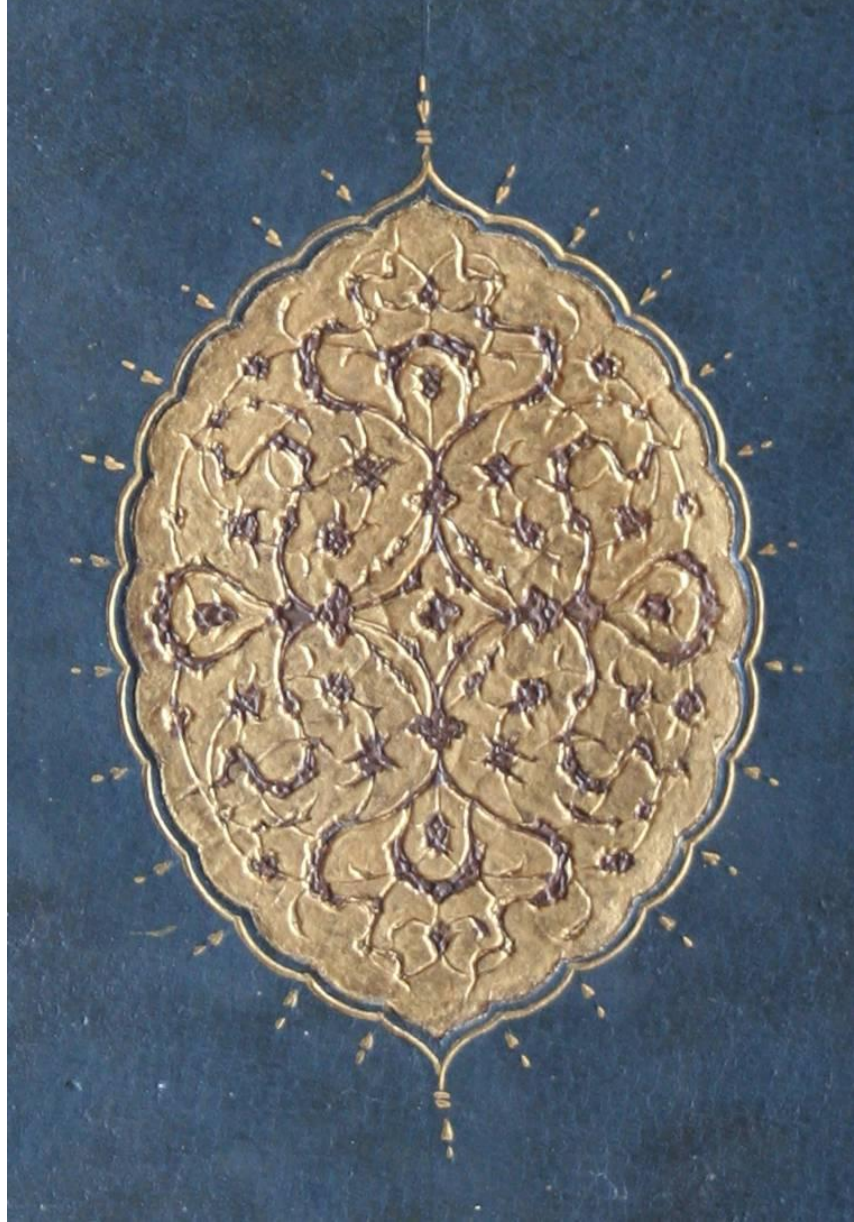
18 HS 17 (Dış kapak şemse detay 1)

Resim 18 .2

18 HS 17 (Dış kapak salbek detay 2)**Resim 18 .3****18 HS 17 (Dış kapak köşebent detay 3)****Resim 18 .4**

18 HS 17 (İç kapak genel görünüm)**Resim 18 .5**

18 HS 17 (İç kapak şemse detay 4)**Resim 18 .6**

18 HS 17 (İç sayfalardan örnek a)**Resim 18 .7**

18 HS 17 (İç sayfalardan örnek sayfa no:117 - 118)**Resim 18 .8**

18 HS 17 (İç sayfalardan örnek sayfa no:89 - 88)**Resim 18 .9**

19 HS 4 (İ kapak genel görünüm)

Resim 19 .1

19 HS 4 (İ kapak şemse detay 1)

Resim 19 .2

19 HS 4 (İ kapak salbek detay 2)

Resim 19 .3

19 HS 4 (İ kapak köşebent detay 3)

Resim 19 .4

19 HS 4 (Serlevha sayfa no 1)

Resim 19 .5

19 HS 4 (Serlevha sayfa no 2)

Resim 19 .6

19 HS 4 (İç sayfalardan örnek a)

Resim 19 .7

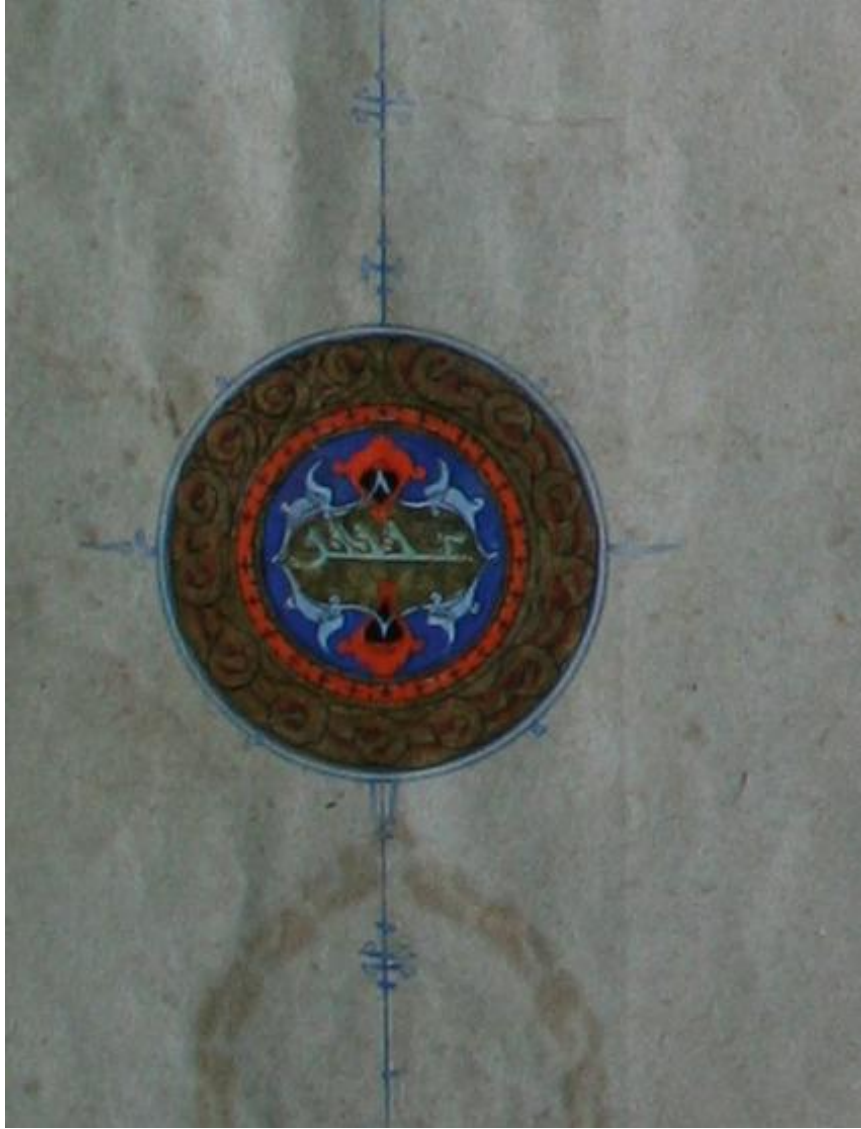
19 HS 4 (İç sayfalarından örnek a gül detay 4)

Resim 19 .8

19 HS 4 (İç sayfalardan örnek a gül detay 5)

Resim 19 .9

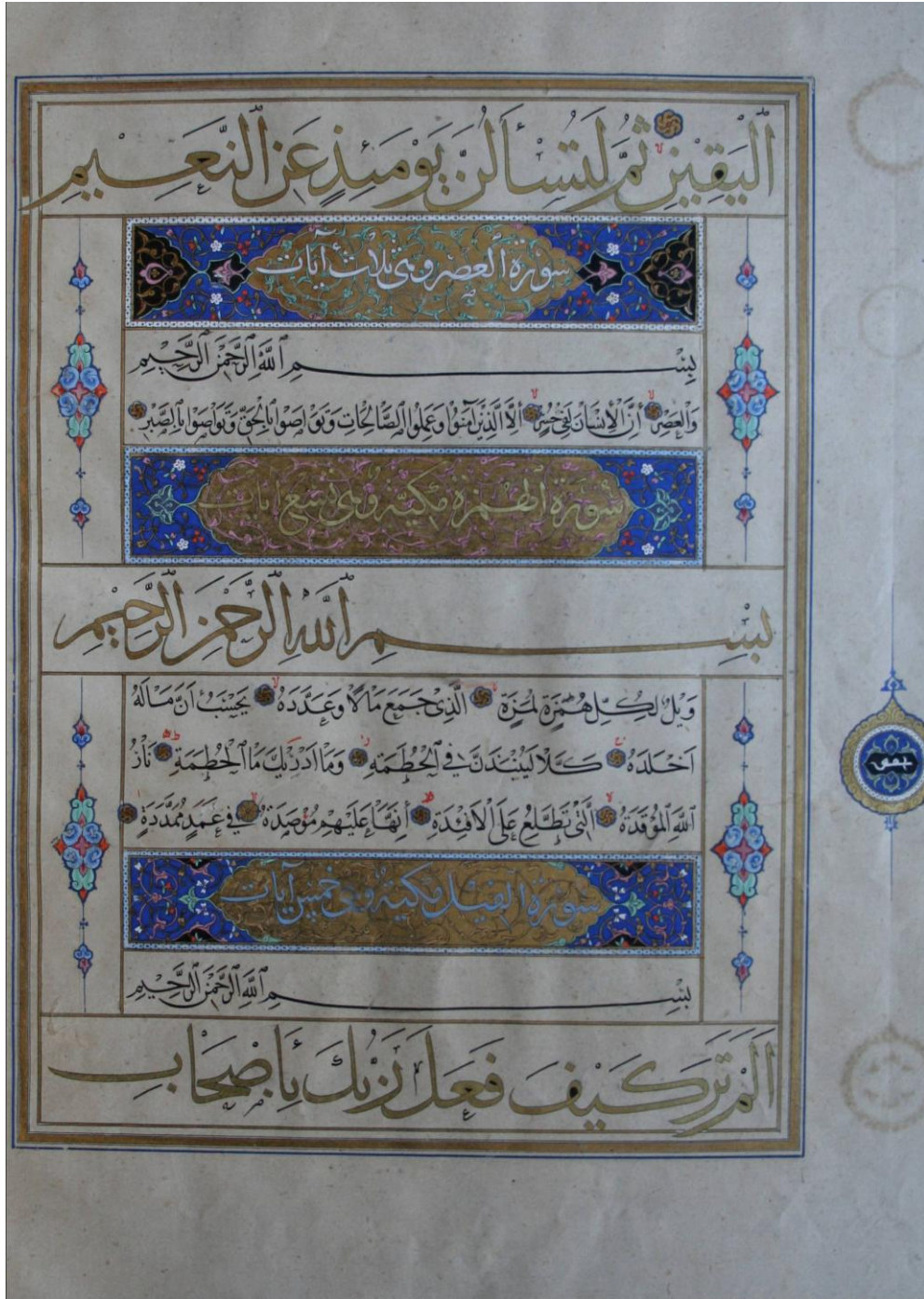
19 HS 4 (İç sayfalar dan örnek b)

Resim 19 .10

19 HS 4 (İç sayfalardan örnek c)

Resim 19 .11

19 HS 4 (İç sayfalardan örnek d)

Resim 19 .12

20 HS 13 (Dış kapak genel görünüm)

Resim 20 .1

20 HS 13 (Dış kapak Şemse detay 1)**Resim 20 .2****20 HS 13 (Dış kapak Salbek detay 2)****Resim 20 .3**

20 HS 13 (Dış kapak Köşebent detay 3)

Resim 20 .4

20 HS 13 (Dış kapak miklep şemsesi detay 4)

Resim 20 .5

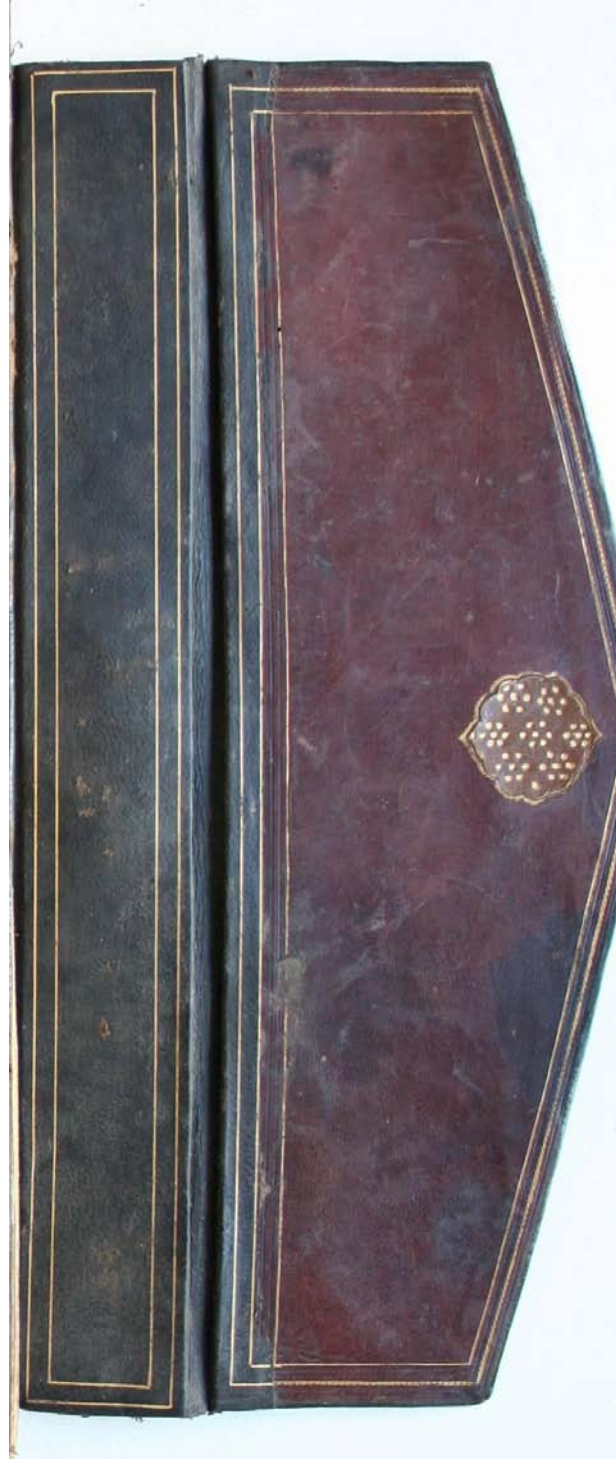
20 HS 13 (İç kapak genel görünüm)

Resim 20 .6

20 HS 13 (İç kapak miklep detay 5)

Resim 20 .7

20 HS 13 (Serlevha sayfa no : 2)

Resim 20 .8

20 HS 13 (Serlevha sayfa no : 1)

Resim 20 .9

20 HS 13 (İç sayfalardan örnek sayfa no : 319)

Resim 20 .11

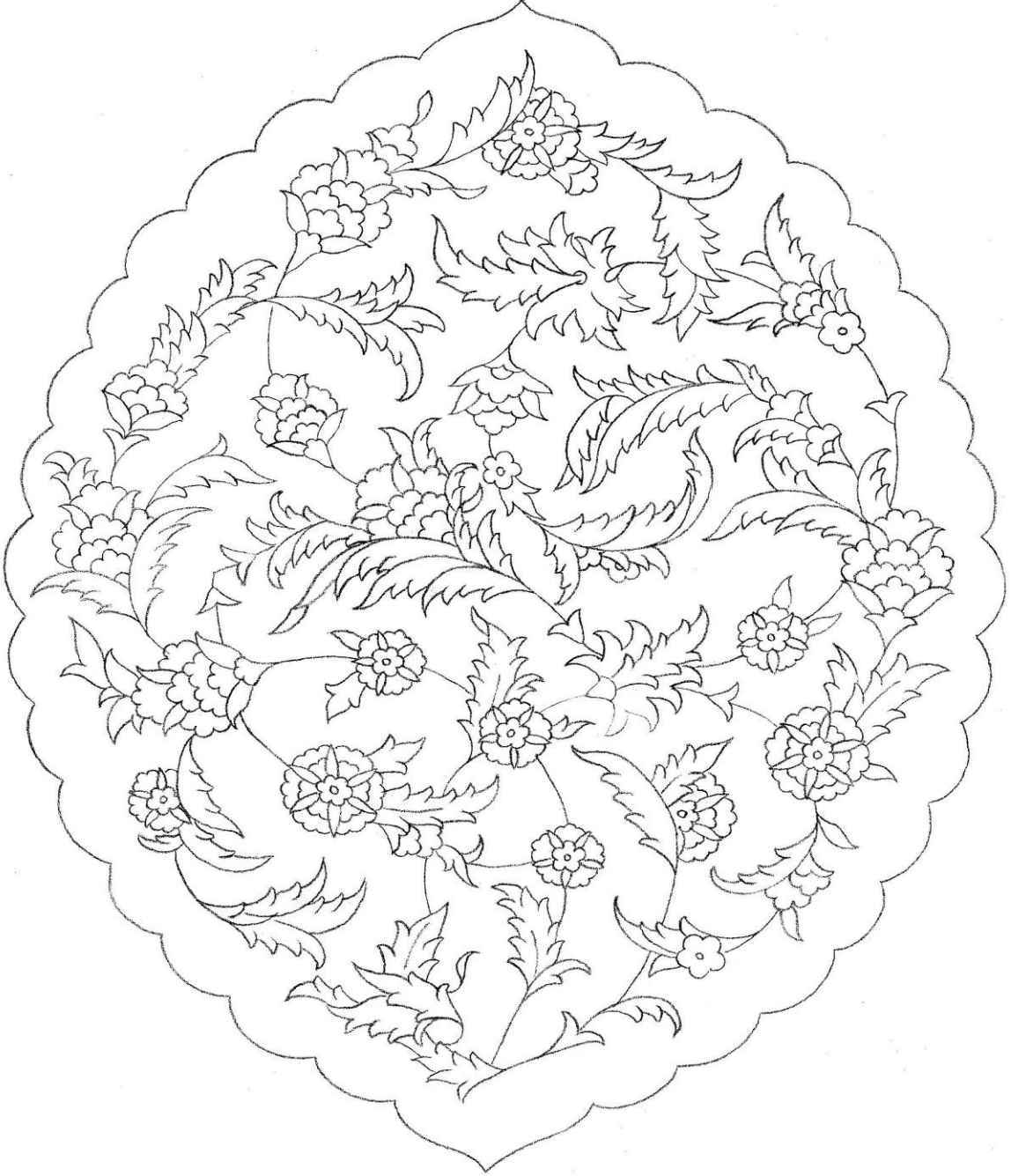
20 HS 13 (Ketebe)

Resim 20 .12

6. ÇİZİMLER

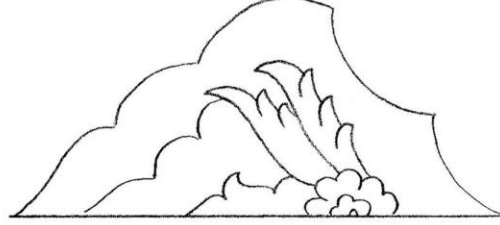
1) K.183 (Dış kapak şemse büyütülmüş ebat)

Çizim 1.1

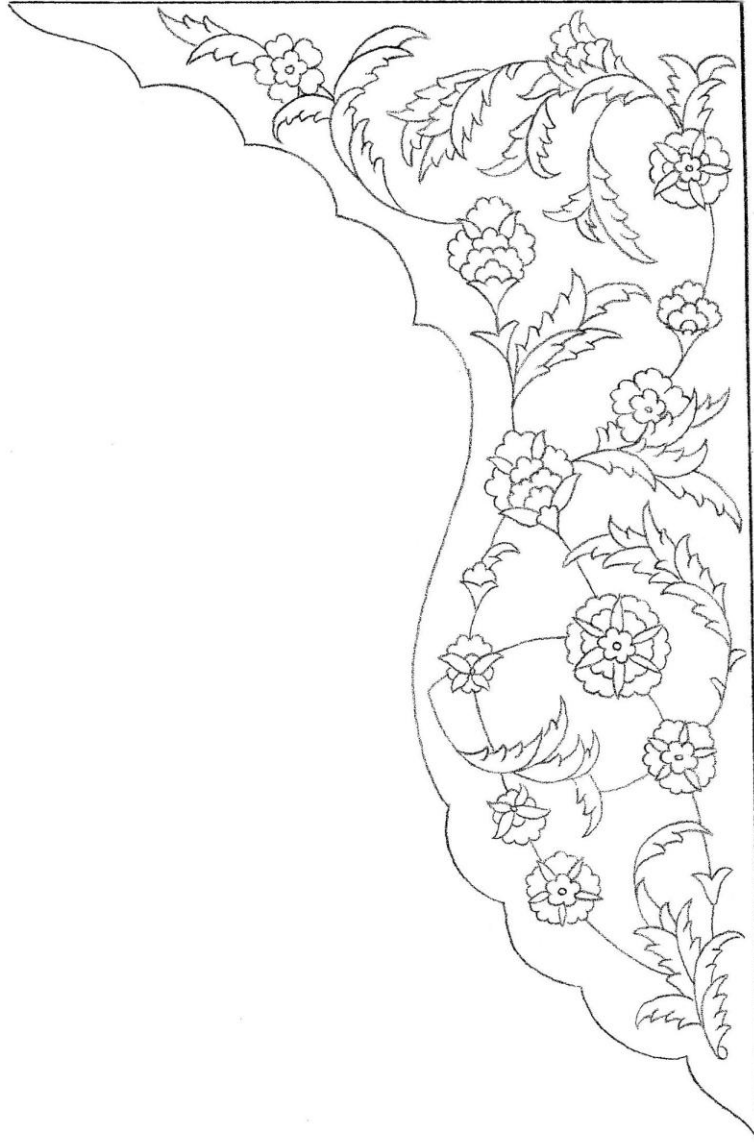
1) K.183 (Dış kapak salbek 1/2 nin büyütölmüş ebadı)

Çizim 1.2

1) K.183 (Dış kapak köşelik büyütölmüş ebat)

Çizim 1.3

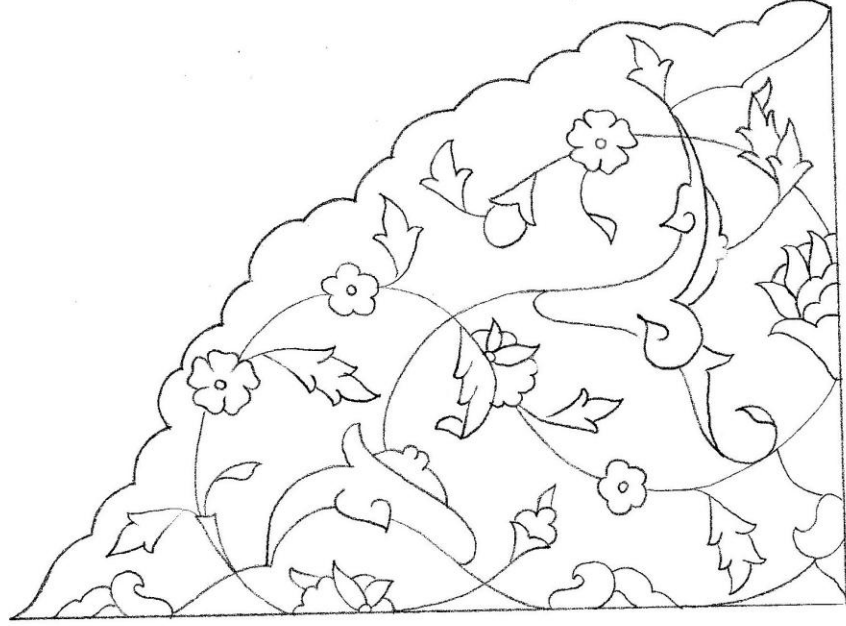
1) K.183 (Dış kapak miklep şemsesi büyütölmüş ebat)

Çizim 1.4

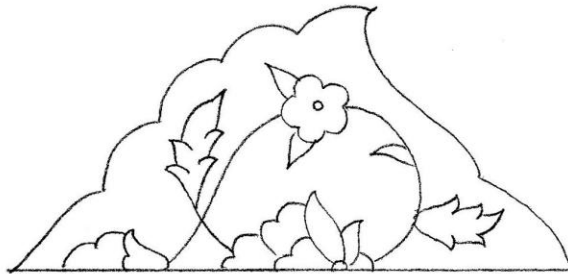
2) K.40 (Dış kapak şemse 1/4 nin büyütölmüş ebadı)

Çizim 2.1

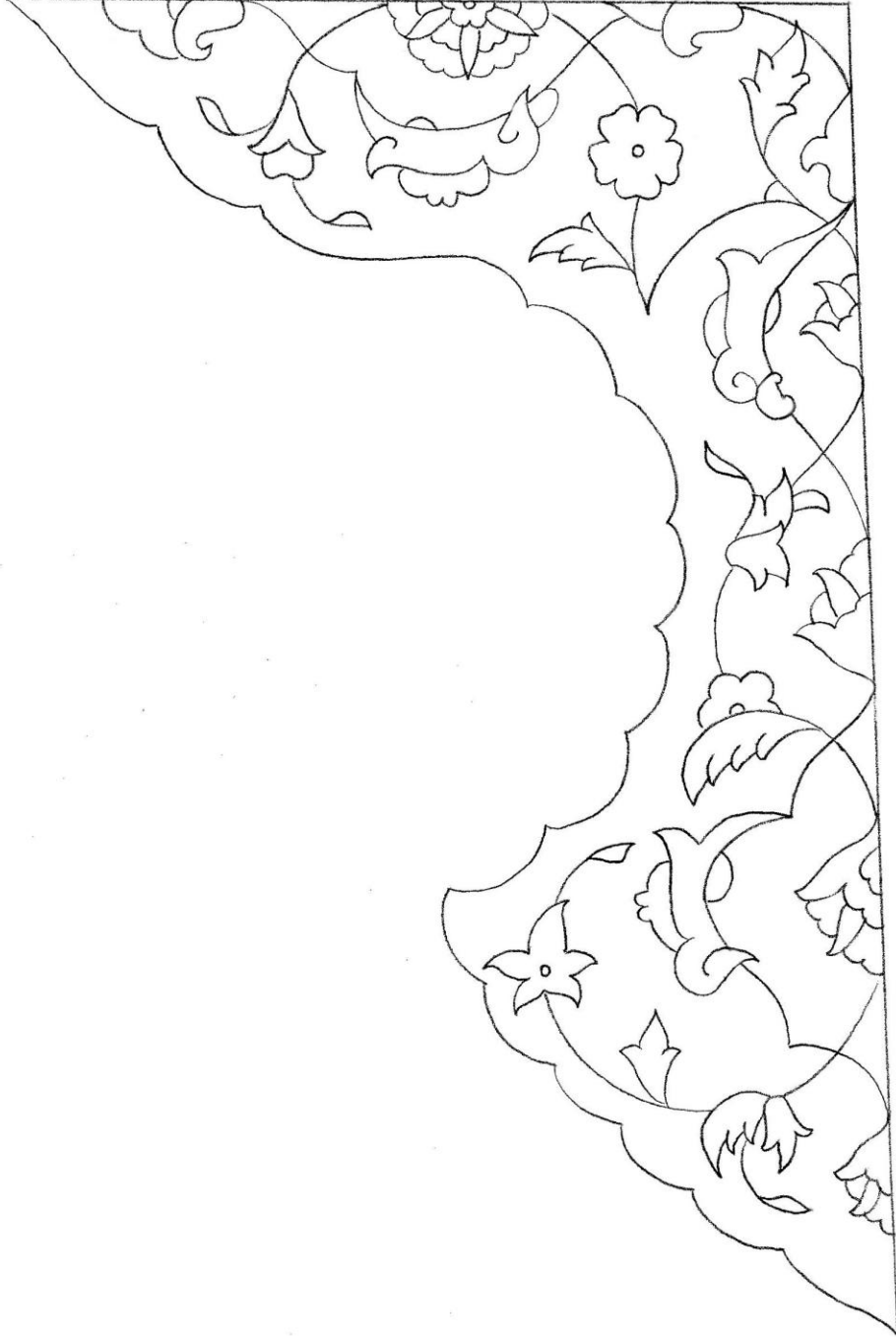
2) K.40 (Dış kapak salbek 1/2 nin büyütölmüş ebadı)

Çizim 2.2

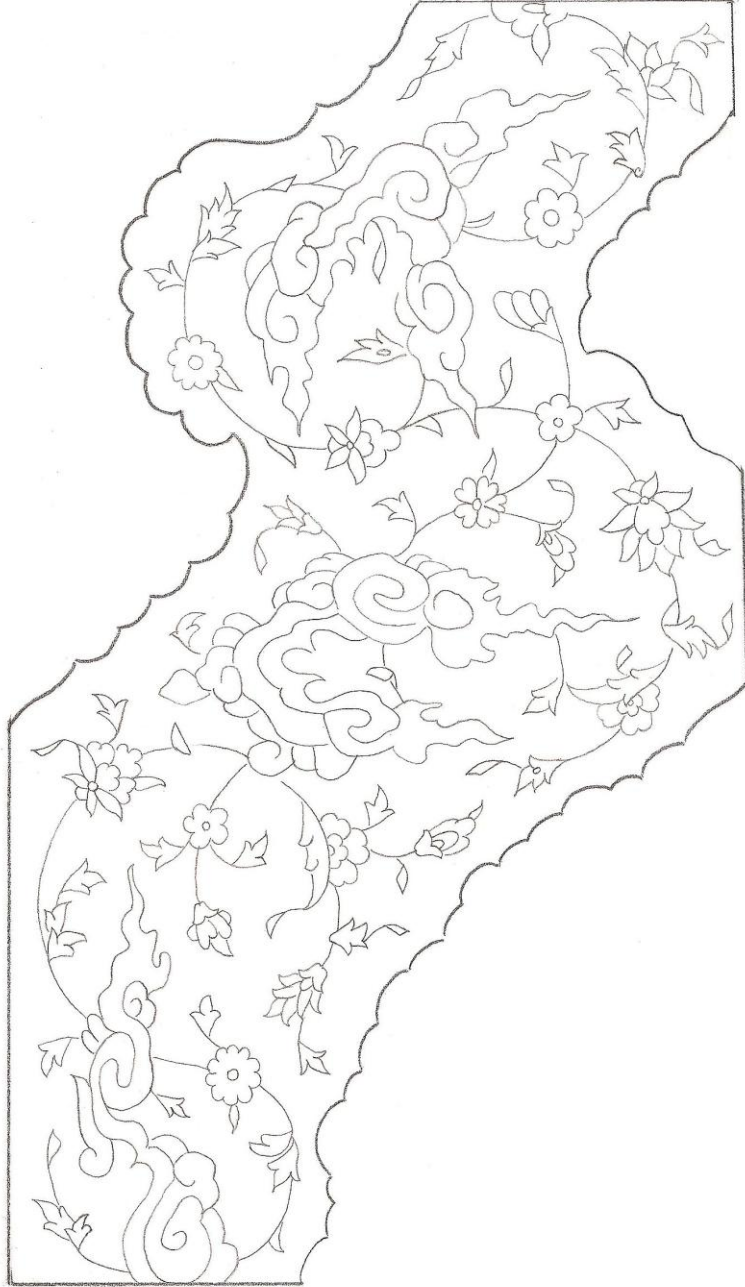
2) K.40 (Dış kapak köşelik büyütölmüş ebat)

Çizim 2.3

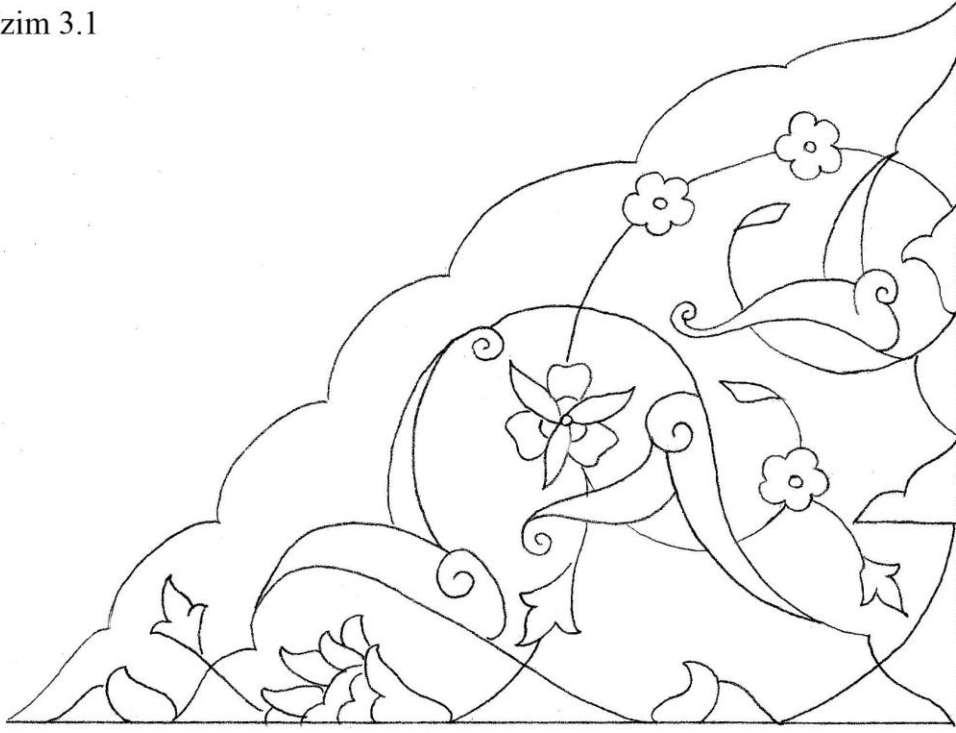
2) K.40 (Dış kapak zemin 1/4 nin büyütölmüş ebadı)

Çizim 2.4

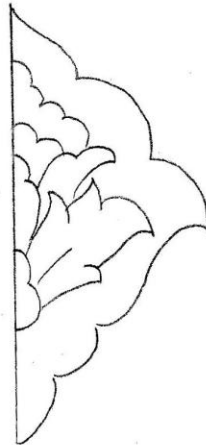
3) K3 (Dış kapak şemse 1/4 nin büyütölmüş ebadı)

Çizim 3.1

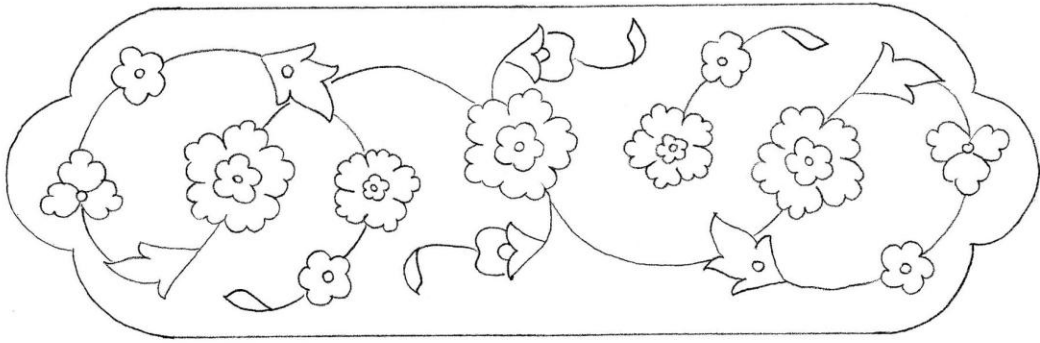
3) K3 (Dış kapak salbek 1/2 nin büyütölmüş ebadı)

Çizim 3.2

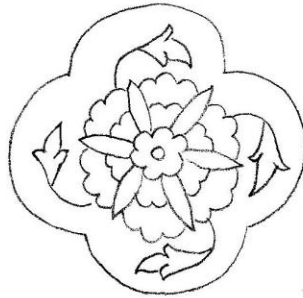
3) K3 (Dış kapak kartuş pafta büyütölmüş ebat)

Çizim 3.3

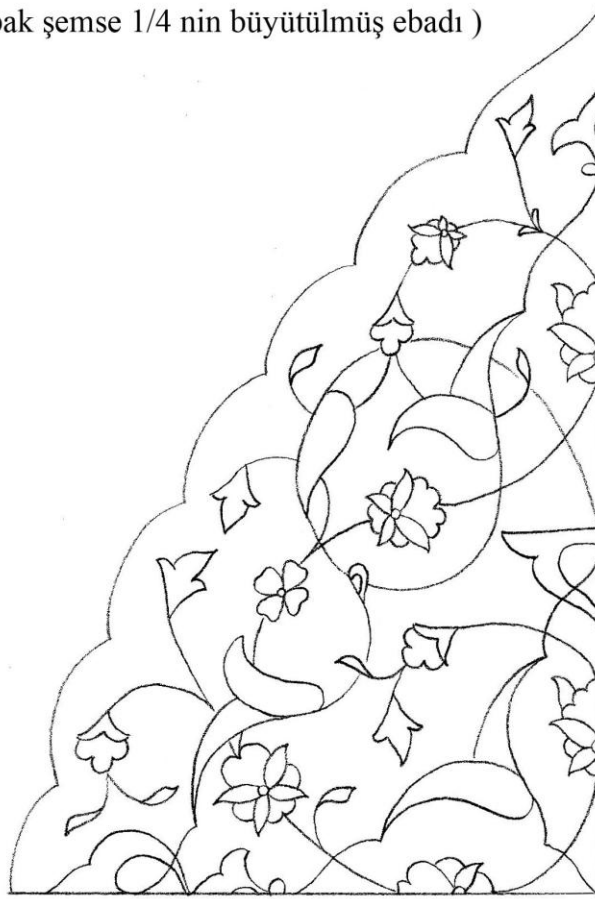
3) K3 (Dış kapak küçük kartuş pafta büyütölmüş ebat)

Çizim 3.4

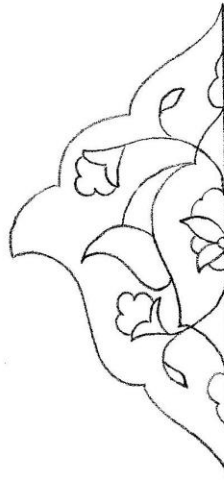
4) K16 (Dış kapak şemse 1/4 nin büyütölmüş ebadı)

Çizim 4.1

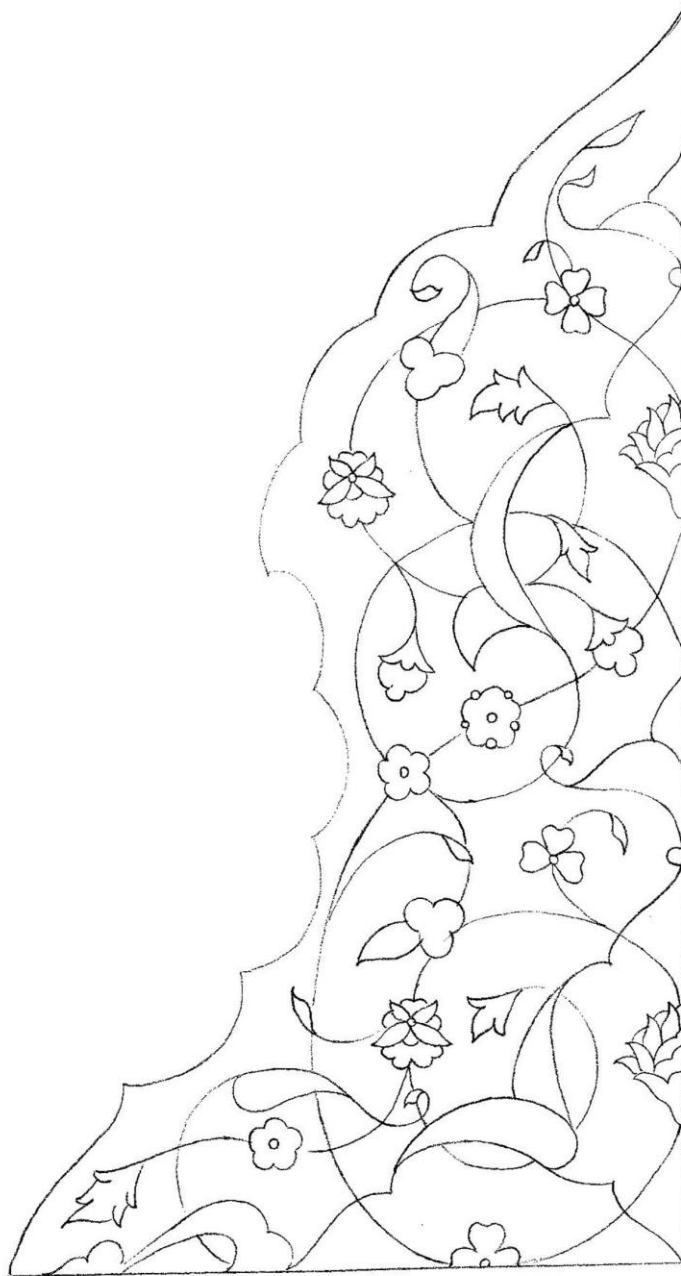
4) K16 (Dış kapak salbek 1/2 nin büyütölmüş ebadı)

Çizim 4.2

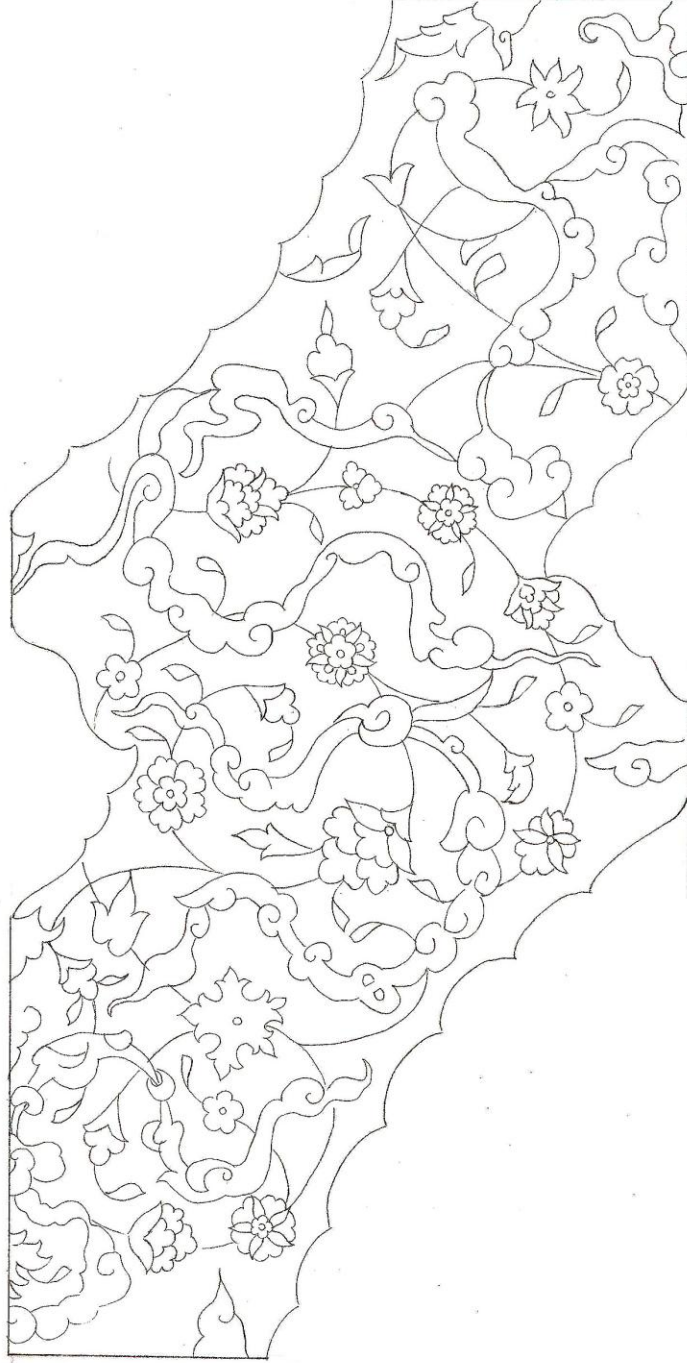
4) K16 (Dış kapak köşebent büyütölmüş ebat)

Çizim 4.3

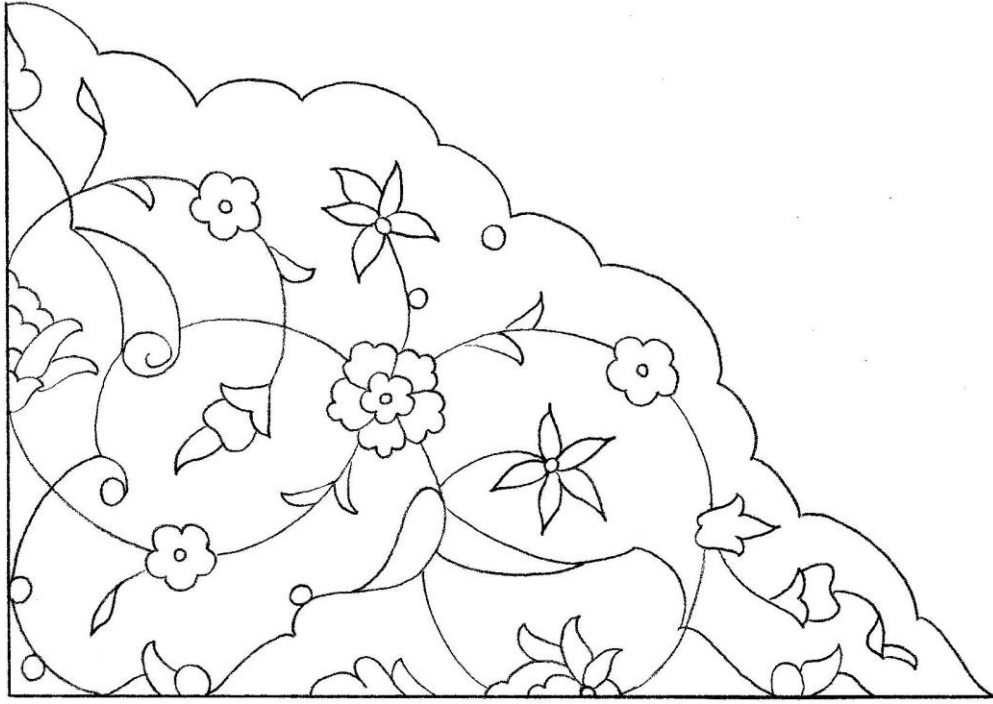

4) K16 (Dış kapak zemin 1/4 nin büyütölmüş ebadı)

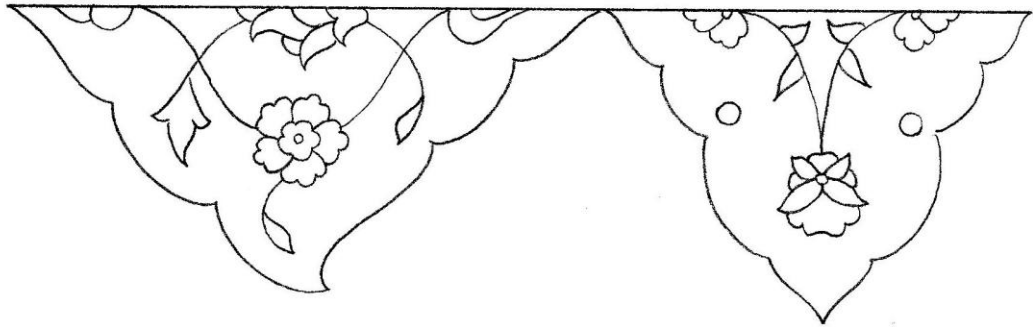
Çizim 4.4

5) K 28 (Dış kapak şemse 1/4 nin büyütölmüş ebadı)
Çizim 5.1

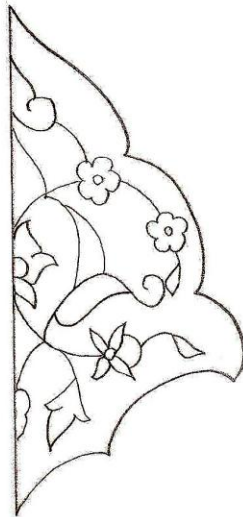
5) K 28 (Dış kapak salbek 1/2 nin büyütölmüş ebadı)
Çizim 5.2

6) K 1 (Dış kapak şemse 1/4 nin büyütölmüş ebadı)
Çizim 6.1

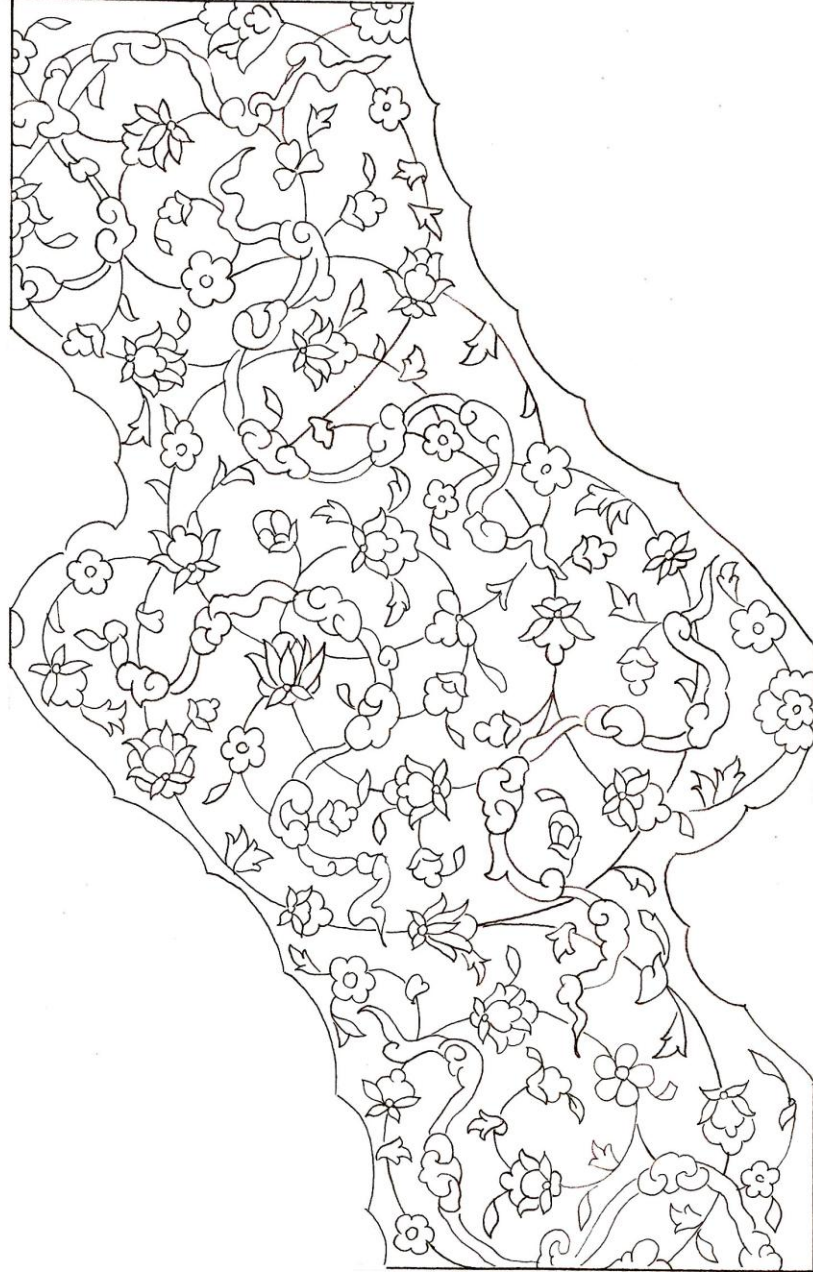

6) K 1 (Dış kapak salbek 1/2 nin büyütölmüş ebadı)
Çizim 6.2

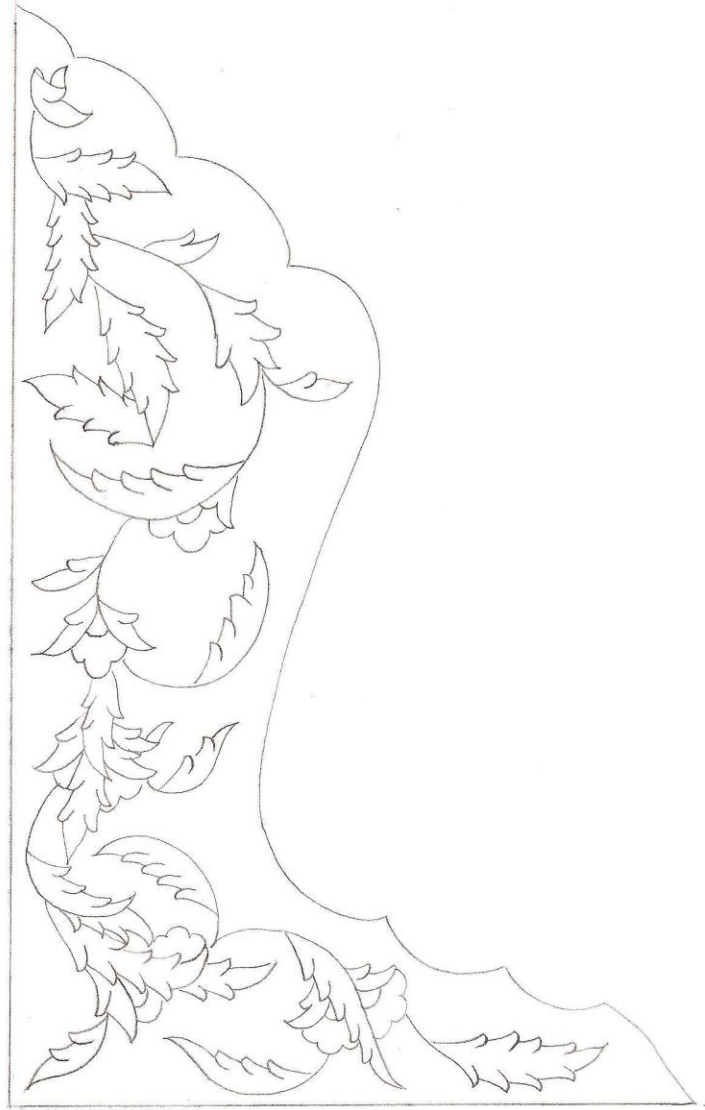

6) K.1 (Dış kapak zemin 1/4 nin büyütölmüş ebadı)

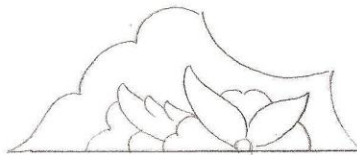
Çizim 6.3

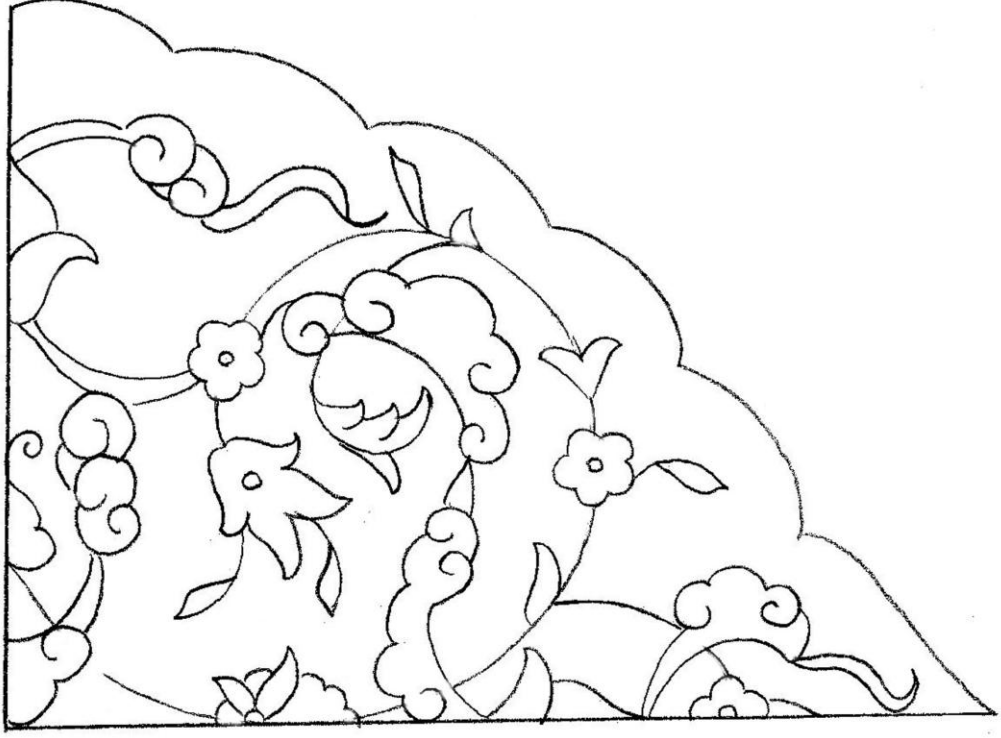
7) M 13 (Dış kapak köşebent büyütülmüş ebat)
Çizim 7.1

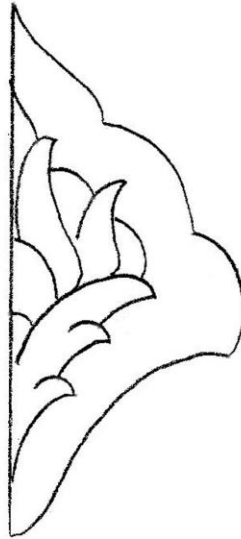
7) M 13 (Dış kapak salbek 1/2 nin büyütülmüş ebadı)
Çizim 7.2

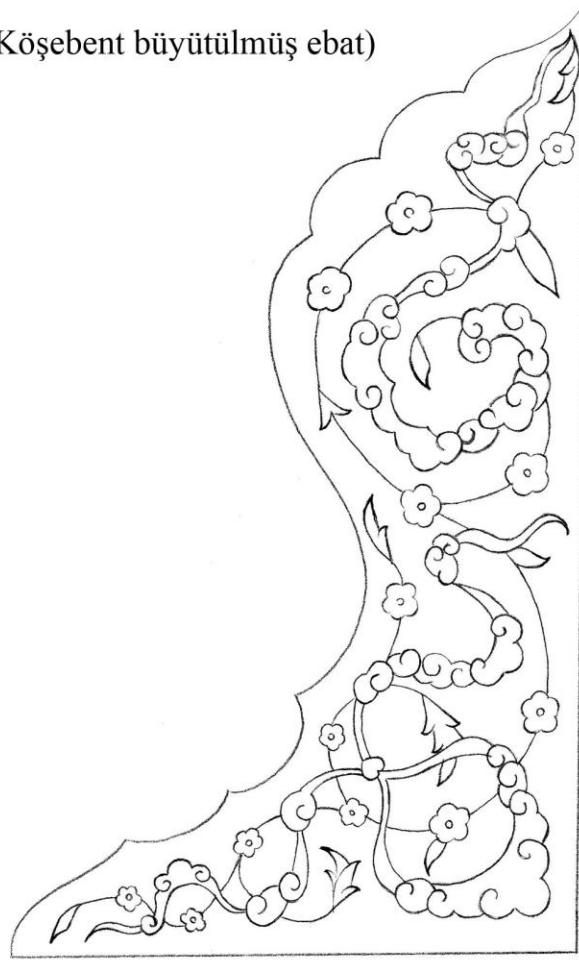
8) Y Y 896 (Dış Kapak Şemse 1/4 nin büyütölmüş ebadı)
Çizim 8.1

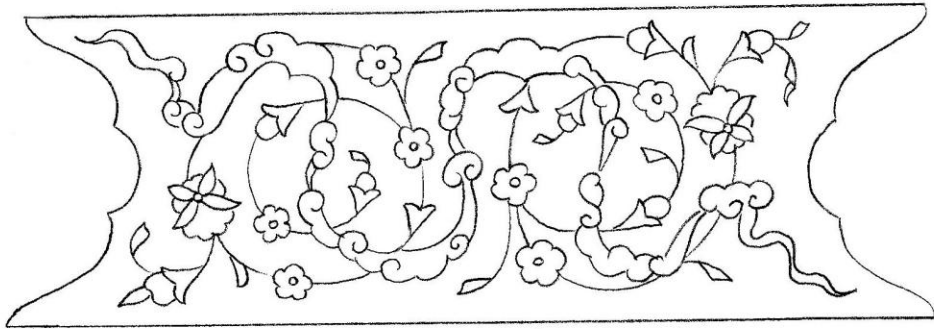
8) Y Y 896 (Dış Kapak Salbek 1/2 nin büyütölmüş ebadı)
Çizim 8.2

8) Y Y 896 (Dış Kapak Köşebent büyütülmüş ebat)
Çizim 8.3

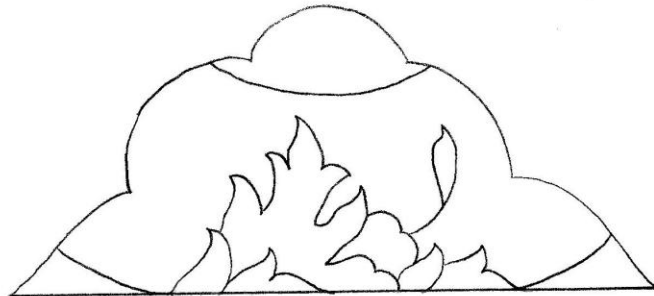
8) Y Y 896 (Dış Kapak kartuş pafta büyütülmüş ebadı)
Çizim 8.4

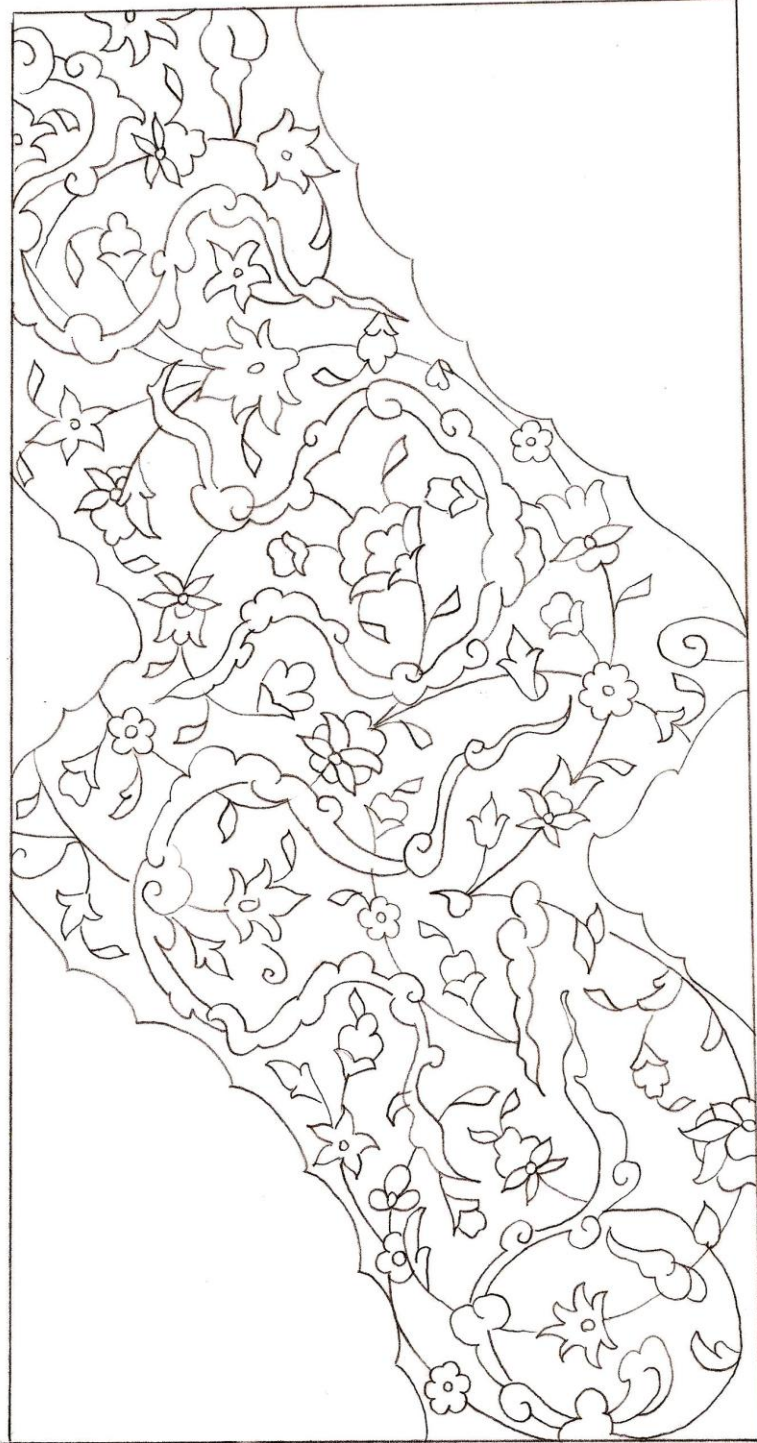
9) M 71 (Dış Kapak Şemse 1/4 nin büyütölmüş ebadı)
Çizim 9.1

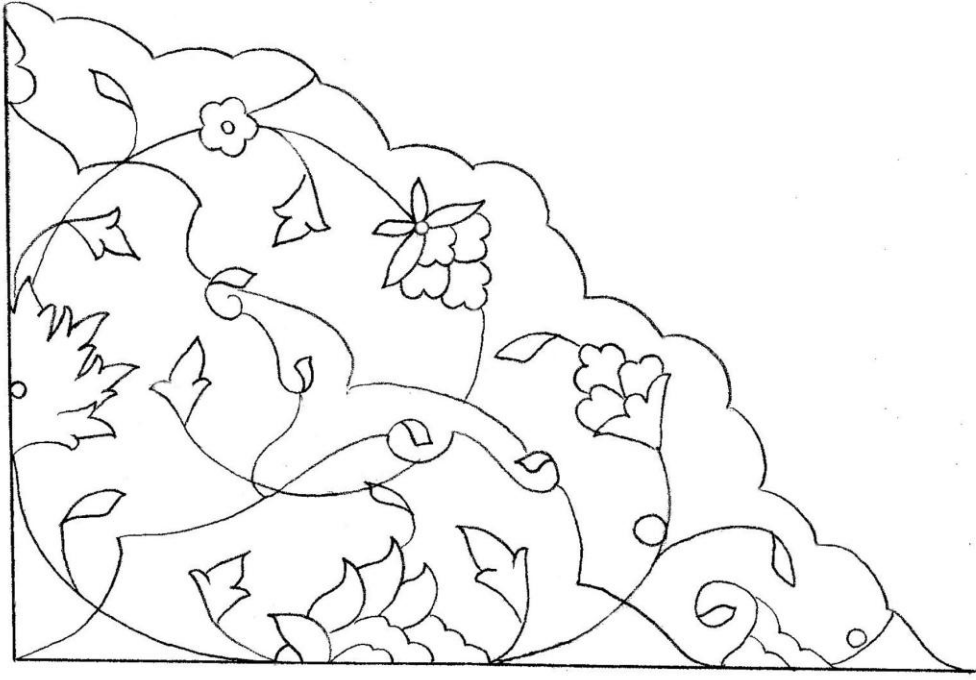
9) M 71 (Dış Kapak Salbek 1/2 nin büyütölmüş ebadı)
Çizim 9.2

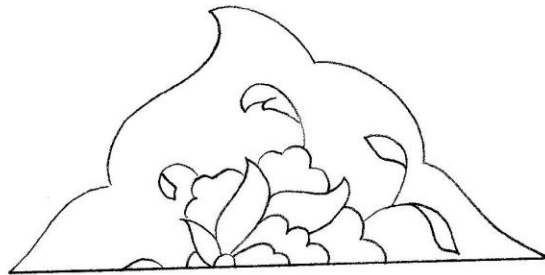
9) M 71 (Dış Kapak Zemin 1/4 nin büyütölmüş ebadı)
Çizim 9.3

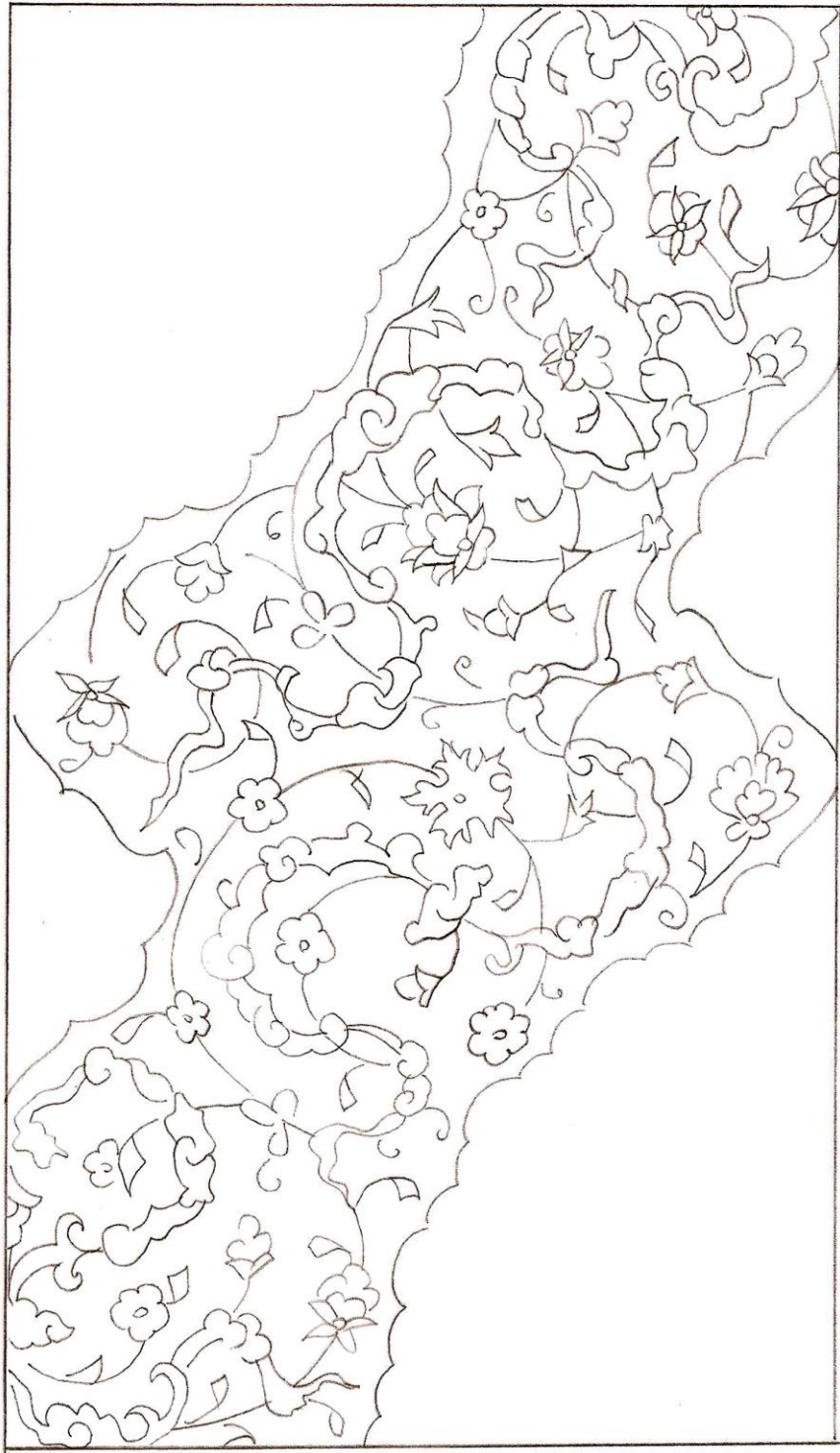
10) Y Y 798 (Dış Kapak Şemse 1/4 nin büyütölmüş ebadı)
Çizim 10.1

10) Y Y 798 (Dış Kapak Salbek 1/2 nin büyütölmüş ebadı)
Çizim 10.2

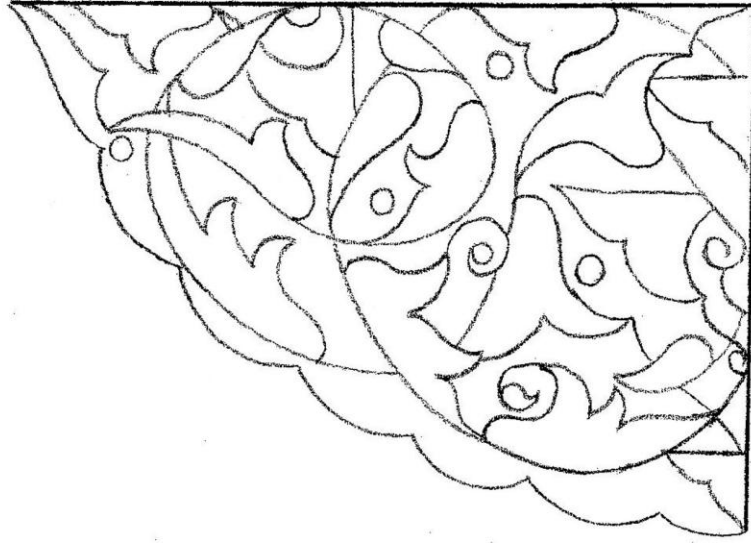

10) Y Y 798 (Dış Kapak Zemin 1/4 nin büyütölmüş ebadı)
Çizim 10.3

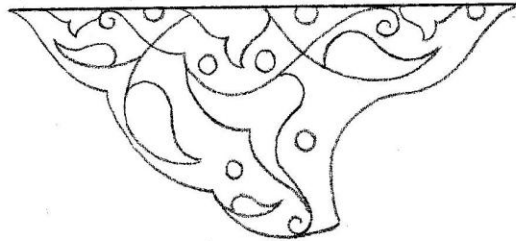
11) Y.Y 329 (Dış Kapak Şemse 1/4 nin büyütülmüş ebadı)

Çizim 11.1

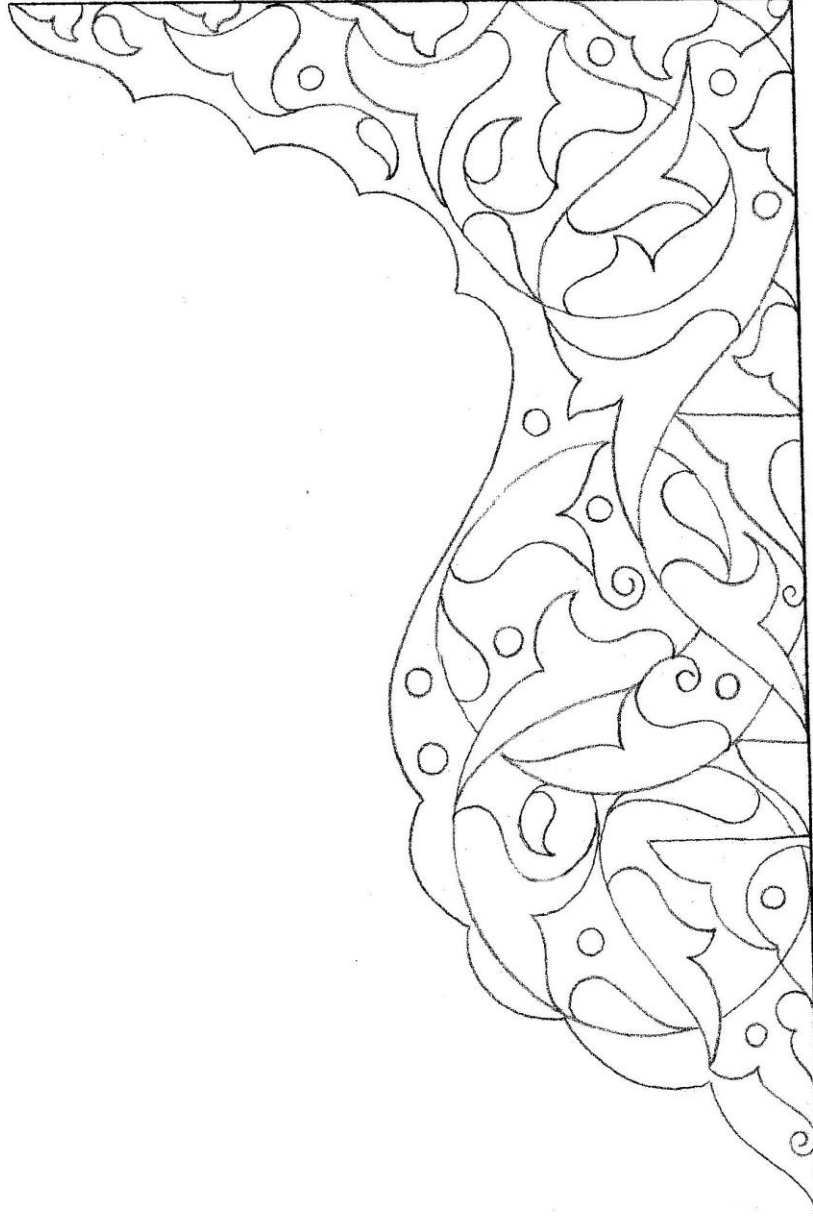
11) Y.Y 329 (Dış Kapak Salbek 1/2 sinin büyütülmüş ebadı)

Çizim 11.2

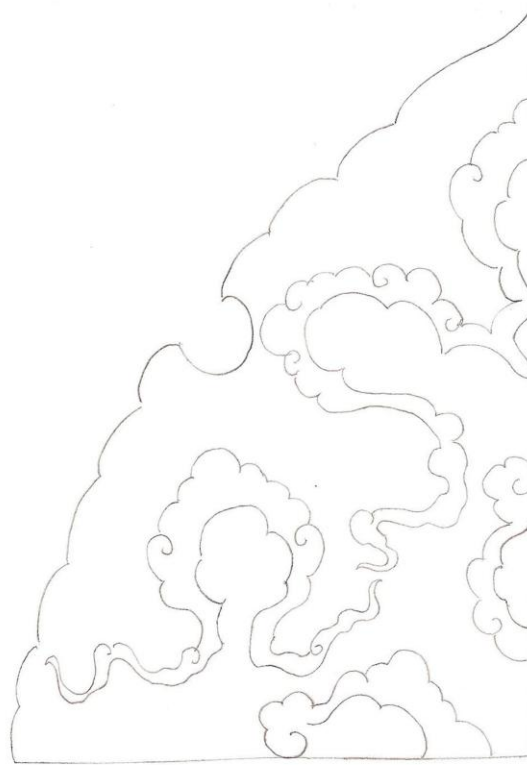

11) Y.Y 329 (Dış Kapak Köşebent büyütölmüş ebat)

Çizim 11.3

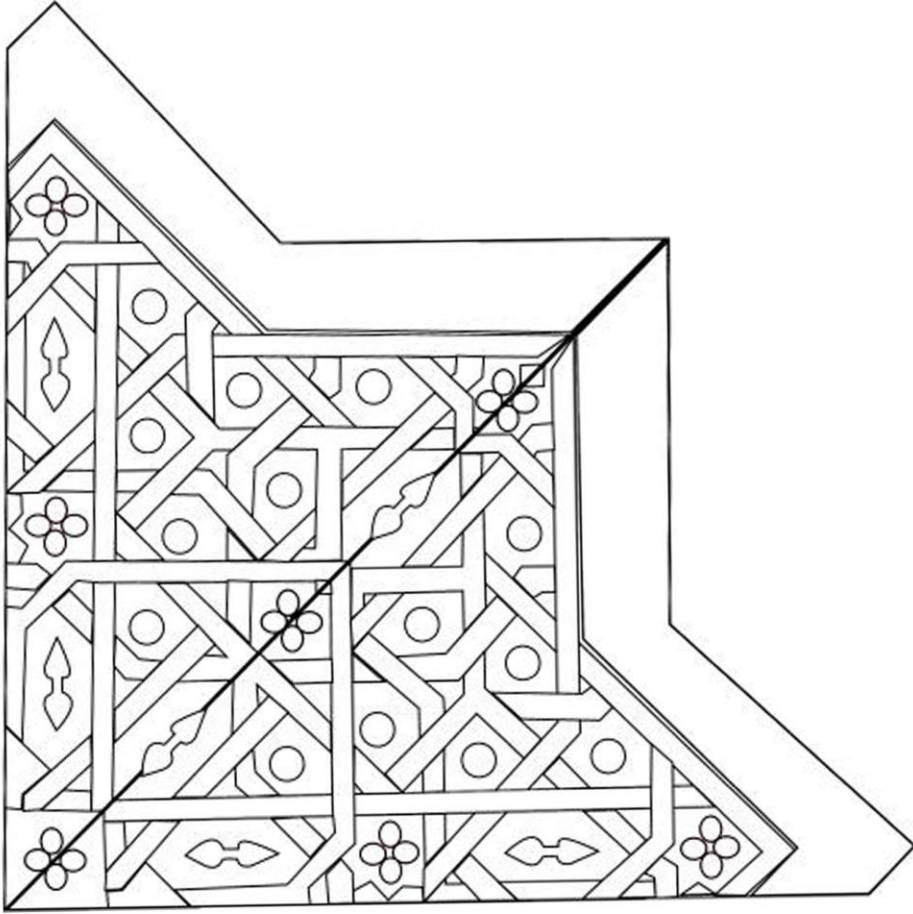

12) M.R 7 (Dış Kapak Şemse 1/4 nin büyütölmüş ebadı)
Çizim 12.1

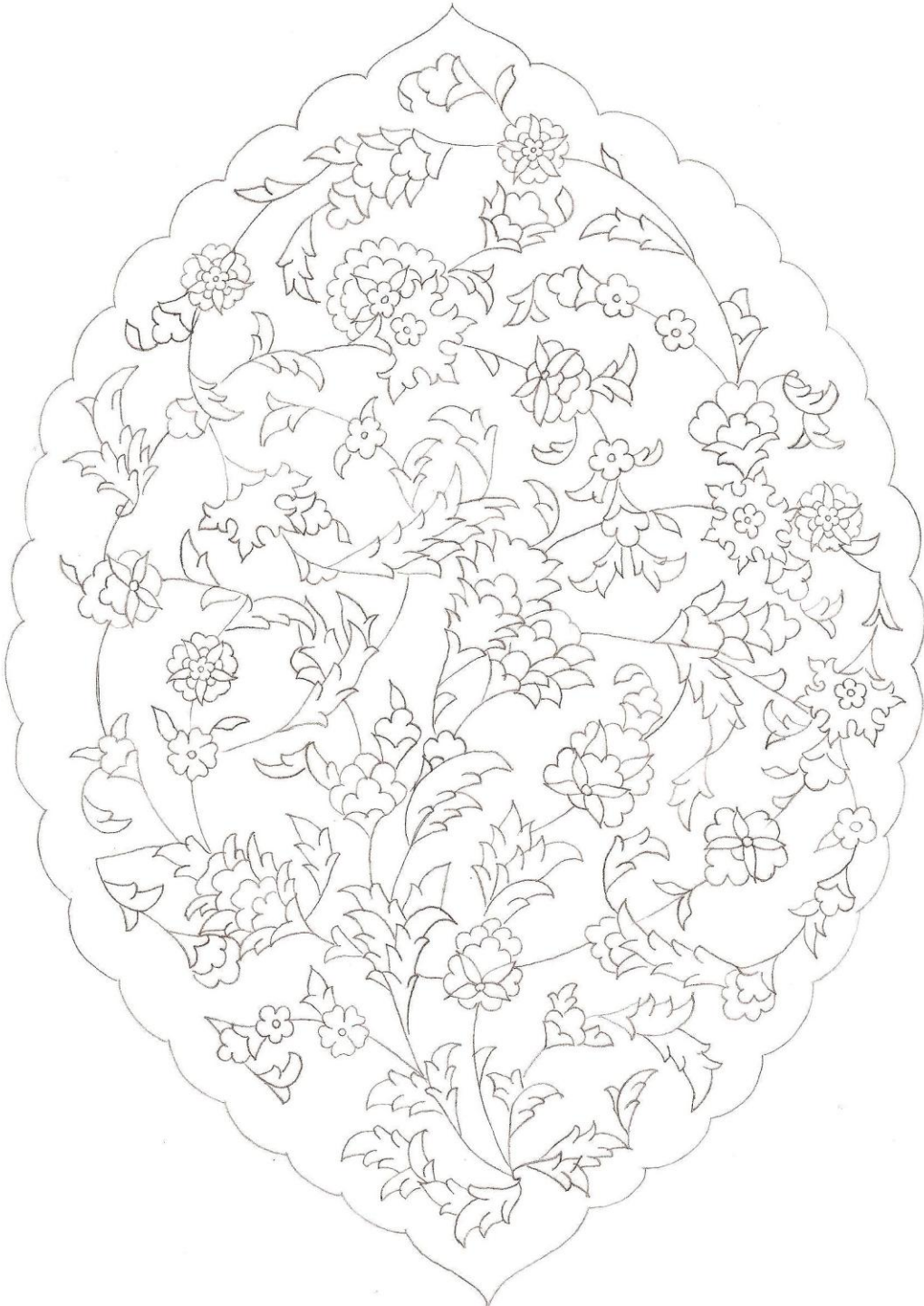
13) R.48 (Dış Kapak Şemse 1/4 nin büyütülmüş ebadı)

Çizim 13.1

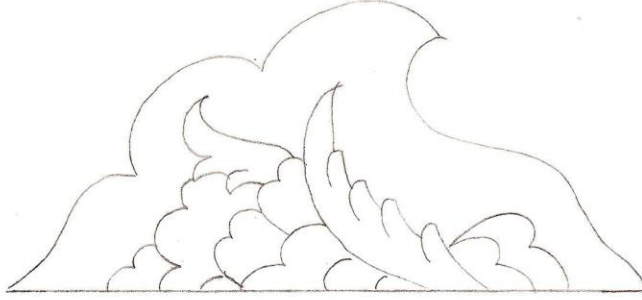
14) R 57 (Dış Kapak Şemse büyütölmüş ebat)

Çizim 14.1

14) R 57 (Dış Kapak Salbek 1/2 sinin büyütölmüş ebadı)

Çizim 14.2

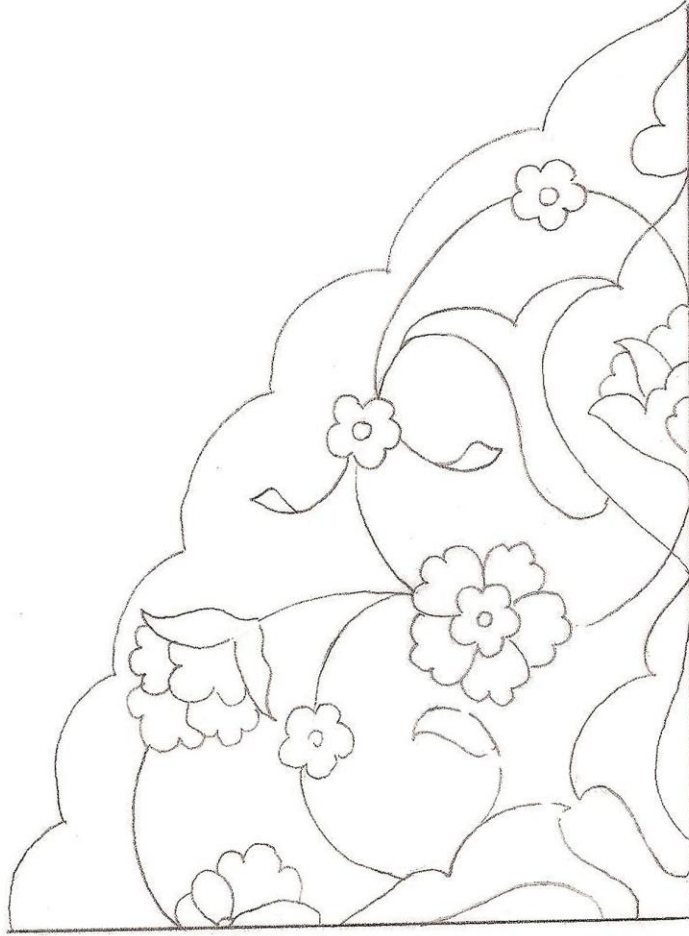

14) R 57 (Dış Kapak Köşebent büyütölmüş ebat)

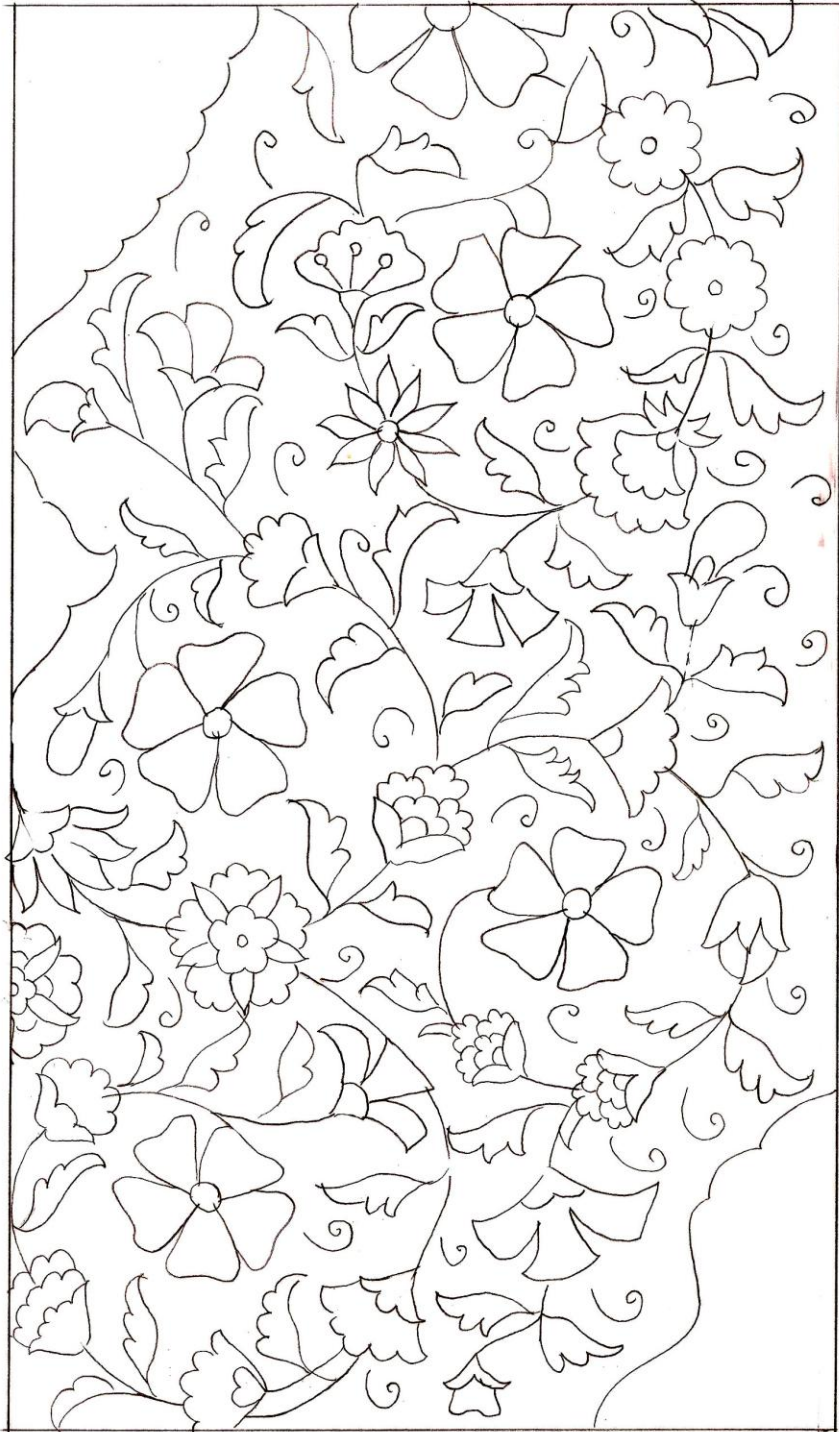
Çizim 14.3

15) R. 58 (Dış kapak şemse 1/4 nin büyütölmüş ebadı)
Çizim 15.1

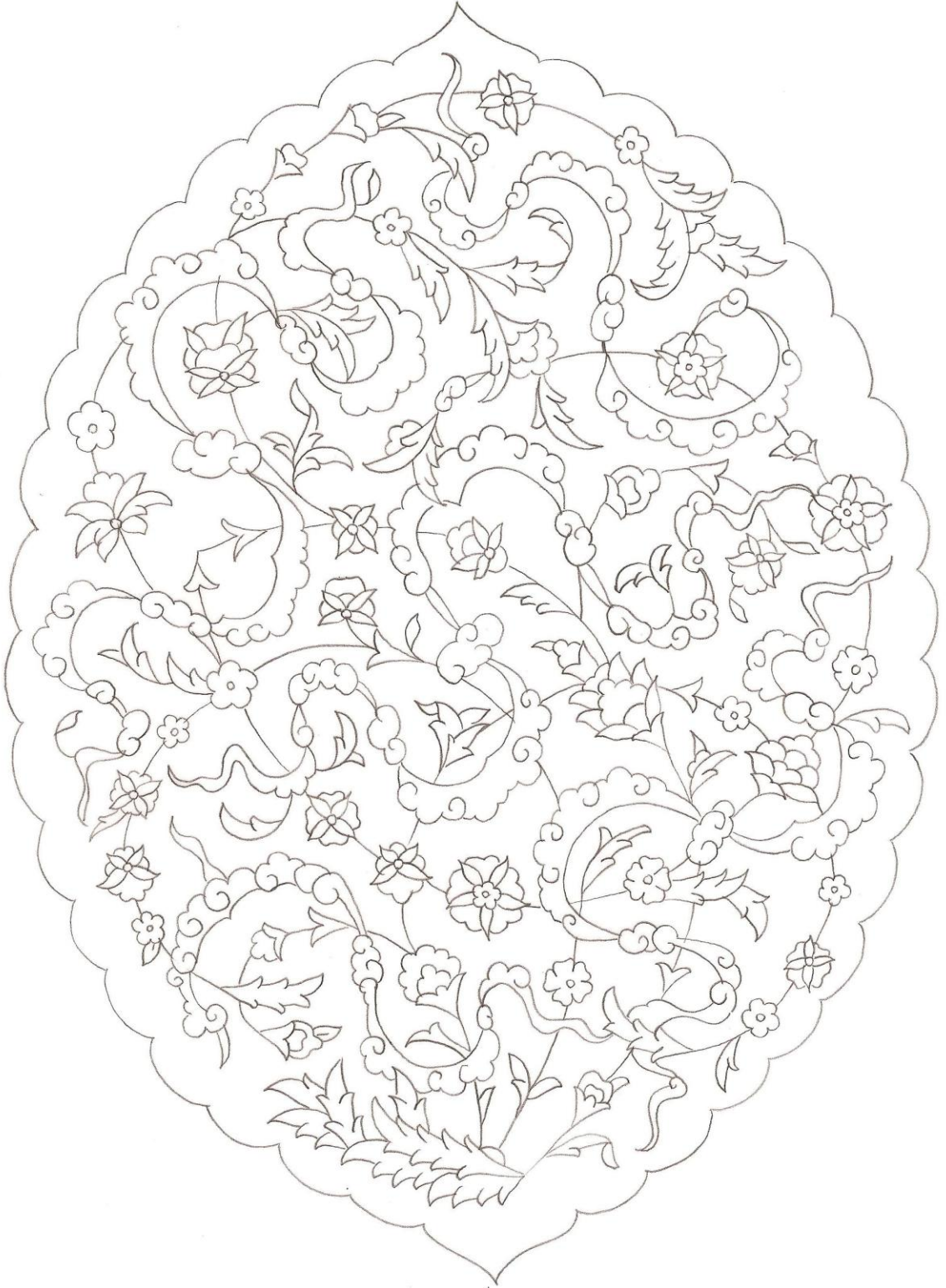

15) R. 58 (Dış kapak şemse zemin büyütölmüş ebat)
Çizim 15.2

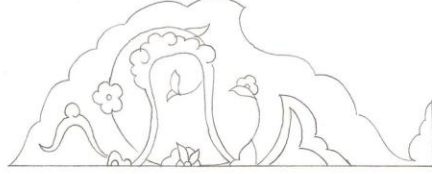
16) H.S 54 (Dış kapak şemse)

Çizim 16.2

16) H.S 54 (Dış kapak salbek 1/2 nin büyütölmüş ebadı)

Çizim 16.3

16) H.S 54 (Dış kapak köşebent büyütölmüş ebat)

Çizim 16.4

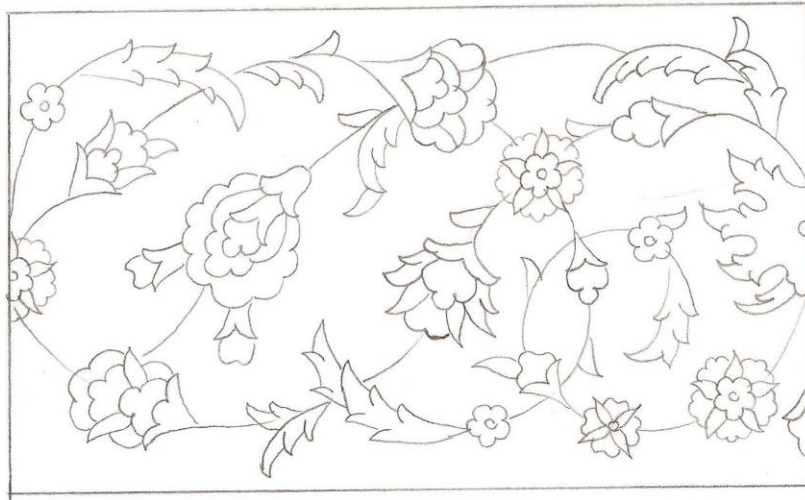
16) H.S 54 (Dış kapak miklep şemsesi büyütölmüş ebat)

Çizim 16.5

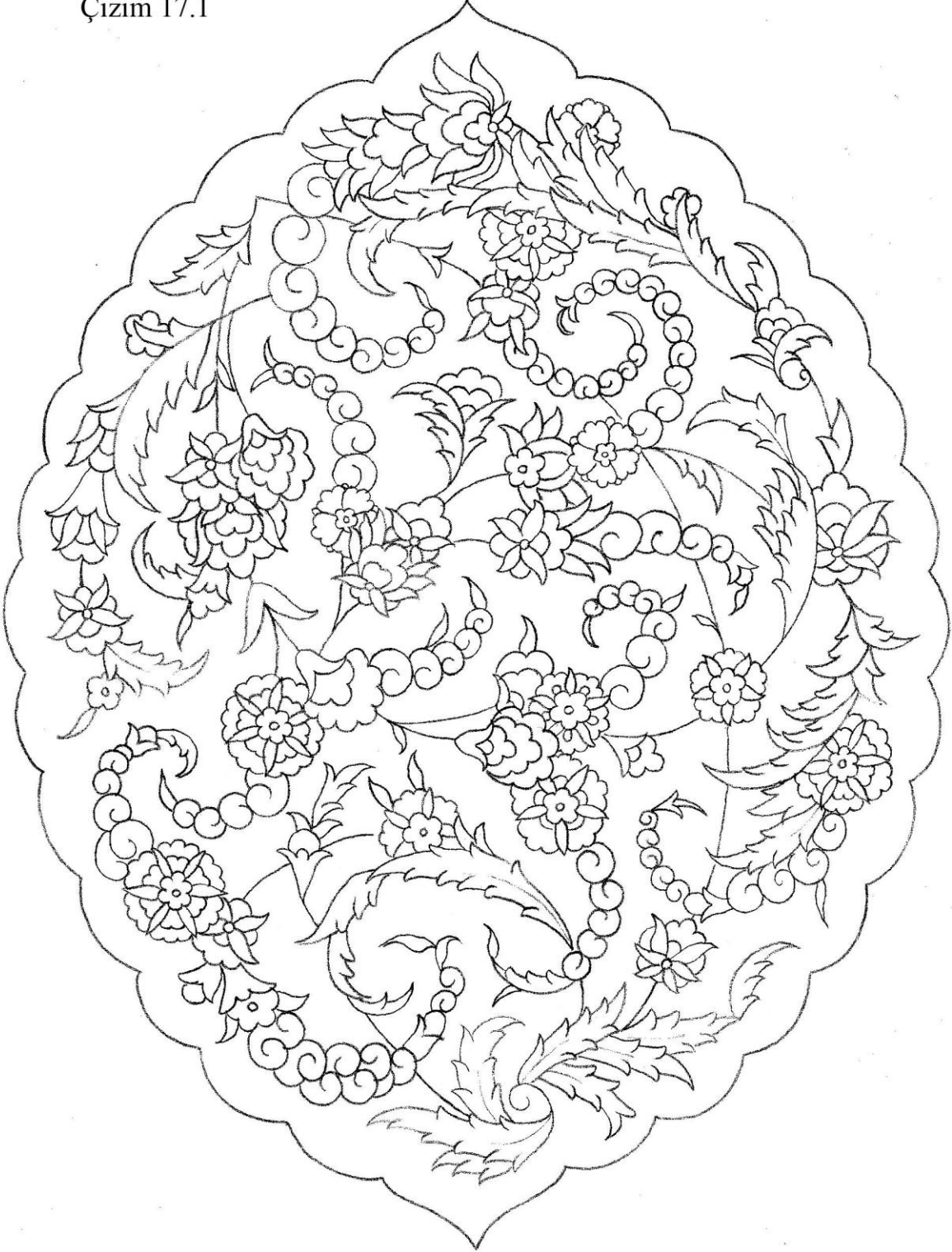
16) H.S 54 (Dış kapak kartuş pafta büyütölmüş ebat)

Çizim 16.6

17) H.S 48 (Dış kapak şemse büyütölmüş ebat)

Çizim 17.1

17) H.S 48 (Dış kapak salbek 1/2 nin büyütölmüş ebadı)

Çizim 17.2

17) H.S 48 (Dış kapak köşebent büyütölmüş ebat)

Çizim 17.3

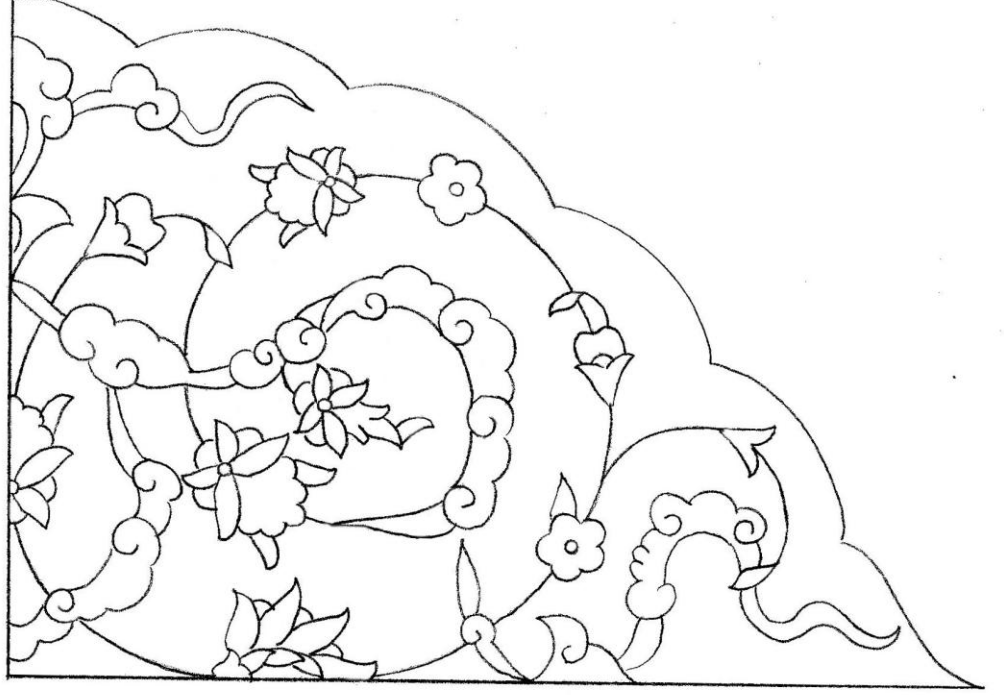
17) H.S 48 (Dış kapak miklep şemsesi büyütölmüş ebat)

Çizim 17.4

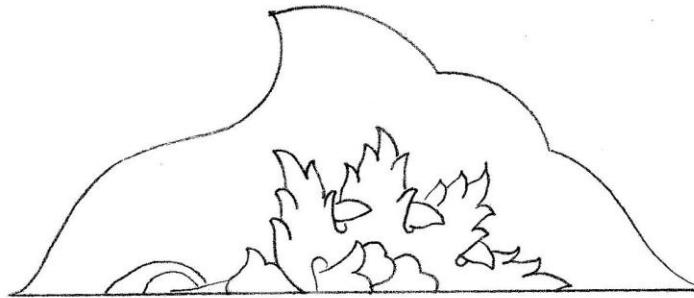
18) H.S 17 (Dış kapak Şemse 1/4 nin büyütölmüş ebadı)

Çizim 18.1

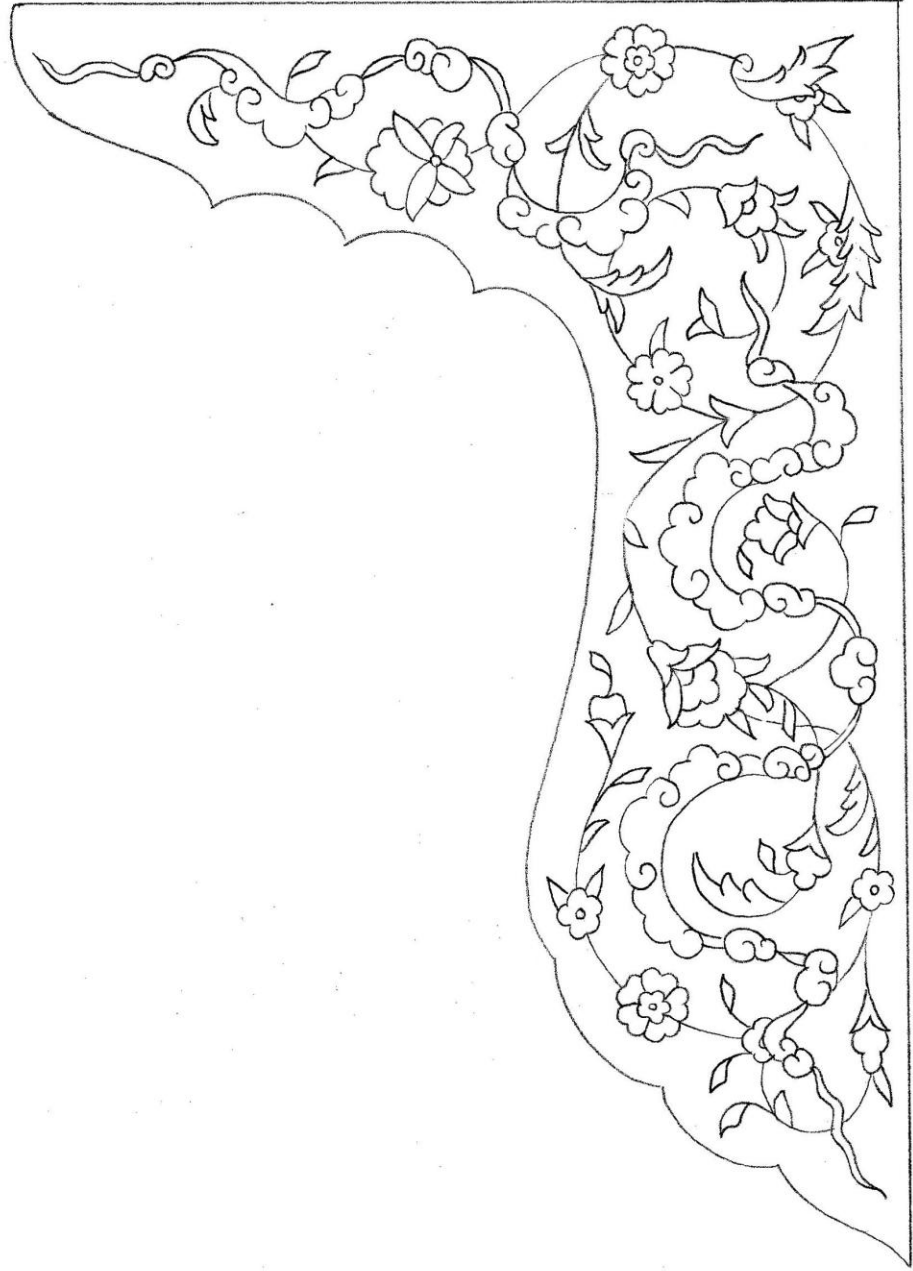
18) H.S 17 (Dış kapak Salbek 1/2 nin büyütölmüş ebadı)

Çizim 18.2

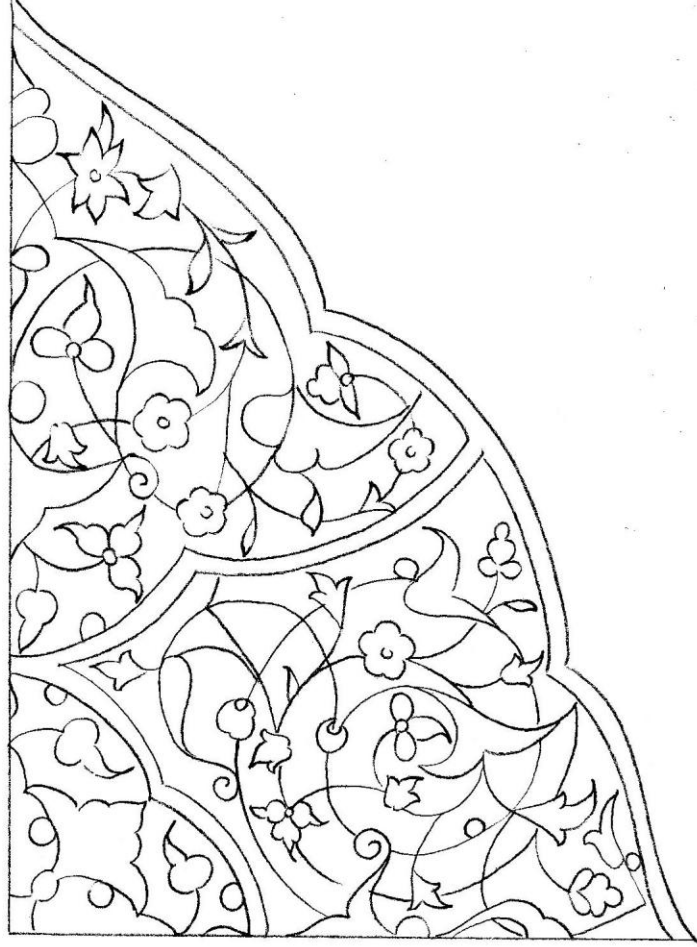
18) H.S 17 (Dış Kapak Köşebent büyütülmüş ebat)

Çizim 18.3

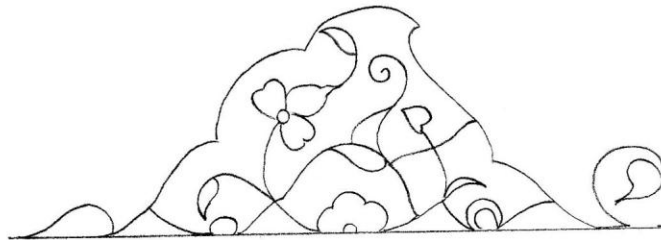
19) H.S 4 (İç Kapak Şemse 1/4 nin büyütülmüş ebadı)

Çizim 19.1

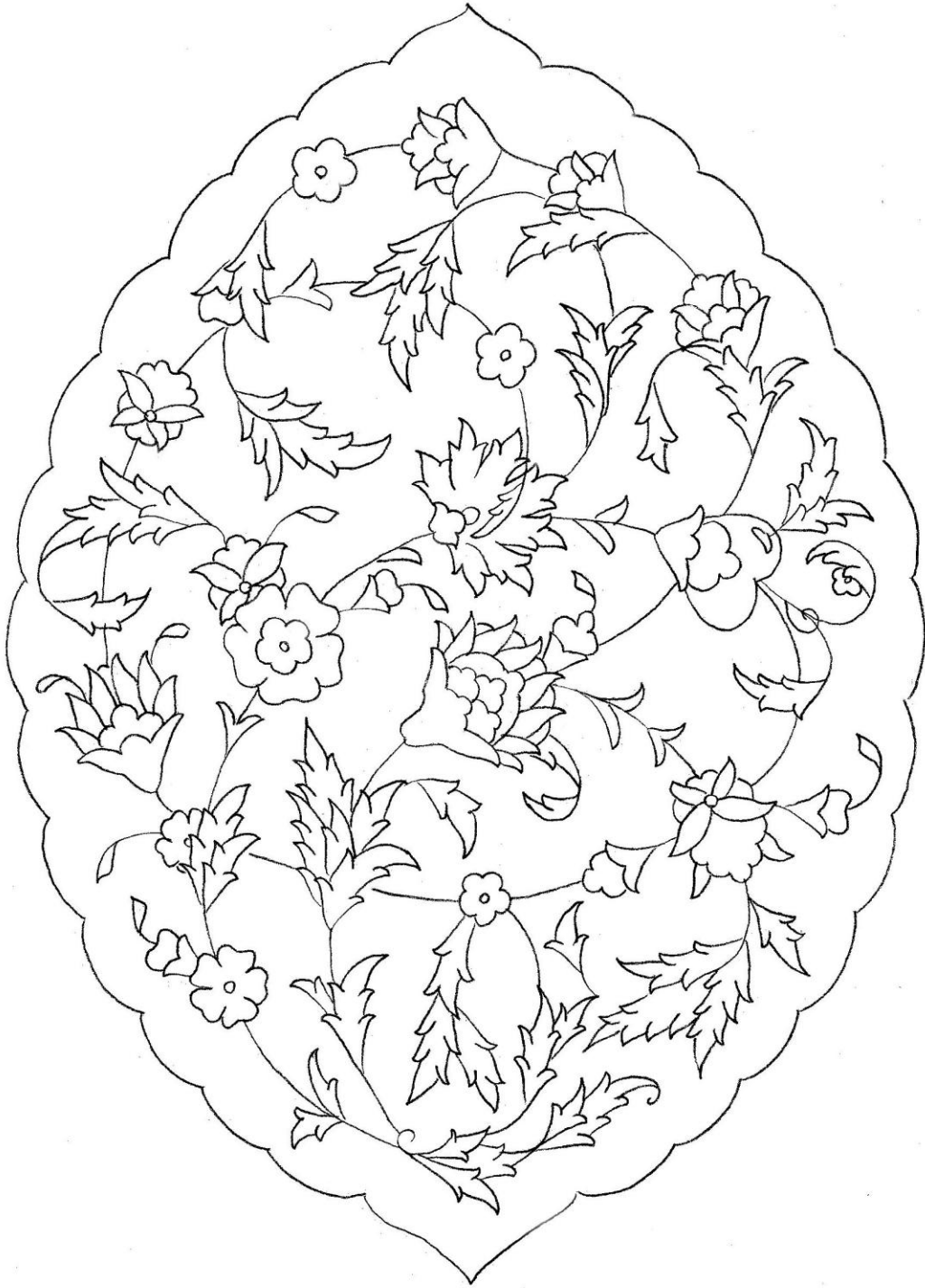
19) H.S 4 (İç Kapak Salbek 1/2 nin büyütülmüş ebadı)

Çizim 19.2

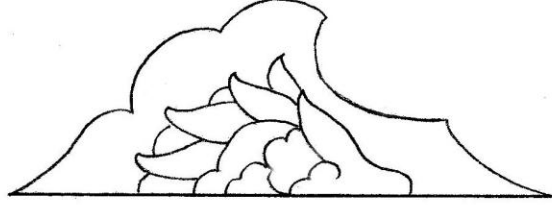
20) H.S 13 (Dış kapak Şemse büyütölmüş ebat)

Çizim 20.1

20) H.S. 13 (Dış Kapak Salbek 1/2 nin büyütölmüş ebadı)

Çizim 20.2

20) H.S. 13 (Dış Kapak Köşebent büyütölmüş ebat)

Çizim 20.3

